

בסיעתא דשמיא

קונטרס

תמצית מסקנות הדף

על

תלמוד בבלי

מסכת מנחות

לסיכום ולחזרה מהירה על עיקרי המסקנות העולות מן הגמרא
לפי סדר הדפים

ובסופו ליקוטים, הערות והרחבות

תמצית מסקנות הדף – מסכת מנחות

בסיעתא דשמיא

מהדורה ראשונה: אדר"ב'-סיון התשע"א | מהדורה שנייה: מנחם-אב התשע"ח - מרחשון התשע"ט | גרסה זמנית
ללומדי הדף היומי מתוך מהדורה שלישית - אדר התשפ"ו

הזכויות שמורות, והרשות נתונה להעתיק לצרכי לימוד תוך שמירה עליהן
לתיקונים, להערות ולקבלת עדכונים וחומר נוסף: יעקב מתלון, hluach@gmail.com

בס"ד, כ"ג ניסן תשפ"ד, 4-1394/פ"ד

דברי ברכה

הנני לברך בזה את האברך היקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה, יראת ה' היא אוצרו, ועליו יציץ נזרו, שמן תורק שמו, כש"ת הרב **יעקב מתלון** נר"ו, אשר עמל בעמלה של תורה וכתב חיבור "**תמצית מסקנות הדרך**" ב' חלקים, חלק ראשון הוא סיכום תמציתי של הסוגיות, וחלק שני הערות וביאורים והבאת שיטות המפרשים, ממה שחננו השי"ת והשיג כדי מידתו, תשואות חן חן לו.

והנה נודעים דברי האר"י ז"ל, שצריך האדם לעמול בתורה בעומק העיון והסברא עד שיגיע לפסק הלכה. ואחד הדרכים להגיע למסקנא הלכתית נכונה היא כאשר החכם מעלה את הדברים על הכתב, שהכתיבה סוללת לו את הדרך כדי להגיע לפסק הלכה נכון. ובפרט אם בתחלה כותב את הדברים בקיצור בתמציתם, ואח"כ חוזר וכותב ומסדר ומסביר דבר דבור על אופניו. וקימעא קימעא הוא מתרגל ונעשה כמעין המתגבר, ומוסיף איזה נקודות שמטעימות את הענין, ועוד נימוקים לכל דבר, וכל זה מכת ההרגל של הכתיבה, ולבסוף מגיע למסקנות אמיתיות. ופעמים שבתחלה הדברים נראים בעיניו מעורפלים, ורואה סברא לכאן וסברא לכאן, ואינו יודע ההכרעה בזה. ועל ידי שכותב הדברים מתרחבים, ומגיע לפסק הלכה.

גם בביה"ד כאשר אנו הדיינים יושבים לרון, פעמים שאנו שומעים את טענות הצדדים, ומתבוננים בטענות, ומתחלה היה נראה שצריך לפסוק לטובת שמעון, אבל אחר העיון בדברי הפוסקים, וכתבת הדברים, נשתנה כיוון המחשבה מן הקצה אל הקצה, ובמקום ששמעון יהיה זכאי, ראובן יצא זכאי, שמחמת שנתרחבו הדברים, ממילא רווחא שמעתתא. וזו כוחה של כתיבה, ואלמלא הכתיבה היה נשאר בדעתו כדמעיקרא, והיה הפסק שלא כהוגן. וכך זה בכל הלכה [הלכות שבת, הלכות תפילה וכו'] הכתיבה מסייעת גם להבנה, כיצד לדמות מילתא למילתא, כי פעמים ובהשקפה ראשונה סבור שדבר זה דומה לכאן, אבל כשמתחיל לכתוב מתבונן ורואה שאין שום דמיון לענין הזה ולא קרב זה אל זה, ורואה שצריך לדמות לענין אחר, ואז מגיע באמת לאמתה של תורה.

ולכן טוב ונכון לחכם שירגיל עצמו בכתיבה, ובפרט בני הישיבות שבעזרת ה' יגדלו בתורה, ואין ספק שאם הם מתמסרים לדברי תורה הקדוש ברוך הוא מכיין אותם ויוצו לכך, כי "בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו". (מכות י:), וכמ"ש התוס' בכתובות (סג. ד"ה אדעתא) "דרך הוא במי שהולך ללמוד שנעשה אדם גדול". ובאמת שאם האדם לא ירגיל עצמו בכתיבה מצעירותו, קשה מאד שיכתוב כשיגדל. והיו כמה תלמידי חכמים גאונים שלא הורגלו בצעירותם לכתוב, וכשהיו כותבים אחר כך בגדלותם, הדברים יוצאים מסורסים ומבולבלים, והם עצמם אינם שבעי רצון ממה שכתבו, מכיין שלא הורגלו, ולא נתנסו בכתיבה.

ואומרים בלשון מליצה "וקנה לך חבר" - וקנה, (בקמץ) לך חבר, כשלומד לבד פעמים שהדברים אינם ברורים, אבל אם לומד עם חבר וע"י ההסבר והויכוח, הדברים נעשים ברורים ומאירים. וכך גם הקנה [העט] יהיה הוא החבר שלך, כביכול הוא מתווכח עמך, אמנם אתה מכתוב אותו ולא הוא מושל עליך, אבל עם התרחבות הדברים הוא מרחיב לך את דעתך, ומעמיד אותך על האמת. ועל כן יש להרגיל את הצעירים לכתוב, וכשרואים בן ישיבה או אברך שהוא כותב, יש לחזק את ידיו, ולדחוף אותו שיכתוב. כשמתחיל בכתיבה, כותב דברים פשוטים, לאו דוקא חידושים, אבל לאט לאט מסגנן את הדברים ומסביר ומלטש אותם, ויודע גם כן איך לנסח את הדברים בלשון קלה, כדי שיבינו כוונתו למה הוא התכוין.

וכבר אמר שלמה המלך במשלי (ה, טו, ועיין בגר"א שם) "שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך, יפוצו מעיינותיך תוצה, ברחובות פלגי מים". ויש ג' שלבים באדם, בתחלה הוא שומע תורה מרבותיו, חוזר ומשנן את הדברים, והוא בבחינת שתה מים מבורך. והיינו כמו בור שיש בו מים מכוונסים, וככל שהאדם שותה מהבור, כך נחסר מים מהבור, כך מי שמתחיל ללמוד לפני חכמים, משנן את ששמע מהרב, בלי להוסיף ובלי לגרוע. ומים זה תורה, "אין מים אלא

תורה. אח"כ 'ונזולים' מתוך בארץ, ומבואר בגמ' עירובין (יה). באר, זה באר מים חיים - נובע, ואלו בור זה מים מכונסים. בתחלה שותה מהבור, אבל אח"כ מתוך בארץ, נעשה כמו מעיין. ולא כתוב 'מים' מתוך בארץ, אלא 'ונזולים', כי זה לא יהיה מים, זה יהיה 'דבש וחלב תחת לשונך', בתחלה זה מים פשוטים, אולי צריך לשים להם חומר שלא יתקלקלו ושלא יהיה בהם תולעים, אבל אחרי זה שהוא מתגדל בתורה ומוסיף חידושים ודברים של טעם זה 'ונזולים', נהפכים בפיו למחוקים כמו דבש וחלב. ואח"כ יש 'פוצו מעיינותיך חוצה', אחרי שברוך ה' זכית ואתה כבר בעצמך גדול בתורה ומעיין המתגבר, תוסיף ותתן את זה גם לאחרים תפיץ מעיינותיך חוצה, הן בכתיבה והן בדיבור.

אמנם יש אנשים שאינם בעלי כשרון דיבור, שהם בכחינת ערל שפתים, אבל יש להם כשרון בכתיבה, וזוה הם כמעין המתגבר, כמו הגאון מלובלין בעל 'תורת חסד'. וראה בהקדמתו שמזכיר דברי הגמ' בסוכה (מט:): מאי דכתיב (משלי לא, כו) 'תורת חסד על לשונה', האם יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד? אלא הלומד תורה ומלמדה לאחרים זה תורת חסד, ואילו הלומד תורה לעצמו ואינו מלמדה לאחרים זו תורה שאינה של חסד. וכתב, שהוא לא זכה ללמד תורה בעל פה, מרוב חולשתו, ולכן החליט להוציא לאור את ספרו כדי שיהנו מחידושי תורתו. וכתב זאת בימי זקנותו. ונודע גודל התמדתו, שהיה ישן כלילה כחצי שעה, ויושב ולומד, וביום היה ישן עוד כשעה, ומקדיש זמנו לתורה. הוציא לאור את חיבורו על אורח חיים ואבן העזר, וכותב שיש בידו חיבור גם על או"ח, ויו"ד, אך לא זכינו לאורו. וידוע שבכל תשובה יש בה היקף גדול של הש"ס, בבחינת 'עפעפיך יישירו נגדך'. נחי בשנת תרס"ד, אבל נחשב ענק ממש כמו בדורות הראשונים].

והוא כמו שנתבאר, שאם אין לו כשרון ללמד בעל פה, יכתוב את חידושי. וכך על ידי כתיבתו יפוצו מעיינותיו חוצה, ונשאר קיים לדורי דורות. ויש ההיפך, שאין להם כשרון כתיבה, אבל יש להם כשרון דיבור, כמו הגאון הרוגצ'ובר בעל ספר 'צפנת פענח', שקשה להבין מה שכתב, שהרי מרבה לציין ציונים, ולא הרחיב. ורומז לעיין במקום פלוני שמשם יש קושיא, במקום פלוני רומז לתירוץ. וצריך לטרוח כדי להבין דבריו. אבל בדרשותיו היה פה מפיך מרגליות, והיו שותים בצמא את דבריו. והוא והגאון 'אור שמח' התורה כולה היתה נגד עיניהם, ושימשו ברבנות בדוינסק, וכשיצא החיבור של הרוגצ'ובר לא למדו בספרו, אחר שלא הבינו כוונת דבריו לרוב גדלותו, והגו בגמרות ובמה שהבינו.

ולכן מחבר ספר צריך לגסח הדברים היטב ובהרחבה, ולהתבונן ביותר שלא יהיה שם איזו טעות, ולהיות מתון ולבדוק היטב את הדברים, להרצותם בפני תלמידי חכמים, וככל שידבר על זה עם תלמידי חכמים יהיה חשוב יותר.

ומן הראוי ללבן הדברים עם האברכים או הרמ"ם, כי תשועה ברוב יועץ, ומי שלומד לבד בלא התייעצות מרגיל עצמו לטעות בסברא, והרי עיקר הלימוד הוא בסברא נכונה.

וברכתי למחבר שיהי רצון ויפוצו מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח.

בברכת התורה,

יצחק יוסף

הראשון לציון

הרב הראשי לישראל

פתיחה

כידוע, הסיכום וסידור הדברים חשובים ביותר לקניין הלימוד, "עד שתהא **סדורה** בפייהם" (עירובין נד:), וכדברי ריש לקיש (תענית ח:): "אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל - בשביל משנתו שאינה סדורה עליו". וכן בירושלמי הוריות (פ"ג ה"ה): "הסודרן (זהו שהמשניות והברייתות סדורין בפיו - פני משה) קודם לפילפולן (המפולפל ומחודד ואין הלימוד סדור בפיו כל כך)". הרגיל בדרך זו ודאי חש שמלבד התרומה המכרעת של הסיכום ושל הסידור לזכירת הלימוד, תרומתם משמעותית להבנת הסוגיה.

אודה ה' מאוד בפני ובתוך רבים אהללנו, אשר זיכני להגיש לפני הלומדים את הסיכום **למסכת מנחות**. הסיכום ערוך לפי סדר הדפים; אין מטרתו לפרט את מהלך הסוגיה עם המשא-והמתן שבה, אלא להביא את המסקנות מהמהלך המרכזי של הסוגיה - עלפי פירוש רש"י - באופן קצר ותמציתי. המטרה היא לצאת עם מסקנה מהדף - מה הנושא, מהן הדעות השונות ומה ההכרעה (אם יש).

אין מטרת הסיכום המוגש כאן 'לחסוך' מהלומד את סידור הדברים בעצמו. מומלץ ללומד לחבר בעצמו סיכום בדרכו שלו, ואם ירצה יוכל להשוות עם סיכום זה (ובמקרה שטעיתי אבקש שיודיעני). וכך יוכל להפיק ממנו את מרב התועלת. כמו כן, יוכל הלומד להסתייע בציונים שבהערות השוליים, ולהשוות את מסקנת הסוגיה עם הנאמר בתלמוד הבבלי.

רווח של שורה ריקה בא לפני משנה חדשה.

הזחה מורה על הסתעפות חדשה בתוך הסוגיה הקודמת, כהמשך ישיר.

כוכבית (*) באה לפני פרט (או משפט) הלקוח מהעמוד הבא (אם הוא מרוחק יותר צוינו בסוף הפרט 'המיובא' הדף והעמוד). לא סומנו בכוכבית פרטים המתבארים בהמשך הישיר והטבעי של הסוגיה, המתגלגלת לעמוד הבא.

במשנה שפרטיה נידונים לאורך מספר דפים, בד"כ תסוכם כל פסקה במשנה בדף שבו היא נידונה, ולא בדף שבו נמצאת המשנה. בהערות השוליים הובאו השלמות לסוגיה ממסקנות סוגיות אחרות שבתלמוד הבבלי, כאשר הדבר נוגע באופן ישיר ומפורש לסוגיה הנידונה. לא צוינו סוגיות מקבילות שבהן אין שינויים של ממש, או שהשינויים הם במהלך הסוגיה או בפרטים הנספחים לסוגיה שלא הובאו בגוף הסיכום. יש לציין כי רבים מהציונים נזכרים בפירושי רבותינו שעל המסכת.

לסיכום צורפו, בסופו, 'הערות חיצוניות', שבמקורן הן בקובץ נפרד - ובהן הרחבות שאין מקומן בגוף הסיכום, הערות על הנאמר בגוף הסיכום או ציונים והשוואות, שיטות מפרשים וכדומה, שאינם מתאימים לבוא בגוף הסיכום לפי האופי שלו. אין קריטריונים לנושאים שההערות עוסקות בהם, אלו בעיקר דברים שעלו במהלך הלימוד, ובד"כ נוגעים למסקנות העולות מן הסוגיה. יש לציין כי לא כל הדברים נכתבו אחרי עיון ממצה (כתובת למשלוח תיקונים והארות: hluach@gmail.com).

מסכת מנחות

6	כל המנחות - פרק ראשון (ב-יג).
8	הקומץ את המנחה - פרק שני (יג-יז).
9	הקומץ רבה - פרק שלישי (יז-לח).
14	התכלת - פרק רביעי (לח-נב).
17	כל המנחות באות מצה - פרק חמישי (נב-סג).
20	רבי ישמעאל - פרק שישי (סג-עב).
22	אלו מנחות נקמצות - פרק שביעי (עב-עו).
23	התודה היתה באה - פרק שמיני (עו-פג).
24	כל קרבנות הציבור - פרק תשיעי (פג-פז).
25	שתי מדות - פרק עשירי (פז-צד).
27	שתי הלחם - פרק אחד עשר (צד-ק).
29	המנחות והנסכים - פרק שנים עשר (ק-קד).
30	הרי עלי עשרון - פרק שלושה עשר (קד-קו).
32	הערות - מסכת מנחות.

כל המנחות - פרק ראשון (ב-ג).

- ב. מנחה¹ שנקמצה שלא לשמה - כשרה, אך בעליה לא יצא ידי חובתו². ואסור להמשיך ולשנות כוונת העבודות הבאות (רבא. סברה; "מוצא שפתיך... נדבה").
- ב-ג. רבי שמעון: יש שאף יצא ידי חובה (ואפי' של חוטא), ויש שלא יצא ("קדש קדשים הוא כחטאת (מנחת חוטא) וכאשם {נדבה}"). - רבה: לשם מנחה אחרת יצא ('טעמא דקרא', מעשיה מוכיחים ומחשבתו בטלה), בשינוי בעלים לא; רבא: לשם מנחה אחרת יצא ('וְזָאת תִּזְכָּר הַמִּנְחָה'), לשם זבח לא; רב אשי: לשם 'מרחשת' ו'בלולה' יצא (מחשבת כלי או בילה), ומשנתנו לשם 'מנחת מרחשת'. רב הושעיא הסתפק לגבי מנחה לשם זבח (לרבה יצא, לרבא ולרב אשי לא).
- ד. מנחת חוטא ("הוא"; *כחטאת" ב:): ומנחת סוטה ("הוא"), שנקמצו שלא לשמן - פסולות לגמרי. [חטאת, מותרת לנדבה (*קח. *שקלים יח.)]; וכן מנחת קנאות ("מזכרת עון" "לשאת את עון").]
- ד-ה. רב: אשמות מצורע וניזיר-טמא שנשחטו שלא לשמה - פסולים (באו להכשיר ולא הכשירו); ונדחה: כשר וטעון נסכים, ולא יצא³. מנחת העומר שנקמצה שלא לשמה - רב: פסולה (באה להתיר ולא התירה); רשב"ל: כשרה (התקדש מותר מן הבוקר, לכן היא מן המותר לישאל), אך לא יצאו ידי חובה, וצריכים מנחת-העומר אחרת (ורק אח"כ שירי זו יאכלו); *רבא: כשרה, ומתירה את התקדש, ונאכלת, שאין מחשבה פוגמת בדבר שאין ראוי לעבודה (שעורים).
- ה: בהמה טרפה פסולה לקרבן ("ממשקה ישאל" המותר לישאל⁴; "כל אשר יעבך תחת השבט" [אף שנולדה בריאה]; "מן-הבקר" [אף שהוקדשה בריאה. א"א ללמוד מהצדהשווה של בעלי-מום ויוצא-דופן, שכן מומם נכר]).
- ו. כל מנחה (אף של חוטא לר"ש) שקמצה פסול - זר, אונן⁵, חסר בגד כהונה, אינו טהור-לגמרי, לא קידש ידיו ורגליו, ערל, יושב, חוצץ דבר בינו לבין הרצפה, בשמאל (*ט:), *בלילה (ק), - פסולה⁶. בן בתירא: יחזיר וכשר יקמוץ ("וקמץ משם") - תנא, רב: אפי' קידש הקומץ בכלי שרת; ר' יוסי בן יאסין ור"י הנחתום, רב ב: אם קידשו פסל, שגמר עבודתו (החזרתו אינה מקדשתו - ר' יוחנן: כלי-שרת מקדש רק לדעת; רב עמרם: כשהניחו על דופן הכלי, ונפל).
- ז. רב ששת, רבא: מקדשים המנחה⁷ בכלי שעל הקרקע וקומצים משם (כבזיכי הלבונה של לחם הפנים); אבימי מחמיר בקמיצה.
- ז: רבא: אך לקידוש-הקומץ (*כו.) צריך כהן שיחזיק את הכלי (כקבלת הדם. *ור' אלעזר אינו לומד מנחה מדם).
- ח. רב נחמן, רבא (מסקנתו): קומץ שחילקו לשני כלים - אינו קדוש; כקבלת הדם, שאינו קדוש לחצאין ("בדמם" שיהא שיעור טבילה).
- ח. מנחת-תמיד של כהן גדול (*נ:), שחייב להביא מביתו שלמה ("מנחה) (שלמה) תמיד מקציתיה... תקיעולם") - ר' יוחנן, רב: אין קדושה לחצאין; ר' אלעזר: קדושה (כפי שקרבה לחצאין).
- הפריש חצי-עשרון למנחה - אינו קדוש ("מלאים"); וכשדעתו להוסיף - רב: אינו קדוש; ר' יוחנן, רבי יוסי: קדוש.
- רב (ושמואל): הכלי מקדש אף בהעדר שמן, סלת, לבונה (כמו לחם הפנים, בזיכוי, מנחות נסכים וחוטא, לג מצורע); ר' חנינא: לא.
- ח: קמיצה כשרה בכל העזרה ("וקמץ משם"). ר' אלעזר: קמץ בהיכל - כשרה (כסילוק הבזיכין). [ר' יוחנן: וכן שלמים שנשחטו בהיכל (ק"ו מ'פתח אהל מועד"). ר' יב"ב: במצור, הכהנים אוכלים מנחות וקדשי-קדשים בהיכל ("בקדש הקדשים תאכלגו").]
- ט. בללה חוץ לעזרה - ריש לקיש: כשרה (כפי שכשרה בזר); ר' יוחנן: פסולה (כפי שטעונה כלי שרת); ותניא כוותיה.

¹ סדר הבאת מנחת נדבה ממסכת סוטה (יד; והקנתה להלן עה; נציין בסוגריים למקורות במסכתנו) - מביאה (סולת; *עו.) בכלי זהב וכסף וכל הראוי לכלי שרת (*כח:). נותנה לכלי שרת (*אחרי שנתן בו שמן; עד: לקדשה *ז: צ.). (*נותן שמן וכולל (חוץ מרקיקים), אופה/מטגן את הנאפות (ומושח הרקיקים), ופותרן (עד:-עו. יח:). לש בפורשים (ונוהר מחמוץ; *נה.) אחרי הקידוש והבלילה או לפנייהם (ישר וטוב; הערת-החיצונית צו:).) ושם עליה שמן ("ויצק" *יח:). *חרץ ממנחת מאפה; עה.) ולבונה (*נט. *ז:). מביאה לכהן (*ט. יח:), והכהן מגישה אל המזבח (*סא-סא: יט:). מוזה את הלבונה לצד (שלא תפסול את הקמיצה; *יא: עב:), *מלבד מנחת כהן; עד.) ממקום שנבלל יפה ("מסלתה ומשמנה") ונותנו לתוך כלי שרת לקדשו (*: י. יא. כו.), ומלקט הלבונה ומניחה עליו ("על-המנחה"; *יג:), ומעלהו בכלי למזבח, ומולחו (*כ.) ומקטירו על האש (*טו: כו:). אח"כ (*כו:), אוכלים הכהנים את השירים, עם יין ושמן ודבש כרצונם ("למשתה"), ואסור חמוץ (*נו:).

לשם התמצאות במסכתנו, נציין להערותינו שהן כעין מפתחות - סדר פעולות המנחה (כאן); קומץ פסול שעלה (להלן ו); העלאת חוץ (יב:); ביטול ברוב (כב:); ניסוך (מד:); שתי הלחם וכבשיהם (שם); קדימויות (מט:); מנחת חביתין (נ:); העומר (סג:); קרבן תודה (עו:); סמיכה (צג:); לחם הפנים (צד:). במסכת גידונות הלכות סתורם (כט-מד:); ר' הערתנו (כט:). משניות השוואה (בין סוגי מנחות), לפי נושאים - בדף ב. (שלא לשמן); נב: נה. (חמוץ ומצה); נט. (שמן ולבונה); ס. סא. (הגשה ותנופה); עב: עד: (הנאכלות לכהנים); עד:-עו. (מתנות שמן, בלילה, פתית, שיהיה-עוטה); פג: פה. פו. (מקור הסולת והשמן); צ: (נסכים); צב. צג: (סמיכה).

² הקש לשלמים, "זאת התורה..." (זבחים ד:; ע"ש). וקמיצה, קידוש-הקומץ-בכלי, הולכה והקטרה, הן 4- עבודות הובח (תוס'; ע' *יג:). סתמא כשר (תוס'; זבחים ב:).

³ רב חסדא: במצורע צריך ואין תקנה ("אתן" שוהג עם הלוג, ולא אחר); ר' יוחנן: לר"א ור"ש ("אתך"), אך לר"מ (עבודה חלקית כאילו אינה) יש וקשה. יומא סא:).

⁴ כל הפסוק נדרש (פסחים מז:; תוס'; אסמכתא): "וישה (לא כבוד)-אחת (לא מעשר-בהמה) מן-הצאן (לא פלגס) מן-המאיתם (ערלה שבטלה ב-200) ממשקה ישאל". אין להביא מנחות ונסכים ממדומע או מאיסור (צריך 'מותר לכל ישראל, רש"י); ואם הביא לא קדשו, אך (לאחת הגרסאות בשם רב או רב אסי) קדשו להיפסל (זבחים פח:).

⁵ אונן אינו יכול לשלוח קרבנותיו להקריבה, אף לא מנחות ("שלמים קרבנו") כשהוא שלם; זבחים צט: וע"ש בדיניו). לפרטי הפסולים ולמהותם, עי' זבחים פרק ב.

⁶ אם העלה הקומץ שקמץ זר לראש המזבח - ירד (אף שבבמה כשרה בזר, שם אין קידוש בכלי שרת; חזקיה, זבחים טז:). וכן קומץ שלא קדש בכלי (שם פג:), וכן שירי מנחות ולחם-הפנים (שם פה:). ר"א: קומץ שהועלה על מזבח פנימי (כלי שרת) - לא ירד (שם כז:). [דין 'אם עלה ירד/לא-ירד' נזכר במסכתנו עט. ו: מט:].

⁷ בבמה (במת יחיד) אין קידוש בכלי שרת (זבחים טז:), שהרי בבמה אין כלי שרת ("אשר ישלח-בם בקדש"; שם קיט:). וכן אין תנופה והגשה (נאמר בהן "לפני ה'"). וכ"ז לר' מאיר, הסובר שיש מנחה בבמה; אך לר' יהודה כלל אין מנחה קרבה בבמה (שם קיג. קיו:). שנאמר 'זבחים', שם סט. קיט: והערנו החיצונית קיו:).

- מנחה שהספירה קודם קמיצה - ר' יוחנן: יביא וימלאנה (אחרת *פסולה, "מסלתה ומשמנה"); ר"ל: פסולה (הכלי קובע); ואיתותב. חסרו השיריים אחרי הקמיצה - ר' יוחנן, *ר"א (ח): מקטיר הקומץ עליהם (אף ר' יהושע מודה כשנשאר מהם {וע' *יב.}), אך לא ייאלצו ("הגותרת מן המנחה ולא מהנותרת; שלמה"). ר"ל: פסולה ("והריים... מן המנחה {שלמה}... והקטיר". וקשה).
- ט: [שמן מצורע - "על תם האשם" כשישנו, "על מקום" כשקנח. "ועל בנה"..." להכשיר צדיקה ולפסול תחתיה. 2 "השמאלית" - דווקא.]
- י קמיצה כשרה רק בימין ("הכהנים וקמץ"; ולר"ש "הוא כחטאת", וגו"ש "יד מצורע" ידו הימנית שאפי' מנחת חוטא); וכן קידוש הקומץ בכלי שרת (גו"ש "יד מצורע) חוץ מלר"ש (*כו.); וכן הקטרתו (כהונה), ולר"ש יכול להקטיר ביד ואז צריך ימין ("כחטאת"), או בכלי ובכל יד ("וכאשם"). [בזבח, קבלה, *הולכה (זבחים יד): וזריקה רק בימין ('אצבע' או 'כהונה'; מצורע), ור"ש מכשיר (רק 'אצבע' או 'יד' - ימין. ומודה בחטאת; 'אצבע'). *ראבר"ש פוסל בקבלה (זבחים כד):].
- יא. חציצה פוסלת. קומץ יתר - פסול ("במקצו"). וכן חסר ("מלא מקצו") - קמץ (רק) בראשי אצבעותיו; עלה בו גרגר אבן, מלח או לבונה. אופן הקמיצה (*לא בכלי; יט: סא.) - *אחרי הזות הלבונה הצדה (סוטה יד), כופף 3 אצבעות מטה כלפי כף ידו ותוחבן (דרך צדן) בקמח⁸; ובפתותות מיישר באגודל ובורת (פן יהיה 'יתר')⁹. תחב אצבעותיו ישרות, במאוזן או לחץ בידי - תיקו [וכן בחפינה ביוה"כ]. מן העבודות הקשות; *במיוחד במנחת חוטא, וי"א שמגבילה במעט מים (נד.).
- קידוש הקומץ (*כו.)¹⁰ - קמץ והדיק הקומץ בצדי תוך הכלי או בבית קיבול שבאחריו - לא נפשט.

- חיסר מן השמן - פסולה (*ומשמנה"; ט:). ריבה (*"למנחה ולג שמן"; פט.) - פסולה; ר' אלעזר: אפילו הפריש הכל לשמה.
- יא: חיסר לבונה - פסולה, כל שהוא (ר"מ; "כל-הלבנה אשר על-המנחה"); ר' יהודה: כשרה אם נשאר 2 קרטים ("כל-אפי קורט 1, "נאת" להוסיף 1); ר"ש: 1 (לא דרש "נאת"). ר' יוחנן: מודים לר"מ בבזיכי לבונה של לחם הפנים (2 קמצים; *קו:), וכן בלבונה בפני עצמה (קומץ *קו:); "אשר על-המנחה", ובוה י"א שחולקים.
- ריבה לבונה - כשרה; אא"כ הכפיל (2 קמצים); והקמיצה קובעתם (אבד 1 לפני - כשרה), ובזיכי לחם הפנים - סילוקם בפועל.
- יב. מחשבת חוץ-למקומו¹¹ (לאכילת כזית או להקטרה, כמיועד (עי' *יז:)). בעת אחת מ-4 עבודות המנחה (*מקבילות לעבודות הזבח; יג: - קמיצה, קידוש הקומץ, הולכתו, והקטרת הקומץ והלבונה (טז:)) - פוסלת את המנחה. מחשבת חוץ-למנו אף קובעת כרת על האכילה (פגול¹²), בתנאי שאין מחשבת-פסול אחרת באותה עבודה או בעבודה אחרת (חוץ למקומו¹³; שלא-לשמה בחוטא ובסוטה). ר' יהודה: אם מחשבת-הזמן קדמה - פיגול והאוכלו בכרת¹⁴; וחכמים חולקים.
- חסרו השיריים טרם ההקטרה - *לר' יוחנן (ט). שיוקטר הקומץ ואסורים באכילה - רב הונא, מסקנת רבא: אין ההקטרה מועילה לקבוע פיגול ולהוציא ממעילה (פסול הגוף); אביי: לר' אליעזר, שאין זריקה מועילה ליוצא, אך אפשר שלר"ע מועילה.
- יב: להקטיר כזית מן הקומץ מחר - פיגול. לרבי אלעזר לא, אא"כ חשב על כל הקומץ (במנחת חוטא) והלבונה (בשאר המנחות). קומץ, לבונה, קטורת, מנחת כהן ומנחת נסכים, שהקטיר מהם כזית בחוץ (והשאר קיים) - חייב; רבי אלעזר פוטר (אין הקטרה אלא בכולו). קומץ-ולבונה שהקטיר בחוץ אחד מהם (חצי-מתיר) - חייב; רבי אלעזר פוטר¹⁵.
- 'לאכול ½ זית שיריים ולהקטיר ½ זית מן הקומץ, מחר' - אין מצטרפים, וכשר¹⁶. חשב לאכלם - כשר; ור' אליעזר (*יז:). פוסל.

⁸ בחלק הגלול יפה בשמן ("מסלתה ומשמנה"; סוטה יד:).

⁹ הקמח שביין אצבעותיו - הנוטה החוצה שיריים, פנימה קומץ; היתר ספק, ולכן כהן שמן קומץ, ובדיעבד - לר' אליעזר יקטירנו אחרי הקומץ ולשם עצים (יומא מז:).

¹⁰ חציצה פוסלת בינו לבין הכלי, אפילו סיב קטן [אמנם בקבלת-דם סיב אינו חוצץ (הדם מחלחל)] (יומא נח:).

¹¹ "בין השלישי" - מחשבת חוץ-למקומו מועילה רק על מקום משולש, בדם ובשר ואימורים - חוץ לעזרה (לא ההיכל; זבחים כט:); ויש תנא חולק (שם לו:).

¹² פגול בזבחים (כח-כט:), ר' הערתנו החיצונית שם: "ואם האכל יאכל (אכילת אדם או מזבח) מבר-זבח שלמיו (וכל שיש בו מתיר ונתר, למעט מנחת כהן ועוד (*שם מד:)) בין השלישי (חוץ לזמנו) לא ירצה (נקבע כפיגול רק כשקרבו כל מתיריו, נורק הדם; *עבודה המעכבת מפגלת (שם יג:)), המקריב (בהקרה נפסל, לא ביום ה-3) אלו (הזבח נפסל, לא הכהן - ר"א; "א: 'לא יחשב'; 'לא ירצה'), לא יחשב (ומחשבת פסול מוציאה מידי פיגול; רב מרי: המחשב לוקה, לר' יהודה) לו, פגול (חוץ למקומו) יהיה (מחשבות שונות מצטרפות לכזית לפסול), והנפש האכלת ממנו עונה תשא (כרת רק על 1 - חוץ לזמנו, גו"ש 'עון מנותר)";

¹³ רבין: חשב לאכול 3 חצאי-כזית - חוץ לזמנו, חוץ לזמנו וחוץ למקומו - פיגול. רב דימי: אפי' מחשבת-המקום ראשונה. זמן, מקום וזמן - רב הונא: פסול ואין כרת; רבא: פיגול; רב אשי: אפי' 2 האחרונים דיבור אחד (זבחים לא. ורש"י).

¹⁴ בעבודה אחת - אילפא: מודה (וקשיא); ר' יוחנן: חולק (זבחים כט:). ר' יהודה חולק לגבי 'כזית מחר כזית בחוץ' או 'כזית בחוץ' מחר בחוץ' מודה (שם לו:).

¹⁵ וכן לגבי 2 בזיכי לבונה שהקטיר אחד מהם בחוץ (זבחים קי:). לרבנן לא נפשט האם מתיר חצי-השיריים (כמו לר"מ, שמפגל), או מקליש; לרבי אלעזר אינו מתיר [ואינו מפגל], ואולי גם אינו מקליש (שם). העלה בחוץ מנחה שלא נקמצה - פטור (אינה כשרה כך בפנים. שם). נקמצה והתערב בה הקומץ - חייב (*שבפנים בדיעבד כשרה [להלן כג:]; ואינו בטל בשיריים, גו"ש 'הקטרה'. שם ושם). קומץ, לבונה, קטורת וכו', שהקריב בפנים חוץ-מזכות והקריבו בחוץ - חייב (זבחים קט:). אבד מהם מעט (בחוץ - לא נפשט) והקריבם בחוץ - פטור (שפסולים. שם קט-קי:). העלה בחוץ שני מנחה [או בשר-קרבן] - פטור ("עלה" וזה אינו ראוי). יצק למנחה שמן, בלל, פתח, הגיש, קמץ, קלח, הטיב הנרות או סידר הלחם על השולחן - בחוץ - פטור (כתובה זריקה, שלא נתיב מהצד-השונה של שחיתה והעלאה; "אשר-יצקה" גמר מלאכה (שם קז: קטו:). ניסך 3 לוגין יין בחוץ - חייב; ראבר"ש: אם קדשו בכלי (רב אדא בר"י: ללא הגדש; רבה בר רבא: יש נסכים רק בבמת ציבור. שם קיא. וע"ש קי:).

הדרן עלך כל המנחות

הקומץ את המנחה - פרק שני (יג-יז).

יג. קמץ מנחה ע"מ להקטיר לבונה מחר - רבי יוסי: אין כרת, שאין מתיר מפגל מתיר, אך פסולה (*גזרה משום להקטיר קמץ מחר; יד); וכן בהקטרת 2 בזיכי הלבונה. חכמים: פיגול ובכרת (הוקבעו בכלי אחד), ומודים *ב-2 כבשי עצרת (טז).

יג: [ר' ינאי: לקוטיר לבונה בזר פסול (כמו הולכה *ביד ממקום קרוב (מרחוק אינה הולכה, ויחזיר; וברגל מקרוב מחלוקת; זבחים טו.)).]

שחט 2 כבשי עצרת או תודה, קמץ מנחת מאפה, או הקטיר 2 בזיכי הלבונה, לאכול מחר 1 מן החלות/הסדרים - ר' יוסי: אותה חלה/סדר פיגול, ובשנייה אין כרת (הן נפרדות, אך מעכבות זא"ז כגוף אחד, לכן תלוי במחשבתו); חכמים: הכל פיגול.

יד: ת"ר: חשב לאכול מחר, בשחיטה על חציזית ובזריקה על חציזית - פיגול. י"א: אך קבלה והולכה אין מצטרפות (אין עבודות מתירות); וי"א: ק"ו שמצטרפות (סמוכות). תני לוי: אין עבודות מצטרפות.

רבי: שחט אחד מכבשי עצרת לאכול כחציזית מחלה אחת, ואת השני לאכול כחציזית מהחלה האחרת - כשר (אין לגזור).

ר' יהודה: אין קרבן ציבור תלוי, כשנטמאה אחת החלות/הסדרים ישרפו שניהם, ובזיכי הלבונה (*שטומאה הותרה בציבור; יומא ז): יקרבו ואפי' יגעו זה בזה. חכמים: הטהור כשר. ר' אלעזר: כשנטמא לאחר זריקה מודה שהטהור יאכל (וגדחה).

טו. תודה וכבשי עצרת מפגלים (במחשבת בשרם למחר) את לחמיהם, והלחם אינו מפגל אותם אלא את עצמו (הוא טפל להם).

רב: שחט תודה לאכול כזית בצירוף ממנה ומלקמה - וי"א: לא אלא כבשי עצרת ולחמם (הוזקקו יחד לתנופה) - מצטרף לפגל את הלחם (קשה: נאמר ק"ו מברשם!). לגרסת רבה זו: שחט כבש לאכול מחברו מחר, האם תברו' כבש או לחם?

טו: ר' מאיר: הזבח (שחשב עליו חוץ לזמנו) מפגל את הנסכים הבאים עמו וקדשו בכלי (הוקבעו בשחיטה כלחמי תודה); וכן אשם מצורע את לגו. אך לרבנן¹⁷ אפשר לשנותם לזבח אחר. נסכים (שחשב עליהם) אינם מפגלים את הזבח.

טז. חשב בהקטרת הקומץ (שמחר יאכל השיריים) ולא בהקטרת הלבונה, או להפך; וכן ב-1 מבייכי הלבונה (שללחם הפנים), מכבשי עצרת או מספרות הזאות שפיהכל; בשחיטת קנה או ושת (*פסחים סג). - רבי מאיר: פיגול וחייבים עליו כרת (מפגלים בעבודת חצי מתיר); חכמים: פסול, *גזרה משום (יד): מנחת חוטא, ואין כרת (ומודים בקמיצה ובקידוש בכלי)¹⁸. רב: נתן הקומץ במחשבה והלבונה בשתיקה - מודים לו שפיגול, ש'על דעת ראשונה עושה' (וקשיא)¹⁹; שמואל: חולקים.

טז: לחכמים, פיגול בהולכת הקומץ - ר' יוחנן: פיגול (אינה עבודה מתירה/מקדשת). ר"ל: לא (יש הולכה בלבונה); וקשיא.

הקטיר כשומשום (מן הקומץ) לאכול מחר כשומשום (מן השיריים), ושוב, עד שפלה הקומץ - לדברי הכל - י"א פיגול (כך דרך אכילה והקטרה), וי"א פסול (אין זו דרך הקטרה), וי"א כשר (זו דרך הקטרה ולא דרך אכילה).

יז. חריפי פומבדיתא: הקטיר הקומץ ע"מ להקטיר הלבונה מחר - פיגול אף לרבנן (איחד שניהם); רב חסדא-רב: לא, אף לר"מ (אין הקומץ מתיר של הלבונה). ר' חנינא: הקטיר קומץ ע"מ שמחר יקטיר הלבונה ויאכל השיריים - פיגול (איחד כל המנחה).

הדרן עלך הקומץ את המנחה

¹⁶ (אף לר' אליעזר; ע"ל יז. ורש"י שם). אך כשחשב על שתייהן בלשון אכילה - להאכיל לזבח (כנזכר להלן יז.) או לאש ("תאכלהו אש", זבחים לא.) וגם לאדם (כאן) אפי' טמא (שם לו: ור' הערתנו החיצונית שם) ואפי' לכלבים ("ואת-איזבל יאכלן הכלבים", ר' ינאי שם לא.) - מצטרפות (שם). 'לאכול 2 הצאיזות מן השיריים מחר' - פיגול (גמ' כאן). שיאכלו מחר 2 אנשים יחד כזית - פיגול. כזית במשך זמן (יותר מכדי אכילת פרס) - לא נפשט (זבחים לא.).

¹⁷ ר"ש (זבחים מג. מד.). להלן (עט. והערתנו החיצונית) כשנפסל הזבח שאין לשנותם - תוס' א: כר"מ; ב: מודים לו ששחיטה-כשרה קובעת; מקדש דוד (י): לחיוב אחר.

¹⁸ לר"מ הקטרת הקומץ מתירה חצי השיריים; לרבנן (ולרבי אלעזר, שאין חייבים עליה משום העלאת בחוץ) לא, ואולי אף אינה מקלישה את האיסור; ולרבנן-דר"א (שחצימתיר בחוץ חייב) לא נפשט האם מתירה חצי או מקלישה (זבחים קי.).

¹⁹ דעה שלישית - ריש לקיש (זבחים מא:): ליתא למ"ד מפגלים בחצי מתיר, ולא אר"מ אלא כש"ל 'על דעת ראשונה הוא עושה'. וסליק בקשיא; וסוגיין דלא כוותיה.

הקומץ רבה - פרק שלישי (יו-לח).

קמץ כדי לאכול כזית (ע"י *יב:*) מן המיועד להקטרה או להקטיר מן המיועד לאכילה - כשר; ר' אליעזר פוסל (הסבר ב: מדרבנן. ר' יוחנן; לרבי אלעזר מדרבנן, ולר' יהודה בכרת {הוקשו אכילות אדם ומזבח, "האכל לאכל"}).

יז: חשב להניח דם קרבן או אמוקיו למחר - *כחמים: כשר (זבחים לה:); רבי אלעזר: כשר, ור' אליעזר פוסל; ת"ק: מודה. רבי יהודה: פסול, לדברי הכל, ואף במקצת הדם; שפכלו מן התורה (סברה, חשב בדבר הפוסל). [אשריכם ת"ח, מקבני ד"ת ביותר!]

יח: לא בלל (כלל); לא פתח, או שהפתיתים מרובים (א: גדולים; ב: קטנים מדי); לא הניף; לא הגיש; לא מלח (*כ:); לא משח ריקים - כשרה. לא יצק שמן (אחרי הבלייה; *עד:*) - פסולה (נכפל לעכב; *יט:). זר יצק - כשרה [וְהִבִּיאוּ אֶל־בְּנֵי אֶהָרָן הַכֹּהֲנִים וְקִמְצוּ זֶר כֶּשֶׁר עַד הַקְּמִיצָה]; ר' שמעון פוסל [וְהִבִּיאוּ].

ר' שמעון: כהן שמפסק בצווי עבודת-הכהנים - אין לו חלק בקדשים ("המקריב... מִבְּנֵי אֶהָרָן לִזְ תְּהִי שׁוֹק הַיָּמִין לְמִנְה").

יט: רב: בכל מקום שנאמר 'חוקה' - לעכב. מלבד מנחה ("מִגִּרְשָׁהּ וּמִשְׁמֶנֶה" מיעט), שמעכב רק מה שהכתוב שנה שלא לצורך (*כו:).

יט: קמץ בכלי ("מִלֶּאָה קִמְצוּ" ו"בְּקִמְצוֹ") - רב: פסולה (נשנה במילואים, "וַיִּמְלֵא כַפּוֹ"); ושמואל חולק (קדשי שעה²⁰).

כ: מלח אינו מעכב (לא נשנה אלא ללמד פרטים); וי"א: מעכב - ר' יהודה ("בְּרִית מֶלַח עוֹלָם"), ר"ש (וגז"ש "בְּרִית כְּהֵנָת עוֹלָם").

החייבים במלח - כל הקרב ("קרבן") וצריך עצים להקטרתו ("כִּמְנַחְתָּן"). כולל קטורת, לבונה, מנחות, אִמּוּרִים, בֶּשֶׂר עוֹלָה, ועולת העוף ("עַל כָּל־קִרְבָּנְךָ תִּקְרִיב מֶלַח"); ולא דם ("מִעַל מִנְחַתְךָ" ונסכים. נדבת עצים - רבי (המחשיבם קרבן) מצריך מלח.

כא: רבי ישמעאל בריב"ב: קטורת א"צ (כמנחה - המקבל טומאה ועולה לאש ועל המזבח החיצון).

[זעירי: אכל דם שבוש או נמלח - פטור²¹. דם-קרבן שקרש {בשמש} כשר לכפר ("וְלִקַּח... וְנָתַן") חוץ מחטאות פנימיות ("וְטָבַל... וְהָזָה"); והאוקלו - רב חסדא, ר' יוחנן: בפנימיות פטור; רבה: תמיד חייב (ר"פ: אפי' של חמור). והנסרך בנגיעה - חוצץ.]

מולח "בְּמֶלַח" (לא במי מלח) סדומית ("וְלֹא תִשְׁבִּית מֶלַח" שאינו שובת), אא"כ אין ("תִּקְרִיב" אפי' הנעשה בידי אדם מן הקרקע; ואפי' מחו"ל); אפי' בשבת ובטומאה ("תִּקְרִיב"). "תִּמְלַח" לא יותר מדי, אלא משני הצדדים [אביי: וכן לבישול]²².

כא: המלח נתון ב-3 מקומות - בלשכת המלח, למלוח עורות קרבנות (*בלשכת הפרווה; מידות לו:); על הכבש - לאברים; ועל המזבח - למליחת קרבנות מנחה, קטורת ועולת העוף. בא מתרומת הלשכה, אף לקרבנות יחיד (גז"ש מלחם הפנים). במלח שעל האבר יש מעילה ("וְהִשְׁלִיכוּ הַכֹּהֲנִים עֲלֵיהֶם מֶלַח וְהִעֲלוּ אוֹתָם עֹלָה"). שנפל על הכבש ועל המזבח - אין. התנה ב"ד שהכהנים ישתמשו במלח ההקדש; שמואל: לאכילת החלק שלהם, ולא לחולין ולתרומה הנאכלים עמו.

כב: העצים להקרבת הקרבן - משל ציבור ("הַעֲצִים... עַל־הַמִּזְבֵּחַ"); רבי אלעזר: וחדשים, שלא נשתמש בהם הדיוט.

התערב קומץ בקומץ או במנחה-קליל - כשרות. ר' יהודה פוסלן כשבליתן שונה (בולעות*) - חביתין, נסכי *כבש ופר/איל (כג:).

רבי יהודה: אין דבר בטל בְּמִינוֹ (*כג:*) "וְלִקַּח מִדֶּם הַפֶּר וּמִדֶּם הַשֶּׁעִיר" ולא בטל דם-השעיר. אך קמץ ומנחת-כהן - אינו-מינו מסלק את מינו (שמנו), ושאינו-מינו (סלתו) רב עליו ומבטלו). רבנן: בטל (והנ"ל ללמד שאין העולים מבטלים זא"ז²³).

כג: קומץ מנחת-חוטא שנתן עליו שמן - רבי יוחנן: פסול; ריש לקיש: לכתחילה נותנים בקומץ מעט שמן.

קומץ שמץ שמנו על גבי עצים (ומניחו עליהם) - האם נפסל (חסר), או שהשמן כמחובר לקומץ? תיקו.

שתי מנחות שהתערבו, אם יכול לקמוץ מכל אחת בנפרד - כשרות. קומץ שהתערב במנחה - לא יוקטר, ובדיעבד הקומץ כשר.

התערב קומץ בשיריים - לא יקטר, ובדיעבד כשר, שאין שיריים מבטלים קומץ (גז"ש 'הקטרה', ר' זירא).

הגדרת מין במינו לר' יהודה - משנה: מראה שווה²⁵ (*דם, מים, יין; כב:). ר' חייא: שיכול להיות כמוהו - ר' חנינא: הִבְטַל (שחוטא

בטלה בנבלה, שאינה מינה; ולא להפך); רב חסדא: הִבְטַל (ולהפך; וסוגיין דעלמא [*זבחים עט.} דלא כר' חייא).

²⁰ אין ללמוד 'דורות משעה'. וכדלהלן (נו. נט.) זבחים (קא. אכילת כ"ג אונן ויש לדחות, תוס') וסנהדרין (מה. סקילה וחיפה (תוס': סיני שאני); ושם טו: שור שנגע בהר סיני) היה ספק (ופשטו שבב"ד של 23 כאדם {לשמואל אסמכתא, תוס', ור' הערתנו החיצונית שם}). אך רב לומד, וכן רבא לעיל (י. יד') (תוס': בגלל גז"ש דומות ששם), ור' אלעזר בזבחים (ס. מזבח שנפגם (תוס': זה יש כיו"ב גם בדורות, ע"ש)), ולהלן (פב: פסח-דורות מפסח-מצרים (פסח מפסח אחד הוא, תוס')).

²¹ רב: בישל ואכל לביבהמה ולא קרעו להוציא דמו - חייב (רש"י חולין קטו, כרתות כב.). חולק (סמ"ג; צ"צ); או: רק לב, חלק (קוני' הבלעת הדם). ר' הערתנו החיצונית. המלח נפל מן האבר - מצווה לחזור ולמלחו, שלא ישבות (זבחים קח. ורש"י).

²² יש תנאים שלמדו זאת ממקום אחר ("קִדְּשׁ הַבָּיִת"; "אֶת־הַבָּיִת וְזָרְקוּ אֶת־הַבָּיִת"). זבחים פא:..

²³ ברוב (רבא בזבחים עט., והיינו מן התורה), ב-60 (רבא בחולין צו: מדרבנן; שטמ"ק זבחים ב.). וע"ע בחולין). ר' יוחנן ור"ל כרבנן (ורק טבל ויין-נסך אוסרים בכלשהם); ורב ושמואל כר' יהודה (ע"ו עג:), וכן אביי ורבא (שם סו:; וכן פסק רבא בפסחא ל. לגבי חמץ; רש"י חולין קטו.). אביי: רבי יהודה אמר רק בשם רבן גמליאל; רבא: זו גם דעתו (זבחים עט. ורש"י ותד"ה הא). ומין בשאינו-מינו - אף לר' יהודה בנותן טעם (שם, ונוכר כאן ובסמוך; וע"י חולין צו-צח:). דבר התלוי במראה ולא בטעם (כגון מי מקווה) - במראה (זבחים שם). וע"ע שם (עז-פא: תערוכות דם קרבן עם - מים כנוכר כאן, יין-אדום, דם-חולין, דם פסול, תמצית, דמי קרבנות שונים).

- כד. בקדשים, כלי מִצְרָף מה שבתוכו; אם שני חצאי־עשרון - מִצְרָף שניהם בניגעת טבול־יום באחד מהם, ואם יש חלק נוסף הוא טהור (יתר וא"צ לְכַלֵּי). קמיצה מהחציהוזה גם על זה - לא נפשט, האם 'צירוף' מן התורה²⁶ (ב-2 כלים פסולה; "מִמְנוֹ").
- חתיכה חוץ לכלי וחתיכה בתוכו, ונצוק־מים מִחֶבְרָן; את"ל מצורפות - נָגַע בחתיכה־שבחוץ? תיקו. חתיכה־טמאה שהונחה בכלי אינה מטמאת ע"י צירוף; נגע בה טמא - לא נפשט האם אומרים 'שָׁבַע טומאה' [לא בבת־אחת או בטומאה חמורה].
- כד: אבד חציי־עשרון והופרש אחר, ונמצא, ושלשתם בכלי. נטמא 1 - אביי: כולם נטמאו; רבא: רק זה שיעד להיות עמו (נטמא האבוד או השלישי - רק הראשון; הראשון - כולם). וכן כשקמץ מ-1 (מן הראשון - אין שייריהם נאכלים, מִסְפָּק; אלא שייריו).
- כה. נטמא הקומץ, והוקרב - הִצִּיץ מִרְצָה²⁷ ("וְנִשְׂא אֶהָרָן אֶת־עֶזְרָן הַקֹּדֶשִׁים", והמנחה כשרה ונאכלת) על טומאת (הותרה מכללה) דם²⁸, קומץ וְחֵלֶב²⁹ בלבד ("עֶזְרָן הַקֹּדֶשִׁים" ולא המקדישים³⁰, "לִפְנֵי ה' ולא יוצא; ולא מום, "לא יִרְצָה" "לא לְרַצֵּן").
- כה: בקרבן יחיד במזיד - אינו מרצה³¹; והדתניא מרצה - רב חסדא: לר' אליעזר; רבינא: נטמא במזיד מרצה, נזרק במזיד לא; רב שילא: להפך. נטמא הבשר - ר' אליעזר: ציץ מרצה על אֲכִילוֹת; ר' יוסי: לא. בקרבן־גוי אין מרצה (*זבחים מה:). [נטמא שאכל בשר קרבן נותר או יוצא - חייב ("אֲשֶׁר לֹא"³²); אך האוכל פיגול אינו חייב משום טומאה ("מִזְבַּח הַשְּׁלָמִים").]
- כו. נטמאו שייריה, נשרפו או אָבְדוּ - כמו זבח, לר' אליעזר כשרה; ולר' יהושע ('אם אין בשר אין דם') פסולה אא"כ נשאר מהם כזית (רב) [כמו בזבח, חלב ('וְהַקְטִיר הַחֵלֶב לְהִיחַ גִּיחָח') או בשר³³ או צירוף בעולה. מנחת־הנסכים אינה שויר לזבח].
- קידוש הקומץ בכלי־שרת (*: י. יא. יג: מעכב. ר' שמעון³⁴ מכשיר - ר' יהודה בר"ח (ותנא): ועובד ביד ובימין ("כִּפְתָּאת") או בכלי אף בשמאל ("וְכֹאשֶׁם"); ר' ינאי: אפי' ביד, בשמאל או בכגד (ולו כתנאי); רבנ"י: לכו"ע טעון קידוש; ואיתותב.
- כו: הקטיר הקומץ בפעמיים - כשרה. ר' יוחנן, *אביי (נח:). אפי' בפעמים רבות; ריב"ל, *רבא (נח:). לא (אין קומץ פחות מ-2 זיתים, ולא הקטרה פחות מכזית). *אך לרבי אליעזר אינה הקטרה אלא ככולו (יב: זבחים קט:).
- מאימתי מותרים השיירים באכילה? ר' חנינא: משֶׁאֲחֻזָּה האֵשׁ במקצת הקומץ; ר' יוחנן: ברובו ("כִּקְטִיר הַכֶּבֶשׂוֹן").
- הניח הקומץ או האברים ועליהם העצים (האם זו דרך הקטרה? "עַל־הַמִּזְבֵּחַ"?); האברים בְּצַדֵי המערכה (למ"ד 'על' = סמוך) - תיקו.
- כז. עשרון (*: ט:). שָׁמֶן ("וּמִשְׁמֶנֶה", ובמנחת־נסכים "כֶּכֶה"), קומץ (*: יא.) {"מִלֵּא קִמְצוּ" 2x}, וכן יין ("כֶּכֶה יַעֲשֶׂה") - מיעוטים מעכב.
- מעכבים זה את זה - סולת ושמן ("מִסְלֵתָהּ וּמִשְׁמֶנֶה" "מִגֶּרֶשָׁה וּמִשְׁמֶנֶה"; *: ט:); קומץ ולבונה ("עַל כָּל־לֶבְנָתָהּ" "וְאֵת כָּל־הַלֶּבְנָה"); שני שעירי יוה"כ ("לְחֻקְתָּ"); 2 כבשי עצרת ("יְהִי"); שתי הלחם ("תְּהִינָה"); 2 הסדרים, 2 הביזכים, הסדרים והביזכים ("חֶקֶע־עוֹלָם"); 2 מיני לחם שבנזיר ("כֵּן יַעֲשֶׂה"); 4 שבתודה (הוקשה לנזיר, "תּוֹדַת שְׁלָמִיו"); ארו ואזוב ושני שבפרה ("חֻקְתָּ"); הם וציפורים שבמצורע ("תְּהִי"); 7 הזאות בפרה ("חֻקְתָּ"), ושבהיכל (ביוה"כ, גם בקה"ק, "לְחֻקְתָּ"; בחטאות הפנימיות "וַיַּעֲשֶׂה... כְּאֲשֶׁר עָשָׂה", *זבחים מ)³⁵; 4 המינים שבלולב ("וְלִקְחָתֶם" תמה), משא"כ אגידתם (רב חנן בר רבא, כרבנן), מצווה ("זֶה אֵלֵי וְאֵלֵהוּ"); רבי יהודה: מעכבת³⁶ [וכן ישראל, באגודה־אחת נענים].
- כו: [7-הזאות לוג־מצורע שלא־לְשֶׁמֶן - מתירות שייריהלוג באכילה, אך לא עלו לו. ובפרה גם שאינן מְכוּוֹנוֹת לְפַתַּח־ההיכל פסולות ("אֶל־נֶחֱחַ") - לר' יהודה (שרק הבא ממש "אֶל־פְּנֵי הַכֶּפֶרֶת... יְמוֹת", רב חסדא); לרבנן, כשאינן לְמַעַרְב (רבא)].

²⁵ כלומר, שוויון חומרי ולא הלכתי (ישר וטוב; עי' גם טהרת הקדש). לאביי, הטעם קובע האם הם מין אחד (כגון יין חדש בענבים), ולרבא השם (ע"ז סו.).

²⁶ ר' יוחנן: מדרבנן (מעדות ר' עקיבא). ר' חנין: מדאורייתא ("כֶּכֶה אֲחַת"; ועדות ר"ע - ר"ג: שָׁאף בכלי שטוח. חגיגה כג:). נוהג גם באפר־פרה; ולא בתרומה (שם).

²⁷ ר' יהודה: הִצִּיץ מִרְצָה על טומאת הקרבן רק בעודו על מצח הכהן הגדול ("עַל־מִצְחָ אֶהָרָן"); ר"ש: גם כשאינו עליו ("תְּמִיד לְרַצֵּן"). אא"כ נשבר (אביי. יומא ז:).

²⁸ טומאתו מן התורה, כמעט לכל הדעות (ר"ע ותלמידיו, לוי, שמואל), מלבד דעת רב (פסחים יד:יז:).

²⁹ לגבי החלב חולק ר' יהושע, שאין ציץ מרצה על העולין (פסחים עז:; חמדת דניאל, ע"ש. אך צ"ק: למסקנה שם יסכים ר' יהושע שמרצה בדיעבד).

³⁰ ואין מְרַצָה על טומאת הגוף של בעל הקרבן; אא"כ זו 'טומאת התהום' של מת, הלמ"מ בנוזר ובעושה־פסח, ואם גם בכהן המקריבם - גם בתמיד (פסחים פ:פא-ע"ש).

³¹ מדרבנן הבשר אסור, אך בעליו התכפר (במות צ:; תוס' יומא ז:). מרכבת המשנה (הל' ק"פ ד, ב:); הסוגיות חלוקות, וכאן אין מרצה' מדאורייתא. ובפסח (פסחים פ: ורש"י) בשוגג מרצה רק לַפְטוֹר מפסח שני (קריית ספר ור"י קורקוס: במזיד מדאורייתא אין מרצה בפסח, שעיקרו לאכילה. שפת אמת שם: רש"י כ"כ רק בטומאת הבשר).

³² וכן אֲמוּרֵי קִדְשֵׁים קְלִים (זבחים לו:; תוס'). רב חסדא (שם): וכן בשר פסח חי ולחמי תודה שלא הופרש מהם (רבא: כְּאֲמוּרֵים; ואין הכרח. ע' כ"ס מ"פסח"מ יח, ט).

³³ ("וְעֵשֶׂת עֹלֹתֶיךָ הַבֶּשֶׂר וְהַדָּם... וְדָם זָבָחֶיךָ וְשִׁלְמִים)... וְהַבֶּשֶׂר תֹּאכְלֶה... וְלֹא יֵאָדָם אֶת־פֶּשֶׁתֶּיךָ בְּשֵׂר... פֶּסַח עֵז:). ובדיעבד הורצה, אך לא באָבְדוּ (שם-עז:; רע"א).

³⁴ וכן רבי אליעזר (ברייתא כאן); וכן ר' אליעזר (הפוסל אשם שלא־לשמו. זבחים יא.). שיטת ר' שמעון, שָׁאשֶׁם א"צ ימין (אין 'אצבע' או 'יד'. לעיל י: ע"ש).

³⁵ וכן 4 מתנות־דם על 4 קרנות מזבח הזהב (זבחים לט-מ; רע"ב, רש"ש, ע"ש); 7 הזאות שָׁמֶן של מצורע (עי' להלן כח. ולעיל ה. ויומא סא:). מוספי חג הסוכות (להלן מד: וע"ש, סוכה מז:; תוס'); ותנא ושייר הרבה (תוס'. הגר"ד [מנחת אברהם זבחים ג:]; משנתנו כוללת רק את התלויים זה בזה, ולא את שהקרבן תלוי בכ"א).

³⁶ (גז"ש מ'וִלְקַחְתֶּם אֶגְדָּת אוֹבֵד"), לכן יאגדם (בלי האתרוג; "כֶּפֶת" ללא י') רק במינם (לרבנן די בחוט פשתן, אך לר"י זה 'בל תסיף'. סוכה יא: לג:; לד: לו:לו: ע"ש).

- כח [2" הצוּרְתָּ. כִּסְף" מעכב ("וְהִי?"); ו"מקֶשֶׁה" אין מעכב ("מקֶשֶׁה הָא" במנורה). מְכַלֵּי מִשֶּׁה רק הן פסולות לדורות ("לְךָ...לְךָ").]
- 7 קני המנורה מעכבים זה את זה, וכן נרותיה (*פח: {"וְהִי?"; "מקֶשֶׁה אַחַת" מעכב (נכפל). זָהָב אין מעכב, וכשרה מכל מתכת, וכן אסור לעשות כמותה. של עץ - כל כלי שרת - רבי פוסל (כלל ופרט וכלל, מתכת), ור' יוסי ב"ר יהודה מכשיר (ריבוי ומיעוט וריבוי, חוץ מקֶרֶס). רק כשנעשית זהב משקלה כֶּכֶר, מקֶשֶׁה ו"גְבִיעִיָּה כְּפִתְרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ" ("זָהָב" יתרים)³⁷.
- גבהה 18 טפח (8 תחת הקנים). 22 גביע (1+ 7x3), 11 כפתור (1+3+ 7x1), ו-9 פרחים (2+ 7x1); כל 1 מעכב.
- כט. לפניך אבן עם 3 מדרגות. "מְכֻלֹּת זָהָב" פלו זהב-סגור של שלמה, שעשה 10, לכל אחת כֶּכֶר מְאֻלָּף בְּאֵלָף זיקוקים.
- רשב"נ: מן השמיים ראה משה צורת המנורה ("הִטְהַרְתָּ"; "וְזָהָב"). רחב"א: גבריאל הדגים; תנדר"י: הקב"ה הראה לו באצבע, וכן ראש-חודש ושרצים, וי"א גם שחיטה³⁸; ר' יוסי ב"ר: ארון, שולחן ומנורה של אש ("בְּתַבְנִיתֶם אֲשֶׁר-אַתָּה מְרָאָה בְּהָר").
- 2 הפרשיות שבמזוזה, וכן 4 שבתפילין (*לד.), מעכבות זו את זו, ואפי' דיבוק אות אחת³⁹ מעכב. נָקַב ברגל השמאלית של אות ה - כשרה; הימנית - אם נשאר ממנה כמלא אות-קטנה כשרה. באות ו - שואלים ילד (בינוני) האם מזהה אותה.
- כט: כשעלה משה מצא שהקב"ה קושר כתרים לאותיות, שעתידי ר' עקיבא לדרשם. לישעטנוג"ץ 3 תגים. הדייקנים מתייגים ח (חי ברום) ומפרידים רגל ה (פְּתַח לְשָׁבִים, וְתָג); העוה"ז נברא ביה' ("בְּהִבְרָאֵם", כאכסדרה) והעוה"ב ב"י (מעטים וכפופים).
- ספר תורה⁴⁰ שבכל דף יש 4 (רב: 3) טעויות (חסרות, לא תרות) - ייגנו (בתקינניו יְרָאָה מנומר). דף אחד טוב (אפי' 3 טעויות) מְצִילוּ מַגְנִיזָה, אם רוב הספר כתוב טוב (רוב כל דף ללא טעויות), ויתוקן⁴¹.
- *ס"ת, תפילין ומזוזה, שכתב גוי, מין⁴², מוסר, משומד, עבד, אשה, קטן, כותי - פסולים ("וּקְשָׁרְתֶם... וּכְתַבְתֶּם"; מ.ב.).
- ל. תנא, רב אשי-רב, וכן הלכה: את ספר-התורה יסיים באמצע שורה ובסוף הדף (יְקַצֵּר בהדרגה את השורות; ואם נותר דף שלם לְפִסּוּק־הַאֲחֵרוֹן יכול לכתוב מילה בכל שורה); רבנן-רב: אף באמצע הדף. [ר' יהושע בר אבא-רב: 8 הפסוקים האחרונים שבתורה נקראים רק בעוֹלָה אחד (נכתבו בשינוי - לר"ש בדמע, ולר' יהודה בידי יהושע).]
- רב: הקונה ס"ת - חטף (אך עשה) מצווה⁴³; כתבו - כאילו קיבלו מהר סיני. רב ששת: הגיה בו אות אחת - כאילו כתבו.
- ביריעה של ס"ת (חוץ מסופו) בין 3 ל-8 דפים (ארוכה מזה - יחתוך 4-5, לא 3-6). יניח שוליים (למטה טפח, למעלה 3/4, ובין דפים 1/2; ולא יקטין הכתב מפני זה) ורווחים (בין שורות כְּשׁוֹרָה, בין מילים כְּאוֹת י, ובין אותיות כשערה)⁴⁴. מילה הבולטת מן השוליים - רובה יהיה תוך הדף. מילה של 2 אותיות לא תבלוט, אלא תיכתב בשורה הבאה.
- ל: שכח לכתוב את השם⁴⁵ - ר' יהודה: כשייבש הדיו, מוחק מילה וְתוֹלֵךְ ובמקומה כותב השם; רבי יצחק, רב"ח לְהִלְכָה: מיד; ר' יוסי, רב חננאל לְהִלְכָה: תולה את השם למעלה; ר' שמעון שזורי: את כל השם תולה ולא מקצתו; ר"מ: גונג כל היריעה.
- [עולא א"ר חנינא: הִלְכָה כר"ש שזורי בכל מקום (אם אין גובה רגְלֵי-הַשָּׁדָה טפח, גם הרווח נמדד עמה; שמן ודבש שננטמו אינם דווקא ר'אשון; בן-פקועה הותר בשחיטת אמו, אפילו גָדַל; פול לזרע, שמקצתו השריש אחרי ר"ה, מְעַרְבֵב וּמְפָרֵשׁ תרו"מ; מעשר על טבל שהתערב בחולין*). ר' יונתן, *רב אשי: רק חולין עה: בנֹטְה־לְמוֹת (נתנים גט לאשתו אף שאמר רק 'כְּתַבּוּ') ובתרומת-מעשר של דמאי (שהתערבה בו, שואל את המוכר ועפ"ז אוכל).

³⁷ איסי בן יהודה: ל-5 מקראות אין הכרע, והם "וּבְמִנְחָה אֲרֻבָּעָה גְבִיעִים מְשֻׁקִּים (=מעוטרים, רש"י שמות כה, לג) כְּפִתְרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ" - לאן נסמכת "מְשֻׁקִּים" (לפ"ז ספק לגבי גוף המנורה - הקנה האמצעי - האם מעוטרים הגביעים (כ-6 הקנים), או הכפתור והפרח. יומא נב: ומל"מ בית-הבחירה ג, ב לרש"י: ע"ש שערי היכל כנג).

³⁸ ככולם נאמר "וְזָהָב" ובחולין (מ.ב.) תנדר"י: "זאת התורה אשר תאכלו" - תפס הקדוש ברוך הוא מכל מין ומין והראה למשה: זאת אכול וזאת לא (תוס').

³⁹ וכ"ש חיסור, או חילוף בין אותיות דומות ("וּכְתַבְתֶּם" כתיבה תמה. רש"י: שבת קג). חילוף אות סופית ברגילה - רב חסדא: כשר, ע"פ ר' יהודה בן בתירה; ויש תנא שפוסל (שם, ע"ש). קָתַב שלא כדיו (ועי' להלן לד.), או את השם בזהב - פסולה (שבת שם). צריך לכתוב גם את הציונים שבפרשיות אלו ("וּכְתַבְתֶּם"; ברכות טו:).

⁴⁰ מעתה הלכות ס"ת, מזוזה (לא), תפילין (לד.) וציצית ותכלת (לו:מד.). הלכות כלליות שחזן למסכתו - כותבי סת"ר ומוכרי תכלת פטורים ממצוות (סוכה כו., ע"ש ברש"י שיש תנא שחולק). על ת"ח לדעת קשירת ציצית ותפילין (חולין ט.). בשבת, העושה אותם חייב (שבת קלא. קלב.), וכן היוצא בטלית שאינה מצויצת כהלכה (שם קלט:). בחוה"מ כותב תפילין ומזוזה וטווה על ריכו ציצית (מו"ק יט.). ביו"ט שולח תפילין (ביצה טו.). כתבי הקודש (ועי' לב:): תפילין ומזוזה רק בלשון הקודש ובכתב אשורי; ס"ת ונ"ך בכל לשון, ולרשב"ג התירו רק יוונית ולר' יהודה לא בנ"ך (מגילה ה: ע"ש והערותינו החיצוניות). גורו שטמטאים ידיים (שם ושבת יד. עט.).

⁴¹ ס"ת שאינו מוגה מותר לשהות רק עד 30 יום ("וְאֵלֶּי-תִשְׁכַּן בְּאֵהָלֶיךָ עוֹלָה". כתובות יט:). רשב"נ: ס"ת שחסר יריעה - אין קוראים בו (גיטין ס; ר' הערתנו החיצונית שם שחלקו ראשונים האם מוכח מסוגייתנו כט. דלא דווקא יריעה). חסר (ואין בו שם) אך יש בו כדי ללקט 85 אותיות (ממילים שלמות; רב חסדא: לאו דווקא) - מצילים בשבת מן האש (שבת קטו; ע"ש קטו-קיו: דיני ההצלה בפירוט). ס"ת שנתפר בפשתן - מחלוקת תנאים ("בפסך" הוקשה התורה לתפילין; או שלא להלכותיה; מכות יא.). וסוגיין דפסול (מגילה ח: יט, מכות שם לגרסת ריטב"א). משיירים מן הגיד למעלה ולמטה (כדי שלא יקרע. מגילה יט:).

⁴² ר"נ: ס"ת שכתבו מין ישרף; והנמצא בידו יגנו. כתבו גוי - חלקו תנאים האם ישרף (ר"א: סתם מחשבת-גוי לע"ז), קוראים בו, או יגנו (כן דעת ר"נ; והנמצא ביד גוי - י"א יגנו, וי"א קוראים בו). רשב"ג הכשיר ס"ת שכתב גר שחזר לסורו מחמת ירָאָה (הכל בגיטין מה:). [ועוד שם - אין קונים מגוי ס"ת, תפילין ומזוזה, ביותר משוויים; ומותר להוסיף עד סלע-מדינה. אין להציע מחיר נמוך מדי, שלא יזלוזלו בהם].

⁴³ רבה: כל אדם מְצִינָה לְכַתוֹב לְעַצְמוֹ ס"ת אע"פ שירש ("כְּתַבְּךָ לְכֶם אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת", סנהדרין כא, ע"ש גם לגבי הכתב ושינויו בידי עורא).

⁴⁴ בין קָמַש לְחֶמֶשׁ רווח 4 שורות. סיים ספר למטה - יתחיל למעלה (שאם יחתוך יְרָאָה יפה). אורך ספר התורה (גבהו כשעומד) וזה להקפּו (רב הונא כתב 70 ס"ת ורק באחד הצליות. רב אחא בר יעקב כתב 1 על עור עגל והצלח). מידות ס"ת - רבי: בגויל (עבה, בלתי מעובד) 6 טפחים אורך; בקלף איני יודע (ב"ב ג:ג:י, ע"ש).

⁴⁵ יכתוב השם לשם קדושת-השם; אחרת פסול (גיטין נד:). התכוון לכתוב במקומו 'יהודה', וטעה והשמיט ד' - ר' יהודה: עובר עליו שוב בקולמוס; רבנן: פסול (אין כתב ע"ג כתב; רב אחא ב"י: "זָה אֵלֵי וְאֶנְהוּ". שם, ושם כ; עי' אצ"ח אזורות הע' 72). מכר ס"ת, וטוען שלא כתב השמות לשמם - נאמן להפסיד שכרו (לס"ת כוה אין תקנה, אף לר' יהודה יְרָאָה מנומר), אך לא לפסול הספר (חשב להקניט ושלא יפסיד הרבה. גיטין שם). פירוט השמות-הקדושים שאינם נמחקים - בשבועות (לה:).

- לא. ר"ש שזורי: התערב לי טבל (רוב) חולין; ר"ט: קנה מן השוק (הרוב מעשר) - וי"א: מגוי (קניינו מפקיע) - ועשר עליו.
- לא: רב: קרע ב-2 שורות יתפר בגידי בהמה; ב-3 - לא יתפור אם הקלף עבד בעפצים. קרע בין דפים, או בין שורות - תיקן. מזוזה שכתב בה 2 מילים בשורה, או 1-2-3 - כשרה (כשיכה⁴⁶, ובס"ת פסול); אך לא 1-2-3 או 3-2-1. רב חסדא: "עליהא קרין" בשורה האחרונה; י"א בסופה ("כגבה שמים"), וי"א בתחילתה (כרחק שמיים). את גלילת המזוזה, רב הונא התחיל מצד שמאל.
- רב הונא, ונהוג: הפרשה סתומה (כבס"ת); רשב"א-ר"מ: פתוחה (בס"ת אינן סמוכות); רנב"י: לכו"ע מצנה בסתומה ואפשר בפתוחה.
- לב. ר' מאיר עשה במזוזה רווח למעלה ולמטה, כשיעור אטב הסופרים; רב: כן הלכה. ס"ת ותפילין שבלו - אין עושים מהם מזוזה (ירידה בקדושה)⁴⁷.
- תפילין נכתבות על קלף (=החיצוני), ומזוזה על דוכוסטוס; בצד הפנימי. שינוי במזוזה כשר⁴⁸; בתפילין פסול, ורבי אחא מכשיר. תפילין א"צ שרטוט. מזוזה - מחלוקת תנאים; רב, והלכה: צריכה שרטוט (הלמ"מ). נכתבים אף מן הזיכרון (שגורים)⁴⁹. שמואל: מזוזה שנכתבה איגרת {ללא שרטוט ולא דקדוק בכתב} פסולה {גז"ש 'כתיבה' מס"ת⁵⁰}. *וכן אם נכתבה בשתי עמודות. רב הונא: אסור לשבת על מיטה שספרתורה עליה⁵¹, ר' יוחנן: מותר. *אין להניח חמשים על ס"ת או נביאים עליהם (מגילה כו.). מצוזה לקבוע המזוזה בתוך חלל הפתח ("ובשערין"); רבא: בטפח הסמוך לרשות הרבים (*שיפגוש בה הנכנס מיד; שתשמור גם שם; לג:); *אחרי שהותקנה מסגרת הפתח. הניקה אחרייהדלת או תלאה במקל - פסולה. בית מונבו המלך, בנסעם, היו תולים בפונדק במקל; *שהדר בפונדק עד 30 יום פטור; וכן השוכר בית בחו"ל, אך בארץ עושה מזוזה מיד⁵² (מד.).
- לג. חדר שלו 2 פתחים - הפתח הקטן שבהם חייב. פתח בין שני חדרים - צד הציור קובע. נעצה כיתד, *העמיקה טפח - פסולה. שמואל, ר' יוסי: מקומה תוך השליש העליון (כתפילין שלדאש); רב הונא, ר' יהודה: בכל גובה, מלבד הטפח שלמעלה ושלמטה. ר' חנינא, *אונקלוס (לחיילי הקיסר; ע"ז יא.): הקב"ה אינו כמלך בשרודם, אלא הוא שומר על עבדיו ומבחוץ ("ה' שמרך..."). מזוזות הפתח עשויות קנים - חותך בהם ומניח המזוזה; אחרי שנקבעו ("תעשה" ולא עשוי).
- פתח פגום - י"א ללא משקוף וי"א ללא מזוזות - פטור⁵³. וכן אכסדרה, אפי' עם עמודים (הם רק לחיזוק התקרה). אכסדרת חלונות, מרפסת, בית שער - חייבים (מדרבנן⁵⁴). פתח שבצד הדלת, אם יש ביניהם טפח - גם הוא צריך מזוזה.
- בית שער שבין החצר לבתים - חייב 2. שבין גינה לחדר - (בינו לבין הגינה) ר' יוסי מחייב, ורבנן פוטרים; רב ושמואל, רב אשי: תלקו רק כשהציור בכון הגינה; רבה ורב יוסף, אביי ורבא: כשהוא בכון בית השער; להלכה חייב תמיד (כרב-ר' יוסי).
- לד. לול (חדר מדרגות) - כל פתח חייב. ר"פ: וכן חדר ולו 4 פתחים, אע"פ שרגיל באחד מהם. אמיר: גם פתח שבקרן זוית חייב. המזוזה בימין הנכנס ("ביתך" דרך ביאתך; "אצל המזבח מימין בבוא איש"). פתח בעל עמוד אחד בלבד, מימין - רבנן: פטור ("מזוזות"); ר' מאיר: חייב (ר' ישמעאל: 2 "מזוזות", ריבוי אחר ריבוי; ר"ע: "שתי המזוזות" בניין אב שכל 'מזוזות'=1). "וכתבתם" (כתיבה תמה, לא על העמוד, וגז"ש שעל ספר), בדיו⁵⁵ (כברוך, "כתב עליהספר בדיו"), ואח"כ הנח "עלימזוזות".

⁴⁶ שירה נכתבת אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח; מלבד מלכי כנען ועשרת בני המן - אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה (שלא תהא תקומה למפלתם. מגילה טו:).

⁴⁷ דיני כבוד הקודש ומכירת ס"ת (מגילה כו:); תשמישי מצווה - סוכה, לולב, שופר, ציצית - נזקקים. קדושה - ארגוי ס"ת, חמשים, תפילין ומזוזות, ונתיקיהם, רצועת תפילין, בימת עץ לס"ת ויריעת הארון מבפנים - נגונים. ע"ש (כו-כו). לב. אין לזרוק כתבי הקודש, ולא להפכם על פניהם אלא לכסותם (כשאפשר; עירובין צח.).

⁴⁸ כמסקנה בשבת (עט): בדעת רב; וכן ארשב"א שם שר"מ כתב על קלף, שמשמרת. וכאן (לא): כתב על דוכוסטוס (מצוזותה על - תוס': קלף; ר"ן (שם לג:); דוכוס').

⁴⁹ כתנא רבי ירמיה; וכך הורה אביי (מגילה יח.). אך ס"ת ומגילה לא. ר"מ כתב מגילה בעסאי (לא היתה שם, ואצלו 'ועפפין יישרו נגדך'. שם).

⁵⁰ ר' אסי: מגילת אסתר צריכה שרטוט כס"ת ("ואמת". מגילה טז:; ורש"י: ס"ת - הלמ"מ. וכן מגילת סוטה, סוטה יז:). ר' יצחק: צריך שרטוט לכתיבת 3 מלים מפסוק; תנא: 4 (גיטין ו:; ורש"י יבמות קו: נקט כתנא). רבה: אין לכתוב פרשה ללימוד, אא"כ בדעתו להשלים לספר שלם; כתנא, ר' יהודה מתיר עניין שלם (גיטין ס. ע"ש).

⁵¹ ואין להושיב מת על מיטה עם ס"ת (מו"ק כה., ע"ש). ר' נחמיה: על מיטת חזקיה המלך הניחו (ב"ק יז., ושם בתוס': חזקיהו שאני; וע"ע בית הלל י"ד שנג א.).

⁵² משום יישוב א"י. המזוזה ומקומה - על השוכר (חובת הדר); אך לא יסרינה כשיצא מהבית (אירע וקבר אשתו ו-2 בניו), אלא מבית גוי (ב"מ קא-קב.). מזוזות יחיד צריכה בדיקה פעמיים ב-7 שנים, ושל רבים - פעמיים ביוכל (יומא יא.).

⁵³ מידות מזועזעות (פחות מזה פטור) - בית 4x4 אמות (סוכה ג:). פתח בגובה 10 טפחים (יומא יא.). שער בלתי מקוה פטור. שער כיפה, שבגובה 3 טפחים רחבו ארבעה, אך בגובה עשרה צד, ובחומה שעליו יש כדי לחקוק - ר"מ: חייב (חוקקין להשלים); רבנן: פטור (שם).

⁵⁴ מן התורה המעט מבי"ת; שהוא המיוחד לדירה ועשוי לכבוד (יומא יא.:; תוס'). ושם, "ובשערין" - כולל שערי בית, חצר, עיירה, מדינה. בכלל "ביתך" - בית אשה (*אשה ועבד חייבים - אין הזמן גרמה; "למען ירבו ימיכם"; קידושין לד. וברכות יז: כ.; וכן קטן, ע"ש והערתנו החיצונית; אך פסולים לכתיבה, לזולן מבי:); בית שותפים; בית כנסת שבו דירה לשמש, ולר"מ אף שאין. ולמעט - בית הכסא; בתי עיבוד עורות, מרחץ וטבילה. רפת, לול תרנגולים, ובתי תבן, עצים ואוצרות - אם נשים מתקשטות שם חייבים, אם מתרחצות שם פטורים, ובסתם תנאים (רב כהנא). להרביית, לעורות (שם); וללשכות, לא היו מזוזות, חוץ מלשכת פרהדרין, שהכה"ג דר שם 7 ימים; ר' יהודה: א"צ (בעלכרחו דר שם) אלא מדרבנן (שלא יאמרו חבוש בכלא). ובסוכה בחג דעותיהם הפוכות, דלרבנן דירת עראי היא (רבא. שם י:). ר"מ: ליוצר כלי חרס 2 סוכות, הפנימית (תמיד גר בה) פסולה וחייבת מזוזה, והחיצונית כשרה ופטורה (סוכה ת:); ור' יהודה מחייב (יומא י:).

⁵⁵ במק"א (שבת כג. ורש"י) מבוחר שלהכנת דיו מעשנים כלי זכוכית בעשן גרשמן, ושמן יריות הוא המבוחר, אוספים את הפיח ומגבילים (=מעריבים, שאינו ברגביל, תוס' שם יח.) במעט שמן, וללשון א"ג גם ליה מבוחר שמן יריות; ומייבשים בשמש, ונותנים לתוך תערובת הדיו, ושם גם שרף, ושרף הקטף (שוזף-בר) מבוחר. ושורים הכל (שם יז:); ויש דיו משליקת קליפות קוצים; הצבעה שחור (חרת) הניתן בו שוקע לשוליו, ובו - יבש - מערעים דם-שחור (גדה כ. ורש"י ורש"י; ע"ש ח' הר"א יט.). ר' מאיר

- לד: תפילין של ראש - 4 פרשיות על 4 עורות, ב-4 בתים ("ולטפפת" "ולטפפת" "לטפפת"; טט=2, פת=2) מעור אחד ("ולזכרון" 1). כתבן על עור 1 יצא, ופריד בחוט בין הבתים, ולרבי צריך רווח. אם אין נפר בחוץ החריץ שבין הבתים - פסולות.⁵⁶
- תפילין של יד - על עור אחד, ואם כתב על ארבעה - יצא, וא"צ לדבקם (ר' יוסי; ר' יהודה חלק, וחזר בו). אין לו תפילין של יד ויש לו שני תפילין של ראש - מכסה בעור אחת מהן, חֲדָשָׁה או שהתנה מראש, שאל"כ אסור (מורידה מקדושתה).
- סדר הפרשיות בְּשֵׁל־ראש - (מימין הקורא) "קִדְשֵׁי־לִי", "וְהִלֵּא כִּי־בְאֵנֶךָ", "שְׁמַע", "וְהִלֵּא אֶם־שָׁמַע"; מעכב (אביי חילק, ורבה דחה). לה: הִלְכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי - תיתורא (הבסיס), מעברתא (הבליטה), רצועות שחורות (מבחוץ), ריבוע [עגול - סכנה!], שי"ן, *וְהִקְשֶׁר.⁵⁷
- *הַבְּתִימִים עוֹר בְּהֵמָה טַמְאָה או בצפוי זהב - פסולות⁵⁸ (מב): *העור לא עָבַד לְשֶׁמֶן - ת"ק, רב: כשרות; רשב"ג, שמואל: לא⁵⁹ (שם). אביי: צריך הקלף להיבדק מנקב; והחריץ (*לד): להגיע עד התיתורא. רב דימי מנהרדעא: הקלף נבדק בקולמוס; ודי שהחריץ נפר. קרע בתפילין - רב הונא: כל עוד הצורה החיצונית שלמה - כשרות; רב חסדא ורבא: בחדשות (שאינן העור מתכווץ מעצמו במתיחה; נמשכות עם הרצועה), קרע ב-3 מדפנות הבתים או ב-2 בתים סמוכים - פסולות.
- הרצועות⁶⁰, בְּצֵדן הפנימי - צריכות להיות עור (ר' יהודה ביקש להעיד שא"צ), ואין הצבע חשוב, אך אדום לא (גנאי וחשד). לה: רצועה שנקרעה - אין לקשרה ("וּקְשַׁתָּם" קשירה תמה); ונהוג אף שלא לתפרה.
- שיעור רצועות תפילין של ראש, אחרי הקשר - רב כהנא: כְּבִין האצבע ולאָמָה; רב אשי: כְּבִין האצבע ולאָגודל. אם נקרעו מעכבות ("ע"פ בני ר' חייא, ולא כ"פ). רבה השאירן מאחוריו, וכן רב אחא ב"י שאף קָלְעָן; ומר בר רבנא העבירן לפניו, כמנהגנו. צריך ניוו של הקָשֶׁר (הצד השחור) להיות כלפי חוץ. ומניחו בגובה הראש, מְעַל העורף (לא בעורף ולא בצדדים).
- "וְרָאוּ לְעַמֵּי הָאֲרָץ... וְיָרְאוּ מִמֶּךָ" - תפילין של ראש. "וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֶרְכֵי" - הקשר⁶¹. *המניחן מאריך ימים ("ה' עֲלֵיהֶם יִחַי"; מד). מברך על התפילין (*של יד) בין ההנחה והקשירה ("עוֹבֵר לְעֵשִׂיתָן"). *הנצרך להניחן לפני זְמַנּוֹן⁶² - כשיגיע זמן יְמַשְׁמֵשׁ ויברך. לו: מניח שלי"ד ואח"כ שלי"ראש (כסדר הפסוק); *רבא: קרובה, ו'אין מעבירים על המצוות; יומא לג); וחולץ להפך ("וְהֵינּוּ... 2-), כל זמן ש"ב גֵּין עֵינֶיךָ". על שלי"ד מברך⁶³ "לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין, ואם עבר ודיבר (אסור!) מברך על שלי"ראש 'על מצות תפילין. סוף זמן הַנְּחִתָּן - ת"ק; שקיעת החמה; ר' יעקב: פְּלוֹת רגל מן השוק (וכן רב חסדא ורב רב"ה התפללו ערבית בתפילין; ומחלוקת לשונות בשם רב נחמן הִלְכָה); רבנן: עלותו לישון. חֲלָצָן ושקעה החמה - לא יניח (לִילָה אינו זמן תפילין, *כר' יוסי הגלילי; "מִיָּמִים"); *והמניח - ר' אלעזר: עובר בְּעֵשָׂה ("וְשִׁמְרָתְךָ דְעֵשָׂה = עֵשָׂה); ר' יוחנן: בלאו. וכדי לשמרן - מותר. לו: ר' עקיבא, *ר' נתן (עירובין צו.), רבה ב"ר הונא: לילה זמן תפילין (ומותר להניחן). רב אשי: הִלְכָה ואין מורים כן⁶⁴.
- שבת וי"ט - ריה"ג וסיעתו: אינם זמן תפילין ("מִיָּמִים"); וכן ר' ע"ו ורב רב"ה (בין השמשות בערב שבת אין חולץ ואין מניח. "וְהֵיךָ לְאוֹת" והם עצמם אות)⁶⁵. *ר"מ ור' יהודה: זמן תפילין (לכן נשים חייבות, שאין הזמן גורם; עירובין צו: קידושין לה.).
-
- היה מערב קנקנתום (שחור בלתי־מזיק) בְּדִיו, וכוֹבֵה־שְׁנִי (סתירה האם ר' ישמעאל או ר' ע"ו) אסר ("וְכֹתְבֵם... וּמְחָה" כתב הִיכּוֹל להימחות. ר' יהודה: בפרשת סוטה; ר' יעקב: רק שבמקדש. עירובין ג.). ור' הערות־החיצוניות לשבת (כג. ולגדה כ.כ.). ע"ע אנצ"ת דיו (כרך ז). ס"ת שנכתב שלא בדיו ייגנו (שבת קג); גם מגילה צריכה דיו (שם קטו.). וכן פרשת סוטה (סוטה יז.). וכן לטמא את הידיים (ידיים ד, ה, ו) וע"י מגילה ט. משא"כ גט (גיטין יט.) ומלאכת כותב בשבת (שבת קד.).
- ⁵⁶ הוסיף בית חמישי (או דבר אחר - רש"י) חיצוני בתפילין - פסולות (סנהדרין פט.). שהבית הצדדי צריך לראות את האוויר (שם, ור' להלן לה.).
- ⁵⁷ = צורת דל"ת (בקשר של ראש) וי"ד (בקשר של יד), שהן הלמ"מ (שבת סב. ופרש"י כאן). רב חסדא: קשר־עניבה פסול בתפילין; אביי: כשר בצורת האותיות כבקשירה (עירובין צו., ע"ש). עוד הלמ"מ - כריכה ותפירה (שבת קח., ערמב"ם תפילין ג, א), ר' בהרעה הבאה.
- ⁵⁸ וכמו כן, נכתבות רק על עור בהמה וחייה טהורות ("בְּפִינֶךָ" מן הַמִּתָּה). ואפי' נבלה (שבת קח. וע"ש כח.). עור עוף־טהור כשר (רב הונא); אך עור־ג פסול מפני זיהומו (שם קח.). ונברכות הפרשיות בשער של הנ"ל, והבתים נתפרים בגדיהן (הלמ"מ), ולא בשל טמאות (שם). במכות יא. ל"ג תפילין, ריטב"א שם.
- ⁵⁹ ולכן נקנות רק ממומחה (להלן מב.). רבא כת"ק, ואביי כרשב"ג (סנהדרין מח: ע"פ רש"י שם; ושם נפסק כרבא); אך סוגיין בגיטין (נד: ר' אבהו) שגויל־ס"ת צריך עיבוד לשמו; ר' הערתנו החיצונית. רב (עירובין צו.): אם קנה (תוס': בדיעבד) זוגות תפילין רבים ממי שאינו־מומחה, ובא למכרם - בודק (חסרות ויתרות, ערש"י מב: 3 מהן 1+2, של ראש ושל יד; ולרבי 2, 1+1), ונעשו פְּשֵׁל מומחה (וקונה ממנו עוד; רש"י). קנה ערמות תפילין מאנשים שונים - בודק 3 מכל עֲרָמָה. המוצא תפילין בשוק - שם דמיהן ומניחן לאלתר (מצויות לקנות. ב"מ כט.). המקדיש נכסיו והמוכרם - התפילין בכלל, ופודה אותן (ערכין כד. ב"ב קנא.).
- ⁶⁰ מעור בהמה טהורה (לא הלמ"מ, אלא שלא הוכשרו טמאות למלאכת שמיים. שבת כח: (ש"ע א"ח לג, ג, וע"י בה"ל)).
- ⁶¹ הקב"ה מניח תפילין ("וּבּוֹרֵץ עֵצֶן"). וכתוב בהן "וימל כְּעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאַרְצֵךָ וְיִשְׂרָאֵל יִשְׂרָאֵל", "כִּי מִיָּגוֹי גְּדוֹל...". "אֵין הִנֵּפֶה אֵלֵיהֶם", "וּלְחַתֵּךְ עֲלִיּוֹן" (ברכות ו.). "וְיִקְרָךְ" אלו תפילין (מגילה טז:); המניחן בחלום יצפה לְגִדְלָה (ברכות נו.). המבטלן עובר ב-8 עשה (להלן מד.). 'פושעי ישראל בגופן', יורדים שעה לגיהנם (ר"ה יז.). תנדר"י: נאמרה ביאת־הארץ לגבי תפילין ("וְהִלֵּא כִּי־בְאֵנֶךָ") - עֵשָׂה מצווה זו שבשביחלה תיכנס לארץ (קידושין לו:).
- ⁶² תחילת זמנו - מְשִׁירָאָה את חברו ויכירו ממתק 4 אמות (ברכות ט.). ר' יוחנן: הרוצה לקבל עול מלכות שמים שלמה - ייפנה, ישול ידיו, יניח תפילין, יקרא ק"ש ויתפלל (ברכות יד:). ק"ש ללא תפילין - כמעיד שקר; כמקריב קרבן ללא נכסיו (שם). יש שאמרו, בזמן בדיחות, שהתפילין עדות שעל שמיים עליהם (ברכות ל:).
- ⁶³ רבי (ורב יהודה; להלן מג.). אביי: בכל פעם שמניחן; רבנן, רבא: רק בבורק. למעשה עשה רבא כרבי, וכן המנהג (רב פפי; ותלמידי רב אשי בכל משמוש. סוכה מו.). אחרי חליצתן ברכו בני ארץ־ישראל 'אֲקַבְלוּ לְשִׁמּוֹר חֲקִי' (גדה נא, ע"ש בתוס' וברמב"ם) האם דווקא תפילין ומדוע).
- ⁶⁴ שְׂמָא יִישֵׁן עַמֵּן (רש"י); והרי צריכות גוף נקי (אביי: שיכול להישמר מִלְּחַפְזָה; רבא: לא יישן); אלישע 'בעל כנפיים' הקפיד ונעשה לו נס (שבת מט. קל.). שנת עראי, כהילוך 100 אמה - מותרת (לרב יוסף כשראשו בין ברכיו, שְׂמָא יִירָדָם); אך בלילה ר' נתן אוסר; ר' יוסי אוסר לבחור עם אשתו (סוכה כו:). שמואל: מותר להניחן תחת מראשותיו, אפי' אשתו עמו; ואיתותא; רבא: אעפ"כ הִלְכָה כן (שמירתך־מנוק עדיפה מפיזיון), ומניחן בכיס (ברכות כג:). כשהן בראשו, אסור לשאת עליו מִשָּׂא 4 קבין; ר' שילא: אפי' מִטְּפַחְתָּן אסור (ב"מ קה:). המוציא זבל על ראשו לא יסלקן לצד ולא יקשרן במתניו אלא יקשרן בורועו (שם). עוד דיני כבודן (והנתיק), וביחס לבית־הכסא (*אף שהפרשיות מחופות עור אסור להיכנס לשם מפני אותיות השם ש' ד' ה' הגרות מבחוץ; שבת סב.) ולסעודה, ע"י ברכות (כג. כד. כה. וסוכה שם). רב יהודה: חולה מעיים פטור מתפילין (חולין קי:); רבי הניח וחלץ (כתובות קד., תוס': נהג בקדושה וידע היטב להיזהר).

רבה בר רב הונא: חובה למשמש בתפילין כל שעה, שלא יסיח דעתו (ק"ו מן הציץ ש"על-מצחו תמיד"). מקום ההנחה - "על-ידך" שמאל (ת"ק: סתם יד=שמאל ("ידלי יסדה ארץ וימיני טפתה"; "ידה ליתך תשלחנה וימינה"; "תשיב ירך וימינה"); ר' נתן: שהימין מקיימת "וקשרתם... (כמו) וכתבתם"; רב אשי: "ידכה" יד כהה). *איטר מניח בימינו. על בשר הזרוע (בגבה, כראש; "לך לאות" ולא לאחרים; "ושמתם... על-לבבכם"), ומטה כלפי הלב. אין איסור שתראה. של-ראש "בין עיניך" - מעל המצח, היכן שמתח-תינוק רך (גז"ש מאיסור קרחה; כיד, ששייך בה רק מין-גגע אחד).⁶⁶ אין לו זרוע (שמאל) - פטור מתפילין שלייד; אחרים: חייב ("ידכה"). *שלייד ושל-ראש אינן מעכבות זו את זו (לח. מד).⁶⁷ יש לו 2 ראשים - בכור נפדה ב-10 סלעים ("חמשת שקלים לגלגלת"); לתפילין לא יחיה (רבי לפלימו: קבל גלות או נידוי). לז: 4 הציציות (הגדילים) מעכבות זו את זו; ר' ישמעאל חולק, שהן 4 מצוות. נפק"מ - איסור שעטנז בבעלת 3; כנף חמישית (עי' מג); חיוב חטאת ליוצא בשבת כשחסר גדיל. שמואל: הלכה כר' ישמעאל; ואין הלכה כן. עיגול הכנף בקיפול ובהדבקה (רב מרשיא) ואף בתפירה (רב דימי מנהרדעא), ופצולה בחיתוך - אין מועילים לפטור מציצית. בשבת, נחתכה הציצית ונפסלה ברה"ר - אם נודע לו חייב לפשטה, אא"כ הוא בכרמלית (כבוד הבריות).

הדרן עלך הקומץ

התכלת - פרק רביעי (לח.-נב):

לח. החוטים, התכלת והלבן אין מעכבים זה את זה - (כשעשה כולם אותו צבע, לרבנן; (ב) רב, שמואל, רמב"ח: כשהקדים התכלת, או הלבן בטלית-תכלת, והרי מצווה להקדים מין-הקנף" (רבא חולק; לכן); (ג) רבא: כשנחתכו חוטים ונשאר מוצע אחד. כל החוטים לבן או תכלת - רבי: פסולה ("הקנף... תכלת... וראיתם אתו" כאחת); ורבנן - *ר' נתן-ריב"ג (*וסוגיין; מ.) - מכשירים. לח: נחתכו חוטים - כשרה, שמואל (*וסוגיין): אם נשאר בארבע (מעבר לקשר) כדי עניבת חוט דק; לא נפשט האם כעניבת כולם יחד או בנפרד; (ולרבא אפי' פחות). *רב: נחתך החוט מעיקרו (סמוך לבגד) - פסולה. רבא: על כל חוליה (=3 כריכות) צריך לקשור חוטי הגדיל (ואין ראיה). רבה: הקשר-העליון מדאורייתא. לט. החוטה-הכורך עולה למניין החוטים (רבה, שמואל). לכתחילה כורך שלישי (גדיל), ומשאר 2/3 ענף. בין 7 ל-13 חוליות, מתחיל בחוט לבן (מין "הקנף") ומסיים בלבן ('עלה בקודש'). כן רוב האורך, או חוליה 1 בלבד (3 כריכות) - כשרה (רב). לט: כן הכל ולא השאיר ענף - רב: פסולה ("פתיל"); רבה בר חנה: כשרה ("גדלים" או "פתיל"). רב יהודה: חוטי צמר לבנים פוטרם בגד פשתן, וכן חוטי פשתן לבנים בגד צמר. בגד ממין אחר - רב יהודה, רבא: חייב בציצית מן התורה, ונפטר במינו ("הקנף") או בחוטי "צמר ופשתים"; רב נחמן: חיובו דרבנן (סתם 'בגד' = צמר ופשתים); וכתנאי. מ. ב"ש: בגד פשתן פטור (ואסור) מציצית, שלא הותרו כלאים בציצית, *התכלת צמר⁶⁸ (במות ד:); ב"ה: חייב⁶⁹. ר' אלעזר בר"צ: בירושלים נהוג שלא להטיל (רבי: כי אין בקיאים - שמא יעשה הציצית פסולה; שמא ילבש בלילה). ר"ז הסיר ציציתו. מ: טלית של בגד וכנפיה של עור (הפטור מציצית) או להיפך - רבא, ר' זירא: לפי עיקר הבגד; רב אחאי: לפי הכנף. רב הונא: הטיל לבעלת 3 כנפות, ואח"כ השלימה ל-4 - פסולה ("תעשה" ולא מן העשוי). ר' זירא: הטיל למוטלת - כשרה (רבא: מפני 'בל תוסיף' אין קשירתן עשייה אלא קציצת-הראשונות; והקשה ר"פ)⁷⁰, *ואפילו שעטנז. טלית הראויה לכיוסו קטן ראשו-ורובו וליציאת גדול זמנית לשוק - חייבת בציצית. *טלית שאולה פטורה עד 30 יום (מד).⁷¹

⁶⁵ אביי: הבא בדרך (או בבית המדרש) ותפילין בראשו, ונכנסה שבת - מקפן בידו ומביאן לביתו; ואם הבית הסמוך לחומה (או לביהמ"ד) שמור (מכלבים ומגנבים) - יניחן שם (ביצה טו.). מצא בשבת תפילין במקום בלתי משומר אף מכלבים (שם) - מניחן בידו ובזרועו (ל"מ ור"י אפי' אשה; ר"י אסור בחדשות הצריכות קשירה) ומכניסן זוג זוג; ר"ג: 2 זוגות בכל כניסה (לדעתו אין 'בל תוסיף' בהנחת 2). ומפני סכנת שמד - יקפן וילך (עירובין זה: צו:). מצא זוגות רבים ולא יספיק הכל אם יכניס זוג זוג - ימתין שם עד שיחשיך. ומחשש לסטים - יכניסן בטלטול פחות מ-4 אמות; ר"ש: בשרשרת אנושית, וכל אחד יוליכין פחות מ-4 (שם צו:).

⁶⁶ בראש מקום ל-2 תפילין (ע"ז מד.); וכן ביד (עירובין זה:). בהנחת 2 זוגות יחד עשוי להיות 'בל תוסיף' (אף ללא כוונה, כשהוא בזמן חיוב. שם). המניח בין עיניו ממש ועל כף ידו - דרך המינים (המכונים מדרש חכמים); על השרוול - דרך החיצונים ("לך לאות" ולא לאחרים; מגילה כד: ורש"י שם ובערכין ג:). ע"י ב"י א"ח כו, ד).

⁶⁷ הפל חייבים בתפילין; קטן היודע לשמרן אביו קונה לו (ערכין ב:). כהן בעבודתו - שלייד לא ינית. של-ראש (בין ציץ למצנפת) - שם (ג:); חייב; ובזבחים (יט:). פטור (ומותר להניח, שאינה ייתור בגדים, רש"י. מרומי שדה שם: כמ"ד (סוכה כו. ורש"י) העוסק במצווה חייב במצווה; שטמ"ק בערכין: כשיש שהות להניח). נשים - תלוי האם לילה ושבת זמנן (מחלוקת בעירובין צו: ולעיל לו:). תניא: מיכל בת שאול היתה מניחה תפילין ולא מחו בה חכמים; כר' יוסי, שנשים רשאיות לקיים מצוות שפטורות מהן (עירובין צו., ור' לעיל). אבל ביום הראשון אסור ("פארך תבש עליו"; מ"ק טו. כא. ע"ש); מנדה ומצורע לא נפשט (שם טו.). ור' בהערה לעיל (לו:).

⁶⁸ רב פפא: צמר של כבש בן כבשה בן עז בת כבשה (וכי"ב) פסול לתכלת (הקש לפשתן, שלא נשתנה. בכורות יז:).

⁶⁹ (נסמך שעטנז 'גדלים תעשה-לך'; יבמות ד-ה:; ע"ש). וכן נהג רבי יהודה (שבת כה:). וכן סוגיין בכ"מ.

⁷⁰ קשר בבגד חוט ארוך מקופל, ואח"כ חתכו ל-8; תלה חוט ארוך כשעור 2 ציציות ב-2 כנפות, ואח"כ חתכו - רב: כשר (הקציצה היא העשייה). שמואל ולוי פוסלים; וכשר אם תלהו בבגד וחתכו טרם קשרו. וסליק בקשיא לרב (סוכה יא:).

⁷¹ ("פסותך" מן התורה לעולם - תוס' להלן וחולין קי:); אך טלית-השותפים חייבת בציצית ('כנפי בגדיהם' חולין קלו:).

- מא. טלית-ארוכה שקיפלה - חייבת בציצית במקום הקפל; ורבי שמעון פוטר אלא אם תפר או הידק בסיכות.
 רבה בר"נ *ואביו בשם רב (מב): הציצית - חובת הלוּבֵשׁ; שמואל, רבה בר"ה *ורב אדא (מב): חובת הבגד. חסידים הטילו לפני *סיום (מ): האריגה. שמואל: תכריכים פטורים (אין "אֶשֶׁר תִּכְסֶה-בָּהּ"), אך בהלבשת המות מטיילים משום "לְעַג לְרֵשׁ"⁷².
 אין חיוב ללוּבוש בגד החייב-בציצית, אך המלאך אמר לרב קטינא שב'עידנא דריתחא' מענישים מן השמיים על ההשתמטות.
 טלית שנקרעה תוך 3-אצבעות משפת-הכנף - רב יהודה, ותנ"ה-ר' מאיר: לא יתפור (שמא יטיל בה מחוטי התפירה); רבנן: יתפור. אין לצרף לבגד כנף (ואפי' אמה) עם ציציות מבגד אחר.
 מא: רב: אסור להתיר-להעביר ציצית מבגד-טוב לבגד [ולהדליק מנר לנר בחנוכה, ולגרור בשבת כר"ש]; שמואל, רבה: מותר [בכולם].
 טלית שכולה תכלת - כל צבע פוטר בה כְּלָבֵן, חוץ מקלא-אילן (שמא יעבירונו. ובדיעבד כשר בטלית בת 8 חוטים כש-4 כתקנם).
 רב יהודה מסר ציציתו לכובס (לא חשש שתיקרע ויחליף); רב חנינא קיפל החוטים כפקעת; ורבינא עשה להם כיס בשפה ותפרו.
 ב"ש: מספר החוטים 4, ואורך {ה'ענף} 4 אצבעות (אגודלים); ב"ה: 3 חוטים ו-3 אצבעות. רב הונא כב"ש, ותוך 4 אצבעות משפת הבגד; רב יהודה כב"ה, ותוך 3. רב פפא: להלכה 4 חוטים ואורך 4, תוך 3 אצבעות מן השפה. אין הגבלת אורך.
 מב: קשר הציצית בקצה-הבגד ממש - ת"ק מכשיר, ר' אליעזר בן יעקב ורב פוסלים ("עֲלֵ-כַנְפֵי בְּגֵדֵיהֶם"). וצריך להרחיק כמִפְרָק אמצע-האגודל לקצהו⁷³; אך אין נפסל אם אח"כ התרחב הנקב. אביי: על חוטי הענף להיות מופרדים ("צִיצֵת").
 יש שִׁפְפֵל 4 חוטים ("גְּדֵלִים" = 2+2) ותחב בְּנָקֵב, והכניסם בלולאת הכפל; יש שהשחיל 4 וכפלים ל-8, כמונו; ויש ש-8 וכפל ל-16.
 בעשיית ציצית רב אדא בִּרְךָ 'לעשות ציצית' (חובת הבגד, ובעשייה גמרה-המצווה, כמילה), ורב נחמן-רב חלק עליו (חובת הלוּבוש).
 ציצית שעשה גוי - רב יהודה-רב: פסולה ("בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... וְעָשׂוּ"); לישון ב: כשרה ("וְעָשׂוּ {אחרים} לָהֶם")⁷⁴.
 מב: רב: ציצית שנעשתה מפקעת חוטים טוויים - כשרה; שמואל פוסל, שמצריך טווייה לשמה (כרשב"ג לגבי תפילין).
 לצביעת התכלת, דם-החלזון וסמנים מורתחים בסיר. צבע-הניסיון ('טעימה') פסול ופוסל תערובתו ("כְּלִיל תְּכֵלֶת"), ומפני שאי-אפשר לבדוק זאת, תכלת נקנית רק ממומחה⁷⁵; ור' יוחנן בן דהבאי מכשיר ("וּשְׁנֵי תוֹלַעַת" - אפי' שני).
 בדיקת הציצית מפני צבע זר - שָׂרְיָה לילה בתערובת צְרִיף (מלח-גבישי), מי תלתן ומי-רגליים של {תינוק בן} 40 יום. הורע מראהו - אופים עם שאור-שעורה קשה, ואם הורע פסול (קלא אילן).
 מג. קנה טלית-מצוייצת מגוי - פסולה. מיהודי או מגוי-תגר - כשרה. אסור למוכר לגוי (שמא יתחפש ויגרום לעזיזנות או יהרוג).
 לשיטת רבי בתפילין (*וְחָלְקוּ עָלָיו, וְהִלְכָה כְּמוֹהוּ; סוכה מו). ורב יהודה, בכל לבישה מברך 'לְהַתְעַטֵּף בְּצִיצֵת'.
 ת"ק, רב יהודה: נשים חייבות; ר' שמעון פוטר, שְׁלִילָה אינו זמן ציצית ("וּרְאִיתֶם אֹתוֹ"), ולכן זו מצוות עשה שהזמן גרמה⁷⁶. סומא חייב (לרבנן כְּלִילָה, לר"ש "אֶשֶׁר תִּכְסֶה-בָּהּ"). *קטן היודע להתעטף חייב בציצית (סוכה מב. ערכין ב:)⁷⁷.
 מג: בגד 3 כנפות פטור ("אֲרַבְעֵ"). 5 כנפות - חייב ("אֶשֶׁר תִּכְסֶה-בָּהּ"), *ויש פוטר (*"אֲרַבְעֵ"; ל: זבחים יח:).
 "וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וְזָכַרְתֶּם" - ק"ש ('מְשִׁיכִיר'); כלאים. זכירה גורמת 'וְעָשִׂיתֶם'. "כְּלֵ-מִצְוֹת ה' - בגיל-חיוב חייב ככולן; שקולה ככולן. הָרִיזוּ בציצית זוכה לקבל פני שכינה (אתו), ולשמירה-מחטא * ("וְהַחֲוִט הַמְשָׁלֵשׁ" עם תפילין [מזוזה 7 ביום הלְתִיבָן. במרחץ רק מילה]). [ר"מ: חובה בכל יום - 100 ברכות ("מֵאֵל ה' אֱלֹהֶיךָ שֶׁאֵל מְעַמְךָ"; בשבת משלים בבשמים ובמגדים); 'שָׁלָא עֲשֵׂנִי גוֹי', 'אִשָּׁה', 'וְבוֹר'; רב אחא בר יעקב: במקום 'בוֹר' (אל תשתבח בזה) 'עָבַד'.]
 *גוף החלזון דומה לים, צורתו לדג, עולה פעם ב-70 שנה, ובכּוּמוּ צובעים תכלת⁷⁸. ר"מ: תכלת דומה לים - לרקיע - לכסא-הכבוד ('ספיר'); עונש ביטול-הלבן גדול יותר (זמין).
 מד. ר"ג: אין מצווה-קלה שאין שכרה גם בעוה"ז; תלמיד נוהר בציצית, והציצית מזונת ("אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" פעמיים, להיפרע ולשלם שכר. אף האשה התגירה ונישאה לו)⁷⁹. רב ששת: המבטל תפילין עבר על 8 עֲשֵׂה, ציצית 5, מזוזה 2, ברכת כהנים 3.

⁷² בבית-הקברות צריך להגביה את הציציות שלא תיגרונה ויהא זה לעג למתים; ואין ללכת שם בתפילין ובס"ת, תוך 4 לקבר (ברכות יח).

⁷³ רב יהודה: 3 חוטים שבשפת-הבגד ממין אחר (נהוג שהכובס מסירים), טרם הוסרו נמדדים עמו להרחקת נקבי-הציצית משפתו; ובנו החמיר לעצמו להסירם (ב"ק קיט:).

⁷⁴ ציצית גזולה - פסולה ("לָהֶם", סוכה ט, שו"ע או"ח יא, ו).

⁷⁵ 'קָבַר' (עי' בכורות ל:); וכן אשתו ובני ביתו ועבדו (גם לאחר מותו, עד שיחשדו. עברו לרשות ע"ה - ר' יהודה: לא; ר"מ: בחזקתם); וכן חצר שמוחזקת שמוכרים בה תכלת - היא בחזקתה (ע"ז לט). אין לשלוח תכלת ביד גוי בחזקתם אחד (שם). ר' אלעזר: מוצא תכלת בשוק, סרוק וצבוע - פסול (שמא אינו לשמה); חוטים שזורים וחתוכים - כשרים (מסקנה); ולרבא מחלוקת, ר' יהודה חושש שיעדו לאריגה בבגד; עירובין (צו). איבד פקעת-תכלת ומצאה - כשרה ע"פ טביעות עינו (חולין צה:).

⁷⁶ והכי סוגיין בקידושין (לג: אך ע"ש ברמב"ן), בברכות (יד: לגבי פרשת ציצית בלילה) ובשבת (כה: - תוס' (לעיל מ: ד"ה משום וקידושין לד. ד"ה ותפילין; וע"ש).

⁷⁷ אפטרופוס של יתומים דואג להם לציצית, לתפילין, למזוזה, לס"ת ולמגילה (גיטין נב).

⁷⁸ התברכה בו נחלת זבולון ('וּשְׁפָנֵי טְמוּנֵי חוֹלִי'; מגילה ו, עי' גר"א יהושע יט, יד); מצוי בין צר לחיפה, והם ה"גְּבִים" שהניח נבוראדן (שבת כו).

⁷⁹ הָהָרִיזוּ במזוזה יזכה לדירה נאה; בציצית - לטלית נאה (שבת כג). ול-2800 עבדים ('וְהַחֲזִיקוּ בְּכַנְף אִישׁ יְהוּדִי'; שם לב). רבה, פעם נתחך לו חוט כשעלה במדרגות, ולא ירד עד שהחליף (שם קיח); ושם ר"ג 'תיתי לי', ורב ששת בתפילין. 'בְּכֵלֵעַת' יהיו בְּגָדֶיךָ לְבָנִים" ציצית, 'וּשְׁמָן עֲלִירָאשְׁךָ אֶל־חֶסֶר' תפילין (שם קג). "א שבעון

- מד: מתנות הדם שעל המזבח החיצון אינן מעכבות זו את זו ("וְדָם וְזֶבֶחַ יִשְׁפָּךְ"; *זבחים לו:). מנחת-הנסכים והיין אין מעכבים זה את זה. סדר הקרבת קרבן ונסכיו - "עֹלָה וּמִנְחָה... וְנִסְכֵיכֶם"⁸⁰. רבי: כשהנסכים הובאו אחרי הקרבן ("וּמִנְחָתְךָ וְנִסְכֵיכֶם" אפי' בלילה⁸¹ ומחר) - הנסכים קודמים למנחתם (שהשירה על היין); רבנן: אין לחלק. ["וְזֶבֶחַ וְנִסְכֵיכֶם" - הנסכים מתקדשים בשחיטה (*ע"ט)].
- בחג השבועות קרבים *עם הלקח (מה:)⁸² 7 כבשים, פר ו-2 אילים ועוֹלָה ושעיר-חטאת⁸³ (באמר), ומעכבים זה את זה ("יְהִי"). *אינם המוספים (שבפינחס; שנשתנו מספרי הפרים והאילים {במוסף 2 פרים ואיל} וסדרם {מה:}), ואין אלו מעכבים את אלו.
- מה: *מלבד מוספי חג הסוכות ("כַּמִּשְׁפֵּט"; מד:)⁸⁴, *מוספים (מט.) אינם מעכבים זה את זה אם אין פרים וכבשים כמניין, ויביאו כפי שיש, ואם יש - מעכב (מן השינויים שביחזקאל). [ביחזקאל פסוקים הסותרים דברי תורה⁸⁵, ורצו לגנוז, ודרכו חנניה בן חזקיה ("א שאליהו יתרון). בר"ח ניסן "תקח פר... וְחִטָּאתָ" - היו קרבנות-מילואים בימי עזרא. "נְבִלָה וְטִרְפוֹ... לֹא יֵאָכְלוּ הַכֹּהֲנִים" (אף שהותרו במליקה). "וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְשֶׁבַע" שבטים, פר ב"ד].
- ר' שמעון: אם אין די נסכים לכל הקרבנות יקריבו פר אחד ונסכיו כראוי, ולא כולם ללא נסכים ("וְאִיפֹה לְפָר וְאִיפֹה לְאֵיל...").
- מה: העולות והחטאת הבאים "עֹלֵה־הֶלֶם" בחג השבועות אינם מעכבים את הלקח, ולא הוא מעכבם ("שֶׁבַע־כֶּבֶשִׂים" אפי' ללא לחם). אך ב-2 כבשי השלמים ובשתי הלחם⁸⁶ נאמר עיכוב ("יְהִי לָהּ לְכֹהֵן") - ר' עקיבא: הלקח מעכב ("מִתְהַלְיִנָּה"; "לְכֹהֵן"); בן ננס: הכבשים מעכבים ("מִיְהִי עֹלָה"; "לָהּ לְכֹהֵן"); ר"ש: כי הם (*דווקא; מו:). המתירים את הלקח ואת עצמם. בן ננס: במדבר - השלמים קרבו ללא לחם; רבנן: כל האמור באמר לא קרב ("עֹלֵה־הֶלֶם"), והמוספים (שבפינחס) קרבו.
- מו: ר' יוחנן: מודים ששחיטת-הכבשים קבעתם עם הלקח ומעכבם. תנופתם יחד (לפני כן) - תיקו (אם לא, היצרך הלקח-החדש תנופה, לר"ע שהלקח עיקר? תיקו). [אך בתודה אין הלקח מעכב, יצא, נפרס, נטמא - יזרק הדם *לשם שלמים (מו:). והבשר יאכל (הקש), אך ידי נדרו לא יצא והלקח פסול. אחרי הזריקה - תרום מן הכשר. טרם שחיטה - יכניסנו / יביא אחר].
- מו: מבין הקרבנות האמורים בעניין, דווקא השלמים מקדשים את הלקח ומעכבים; כמו באיל נזיר ("וְאֵת־הָאֵיל... עַל סַל הַמִּצֹּת"). שתי הלחם הבאים בפני עצמם (לר"ע) - יונפו, וילינו ויישרפו. רבה, רבא (*ומשנה; עד:). באים לאכילה (רבא: נקראו "בכורים"), אך גזרו פן יזולו בכבשים להבא; רב יוסף: באים לשהפה, וממתינים עד תם זמן הקרבת קרבן, אולי ימצאו כבשים.
- מו: שחט הכבשים ללא לחם (אח"כ הובא), או שלא-לשמים - לא קדש הלקח. לשמם, וזרק שלא-לשמים - ר' אלעזר בר"ש: לא קדש ("יַעֲשֶׂה...עַל סַל הַמִּצֹּת"), ותופס פדיונו; רבי: קדש ("וְזֶבֶחַ...עַל סַל הַמִּצֹּת" - אביי: כקדושת-דמים; רבא: קדושת-הגוף ואין תופס פדיונו). אינו נאכל, אלא להיפסל ביוצא (לא יוכשר בכבשים אחרים) [*ללינה קדש כבר בתנור (עב:)].
- נשחטו כראוי, ויצא הלקח, וזרק הדם במחשבת חוץ-לזמנם - ר' אליעזר: אין הלקח פיגול; ר"ע: פיגול. רב ששת: כרבי, ונחלקו האם זריקה מועילה ליוצא, ובזריקה-שלא-לשמה לא נפשט האם לר"ע הותר הלקח באכילה; מתקיף רב פפא: חלקו כשהוכנסו⁸⁷, ר"ע כראבר"ש ור"א כרבי (ולכו"ע שלא-לשמה אסור באכילה).

ציצית, וי"א מזוזה, מתים בנים (שם לב:); כיו"ב מחלוקת בהגדרת עם הארץ (ברכות מז:). מי שאין לו תפילין, ציצית או מזוזה, הם מ-7 המגידים לשמיים (פסחים קיג:). בשכר "אסמחוט ועד שרוך-נעל" וכו' לתכלת ולרצועת-תפילין (סוטה יז). אמר הקב"ה: אני "הוצאתי אתכם" ממצרים, אבחין ואפְרַע מן המתפאר בקלא-אילן (ב"מ סא:).

⁸⁰ (לקרבנות הטעונים, עי' להלן צ:). סדר ניסוך היין - הכהן עולה עולה כפָּבֶשׂ והיין בידו ופונה שמאלה (שלא כרגיל, כדי שלא יתעשן) לקרן מערבית דרומית, ואם הכהן-הגדול מנסך עולה כרגיל ופונה ימינה ומושיטים לו היין (זבחים סד: ורש"י). ר"ל: כשמנסכים יין פוקקים את נקביהשיתין, שיראה המזבח מלא ושבע ("נִסְךְ שֶׁכָּר" שתייה, שביעה, שכרות. סוכה מט:). [גם בקרבן התמיד, הניסוך אחרי מנחת-החבתין (יומא לד: ע"ש), תוקעים ומריעים ותוקעים, ובנסכו מניף הסגן (שעומד לידו) בסודר, מקיש בן-ארוה בצלצל והלוויים שרים; לכל יום בשבוע מזומר, המחולק ל-3 פרקים שבכל אחד מהם תוקעים ומשתחוים (תמיד לג: ע"ע ערכין יב:).] השיתין (עי' זבחים סא:). חלולים, עד התהום (ר' יוסי: "...וְגַם יִקַּב חֶצֶב בָּן"; רבב"ח: "חֶלְאִים"); ראבר"צ (חולק): יש חלל בין הכבש למזבח, ואחת ל-70 שנה יורדים ילדי כהנים ללקט יין קרוש. לשרפו בעזרה ("בִּקְדֵשׁ הַפֶּךָ" וגו' ש מנותר. סוכה מט: ע"ש).

⁸¹ אפי' מחר וביום אחר ("מִלְבָּד שֶׁבַת ה'"). מקדשם-בכלי אף בלילה (ובעולות-השחר נפסלים בלינה). הבאים עם הזבח - רק ביום ("וְלִנְסִיכֶם וְלִשְׁלֵמִיכֶם"; תמורה יד:).

⁸² שתי הלקח - "קָרְבַּן רֵאשִׁית תִּקְרִיבוּ (ולא יחיד) אֲתֶם (ולא נְדָבָה)" (להלן נח:). ע"ע להלן (ועוד בהערותינו במקצת המקומות): יחסי הלקח והכבשים, ושלא-לשמים (מה: מט: סב. ובפיגולים יג: יד: טו: טז); יחס בין 2 החלות (כו: יג: יד:). או 2 הכבשים (יג: טז. כו:). מקור החיטים (סד: טט: פג: פה:), כמות וניפוי (עו: עז: פה:), חימוץ (נג: נד:), אפייה (צד: צה: צו: נו: זבחים צו:). שבת (עב: צה: ק:). תנופה (סא. סב:). אין - שָׁמֶן וְלִבְנֹה (נט:), הגשה (סא), פתיחה (עה:), הקטרה (נו: ס: עד:). מתירים קדש במקדש (סח: טט: פד:). באים בטומאה (פסחים עו:). בנס לא אירע פסול (יומא כא:). בימי שמעון הצדיק היתה ברכה, ואחריו - מארה (יומא לט:). זמן דין הפירות, שיתברכו (ר"ה טז:). הכבשים = שלמי ציבור - להלן; קדשי קדשים וטעונים צפון (זבחים נד: נה:), ולא סמיכה (להלן סב:), נאכלים לזכרי כהונה (פג: זבחים נה:).

⁸³ מכפר על טומאת מקדש וקדשיו ככל שעירי הרגלים (עי' שבועות פ"ק). שעיר נוסף במוספים (ע"ל מה:). השני מכפר על טומאה שאירעה אחרי זריקת דם הראשון; ומכאן שראויים היו ישראל להביא קרבנות בכל שעה, אלא שחשך הכתוב. ואם אין קרבן מכפר על עֲשֵׂה שאחרי הפרשתו (לא נפשט), צ"ל שלב"ב" מתנה שלא תחול קדושה בשני עד סמוך להקרבתו; ולר"ש (אין לב ב"ד מתנה) אין להפרישם יחד (כ"ז זבחים ו:ו:).

⁸⁴ ולגביהם חולק רבי יהודה: מניין הפרים אינו מעכב (שהרי מתמעטים מיום ליום. סוכה מז:).

⁸⁵ כדבסמוך. וכן: "וְהָאֵלֶּמְנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אֶלְמֶנָה מִכֹּהֵן (!) - שאר כהנים, הדייטים; ולר' יהודה אלמנת המשיאים לכהונה, להוציא גר) יקחו" (קידושין עח:).

⁸⁶ שתי הלחם קודמים לכבשיהם (הוריות יג: [שם מרומי שדה: כשאין, וכו"ע; רש"ש: להכנה בעריו"ט; חס"ד: להבא לעזרה; וי"א: לאכילה. ר' הערתנו החיצונית (שם)].

⁸⁷ אך באימורים - שמגוף הזבח הם - המחלוקת (לפי רב פפא) היא כשנשאר חוץ (זבחים צ: טס').

מז: כבשי עצרת שנשחטו ואבד הלחם - ר"ז: זריקה שלא לשמה לא תתיר הבשר באכילה (שאינה ראויה לשמה); שלא כתודעה (גזוה"כ).
 מח: שחט שני כבשים על 4 חלות (לר' יוחנן ב'תקדשנה 2) - יניף (*סב. 2), והשאר נפדות (לרבי בפנים, ולראבר"ש בחוץ) ונאכלות.
 שחט ארבעה כבשים על 2 חלות - זורק דם שני-כבשים שלא לשמה (שלא יפסלו האחרונים), והשאר יונפו עם הלחם (תנא. ואין אומרים 'קטא כדי שתזכה' אלא כשה'קטא' וה'זכות' בשני דברים שונים כחטאת ועולה או שבת ומוצ"ש).
 כבשי עצרת נשחטו ביום אחר - הדם יזורק {שלא לשמה} והבשר יאכל. נשחטו שלא לשמה - ג"כ (ובשבת לא יזרוק כדי להכשיר למוצ"ש, ואם זרק יקטיר האימורים בערב); תני רב יצחק: {שלא כמצוותם} פסולים כחטאת (הוקשו; *זבחים נה.), וילינו ויישרפו; תנא דבי לוי מכשיר כמותם {שלא כמצוותם} חובה כנדבה) בשלמי נזיר, אך ייאכלו עד חצות וא"צ לחם וזרוע.
 מט: תני רבב"ח: כבשי עצרת ששחטם לשם אילים - כשרים כשלמים, ולא עלו לציבור. רב: עלו.
 עקירת שם-הקרבן בטעות - רב חסדא: עקירה (ורב הכשיר כשחשב שהם אילים ושחט לשם כבשים); רבה: אינה עקירה.

תמידים ומוספים אין מעכבים זה את זה. אין לציבור אלא לתמיד מחר ('תדיר') או למוספי היום ('מקדש') - לא נפשט⁸⁸. [בשחר, התמיד ('העלה') קודם לכל⁸⁹. הלשכה לא תפתח מ-6 טלאים לתמיד, בדוקים ממום 4 ימים מראש (גז"ש 'שימור').]
 נ. תמיד וקטורת (½ מנה) יקרבו בערב גם אם ביטלו בשחר. ר"ש: יקטירו מנה שלם; ובתמיד, אם הזידו - אחרים יקריבו (קנס).
 חינוך מזבח העולה - בתמיד של שחר דווקא ('הכבש השני תעשה בין הערבין'). מזבח הזהב⁹⁰ - בקטורת בין הערביים (אבי: כן מסתבר, 'בבקר קהיטיבן את-הנרות' שהדליק בערב) יקטינה; תנא: בשל שחר (כמזבח העולה). חינוך השולחן (וקידוש לחם (*ק.)) - בלחם הפנים בשבת. המנורה - בהדלקת נרותיה בין הערביים. [לנשיאים, הוראת שעה, קרבה קטורת יחיד על המזבח החיצון; שהיא רק חובת ציבור ועל המזבח הפנימי ('לא-תעלו עליו קטרת זרה'... ככל אשר-צויתך יעשה').]
 נז: חביתי כהן גדול⁹¹ - מביא עשרון סלת וחוצהו ('ומחציתה בבקר'; ע"י *ח.). חציו קרב בבוקר וחציו בין הערביים. נטמא של הערב או אבד - מביא שלם ומקריב חציו בערב ('ומחציתה בערב'), וכן כשהכהן הגדול שהקריב בבוקר מת ומינו אחר תחתיו ('וי'; *לר"ש 'אתה' (נא:)), ושני החצאים האחרים ילינו (השני - ר"נ: לרבה בר אבוה; רב אשי: אף לרבנן) ויישרפו.

נעשות בעזרה; "על-מחבת... תפיני" - רבי, רחב"א: אופה ואח"כ מטגן (תאפינה נאה); ת"ק, ר' אסי: להפך (נא'); רבי יוסי: אופה ומטגן ואופה (נאה+נא'). גם בשבת (*צו.) {תעשה"; תמיד"; לינה תפסול (תנ"ה); ≠ נאה} ובטומאה (תעשה").
 נא. "בשמן" - 3 לוגין לעשרון, כמנחת נסכי התמיד (ר' ישמעאל בריב"ב: "מנחה תמיד"; ר' שמעון: "בשמן" ובניין-אב שלא 2).

נא: מת כ"ג - ר' יהודה: החביתין ממון ירשיו ('מבנין'); ר' שמעון: מהציבור ('תק-עולם', מהלשכה. ותיקנו שמירשיו; וביטלו). עשרון שלם (ר': 'אתה'; ר"ש: 'כליל תקטר' לר"י גז"ש למנחת כהן, לאיסור ולכליל) בבוקר *וגם בערב ('תמיד').
 נב [עבור פר העלם-דבר ושעירי ע"ז - ר' יהודה: גובים מן הציבור במיוחד; ר' שמעון: מתרומת הלשכה ('קרבני לחמי לאשי').]
 לבונה לחביתין (*...הוא" למנחת חוטא; קח). - רבנן: מביא קומץ וחוצהו (לא מצינו 2 קמצים לעשרון); אבא יוסי בן דוסתאי: קומץ בבוקר וקומץ בערב (לא מצינו ½ קומץ). הלכה - ר' יוחנן: כאבא יוסי; י"א בשמו: 'כסתם משנה' (*קו); כרבנן.
 מת הכהן הגדול ולא מנה אחר - בין לאבא יוסי בין לרבנן לא הוכפלו שמנה ולבונתה.

הדרן עלך התכלת

כל המנחות באות מצה - פרק חמישי (נב-סג):

נג. המנחות - "מצה תהיה", לעכב⁹². לישתן במים פושרים, ויש לשמרן (*בעיסוק; פסחים מח: מפני חימוץ "תהיה" התייה).

⁸⁸ וכן לא נפשט 'תדיר' ומקדש' לעניין קדימה (זבחים צ.צ.א., ע"ש ור' הערתנו החיצונית שם). קדימה במנחות להקריבה ולאכילה - עופות (דם) קודמים למנחות; מנחת חוטא (חטיים, מכפרת) קודמת למנחת נדבה וכן למנחת סוטה; והאם מנחת סוטה (באה לברר עוון) קודמת למנחת נדבה (טעונה שמן ולבונה)? לא נפשט (שם צ.:.).
⁸⁹ [והקטורת ('בבקר בבקר') בין זריקת דם התמיד והקטרת אבריו (פסחים נט. יומא לג.:.).] אביי כאן: למצוה. אך בפסחים (עג:) עשה-דהשקמה בערב מעכב ע"י תוס'.

⁹⁰ אין להוות על המזבח (וממילא אין הכשר לחטאות הפנימיות) אם הוא חקש ששרם נחנך בקטורת-הסמים ('מזבח קטרת הסמים' בפר כ"ג. זבחים מ:).
⁹¹ (= מנחה תמיד, מנחת חביתין, מנחת כהן משיח) - 12 חלות (להלן עו. ע"ש). ו"ע" - ת. (קדושה לחצאין); יד. (אין פיגול); כ. (מלח); כב. (תערובות); נא: עד: (כליל); נט. (טעונה שמן ולבונה); ס. סא. (הגשה); עה: (פתיחה); עה: וע"י עב: (אינה נקמצת); עח. (מנחת חינוך); פז: (המידה); פז: (חלוקה לחלות); פז: (המידה); פז: (עשייה בשבת); קח. (מותר); יומא לג. לד. (מקומה בסדר העבודה, בין מנחת-הנסכים לניסוך. וע"י תמיד לא:).
⁹² אין ללחות (שרייה מועטת טרם הכתישה, לסולת נקיה) את גרגרי הדגן, פן יחמיצו; אך למנחת-העומר לותרים (וצוברים לזיבת המים. צבור נזרה. פסחים לו. וע"ש שערי היכל כט.). חלוט ברותחים - לרב יצחק בר אבדימי אם חור ונאפה נחשב מצה, אך לא לשיירי מנחה ("ואכלה מצות" "מצות תאכלי". יבמות מ. ור' הע' החיצונית).

- [ר' פרידא: הקב"ה השיב לישראל: "טובתי בלעליך, (אלא) לקדושים (האבות)". ר' עזרא (עשירי לר"א בן עזריה): (מידות המאפיינות את ישראל ואמורות כלפי הקב"ה -) אָדיר (חזוק) ונגד מצרים, ובמים), יָדיר (אהבה וקרבה) גם שלמה, אברהם*, המקדש, בחלק בנימין), טוב (נבדל מן החומר) משה, התורה) ו'זה' (צורה, מיוחד וידוע) משה, תורה).
- נג: כשחבר המקדש מצא בו הקב"ה את אברהם, "מִה לְיָדִי בְּבֵיתִי?... וְיָת רַעְיוֹנֵי... ישראל נמשלו לזית - אחרית; נצחיות; ע"י ייסורים. "לקולו המוקף גדלה (רחב"פ: מלות המרגלים; ר' אחא בר חיננא (דחיהו): חמלת הקב"ה) הצית אש...".
- חמץ יש רק בשתי הלחם ובתודה (*עז:). כיצד מחמץ? ר' מאיר: מוציא מן הסולת ולש במים ומחזיר פנימה שיתחמץ ויחמץ; ר' יהודה (*וסוגין): מביא מביתו שאור טוב אל תוך הכלי וממלאו סולת. אך לר"מ צריך להיות כמידתו בהיותו קמח (ושאור חיצוני משבש את המידה). *אין לחמץ בתפוחים (אינו חימוץ מוצלח); ור"ח בן גמליאל/תרדיון מתיר.
- נד: ר' אילא: מנחת חוטא 'תַּרְבֵּה' לגמרי, ולכן היא הקשה ביותר לקמיצה; רב יצחק בר אבדימי: מגבלה במים וקומץ. שיעור מסוים שהצטמק - נידון (כגון לאיסור ולטומאה) מעתה כפי שהוא (*מלבד גרוגרות, שחזרות לעצמן בשליקה; נה). פחות משיעור שתפח - נחשב מעתה כשיעור שלם (רבה: מדרבנן⁹³). שיעור שלם שהצטמק ותפח (רבה) - רב, ר' חייא ור' יוחנן: נידון כפי שהוא; שמואל, רשב"ר ור"ל: כפי שהיה (יש דיחוי באיסורים); ואיתותבו.
- נד: [אבא אלעזר ו' גומל: תרומת מעשר ניתנת באומד ובמחשבה (ו'נחשב לכם תרומתכם כדגן)]. תורמים תאנים (*יפות); וכשאין כהן - גרוגרות (משתמר) על תאנים (במידה; ר' יוסי: במניין), והרגילים לעשותן גרוגרות אף תאנים על גרוגרות (במניין)].
- נה: המחמץ את שיירי המנחה עובר על לאו ("לא תאפה חמץ חלקם"). חייב גם על הלישה, ועל העריכה, ועל ההחלקה (אפייה יצאה ללמד על הכלל "לא תעשה חמץ" - כל מעשה חשוב. כלל ופרט מרוחקים, כעשייה ואפייה, אינם נדרשים בכלל ופרט).
- נה: [שחיטת כל החטאות בצפון ("במקום העלה"; לעכב, "במקום אשר ישחט את העלה" בנשיא); כל קדשי קדשים (*זבחים מח); ולא שעיר נחשון, עוף ופסח. השוחט א"צ לעמוד בצפון ("אתו" בנשיא), אלא מקבל הדם ("ישחט אתו"; "ולקח").
- נו: ערך ואפה - חייב על שתיהן. חבירו ערך והוא אפה - העורך חייב 1 והאופה חייב 2 (אפייה גמר עריכה היא).
- המחמץ אחרי מחמץ חייב (גזה"כ, כאמור); [וכן במסרס ("ונתוק וקרית"). ר' מאיר: וכן הנותן מום בעל מום ("כל מום לא יהיה בן"); רבנן: פטור ("תמים יהיה..."); ולבכור שנזקק מקיזים דם אפי' יעשה מום, *בלי לכוון; וכן הלכה; בכורות לד.].
- נו: ר' אמי: הניח שאור על עיסה, והתחמצה מאליה - חייב (זה מעשהו).
- נו: [רבב"ח: הניח בשר על גחלים בשבת, ולא הפכו, והתבשל מצד אחד בלבד כמאכל בן דרוסאי - פטור. רבא: צליה גמורה כגרוגרת מצד אחד במקום אחד - חייב; וי"א: אפילו בצירוף 2-3 מקומות.]
- איסור החימוץ נוהג בכל המנחות, וגם טרם קמיצה ("כל המנחה""); אך לא במנחה פסולה ("...לה"). חימצה ויצאה וחימצה {אפה}; חימץ על המזבח - תיקו. "אשר תקריבו" - ר' יוסי הגלילי (גרסת ר' יוחנן, שהפך): לרבות לחם הפנים (לדעתו כלי היבש מקדשים בתוכם, ואף שנילוש על עור, כבר קידשו העשרון); ר' עקיבא: מנחת נסכים (לדעתו אפשר לגבלה במים).
- נו: אסור להקטיר מבשר קרבן, משיירי מנחה, מלחם הפנים ומשתי הלחם ("לא תקטירו" (כל ש"מ) מנגנו אשה"). העלה לכבש - ר' יוחנן: חייב ("ואל המזבח לא יעלה"); ר' אלעזר: פטור (רק בשאור ודבש התרבה הכבש, "...קרפן ראשית תקריבו אתם...").
- נח: ר' אליעזר: כל שמקצתו מוקטר; ר' עקיבא: כל ששמו קרבן (רב חסדא: גם בשר חטאת העוף; רב: לוג של מצורע).
- בניגוד לשאור, דבש מותר לאכול עם שיירי מנחות (*ונאכלות בכל מאכל⁹⁴, בעזרה, לזכרי כהונה, עד חצות הלילה; זבחים סג). הקטרת שאור אסורה אף פחות משיעור ("כל שאור") = אביי: ½ זית (יש קומץ פחות משני זיתים והקטרה פחות מכזית); רבא: ½ קומץ (הקטרה בכזית); *ולזעירי ½ זית שאור עם ½ זית מצה בלי תערובת (פסחים מג). ואף בתערובת ("כי כל").
- נח: עירב שאור ודבש והעלם - רבא: לוקה 4; אביי: אין לוקים על לאו כללי (י"א: אלא 2, שאור ודבש; וי"א: כלל לא)⁹⁵.

⁹³ בשבת (צא). בעי רבא: הוציא לרה"ר חצי גרוגרת לזריעה ותפקה לכגרוגרת ונמלך עליה לאכילה, ולא אפשיטא! ותו, בעי התם: את"ל חייב, כגרוגרת לאכילה וצמקה ונמלך לזריעה; (ואת"ל חייב) כגרוגרת לאכילה וצמקה ותפקה (תיש דיחוי לעניין שבת)! רמב"ן שם: גרוגרת שאני (כדלהלן נה); רשב"א שם: לעניין שבת מצניעים כמורה; הגר"א (או"ח תפן): למסקנה כאן ליתא לדרכה; קרן אורה: כאן לא ברין דיחוי ממש חלקו, אלא בקברה האם ייתכן שיחזור לשיעור.

⁹⁴ ("למשחה"; זבחים צא). עם מנחה קטנה אוכלים חולין ותרומה, שתיאכל לשובע ("יאכלו"); לעיל כא: [יאכלו בחיץ וייכנסו לאכילת המנחה; רש"י בתמורה]; ועם גדולה לא ("יאכלוה"). ולרב הונא רבי מתיר אף שבכך תבוא לידי נותר, שלא עשו תקנה בקדשים" (תמורה כג).

⁹⁵ וכן חלקו לגבי פסח "כי אם צלי אש" (פסחים מא:), נזיר ב"מכל אשר יעשה מגפן... (שם); ובניזיר לח: מוחלפת השיטה וכתב שם ר"א מן ההר שגרסת רש"י כדהכא; והקטרת בעל מום ומקצתו ("אשה לא יתקנו מהם"; תמורה ז). סוגיין כאביי (סנהדרין סג) - "לא תאכלו עליהם", "ולא תעבדם"; כרתות ד: ה, ע"ש), מלבד הסוגיה בתמורה (דסלקא לאביי בקשיא או בתובתא). ובב"מ (קטו). מחלוקת רב הונא ורב יהודה ב"כיינפש הוא חבל", ואמרו שהוא שונה, שאינו משתמע מן הפרטים ומאידך פני לתוספת לאו. תורי"ד בפסחים: דחיה בעלמא, וזו אותה מחלוקת. ר' הערתנו החיצונית במכות (יג): בהרחבה.

נט. הטעונות שָׁמֶן וְלִבְנָה - מנחת העומר (מפורש), 5 מנחות הנדבה (מפורש בסולת, ו"וּנְפֶשׁ" לכל מנחות יחיד), ושל כהן, כהן משיח, אשה, גוי (ר"פ: בסה"כ 10, לא *כ"ר"ש {ס.}); ומנחת השמיני-למילואים (שמן מפורש; לבונה - "מִנְחָה" בעומר). מנחת נסכים - שמן (מפורש) ולא לבונה (מיעוט "עֲלִיָּה" בעומר). לחם הפנים - לבונה (מפורש; *צו). ולא שמן (מיעוט "עֲלִיָּה" בעומר). שתי הלחם ("הוא" בעומר), ומנחות חוטא (*ר"ש: ללא הדר; ו. וסוטה (מפורשים*) - לא שמן ולא לבונה.

נט: במנחות חוטא וסוטה חייב הן על שמן והן על לבונה; משא"כ הנותן לשיירים (משנִקְמָצָה). נתן לְתוֹכָהּ שֶׁמֶן - פסלה; משא"כ כלי על כלי ("עֲלִיָּה"). *נתן מעט לקומץ - מחלוקת; כג. לבונה - ילקטנה, ואם אי אפשר (שהלבונה שחוקה) פסולה. בעוד לבונה עליה, אמר (בעבודותיה) לאכלה חוץ-לזמנה - אין באכילתה כרת, אך פסולה (אביי: "חֲטָאֵת"; רבא: כחנן המצרי שאין דחוייה; רב אשי, רב שיאי: אין דחוי' כשבידו לתקן). רבי יוחנן: נתן משהו שמן על כזית מנחה - פסל ("לא-יִשִּׁים" כלשהו, "עֲלִיָּה" שיעור); וי"א: בזו נסתפק (האם שימה כנתינה). נתן כזית לבונה על משהו מנחה - פסל (עד שילקט. "וְלֹא-יִתֵּן" שיעור, "עֲלִיָּה" ריבוי אחרי ריבוי, למעט).

ס הטעונות הַגִּישָׁה וְלֹא תְנוּפָה (ר"פ: סה"כ 10) - 5 מנחות הנדבה, וכן של כהן, כהן משיח, אשה, גוי, ומנחת חוטא ("אֶת-הַמִּנְחָה"); *ולרכי קרבן עצים (כ.): ר' שמעון: למנחות כהן וכהן-משיח (הבלתי-נקמצות) אין הגשה ("וְהַגִּישָׁה").

טעונות הגשה ותנופה - מנחות סוטה (הגשה לר"ש מ"וְהִקְרִיבָהּ", לר' יהודה מ"וְהִבְאֵתָה")⁹⁶ והעומר (הגשה לר"ש מ"וְהִבְאֵתָה", לר' יצא: הצד-השונה של חוטא וסוטה). *התנופה קודמת להגשה.

סא. טעונות תנופה ולא הגשה - לוג מצורע ואשמו חי ("וְהִגִּיף אֹתָם תְּנוּפָה". הונפו בנפרד - יצא, "הַשֶּׁמֶן וְהַגִּיף"). בשלמים, אֲמֹרִים וחזה-ושוך (*על האֲמֹרִים, כבמילואים). שתי-הלחם וכבשיהם גם חיים *("וְהִגִּיף הַכֹּהֵן אֹתָם..."; סב.)⁹⁷; וביכורים לפי ר"א בן יעקב ("וְלִקַּח הַכֹּהֵן הַטָּהוֹר מִיָּדוֹ וְגִזַּז יָדוֹ מִשְׁלָמִים; בשניהם יד הכהן תחת יד הבעלים) ור' יהודה ("וְהִנְחֵתוּ"). לחם הפנים ומנחת נסכים - לא הגשה (*ר"ש: "מֵאֲלָה", "וְהִקְרִיבָהּ" {ס.}) ולא תנופה.

ההגשה בקרן המערבית-דרומית של המזבח ("לִפְנֵי ה' וּמִנְחָה הִיא הַקֹּשֶׁת לַחֲטָאת הַטְּעוֹנָה יִסוּד - אֶל-פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ"); רבי אלעזר: בדרום הקרן ("א"צ כנגד חֲדָה; שדרום-המזבח מול פתח ההיכל; יט.). אך התנופה בכל העזרה, אף במזרח ("לִפְנֵי ה'").

סא: קרבן אִשָּׁה⁹⁸ או גוי ("בְּגִי יִשְׂרָאֵל") *והגשלה מחו"ל - הכהן (סב.); מניף. *קרבן שותפים - אחד מהם מניף (סב.).

סב. התנופה [וכן בלולב] ל-4 רוחות ומעלה ומטה (לְשֵׁם הַקִּבְיָה; לעצור רוחות וטללים רעים). אינה מעכבת (*"לְתוּפָה לְכַפֵּר"; צג.).

במילואים, 3 כהנים - "הַחֵלֶב עַל-הַחֹהֵן וְבִיאָנוּ", לתנופה הפך "שִׁוּק... עַל אֲשֵׁי הַחֵלֶבִים", ושוב "הַחֵלֶבִים עַל-הַחֹהֵן, וְיִקַּטְר הַחֵלֶבִים".

תנופת כבשי עצרת ולחמים ("אֹתָם עַל לֶחֶם... ↔ עַל-שֶׁנִּי כְּבָשִׁים!") - ת"ק: הלחם למעלה (כבמילואים); ר' יוסי ה' המשולם: הכבשים ("עַל-שֶׁנִּי" למעט העולות); חנינא ה' חנינאי: הם שוכבים הצדה והלחם בין ירכיהם; רבי: אלו לצד אלו ("עַל" = סמוך).

שלמי-עצרת מונפים שוב, שְׁחוּטִים (כשלמים). רבי: כל גופם ('אוקי באתרה'; הַנֶּחֱן לכהנים); רבנן: חזה ושוך (כביחיד); "שְׁלָמֵיהֶם".

סב: שלמי יחיד א"צ תנופה חיים ("אֹתָם"). של עצרת א"צ סמיכה (הלמ"מ 2 סמיכות בציבור). אשם מצורע א"צ תנופה שחוט ("אֹתָהּ").

סג. ר' יוסי הגלילי: מִרְחֶשֶׁת = עם כיסוי, מִחֶבֶת = בלי (מסורת); ר' חנינא ה' גמליאל, ב"ה: מִרְחֶשֶׁת = עמוקה ("בְּמִרְחֶשֶׁת", צורת אטב, עם גומות), מִחֶבֶת = שטוחה ("וְעַל-מִחֶבֶת"). הנודר 'הרי עלי במחבת' לא יביא במרחשת, וכן להפך. 'הרי עלי מרחשת' - בית שמאי: יהא מונח, ספק האם זה שם הכלי או אופן ההכנה; בית הלל: כלי התנדב ("בְּמִרְחֶשֶׁת וְעַל-מִחֶבֶת").

'הרי עלי בתנור' - לא יביא מאפה רעפים וסירי הערביים ("מֵאֲפָה תִנּוֹר"). ולא מאפה כופח (= שפיתת קדרה 1; שבת לח:); ר' יהודה מתיר (עוד "בְּתִנּוֹר"). ר"ש: צריך שיהא הַקִּדְשָׁה 'על מנת לאפותה בתנור' ("בְּתִנּוֹר").

'מנחת מאפה' - חלות או ריקקים. ר' שמעון: או *מעורבת (קה). משניהם ("קִרְבָּן וְנֹאמְרוּ שְׁנֵיהֶם); רבנן (ר' יהודה; *ר"פ: וסתמא (נט. ס. עב:)) לא ("קִרְבָּן" 1, "בְּשֶׁמֶן... בְּשֶׁמֶן" הפריד), ור' יוסי בר' פוסל בדיעבד ("וְכִלְמִנְחָה בְּלוּלָה").

⁹⁶ הבעל מעביר אותה לכלי שרת, ונותנה ביד האשה, והכהן מניח ידו תחת ידה ומניפים יחד (גז"ש 'יד' משלמים דלהלן סא); והכהן מגישה לקרן המזבח (סוטה יט.).

⁹⁷ וכן (רש"י) תרומת לחמי תודה (להלן פא., עם החזה והשוך, ע' סב.), וחלות נזיר (עם הַזֶּרֶע; נזיר מה-מו. (רב: מעכבת, לעיל יט.; לר"א, וי"א אף לרבנן, נזיר שם). "וְיָרֵם הַטֶּבֶחַ אֶת-הַשִּׁוּק וְהַעֲלִיָּה וְיִשָּׂם לִפְנֵי שְׂאוֹל" (ע"ו כה.) - ר' יוחנן: אֵלֶיהָ (סמוכה לשוק); ר"א: חזה (מונח עליו לתנופת שלמים); רשב"נ: בשר הירך (שעל השוק).

⁹⁸ חוץ מתנופת מנחת סוטה (גז"ש 'יד' משלמים) שמניפה עם הפה וידו תחת ידה; וכן חֲלֵה-יִרְקִיק של נזירה (גז"ש 'כפי' מסוטה. קידושין לו.). בכלל, עבודות-הקרבן עושים אנשים ולא נשים - סמיכה (ע"ל צג. והערתנו שם), תנופה; הַגִּישָׁה, קמיצה, הקטרה, מליקת עוף, קבלת-ידם והַנָּאָה ("בְּגִי אֶהְרֵן". קידושין לו.; ור' הערותינו שם).

הדרן עלך כל המנחות באות מצה

רבי ישמעאל - פרק שישי (סג-עב):

- סג: העומר⁹⁹ - ר' ישמעאל: עשרון מובחר, מנפה מ-5 סאים, ובשבת מ-3 (עדיף ריבוי במלאכה 1, נפוי); חכמים: מ-3 (די בזה *עו:). מספר קוצריו 3 ולכל אחד מגל וסל (לפרסום הדבר); ר' חנינא הסגן: בשבת - ב-1; חכמים: ב-3. אין הכרח שהמחלוקות מקבילות.
- סד: שחט לציבור בשבת 2 חטאות במקום 1 - חייב על השנייה, אף שנפסלה הראשונה. נמצאה הראשונה כחושה (טרם שחט השנייה) - פטור (ואף שוחט לכתחילה; רבה); לשון ב: ר' אמי חולק ומחייב. נמצאה כחושה במעיים (אחרי שחיתת השנייה) - רב אשי א: חייב (כון לשחיטה אסורה); ב: לרבה פטור ולרבה חייב [שמע שטבע תינוק ובה להעלות דגים ועמם העלהו - רבה: פטור (א: שידע; ב: לפי מעשיו ואפי' לא ידע); רבא: חייב (כוונתו)].
- 10 איש רצו (אפי' זאח"ז) והביאו 10 גרוגרות לחולה הצריך 1 - פטורים. לצריך 2, יקטוף 3 בעוקץ 1 ולא 2 ב-2.
- סד: את השעורים לקרבן העומר מביאים ממקום קרוב (כך ונמלל; 'אין מעבירים על המצוות'); ואם אין בשלים כראוי - ממקום אחר¹⁰⁰. בעקבות מצור הורקנוס ואריסטובולוס, נאלצו להביאו מגנות צריפין, ושתי הלחם מעין סוכר (מרדכי בלשון - פתחיה, שאף ידע לבלול הלשונות - הבין את רמזי האלם [וכן בקני הנשים 'לויקתי', 'לויקתי' ו'לעונתי', הכל היו עולות]).
- סה: בערב פסח¹⁰¹, שליחי ב"ד קושרים ראשי השבלים. במוצאי יו"ט מתכנסים רבים לקצירת העומר (*מצוה; עב), ועם חשכה שואל הקוצר 'בא השמש?' 'מגל זו?' 'אל סל זה?', ובשבת 'שבת היום?', 'אקצור?', כל דבר 3 פעמים, להוציא מן הבייתוסים¹⁰². לפי הבייתוסים, העומר, ובעקבותיו חג השבועות, במוצאי שבת ('ממקרת השבת', משה תיקן להתענג יומיים). קבעו י"ט כשניצחום (ח'כ"א בניסן); שהמניין ממוצאי יו"ט הראשון (העומר בתחילת הרגל כמו שתייחלם; גז"ש 'שבת' מסוף-המניין שהחג סמוך אחריה; 'ששת ימים תאכל מצות' מן החדש; רבא: לאלו אין פרקה). 'תספר לך' תלוי בב"ד; תאריך קבוע לתחילת המניין, כמו ר"ח; 'תספרו 50 יום' ולא תמיד שבועות שלמים; תמיד "50" ממוצאי יו"ט; 'ממקרת השבת' ולא פרש איזו]. [הצדוקים: יחיד מתנדב קרבן תמיד ('תעשה'); ונצחו ('תשמרו') מתרומת-הלשכה] בימי א'-ח' בניסן, ממועדי מגילת תענית].
- סו: 'וספרתם לכם' - *כל אחד (סה:); - אביי: למנות ימים וגם שבועות (7 שבתות... 50 יום). כך מנו אצל רב אשי; אמיר מנה ימים בלבד (כעת רק זכר למקדש). 'מיום הבאיכם את-עמר', מהערב ('תמימת') שלפניו ('מהתהלך חרמש בקמה תתל לספר').
- סז: 'אביב' (ראשית קציר; פרמל - רך ונמלל; פרמל, בשל), *שעורים (גז"ש 'אביב' 'השערה אביב'; יש חובת-יחיד משעורים; אם מחיטים, אין שתייחלם 'בכורים'; סה:). 'קלוי (שלם) באש' - ר' מאיר: ממש; חכמים: בכלי-נחושת מלא נקבים, וקודם נחבט בקנים ובקלחי כרוב. שוטחים בעזרה להתקרב; וטוחנים¹⁰³ ברחיים של גריסים ('גרש'), ומנפים ב-13 נפה (*עו:).
- סו: לוקחים עשרון. השאר נפדה, ופטור ממעשר (נגמר ביד הקדש), ור' עקיבא מחייב (מעוה-ההקדש ניתנו רק לעשרון); וחייב בחלה. [מירוח תבואה ביד גוי - ר"מ ור' יהודה: אינו פוטר מתרו"מ (2 מיעוטים 'הנגנך', לרבות); ר' יוסי ור"ש: פוטר (ומדרבנן חייב, גזרה משום עשירים). רבא: וכן תלקו בגלגול עיסה (המחייבים למדו גז"ש. הפוטרים - אף מדרבנן)].
- סז: *ביום (סו), נותן לכלי שמן והעשרון, שמן ובולל, *יוצק (עד:), שם לבונה, מניף, מגיש, קומץ, *מולח (כ). ומקטיר הקמץ¹⁰⁴. ומיד מלאים שווקי ירושלים קמח-קלי (שנטסף קודם {עא:}). - ר' מאיר: לא כדון (שמא יאכל); ר' יהודה: מותר (אינו רגיל בו).

⁹⁹ בעניין העומר (וכשהעולה שעמו) במסכתנו - ד-ה: (נקמצה שלא לשמה); כא: (מתרומת הלשכה); נט. (שמן ולבונה); ס: סא. (הגשה ותנופה); סג-סה. סו: עב: עו: פג-פה. (מקור השעורים, כמות, הקצירה, שבת); סה-סו. עב: (זמנו, הספירה); סו: עו: (הכנתו); סז-עב. (הקדש והתרו); עב: (נטמא); סז: עב: עג. (השיריים לאכילת כהנים); פט: (נספי הכבש; שלא-לשמו); ור' הערותינו בפרק זה וגם נג. (לתיקה) קד: (בימי הקן).

¹⁰⁰ עי' להלן (פג: פה:). ובשמיטה - ספחים, עי' להלן (פד: ועי' תוס' שם). אין מביאים מתבואה שגידלו גויים שליש-גידולה יותר ('קצירכם'; ר"ה יג.). העומר שהקריבו ישראל בכניסתם לארץ ("עלו מן-הירדן בעשור לתנש... ויאכלו מעבור הארץ ממחכת הפסח") צמח מהר ("ארץ-העב" קלה לבלש פירותיה), ב-5 ימים (ר"ה יג.). ר' יצחק: וכן (בימי אלישע) אחרי 7 שנות רעב, ארבה ובצרת, "ויוצד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון" בר"ח ניסן; בהוראת הנביא יואל זרעו (מחורי עכברים ונמלים, בנס), וירד גשם ביד בניסן, והקריבו עומר ביט"ו בניסן (11 יום במקום 6 תדשים), "הזרעים בדםעה ברגה יקצרו..." (תענית ה.).

¹⁰¹ (עי' סו.). בפסח (לא כר"מ שמר"ה ליה"כ) נידונים (לר' יהודה נחתמים, אחרי שנידונים בר"ה) על התבואה (זו שקיימת וזו שתצמח). בחג השבועות על פירות האילן. ר' יהודה: אמר הקב"ה: הביאו עומר בפסח, זמן תבואה, ושתייחלם בעצרת, זמן פירות האילן, שיתברכו לכם (בהתאמה) התבואה והפירות (ר"ה טו. ע"ש).

¹⁰² (בסמוך; וכשניצחום קבעו י"ט במגילת תענית [וע' תענית י:]). וכן ביטלו חכמים מאפיני יו"ט מאסרו-הג שבועות כשחל במוצ"ש, שבד"כ (יום טבוח) אסור בהספד ובתענית וכ"ג מתנאה בבגדים (חגיגה יז. יח.). הבייתוסים נהגו בכחש להטיית קידוש החודש, וחכמים נאלצו להצריך עדים להפכת עדי החודש (ר"ה כב: ע"ש).

¹⁰³ קודם לותיתם מעט במים (לסולת נקיה), וצוברים, שיובו (פסחים לו., משא"כ בשאר מנחות, הבאנו לעיל נג., ור' הערתנו החיצונית).

¹⁰⁴ העומר קודם לנפש שעמו (הוריות יג. [חסדי דוד: בהקאה לעזרה; קרן אורה: להקטרה; לכס"מ: ולקמיצה; לח"מ למבי"ט: רק הגשה ותנופה. הערתנו החיצונית שם]).

סח. הַקְדָּשׁ מוֹתֵר מִשְׁקָרֵב הָעוֹמֵר - רב ושמואל: זה מתירו ("עַד הַבְּיָאָכְסִים"); ר' יוחנן ור"ל: לכתחילה, אך הֵלְאוּ בטל מהבוקר. והרחוקים מותרים מַחְצוֹת־הַיּוֹם (אין ב"ד מתעצל בו). משחרב הבית הבוקר מתיר ("עַד־עֶצְמֵם הַיּוֹם" ואינו בכלל), וריב"ז תיקן איסור כל יום ט"ו¹⁰⁵; ר' יהודה (*ואביי רבינא): מהתורה אסור ("עַד" בכלל. לר' יוחנן ור"ל, כך דרש ריב"ז ומן התורה).

סח: בזה"ל בחו"ל - ר"פ ורהבדר"י אָכְלוּ אור ליי"ו (קָדֵשׁ בַּחוּ"ל דַּרְבְּנָן¹⁰⁶ ואין לחוש לַסְּפֵק יום); בבית רב אשי בְּבוֹקֵר יי"ו (מן התורה, אך מותר בבוקר וריב"ז גזר ביום ולא בספקו); ואביי רבינא אור ליי"ח (אסר כל ט"ז כר' יהודה, וחשש יום נוסף).

מנחות וביכורים מן הַקְדָּשׁ, לפני העומר - פסולים. לפני שתי־הלחם (המתירים בַּמִּקְדָּשׁ; *פד: - *ר"ל לשיטתו: מִבְּקָר ט"ו בניסן הָאִיר־הַמְזוּרָח מֵתִיר; ה: - בדיעבד כשרים (הותר מִכִּלְלוֹ אֶצֶל הַדְּיוּט), וכן נסכים מִיַּיִן־הַקְדָּשׁ לפני העומר.

זרע אחרי העומר, ועברו שתי־הלחם והעומר - לא נפשט האם מתירים שלא־כסדרם.

סט. חיטים שזָרַע ועבר העומר ולא השרישו (*ע: -) נשאל, האם מותר לאכלן, או שִׁבְטָלוּ לַקְרָקָע? [וכן להוֹנָאָה (כשנמצא שלא זָרַע מספיק) ולשבוּעָה (הוֹדָה בַּמִּקְצָת)?] תיקו. וכן, זָרַע חיטים מְגֻלְּי בַּהֲמוֹת - האם גידוליהם כשרים למנחות (מיאוס, או כחישות)? [פיל בְּלַע עֲנַפֵּי דָקָל, ועשו מהם סל - האם נֶחֱשָׁב מִצֶּכֶל כִּבְשֵׁר (וטהור ככלי גללים), או לא (וכעצמות)?]

סט: חיטים שִׁיָּרְדוּ מן העננים - כשרות למנחות; ולשתי הלחם ("מְמוּשְׁבְּתֵיכֶם") לא נפשט.

עָקָר שִׁיבולת (צמחה 1/3) ואחרי העומר שִׁתְּלָה וצמחה - הולכים לפי העיקר לחומרא (ערלה, כלאים); האם אף לקולא (והתיקה העומר)? תיקו. [קצר שִׁבְלִים ועֶשְׂרֵן וְשִׁתְּלָן והמשיכו לצמוח - אם אין הולכים לפי העיקר, הַתּוֹסֵפֶת טָבֵל, והעיקר לא נפשט (עודו קיים, אך אין זו דרך זריעתו). עציץ שאינו־נִקְוָב, ונקבו - אביי: מתעשר מתוכו (זריעה אחת ארוכה היא).

ע. עקר שִׁבְלֵת וּמְרַחָה בְּכָרִי וְשִׁתְּלָה וקראה תרומה - לא נפשט האם קדשה. חכמים אסרו זריעת כלאים בעציץ בלתי־נִקְוָב.].

האסורים בהקדש [ומצטרפים להקלה] - חיטים וכוסמין, שעורים, שיבולת־שועל ושיפון; ולא אורז ודוחן (אינם מחמיצים; *לא כריב"ג [פסחים לה. קיד:]. מִמְּצָה גז"ש 'לָחֶם' לַחֲלָה וְלַחֲדָשׁ). ואסורים בקצירה קודם הפסח ("רִאשִׁית קְצִירְכֶם" וגז"ש מחלה).

ע: תבואה, קמח ובצק - מצטרפים - רב כהנא: לענין קָדֵשׁ; רב יוסף: לחמץ בפסח; ר"פ: למעשר־שני שאכלו בחוץ; רבא: לטומאת אֶכְלִין (וקמ"ל שקליפה יבשה של שְׁעוּרָה אינה מצטרפת. של חיטה - מצטרפת).

העומר מתיר כל מה שהשריש ("אֲשֶׁר תִּזְרַע בְּשֶׂדֶה") - ר' יונה: לפני קצירת העומר; ר' יוסי בר זבדא: לפני הַבְּאָתוֹ¹⁰⁷. *וכן שתי הלחם (במקדש); ובפירות לא נפשט האם הַנְּצַת הָעֵלִים או חנטתם (סט).

עא. המותר בקצירה לפני העומר - שדות הצריכות־השקיה שבעמקים (אין ראוי לעומר, "וּקְצַרְתֶּם אֶת־קְצִירָהּ ↔ ...רִאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־הַכְּהֵנָה"); לצרכי מצווה ולמנוע נזק (*"קְצִירְכֶם"). וכן שחת למאכל בהמה - ר' יהודה: אם התחיל לפני שצמחה שליש; ר' שמעון: לאו דווקא. [ר' מאיר: קטע הנקצר לשחת טרם 1/3, ואף לאדם, נֶחֱשָׁב הֶפְסֵק לַפְּאָה; לא כר"י ולא כר"ש, אלא כר' עקיבא, שהמְנַמֵּר שדהו (שמואל: לקליות; ר' יוחנן: אפי' גמורה ולאוצר [ובזה חולק ר"מ]) נותן פאה מכל קטע]. *קִיטוּף מוֹתֵר (סח.). הקוצר־בהיתר אסור לעשות גדיש (אנשי יריחו גדשו שלא כהלכה); ולא אלומות, אלא בלי לקשור.

עב. מצות העומר להיקצר לשמו, בְּלִילָה (*"מִהֲתַל חֲרָמֶשׁ בְּקִמָּה תִּתֵּל לְסִפּוֹ"; סו.) ומן הלח (*"פְּרִמָּל"; סו.); וכל הלילה כשר. לא מצאו - ביאור מן הקצור ואפי' יבש ("תְּקַרְיָב"). נטמאה המנחה - ישתוק וְקַרִיב¹⁰⁸ ("תְּקַרְיָב"; *וַיִּדְבַּר מִשָּׁה אֶת־מַעְדֵי ה'; רבי: אם אפשר יקצרו אחרת, שהנקצר ביום כשר; ר' אלעזר בר"ש: לא. לרבי קצירת־העומר אינה דוחה שבת (אפשר מער"ש); ולראבר"ש (*וסתמא; סג: סה.) דוחה, כר' ישמעאל ("בְּחָרִישׁ וּבְקָצִיר {של רשות} תִּשְׁבֹּת" עי' *ר"ה ט.).

הדרן עלך רבי ישמעאל

¹⁰⁵ שמא יטעו כשייבנה הבית (כאן, הסבר א) בליל ט"ו או סמוך לו (סוכה מא. [ואף שאין בונים המקדש ביו"ט או בלילה, הוא יָרַד משוכלל מהשמיים; רש"י שם]).

¹⁰⁶ ר' יוסי בר"י: דאורייתא (להלן פד.); ולפי המבואר (קידושין לו-לח:), זו דעת ר' אליעזר, ר"ע, ר"ש, וסתמא־בערלה ("מְמוּשְׁבְּתֵיכֶם" = בכל מקום). לעומת דעת ת"ק, ר' ישמעאל וראב"ד: לא ('מושב' = אחרי ירושה וישיבה, ובאָרֶץ. ר' ישמעאל: כש'ביאה'+ 'מושב' [מְנַסְכִים, שלא קרבו במדבר לקרבן יחיד; ולר"ע קרבו ו'ביאה' לכתובת קמת יחיד]; תנדר"י: אפי' רק 'ביאה' [בניין־אב מִמְלֶךְ או מביכורים ל'מושב']). (שם).

¹⁰⁷ (לכאורה כן סוגיין - פסחים נה. [אך בלוקטי הלכות פסק כר' יונה ע"פ פיהמ"ש לרמב"ם ורע"ב]): ר' יהודה: המנכש ביי"ג בניסן ונעקרה שִׁבְלֵת - שותלה מיד במקום לח, שתקלט לפני העומר (לדעתו השרשה ב-3 ימים. ביי"ד לא - רבא: בגליל, שאוסרים מלאכה אז [לב"ה אפשר בלילה]; רב אשי: אין אומרים 2' מקצת היום ככולו').

¹⁰⁸ קרבן־ציבור היא ומעיקר־הדין קרבה בטומאה, אך אינה נאכלת [וכן שתי הלחם ולחם הפנים] (פסחים עו:); ומוסכם שיש לְחַזֵּר לעשותו ואת הכבש שעמו בטוהרה, בכהנים טהורים (שיש חלק נָאֵכֶל; יומא ז.). מעולם לא אירע [וכן בשתי הלחם ובלחם הפנים, הבאנו להלן (ק:)], והוא אחד מ-10 הניסים שבמקדש (אבות ה, ה, יומא כא, רש"י: שאין להביא אחר; מגן אבות לרשב"ץ: לכבוד ישראל וקדושת קרבנותיהם).

אלו מנחות נקמצות - פרק שביעי (עב-עו):

- עב: 5 מנחות הנדבה, ומנחות גוי, אשה, חוטא, סוטה, והעומר (בסה"כ 10) - נקמצות, ושייריהן לכהנים ("...הנוותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו". של שעורים - שנקמצת; ולר"ש - מ"וכל-מנחה בלולה...לכל-בני אהרן"; "לכל-מנחתם").
- עג. [כל-קרבנם (לוג שמן מצורע) לכל-מנחתם (העומר וסוטה) וכל-חטאתם (עוף) וכל-אשמים (נזיר) (כמצורע) אשר ישבו (גול גר)... - לך הוא ולבניך (ממון הכהן הוא, אפי' לקדש אשה)]. אין חולקים מנחות כנגד זבחים או מנחות אחרות ("וכל-מנחה אשר תאפה... וכל-מנחה בלולה...לכל-בני אהרן תהיה איש (אפי' בעל מום; ולא קטן) כאחי...")¹⁰⁹.
- עג: רב הונא, ר' עקיבא: כל קרבנות הגויים (על עצמם, "איש איש") - עולות כליל ("לעלה"; כוונתם לשמיים); משנתנו, ר' יוסי הגלילי: כישראל (אף מנחות); "לכל-גדריהם ולכל-גדבותם"; ולתירוח א לא יין בפני עצמו, למעט נזירות ("לעלה").
- כהן זכאי בעבודת קרבנו ("ובא בכל-אנת נפשו... ושרת") אפי' על חטא ("בחטא בשגגה") ואפילו מזיד ("והיתה לכהן כמנחה")¹¹⁰.
- מנחת כהן חוטא - מוקטרת כליל ("לכהן כמנחה", חובתו כנדבתו); ר' שמעון: נקמצת, והשירים קרבים בנפרד ("לכהן כמנחה" כמנחת ישראל, אך לא 'לאש כמנחה'); ר' אלעזר בנו: מתפורים על הדשן לאיבוד ("לכליל" נדבתו, "לא תאכל" חובתו).
- עד: ר' אליעזר: כל שהוא בכליל תהיה - יש לא-תעשה על אכילתו (כגון אימורים. נוסף על לאו של זרות אף לכהן).
- אלו פליל למזבח - מנחת כהן¹¹¹, מנחת כהן משיח ומנחת נסכים. ואלו נאכלים לכהנים ללא חלק למזבח - שתי הלחם ולחם הפנים.
- המנחות הנעשות בכלי טעונות 3 מתנות שמן - בכלי הריק ("סלת בשמן", וגז"ש "קרבנך" למחבת), לפני הגלילה ("בלולה בשמן") ואחרי הפתיחה ("ויצקת עליה שמן"); מלבד מנחת מאפה *שהתמעטה מיציקה ("עליה שמן, מנחה הוא").
- עה. רבי: בולל אחרי הטיגון ("חלות...בלולת"); חכמים (דחו, שבתודה א"א, שהשמן מועט): כשהיא סולת ("סלת בלולה").
- במנחת מאפה, חלות טעונות בלילה ("חלות מצת בלולת"). רקיקים - משיחה ("ורקיקי מצות משחים") - כמין כי (ט), ושאר השמן שבלג נאכל לכהנים ("ש ב"י-ר"ש); ת"ק-ר"ש: על הכל, וחוזר ומושח עד גמר השמן. מנחה מחצה חלות ומחצה רקיקים *לר"ש (סג). - מביא לוגי-השמן ומושח את הרקיקים (כנ"ל; ושאר השמן - לת"ק לחלות, ולר"ש ב"י לכהנים).
- כל המנחות (הנאפות) טעונות פתיחה ("פתות... מנחה"); אך לא לחם הפנים ושתי הלחם ("אתה").
- עה: הפתיחה - מקפל חלה ל-4 ("פתות אתה פתים"), ומנתק; ר' שמעון: חוזר ומקפל עד כזיתים; תנא דבי ר' ישמעאל: עד כסולת. במנחת כהן אינו מנתק, ומקפל ל-4, ובמנחת כהן משיח ל-2 (כבר חצויה). ר"ש: אין מקפלן כלל, שאינן נקמצות.
- [רב יוסף: מרק פירורי-לחם ללא פירורים-כזית - ברכתו 'מוזנות'. רב ששת: 'המוציא'; רבא: בתנאי שנקר בהם תאך לחם]. הכהן האוכל מנחה מברך 'המוציא'. המביא קרבן מנחה {לראשונה} מברך 'שהחיינו'.
- עו. המנחות טעונות 300 שפשוף בין ידיו ו-500 מפות בעובי כף היד - שף 1 (= הולכת ידו או השבטה, או יחד? תיקו) ומכה 2, שף 2 ומכה 3. כשהן חייטים; ר' יוסי: בצק.
- מניין החלות או (*סג). הרקיקים - לחם הפנים 12 (*צת.), וכן חביתי כ"ג (גז"ש 'חוקה'); חלות תודה (*עז): ונזיר (הוקש לתודה) - 10 מכל מין. שאר המנחות - ר' יהודה: 10 (כתודה); ר' מאיר: 12 (מחביתין, או מלחם-הפנים).
- עשה החלות גדולות ופחת ממניינן, או להפך - יצא, חוץ מחביתין ומלחם-הפנים; י"א, רב הונא: ומלחמי תודה ונזיר ("מצות" מלא; אך במנחת מאפה "מצת" חסר, ואפי' בחלה 1 יצא). שמואל: אפה לתודה 4 חלות גדולות - יצא (כת"ק; ות"ר מן הבצק).
- עו: העומר עשרון (שעורה חדשה, *סג): ושתי-הלחם 2 - מנפים מ-3 סאים. לחם הפנים 24 עשרון מ-24 סאה. מדת העשרון מעכבת.

¹⁰⁹ רבא: ואין להחליף חלק כנגד חלק בגזי-הגר (נקרא 'אשם'; ב"ק קי). כהן שגול גר אינו זוכה לעצמו, אלא מתחלק לכהנים; כשדה אחוזה (שם קט: ערכין כה: כט).

¹¹⁰ ובשר-הקרבן ועורו שלו ("קדשיו לו יהיו"). היכול להקריב (אף זקן וחולה שבדוחק, קרבן ציבור הבא בטומאה, וכ"ג אונן; מש"א"כ בעל מום) נותן ההקדבה לכל כהן, אף ממשמר אחר. הבשר והעור לעצמו; ואם אינו יכול לאכול (כ"ג אונן; טמא בקרבן ציבור; זקן וחולה, אכילת-דחק-אכילה) - לכהני המשמר היכולים (ב"ק קט: קי).

¹¹¹ (ע"ע נא: עג: עה). מנחת בתיכה נאכלת ("כתן" ולא כהנת). כל הנשואה לכהן - מנחתה (אף נדבתה) נשרפת, מפני חלקו, ואינה עולה כליל (מפני חלקה), אלא נקמצת והקומץ מוקטר; והשירים - לר"א יוקטרו לשם עצים, ולרבנן יתפורו על הדשן לאיבוד (הכל בסוטה כג.). וכן דין מנחת ילדי-שהתערב-באחר, מספק (יבמות ק). כהנים פטרו עצמם משקלים: שאם יש להם חלק, מנחת העומר וכיו"ב לא תיאכלנה! בן בוכרי: רשאים לתת שקלים ולמסור לציבור; ריב"ז: חייבים (לעיל כא: מו:).

העומר, שתי הלחם ולחם הפנים, מנפים ב-13, ב-12 וב-11 נפה, בהתאמה (דקה, גסה, דקה-פחות, גסה-פחות וכו'). ר"ש: לחם הפנים א"צ, מותר לקנות סולת מנפה כראוי ("סלת ואפית"), או חיטים ("ולקחת"). אך למנחות יקנה סולת מנפה; "אתה".

הדרן עלך אלו מנחות נקמצות

התודה היתה באה - פרק שמיני (עו-פג):

עו. 40 לחמי תודה¹¹². 10-עשרון = 3 סאים (= אִיפָה="בת" {"מעשר הבת מן-הכר"}) במידה מדקרתית = 15 קב ירושלמית - ל-10 חלות (*גז"ש' מ'מנו תרומה' מתרומת-מעשר) חמץ¹¹³ (*משתיה-הלחם "תביאון...תהלינה", עשרון לחלה) + 10-עשרון למצה (*"על-חלת לחם חמץ")¹¹⁴, המתחלקים ל-3 מינים - חלות, ריקקים ורבוכה¹¹⁵ (3/3 למין, 3 חלות לעשרון). שמואל: מוסיפים על המידות ועל המטבע עד 1/6-מבחון (=1/6); ביחזקאל המנה של קודש כפול, 240 דינר.

עז: מפל מין נוטל *ומניף (פא. {מעל החזה-השוק; סב.}) חלה 1 שלמה ("אחד"; כשכולן בכלי אחד, "ממנו"), "לכהן הוהק" את הדם, והשאר נאכל לבעלים. האם זר חייב מיתה וחומש על אכילת תרומת לחמי תודה, והאם אוסרת תערובת חולין? תיקן.

עח. לחם המילואים - חלות, ריקקים ורבוכה, כמזה שבתודה (הוקש חינוכו להמשך). לחמי נזיר ("וסל מצות...") - חלות וריקקים (מפורש), 6/3 עשרון ("שלקמיו"), ללא רבוכה ("מצות" לא נאמר בה; כלל ופרט).

כל כהן, גדול¹¹⁶ והדיוט, מקריב ביום חנוכו¹¹⁷ מנחת חינוך¹¹⁸ (*"אֶהָרֶן וּבְנָיו"; נא:), מרבכת ברותחים (הדיוט הקש לכ"ג "ביום המשח"). כהן גדול שלא עבד כלל כהדיוט מביא 2, נוסף על החביתין של כל יום.

עח: הלחם מתקדש בשחיטת התודה לשמה¹¹⁹ ("על-יבצח תודת", וכן במילואים, בשתי הלחם {מז.} *ובאיל נזיר). לא קדש אם היה אז בחוץ - ר' יוחנן, ותנ"ה: חוץ לירושלים; ריש לקיש: אפי' חוץ לעזרה ("על"=בסמוך). (ועי' *מו.)

נשחטה בטרם קרמו פני כל החלות - לא קדשו ("על-חלת"). לחם נא שכשפורסו אין חוטים נמשכים ממנו - קדש [כבמצת פסח].

שחטה על 80 חלות¹²⁰ - חזקיה: קדשו 40; ר' יוחנן: לא (ר"ז: חלקו האם כון לכולן או ל-40; אביי: לכולן, והאם כלי שרת {הספין} מקדש {40} שלא-מדעת; ר"פ א: מקדש, והאם הספין ככלי-שרת; ב: אין מקדש, והאם הספין עדיפה מן הכלים).

שחטה במחשבת חוץ לזמנה או חוץ למקומה - קדש הלחם. נמצאה טרפה או בעלת מום - לא קדש. דוק בעין (לר"ע) - ר' אליעזר: קדש; ר' יהושע: לא (ר"מ); ר' יהודה: לא קדש, וחלקו לגבי חוץ-למקומה (למה לדמות), ור"א שתק (כמו שלא-לשמה).

טט. טטאת נשחטה במחשבת חוץ-למקומה, ועלתה - רבה: תרד¹²¹; רבא: לא (א: כחוץ-לזמנה, וחזר בו כר"א; ב: כלא-לשמה).

זעירי: הנסקים מתקדשים בשחיטה. נפסל הקרבן אח"כ - אם יש קרבן אחר (שכבר נשחט) יקרבו עמו (תנאי ב"ד), ואם לאו ייפסלו.

¹¹² על קרבן תודה ולקמה סוגיות רבות במסכתנו - יג: טו. (פיגול); כז. (עיקוב מיני הלחם); מו: מז: פ. (דין הקרבן כשהלחם אבד/צא); נג: (החימוץ); עג: (של גוי); עה. (חלות בלולות); עו: עז: עח: (מנין החלות ושינוי ממנו); עז: (הפמיות ומיני הלחם); עז: (תרומת הלחם; ובזבחים לו: טמא שאכל טרם הפרשה); עז: פא. (תנופה); עח: עט: טו: (קידוש הלחם בשחיטה, וכשאינו/ה כהוגן); עט: פ: קח. (ולד, תמורה ותערובתה, מותרות, יחס הדדי באבוד); פא: קז. (לשון הנדר); פא: פב. (מחולין); פח: פט. (מידת השמן). ור' הערותינו בפרק זה.

¹¹³ לכן אין להביא קרבן תודה בפסח. ואף בערב פסח, כי מביא קדשים לבית הפסול, שזמן אכילת החמץ קצר ויבוא לידי נותר (פסחים יג: ביצה יט:); לרבנן, אך ר"ש מתיר להביא לבית הפסול (זבחים עה: ע"ש, וע' תוס' חכמי אנגליה בפסחים על דברי רבי אלעזר "כשרות היר"). [ע"ע בבבבצה לגבי 'כל תאחר', חגיגה ושלמי שמחה].

¹¹⁴ הביא 'שיאור' ללחמי תודה (חולין כג:). - 'שיאור' של ר"מ (הלבינו פני הבצק) לר"מ חמץ הוא (עי' לעיל נג. תד"ה אלא) *ולר' יהודה מזה הוא (לעיל נג.); של ר' יהודה (נסדק כקרני חגבים) לר' יהודה לא יצא, שאינו יודע איזה מין יביא עוד, ואם נדר 'חמץ או מזה לתודתו של פלוני' לא נפשט האם יצא ידי נדרו (או שבריה הוא).

¹¹⁵ נעשית ברותחים (תמיד כח:), ובשמן במידה כפילה (פט.). סולת (לא קמח, "וסלת מרבכת חלת"), וכן החלות (גז"ש 'חלות') והריקקים (גז"ש 'מצות'. זבחים ג.).

¹¹⁶ כהן-גדול מתמנה (לעבודת יוה"כ, רש"י) ב-7 ימים רצופים של משיחה ועבודה ב-8 בגדיו ("שבעת ימים ילבושם הכהן תחתיו מבגדיו", "למשחה בהם ולמלא-בם"); ואין ה-7 מעכבים ("וכפר הכהן אשר-משח אתו ואשר ימלא את-ידו". יומא ה.). ולכהן-המחליף ביוה"כ אין פנאי לכל זה, ואם אחרי התמיד נצרך - יתחנך בליבשת אבנט הבין, לסובר שאינו אבנט של הדיוט (רב אדא); או ב-8 בגדי כ"ג בהיפורך-במזלג על האש (אביי); ר"פ: עבודת יוה"כ מחנכתו (שם יב:); ע"ש שערי היכל מערכה ח, יא).

¹¹⁷ כהן כשר לעבודה משגל; רבי: מגיל 20 (י"א: מודה בדיעבד, וי"א: מודים לו לכתחילה). עד שרות (חולין כד:).

¹¹⁸ אף בימי המילואים חויבו במנחת חינוך (גז"ש "וזה הקרבן אהרן ובניו"; יומא ה.). נטמא - אינו שולחה ("וביום באו... יקריב חטאתו"; מ"ק טז. ורש"י).

¹¹⁹ ר' אליעזר: תודה שנשחטה לשם שלמים כשרה ויצא בה (קרניה שלמים, "יבצח תודת שלמיו"); שלמים לשם תודה - פסולים (זבחים ז.). תודה שלו לשם תודת חברו - רבה: כשרה (שינוי בעלים' פוגם רק בוויקה); רב חסדא: לא יצא ידי חובתו (כעין 'שינוי קודש'. שם; ולרש"י ה"ה בכל הקרבנות. ע"ש שערי היכל מערכה ח).

¹²⁰ שכל שאינו חל בזה אחר זה - אפילו בבת-אחת אינו (חוץ מדבר שקל לחצאין {מעשר} או בטעות {מעשר-בהמה}). קידושין גא. ועירובין ג. (ועי' ח' הגרי"ז). אין לחמית-תודה קדושים בטעות (טעה והפריש עוד; או שחטה על 40 חלות שחורות ונמצאו לבנות - לא קדשו, לבית-הלל שהקדש-טעות אינו הקדש. שם ושם ורש"י).

¹²¹ (קמום). אך במשנה בזבחים (פד.) מפורש שלא תרד (יראים שכ, חשק שלמה: כאן באימורים ובקומץ, שם בבשר, בפסול לא הכשיר ר"א כעצים לעיל מח.).

עט:

רב חסדא: אך שָׁמֵן שהוקדש למנחה זו פסול למנחה אחרת (מגוף-המנחה הוא ואין שייך תנאי-ב"ד).

ולד תודה ותמורתה קרבים ("אִם עֲלֵיתוּדָה") ללא לחם ("עֲלֵיתוּבַח הַתּוֹדָה"). אֲבָדָה תודה והפריש אחרת, ונמצאה - יקריב זו שירצה ועמה הלחם ("עֲלֵיתוּדָה יִקְרִיבֶנּוּ"), והשנייה ('חילופה') ללא לחם ("יִקְרִיבֶנּוּ" 1). ר' יוחנן: ולד תודת-חובה הִקְרַב לפני אמו טעון לחם (מתכפרים בשבח הקדש); שמואל: א"צ. חליפית תודת-גדבה {זו} טעונים לחם (תודות נוספות), וְלָדָה לא.

פ. רבה: ממותר מְעוֹת תודה יביא לחם, אך לא להפך (לחם נקרא תודה ולא להפך). 'זו תודה וזה לחמה', אֲבָד הלחם יביא אחר, אבדה התודה לא יביא אחרת (אינה טְפֵלָה).

פ: אֲבָדָה תודה [ר"ז: וכן חטאת], והופרשה אחרת, ואבדה והופרשה, ושלתן עומדות. אביי: שלשתן קשורות זו לזו (אם קרבה אחת, כל השאר א"צ לחם, ובחטאת - מתות); רבא: רק בזיקה ישירה (הראשונה והשלישית אינן קשורות).

תני רבי חייה: התערבה תודה ('הרי זו') בתמורתה ומתה אחת מהן - לחברתה אין תִּקְנָה (ותרעה. שכל פתרון הוא בעיית).

פא: רב הונא: 'הרי עלי לחמי תודה' - מביא תודה ולחמה (זו כוונתו). 'לחם לפטור תודתו של פלוני' - יביא כדבריו¹²².

'תודה בלי לחם' קרבן בלי נְסֻכִים - לב"ש (תִּפְסֵ לַשּׁוֹן רֵאשׁוֹן) כופים אותו להביא הכל (אפי' אומר שלו ידע לא נָדָר כלל, אומרים לו: "שָׁמֵן, וְשִׁמְעָתָ" (אביי: תודה, ולחם; רבא: שניהם, אֵל תִּתְרַגֵּל); ר' יוחנן: אם אומר שְׁלוֹ יִדַע נָדָר כְּרֵאִי - אף לב"ה.

'הרי עלי תודה' - יביאנה ולחמה מן החולין. 'ממעשר שני' - יכול להביאם ממעשר שני (גז"ש 'שָׁם' שְׁלָמִים ממעשר). 'היא מהחולין ולחמה ממע"ש' - הכל מהחולין (הלחם נגרה); ואם אמר להפך יביא כדבריו. בכל אופן, לא יביא חטי מעשר (כשלמים, שאין גופם/מינם מעשר). חייטים שנקנו בכסף-מעשר - ר"נ ורב חסדא ור' ירמיה: יביא; ר"ן: לא (אא"כ נקנו לשם כך).

פב. 'מעות מע"ש אלו' - לקניית שלמים - ר' אמי, ר"א: לר"מ (מע"ש ממון גבוה) לא חל; ר' יוחנן: חל (וכשפודן מוסיף 2 תְּמָשִׁים).

כל דבר חוֹבָה (בכלל זה 'הרי עלי תודה') צריך לבוא מן החולין - ר' אליעזר: נלמד מפסח ("צֵאן וּבְקֵר"), ופסח מפסח-מִדְבָּר (או מפסח-מצרים שכל "הַעֲבֹדָה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה" שוות); ר' עקיבא: מהיקש "זֹאת הַתּוֹבָה... וְלִחְטָאת" (והיא מ"אֲשֶׁר-לָךְ")¹²³.

פב: [הַהֶקֶשׁ הַכִּלְי - שמואל-ר"א: "לְעֹלָה (השחיטה בסכין, כבעקדת יצחק), לְמִנְחָה (נֶאֱכַל לזכרי כהונה וי"א ממק"א); ר"ע: הנוגע בה ובלע יקדש], וְלִחְטָאת (הנוגע-ויבלע יקדש; ר"ע: באה מן החולין), וְלֶאֱשֶׁם (אין עֶבֶר קדוש עַד שִׁינּוּלְד; ר"ע: עצמותיו מותרים בהנאה), וְלְמִלּוּאִים (הגותר יישרף, ואין קרבן חי נותר), וְלְזִבְחַת הַשְּׁלָמִים (פיגול¹²⁴).]

פג: [3 דרשות שמוטר הפסח קרב שלמים ("צֵאן וּבְקֵר", "אִם-כֶּשֶׁב", "לְזִבְחַת הַשְּׁלָמִים") - טרם זמנו; עבר זמנו; עברה שנתו הראשונה.]

הדרן עלך התודה היתה באה

כל קרבנות הציבור - פרק תשיעי (פג-פז).

כל הקרבנות באים אף מחו"ל¹²⁵ ואף מן הישן. אך העומר ושתי-הלחם באים רק מן הַקֹּדֶשׁ (*ר' יוחנן: "כִּרְמֵל תִּקְרִיב"; ר"א, ותנ"ה: "רֵאשִׁית יִצְרָאֵל") ומן הארץ ("אֶל־הָאָרֶץ", "מִמּוֹשְׁבֵיכֶם"); יש שמכשירים בדיעבד מן הישן ("תִּקְרִיב", "תִּבְיֵאוּ"), וכן ר' נתן ור' יעקב בשתי הלחם; ר' יוסי ב"ר יהודה מכשיר עומר מחו"ל, שֶׁקֶדֶשׁ אסור שם מן התורה ("בְּכָל מוֹשְׁבֵיכֶם").

פד. בשמיטה - שומרים (בְּשֶׁכֶר מתרומת הלשכה¹²⁶) סְפִיחִים ומביאים מהם עומר (אע"פ ש"לֶאֱכֹלָה" ו"לֹא-לִשְׂרֵפָה, "לְדֹרְתֵיכֶם").

פד: ביכורים באים רק מ-7 המינים ("מִרֵּאשִׁיתוֹ"; "מֵאֲרֻצֵּי" וגז"ש מ"אֲרֻץ חֹטָה"). הביא שלא מן-המוכחר - ריש לקיש: מתבואת עמק, מתְּמָרֵי הַר, מְעֻצִין, מספינת-חרס - קֶדְשׁוֹ (כקרבן כחוש), אך מְעֻצִין-סְתוּם, מספינת-עץ, מחורבה ומגג מביא ואין קורא; עולא, ר' יוחנן: כולם לא קֶדְשׁוֹ כִּלְל ("מֵאֲרֻצֵּי"); וכתנאי. מחורבה-חקלאית ומגג-מְעֵרָה - מביא וקורא.

¹²² ר' אבא (ב"ק יג): תודה שהזיקה - קרבה והניזוק אוכל את בשרה (כתשלום הנזק), ובעליה מביא את הלחם ואוכלו (חיוב הבעלים הוא). [ושם.. שלמים שנגחו (ודין שור תם לשלם מגופו) - גובה רק דמי חצי הבשר, ואינו משלים בשר כנגד האימורים (הם קודש ושותפים בנזק ואין להשתלם מהם ולא תחתיים)].

¹²³ לגבי עולת-העוף חובה ת"ק לומר מ"כְּמִשְׁפָּט" מחטאת בהמה, ולר' ישמעאל גם זה נכלל כאן בהיקש הכללי (חולין כא-כב. ורש"י). בחגיגה (ח), לגבי שלמי חגיגה, למדו מ"מִסְפָּת"; ויש בהם ריבוי ("כֶּאֱשֶׁר יִבְרַכְךָ", לפי ב"ה) להתיר בהם תערובת מעות מעשר-שני, ושם מפורט היאך (לכן נצרך "מִסְפָּת" שלא להביא הכל מכספי מעשר - תוס' שם ד"ה מלמד, וע"ש במשמרות כהונה). וע"ש. שלמי שמחה באים ממעות מעשר-שני (אינם חובה כשיש בשר - שם ורש"י). ואף שנדר מראש 'הרי עלי קרבן תודה ואצא בו ידי חגיגה' - נדר, אך אינו יוצא בו (ביצה יט). [לגבי הבאה מאיסור ע"ל לעיל (ה)].

¹²⁴ וכן שצריך להיעשות לשמו ולשם בעליו (ובחים ד; וע"ש באורך. ובענייני ההיקש הכללי, שם צו: ובהערותינו פירטנו יותר).

¹²⁵ בכור (ביצה כז). ומעשר-בהמה (בכורות גג). קדושים בחו"ל, אך אין להעלותם (תמורה כא). עלו - יקרבו (ר' ישמעאל ור"ש; ר"ע: לא (הוקשו למעשרות. שם ושם).

¹²⁶ ("ע"ע ב"מ נו. ורש"י שם). רבי יוסי: אפשר לשמרם בהתנדבות (שקלים ד, א). ביאור המחלוקת (ב"מ קיח). - רבה: האם הִבְטָה קונה בהפקר; רבא בלשון א: האם חוששים שמא לא ימסרם לציבור בלב שלם; ב: האם חוששים לבעלי-דורות ומתקנים תשלום 4-זווים להוציא קול שהם של הקדש (ואם ימחל נמצאו זוויו מעורבים בשל הציבור). [ללשון א הִבְטָה בהפקר קונה לכו"ע, וללשון ב אינה קונה]. כשאין ספחים, בעיא היא בירושלמי (שקלים) האם מותר לזרוע, ולא נפשטה.

שתי הלחם "קרפן ראשית" לכל חדש (*סח:). - למנחות ("מנחה חדשה" וגו'ש; אפי' יבול גג, חרבה, עציץ וספינה, "בכור" כל-אשר בארצם"), ל"בכורי קציר חטים" וכל דגן ("מעשיך אשר תזרע, בשדה" יבול בר) ופירות ונסכים ("מעשיך" מסוכות). פה. מצווה להביא סולת מובחרת. סוג א - מכמים וזינחא; ואחריהן עפרים בבקעה [תבן אתה מכנים לעפרים? - למקום ירק קח ירק].

אין עומר ושתי-הלחם באים משדה הצריכה זיבול או השקיה, או מבין עצים; ובדיעבד כשרים. באים משדה דרומית ושטופת שמש (כגון בית-מקלה לעמר). בכל שנה חורש כולה (אם לא חרש אשתד - פעמיים) וזורע חצייה האחר, 70 יום לפני פסח.

הגזבר תוחב ידו בסולת, אם עלה קמח דק - צריכה נפוי; ר' נתן: סך ידו שמן ותוחב עד שמעלה כל הקמח.

פה: התליעה רובה - פסולה; וכן חטים (רוב חיטה, או רוב הסאה? תיקון). לא נפשט האם המקדיש מתלעת לוקה על הקדש בעל-מום (*תמורה ו:); וכן לגבי עצים, *שמן רע, *ייין עם אבקת עובש לריבר? (פו.).

שמן מובחר בא¹²⁷ מתקוע, ואחריה מרגב שבעבר-הירדן. אשר "וטבל בשמן רגלו" כמעייין, ומתוך שרגילים בשמן חקמה מצויה בהם ("וישליח יאכל תקועה... אשה חקמה"). מעשה בחקלאי מגוש-חלב שסיפק שמן ללודקיא בגיוס כל בהמות-המשא שבא".

פו. אין מביאים שמן משדה הצריכה זיבול או השקיה, או מעצים שביניהם נזרע, ובדיעבד כשר; *וכן ביין. מזיתים שלא צמחו 1/3 - פסול (אף שיש שמטבל בו, ומשיר-שער ומעדן). מזיתים כבושים (אף במים), שלוקים, ריחירע ומשמרים - פסול.

מסיק ראשון, 3 סוגי (1) משתבשל בראש העץ, כותשו במכתשת (ר' יהודה; תנא: טוחנו ברחיים) ונותנו לתוך סל; ר' יהודה: על דפנותיו סביב. (2) טוענו בקורה; ר": באבנים. (3) חוזר וטוחן וטוען. מסיק שני - כנ"ל, בזיתים שבגובה הגג. שלישי - 1) מלקט שאר-הזיתים, וכשהתרככו בכלי מעלה על הגג ומייבש וכותש (ר": תנא: טוחן) וכו'. סוג 1 של כל מסיק - למנורה (זלזל) פתית (כתוש) - למאור; והשאיר רק למנחות (התורה חסה), וככל שהמסיק והסוג קדומים, השמן מובחר.

פו: "העדת" (גר מערבי; *צח:): שכניה בישראל! "ויקחו אליו", לא לי האור (נפרד מהשולחן¹²⁸; "חלוני שקפים אטמים {צרים פנימה}").

זין מובחר בא ממקומות ידועים¹²⁹. מכרמים הנקפרים פעמיים בשנה, לא מגפנים מדלות¹³⁰. ישן כשר; רבי פוסל לכתחילה ("יין כן יתאדם" בשנה הראשונה). מתוק (זן), מעשן, מבושל - פסול. מתוק מחמת שמש - רבינא: ג"כ; רב אשי: בדיעבד כשר¹³¹.

פו. היין מוכנס לחביות קטנות, מונחות זו על זו ולא זו ליד זו, ואינן מלאות עד הסוף. מאמצע-החבית מביאים (*אין מעכב; ב"ב צו:). כשיוצאים שמרים מקיש הגזבר בקנה (הדיבור מזיק) וסוגרים; ר' יוסי בר": אם יש בו עובש כולו פסול ("תמימם").

אילים מובחרים - ממואב, כבשים מחברון, עגלים מהשרון, עופות מהרה-מלך. ר' יהודה: כבשים - שגבהם כרחבם ("כר נרחב").

[על-חומתין ירושלים הפקדתי שמרים... לא יחשו... - אתה תקום תרתם ציון; בונה ירושלים ה'. בעבר פייבתך ה' בציון].

הדרן עלך כל קרבנות הציבור

שתי מדות - פרק עשירי (פו.-צד).

במקדש 2 מידות יבש (*מחוקות=מדויקות) - עשרון ("ועשרון אהד"), וחצי-עשרון (לחילוק סולת מנחת-החביתין). ר"מ: +עשרון גרוש' (קטן, *שמודדים בו בגדישה {צ.}); לכל המנחות מלבד חביתין. "עשרון עשרון" (לרבנן - ל-1/2, ור"מ מ"ן). אין מידת 3-לוג למנחת נסכי פר ו-2 לאיל, אלא עשרונות ("ועשרון" נקוד (ר' יוסי), ולר"מ "ועשרון אהד לכבש האהד").

פו: עיסת חביתין כהן גדול מתחלקת לחלות ביד ולא בכלי.

השולחן אינו מקדש קמצים {לבונה} להקטרה, אך מקדשם להיפסל {בטבול-יום וביוצא}.

¹²⁷ ביהודה, עמיהאריץ נאמנים בכל השנה על טהרת יין ושמן שהוקדשו לזבח (בעונות דריכת הגת ובית-הבד; חגיגה כה). והטעם - ר' יוסי: שלא יהא כל אחד בונה במה לעצמו (שם כב). ונאמנים על שירי המנחות שהם מעשרים, ולא גזרו משום דמאי (דמאי א, ג). [עי' ב"ב (קמה): לפרשב"ם: שמן-תקוע סימן לטעמים רבים].

¹²⁸ השולחן בצפון והמנורה בדרום, כאן, וע"ל (צח:). ויש בזה סימן - ר' יצחק: המתפלל יפנה (או: יצדד) לדרום כדי להחכים, לצפון כדי להעשיר; ריב"ל: לדרום, יחכים ויעשיר (ב"ב כה:); רוח צפונית טובה לחיטים שגדלו 1/3 וקשה לזיתים בהצתם/בחנטה, ודרומית להפך (שם קמו. ויומא כא:). סדר ההדלקה להלן (פסח-פט. צח-צט.).

¹²⁹ קדוחים ועטולים; אח"כ בית-רימה ובית-לבן בהר וכפרי-סיגנא בבקעה (משנה כאן; והם ביהודה, ע"ר פ"פ קהתי, ת, ו). נסכים באו מיהודה (בזמן המקדש, ומה התברך היין, רש"י) - ואז יין יהודה לא היה מחמיץ אלא עם שעורים (סתם 'חומץ'); ועכשיו כן הוא יין האדומים ('חומץ האדומי'), וביהודה חזקת החומץ מן היין (פסחים מב:).

¹³⁰ (ואם הביא כשר, רמב"ם איסורי מזבח ו, ט). רב אשי: יין מגפן המדלה על תאנה - פסול לנסכים (ריחו שונה, והוקשו 'זבח ונסכים' ובזבח נדמה פסול. בכורות יו.).

¹³¹ שחור, לבן, מתוק-חולש, מיץ ענבים, מהמתף (שלא נבדקה איכותו) ויין צימוקים - אין להביא, ובדיעבד כשר. מן החנות (רע). מווג במים, מגלה (אפי' סנן אח"כ, הקריבהו גא לפתח הירצן") - פסול (ב"ב צו:). ר' יוחנן: ענבים שנטמאו - דורכס פחות מכביצה (ובדיעבד, אף כביצה-בדיוק; לתירוץ ב, כשנגעו בשני לטומאה' דורך הרבה יחד) ויינם כשר לנסכים, שהיין אצור לעצמו בפרי (אך לא יקדישם לפני הדריכה, מעלה); רב חסדא: היין בלוע בפרי ונטמא עמו (פסחים לג: לד:).

7 (הלמ"מ) מידות לח - הין, ½ הין, ⅓ הין, ¼ הין, לוג, ½ לוג, ¼ לוג (ר"מ). ר' יהודה מסדכן הפוך - ר' יוחנן: מקדשות גדשיון (*צ.ז); אביי: "מלאים" = לא יחסר, אך יכול להותיר. ר"ש: לוג-וחצי (לחביתין) תחת הין. ראבר"צ: רק הין, ועליו שנתות. *אין מידות יבש מקדשות לח, ושלילח יבש¹³²; אך מזרקילח מקדשים יבש ("שניהם מלאים סלת", שמואל. ח: יט:).

פח. הין - שמן-המשחה שרקח משה, *12 לוג ("זה"); *6-לוג נסכי פר, 4 לאיל ו-3 לכבש (כתוב. פט. צא:). ½-לוג שמן לכל נר * (ומדת מי סוטה, ושמן לתורה*). ¼-לוג שמן לכל חלה מחביתין כ"ג (שמן לחמי נזיר, מי מצורע, *מי סוטה לר"י; סוטה טו:).

פח: נר שכבה בלילה - שמנו ופתילתו¹³³ נעשו דשן, ומטיבו כבתחילה ומדליקו.

רב ששת, ראבר"צ: גרות-המנורה (*כח). ניתנים לכיפוף, כך מטיבם; גם הם "מקשה" ו"כפר" ("כל-הכלים האלה". הוצבת והיעה לא; "אתה"). ריב"ק ועוד: מתנתקים לגמרי, אינם "מקשה" ו"כפר" ("אתה". והריבוי - שגם פיינהר "זהב טהור").

פט. מידת השמן לכל נר חצי לוג (כדי "מערכב עד-בקר", וכך שיערו, י"א שהתחילו ביותר וי"א שבפחות). וכן לתודה (ר"ע: "בשמן... בשמן" מיעט; ראב"ע: הלמ"מ), מתחלק, חציו לרבוכה ("בשמן"), והשאר לחלות (רביעית) ולרקיקים (רביעית).

מנחה של 60 עשרון - ראב"י? ור' נחמיה: לוג שמן בלבד ("למנחה ולג שמן"); חכמים: לוג לכל עשרון ("ועשרון... בלול... ולג").

פט: אין לערב נספי יין של שני קרבנות, שמא יערב את מנחותיהם ("והקטירן"); אא"כ המנחות כבר הוקטרו או התערבו. מנחות שבילתן שונה (כגון פר וכבש) והתערבו טרם בלילה (*ולר' יהודה אפי' אחריה; כג.) - פסולות.

הכבש (עולה) הבא עם העומר - סלתו כפולה ("שני עשרנים"), אך יינו ושמןו אינם כפולים ("ונסקה כ"יין רביעת ההין").

אשם מצורע (היחיד שטעון נסכים; *צא). שנשחט שלא-לשמו - עדיין טעון נסכים (אחרת אבד שמו ונפסל). אביי: וכן כבש העומר והתמידים שנשחטו שלא-לשמן - טעונים סולת כפולה וגזירי-עצים (בהתאמה); רבא: לא (עולות ראויות לנדבה).

צ. גְדָשֵׁי מִידוֹת הַלֶּחַח קוֹדֵשׁ, וְשֵׁל הֵיבֵשׁ חוֹל - ת"ק (*ריה"ג ור' יאשיה; נז:): מידות היבש נמשחו רק מבפנים (*וימשחם ויקדש אתם; נז:); ר"ע: לא נמשחו (*תאפינה ואח"כ בכורים להן"); ר' יונתן: ולא הלח בחוץ (נז:); ר' יוסי: אלו ואלו בפנים בלבד (גדשי הלח קודש - שמתוכו באו רב: מקדש שלא-מדעת; רבינא: גזרה פן יאמרו שמוציאים מכלי-שרת לחול)¹³⁴.
מותר נסכים' - לקיץ המזבח. ר"ח בר יוסף: גדש המידות (כשאין קרבן אחר); ר' יוחנן: התוספת שמחויב הספק כשהוולו; וכתנאי.

צ: כל הקרבנות טעונים נסכים ("ועשיתם אשה לה'... או-זבח"; עולת ראיה ושלמי חגיגה {"במעדיכם"}, *איל כ"ג ביה"כ {"לאיל"}, עולת יולדת {"לכבש"}, ה-11 שטעו בו למעשר {"האקד"; צא:}, ולדות, תמורות, עולה ממותר קרבן ומאשם שנתק לרעייה, והנשחט שלא-לשמו (כלל ופרט וכלל)¹³⁵. מלבד - חטאת ואשם {"לפלא-גדר או בנדבה"} (*:), שעירי הגלים {"בן-בקר" יצא למד}, בכור ומעשר ופסח ("עלה"), מנחה ועוף (ר' יאשיה: "מן-הבקר או מן-הצאן"; ר' יונתן: "זבח").

צא. מביא נסכים לכל קרבן, גם אם באו יחד נדר ונדבה, או 2, מאותו קרבן, מאותו מין ובבת אחת ("או... או... או... או...").

חטאת מצורע ואשמו (ועולתו, בסה"כ "ושלשה עשרנים סלת...") טעונים נסכים ("ויין לנסך... עליה-עלה של מצורע) או אשמו) לזבח (חטאתו). *פט:). אך בנזיר רק עולתו ושלמיו ("ומנחתם ונסביהם... ואת-האיל... ואת-נסכו")¹³⁶.

צא: פלגס (כבש בחודש ה-13) - ר' יוחנן: נסכי איל ("או", בריה הוא, קרב אך אין בעליו יוצא בו ידי חובה); בר פדא: ספק, מביא ומתנה (וקשיא). הנסכים לבקר ולצאן (*פט). קבועים לכל מין, ולכל גיל, מלבד איל ("כבה יעשה לשור...").

¹³² רב: אך מקדשים להיפסל בטומאה ובלבד ולמנוע פדיון (זבחים פח. [לשון בר' בהערה לעיל ה:]). כלי שרת מקדשים (את הראוי להם, "כל-הנגע בהם יקדש" לגופו; זבחים פז.) רק בעזרה, שלמים (או שניקבו ועושים מעין מלאכתם), שיעור שלם (אך אם דעתו להוסיף, כל הנכנס מתקדש מיד. שם פח.). ר' יוחנן: מקדשים פסולים (שם פז.). אך לא להקריבה אלא להיפסל (לעיל ז. וע"ש בתוס'); ריב"ק (קב:); לר' יוסי (דס אשם-תלוי שנודע שלא חטא ויזרק ובשרו ייכבל) מקדשים (דווקא בו, רש"י שם).

¹³³ מבדני כהונה (פשתן); הצמר אינו כשר למנורה אלא לשמחת בית-השואבה שבלו מפקיעים ועושים פתילות; הפתילות הפסולות לשבת (שאין האש נאחזת בהן היטב) פסולות למנורה ("להעלת נר תמיד" שלהבת עולה מאליה. שבת כא.).

¹³⁴ ובדעת שמואל מחלוקת לגבי הגדש (זבחים פח.) וע"ל (פח.), ור' הערתנו (שם). ולגבי קידוש שלא-מדעת, ע"ל (ז.) שלר' יוחנן אין מקדש (ועי' עז: ותוס' ז.).

¹³⁵ יורש מביא נסכים לקרבן אביו המנוח (להלן צב. תוי"ט ט, ז: מנכסי האב). גר שמת עירי ולו קרבן, אם לא הפריש נסכים תיקנו שיבואו משל הציבור (לעיל נא:), וכן בבהמת קרבן שנמצאה (שקלים כ.). אין גוי מביא נסכים בפני עצמם ("האוקח", לתירוץ אחד ריה"ג חולק), אך עולתו חייבת ("כבה") - אם שלח דמיהם (רש"י נא: באים משלו, ואם לאו תיקנו שמשל הציבור (לעיל עג:)).

¹³⁶ ר"ש: שחטאת מצורע ואשמו אינם על חטא (הנגע כבר כיפר לו), אך נזיר חוטא הוא (כ"ר"א הקפר) וחטאתו א"צ, שלא תהיה מהודרת (סוטה טו, ונ' לעיל ה:).

- צב.: כל קרבנות יחיד טעונים סמיכה (מפורש בעולה, בשלמים¹³⁷, ובחטאת, *ואשם הוקש לה; זבחים יא.), מלבד בכור ומעשר ופסח¹³⁸. בקרבנות ציבור, רק 2 טעונים (הל"מ) - פר העלם-דבר, ושעיר המשתלח (ר' יהודה); ר"ש: שעירי ע"ז (ריבוי בשעיר נשיא {ר"י: לחנוכת המשכן}, ו"הח"י שאינה בכ"ג אלא בזקנים. המשתלח אינו נמנה, שלדעתו אין מכפר על הכהנים).
- צג. הסמיכה בבעלים בלבד ("קרבנו", *י"דו" ולא שליח, עבדו ואשתו). שותפים סומכים כולם ("קרבנו"). היורש סומך [ועושה תמורה ("המר ימיר")]; ר' יהודה: לא ("קרבנו" ולא קרבן אביו. א: ובשותפים 1 סומך; ב: חברו וגוי נלמדים יחד).

הכל סומכים, מלבד - חרש, שוטה וקטן; סומא (גז"ש מפר העדה; מעולת ראייה); גוי ("קרבנו"; *בגני ישאל"); *טמא ("לפני ה'"; זבחים לב.); עבד, שליח ואשה¹³⁹ (3 "י"דו". *בגני ישאל" ולא נשים; קידושין לו.); [אך ממירה ("ואם")].

סומכים במקום השחיטה, שמ"ד אח"כ¹⁴⁰. על הראש (כתוב פעמים רבות) ולא בצדו (ראב"י), בשתי ידיים ("שתי ידיו" בנה אב ש"דו"=2)¹⁴¹, וללא חציצה. סמיכה אינה מעכבת ("וסמך... ונרצה" שהפסיד מצווה), וכן תנופה ("לתנופה לכפר").

- צד. אך תנופה - אחד השותפים מניף לכולם ("תנופה" 1, ויחד זו חציצה); ישנה (*סא.) גם בקרבנות ציבור, בשחויטים, במנחות ובקלחם.

הדרן עלך שתי מדות

שתי הלחם - פרק אחד עשר (צד-ק);

- לחמי הפנים¹⁴² גלושים אחד-אחד ("שני עשרים...החלה האחת"), וכן שתי הלחם ("יהיה" *עשרון2א; עז:). לחמי הפנים נאפים וזוגות ("ושמת אותם"), ושתי הלחם - אחד אחד. 3 תבניות (*קצרתיו"; צו.) להם - לבצק, לתנור ולאחרי הרדייה¹⁴³.
- צד: צורת לחם הפנים - ר' חנינא: תבה פרוצה ל (וה'סניפים' על הקרקע); ר' יוחנן, רב יהודה, תנא: ספינה רוקדת V (החדלמעלה מורחב למושב 3 קנים; ובעליונים מקום לבזיכים¹⁴⁴. פתח-התבנית מרובע. הסניפים על השולחן ופיצוליהם מלוכסנים).
- צה. במסעות במדבר, כל עוד הלחם על השולחן - לא נפסל ("ולחם התמיד עליו יהיה"¹⁴⁵). כשפורקו המחיצות - לר' אליעזר הותרו זבים ומצורעים להיכנס (הוקשו לטמאימת לעניין שילוח), ולרבנן לא. [היה אפשרי סילוק-מסעות בלילה (אביי)].
- צה: שתי הלחם ולחם הפנים לישתם בחוץ, ואפייתם בעזרה (התנור מקדש; וא"כ נאפים בשבת, אחרת נפסלים בלינה *כרבי; עב:); ר' יהודה: הכל בעזרה (גם כליהעשרון מקדש); ר"ש: אף אפייתם בחוץ (אין התנור מקדש ואין דוחים שבת *סתמא; ק:). דוד: "והוא דרך חל (לחם-הפנים שהוסר כבר יצא ממעילה), ואף כן (הלחם ש-)היום יקדש בקלי (תנו לי, שאחזוני בולמוס)".

¹³⁷ ובעולת חובה, ראייה ("העלה ויעשה כמשפט"; להלן צג.); וכן בשלמי חובה (הצדי-השוה של שלמי-נדבה ועולת-חובה; ביצה כ.), לא של ציבור (לעיל סב; וכאן).

¹³⁸ בסמיכת אשם-מצורע חלקו לשונות בזבחים (לג.) האם מהתורה, דתניא: סומך על אשמו בשער ניקנור (לא יושיט ידו לסמוך - כדר"ל, שטמא אסור להכניס ידו; או כי ודאי יכניס רובו; או כי אינו מגיע לצפון העזרה) - א: סומכותו מן התורה (וחששו שירבה פסיעות); ב: מדרבנן (וע"ש שעירי היכל מערכה פ). הסמיכה על פר יו"כ (יומא לה: מג.) אינה מפורשת (לר' יהודה נלמדה מפר העלם-דבר, "כן יעשה", זבחים מ.; ולר"ש מפר כהן-משיח, "וסמך...הפ"ר, ע"ש תוס' והערתנו החיצונית).

¹³⁹ אשה אסורה לסמוך (כ"ב תוס'י; רש"י ר"ה לג.); ר' יהודה (עירובין צו.); ר' יוסי ור"ש: הרוצה מותרת להניח ידה, לא בכוח (חגיגה טז.; ר' הערתנו החיצונית שם).

¹⁴⁰ מן התורה ("וסמך...שחט"ו; זבחים לג.). ר' יוסי: לדעת ב"ש א"צ; ריב"ז: צריך (ביצה כ.). ולצורך הסמיכה והשחיטה והתנופה התירו לישאל (בעל-הקרבן) להיכנס לעזרת-הכהנים (כלים א, ח; ע"ש במפרשים). בקדשי קדשים הובח בצפון והסומך במזרח לפני שניהם למערב (יומא לו.).

¹⁴¹ מניח אותן בכל כוחו (זבחים לג.) על ראש הקרבן בין 2 קרניו (ובקדשי קדשים מתוודה. יומא לו. ע"ש). בביצה (כ.), ב"ש אסרו סמיכה ביו"ט, כי לדעתם - ריב"ז, ר' יצחק בר אבא: שלמי חובה א"צ סמיכה; ר' יוסי, *ר' יוחנן (חגיגה טז:); אפשר לסמוך בערב יו"ט, וביו"ט אסרו משום שימוש בבהמה. זו מחלוקת קדומה, מימי הזוגות (שם); והוכרע כ"ה (ביצה שם). בתערובת קרבנות הצריכים סמיכה לא יקרבו, שא"ל לסמוך (זבחים עד:); ואין לסמוך מספק, שעובד בקדשים (רש"י פסחים פט.). וכן בשולח קרבנו מחו"ל (גיתין כח:). [אך ערל וטמא שולחים קרבנותיהם (פסחים סב.) ללא סמיכה, וכ"כ מסוגיות נוספות (קידושין נה. בבהמה שנמצאה; גזיר נז. בגזירים שספק מי נטמא; ועוד!) תוס' (לעיל סב; ועוד): כשאין תקנה אחרת לקרבן ולבעליו (ע"י רעייה או שיבוא לסמוך) מקריבים ללא סמיכה, ובמקומות שמשמע אחרת מדובר בקרבן שא"צ סמיכה (ע"י שעירי היכל זבחים קעג)].

¹⁴² על לחם הפנים ובזיכוי סוגיות רבות במסכתנו - ז: ח: יא: (סילוק-הבזיכויים כקמיצה, מכלי שעל הקרקע, בהיכל); ח: נט. (לבונו לבדה); ח: טז. (הבאנו צט: נשבר הלחם); יא: (שיעור הלבונה, שינוי; יג: יד: טז: (פיגול); כו: יט. (עייבוב כל סדר ובזן); כא: (מתרומת הלשכה, "מאת בגי' ישראל ברית עולם"; ג. (חינוך השולחן); נו: (איסור חמץ); נו: עד: (איסור הקטרת הלחם; ובזבחים פה: אפי' העלה הלחם למזבח - י"ד); נו: (אין שמן); ס: סא. (אין הגשה ותנופה); עה. (אין פתיחה); עו. צח. (מגין החלות ושינוי פוסל); עו: (שיעור הסולת, הניפוי); צד: צה: צו: (לישה, אפייה); צד: צו: (צורת החלה); צה: (בסילוק-מחיצות במשכן); צה: ק: (הכנה בשבת וביו"ט); צה: (אצל דוד, מעילה); צו: צד: צח. (מידות הלחם, כיוון הנחתו על השולחן, ומקום הבזיכוי; שמו, החקו והנס); צו-צז: צד: (ה'סניפין'); צט. (על שולחנות שלמה); צט: (ההחלפה, הקטרה, אכילה); ק: ג. (בעיות זמן). זבחים קטו: (בחזון - פטור). לחלוקת הכהנים ר' הערתנו (צט:). [לגבי שתי הלחם - צוינו בהערה לעיל (מד:)].

¹⁴³ אבא שאול: שתי הלחם ולחם הפנים - שיעורם כגורגרת לחיוב המוציא בשבת מרשות לרשות (שבת צא; כשאר אכלי אדם, שם עו:).

¹⁴⁴ לכל בזיכי המקדש אין בסיס (שאם יוכלו להניחם עלול הדם שבהם להקטר), אלא לבזיכי הלבונה שללחם-הפנים, כן יישבר בהשענן עליו (למ"ד כתבה פרוצה) על השולחן (פסחים סד: ורש"י. לשיטה *להלן צו.) שמונחים על השולחן; אך סוגייתנו כמ"ד שמונחים על הלחם; תוס' רשב"א משאנן שם, הר המוריה הל' תמו"מ ה, ב).

¹⁴⁵ הורם - נפסל, שטמלו המחיצות. אך בזבחים (ס:סא:): "וסמך אהל-מועד" קדושתו קיימת. הסוגיות חלוקות בגרסת הברייתא (כאן 'נפסלין ביוצא'); טהרת הקודש.

- צו. הַכֶּתֶן הַמִּנְחוֹת (לישה ועריכה) בכלי שרת - רק בפנים (הַקֶּשׁ לַחֲטָאֵת בִּיחֻזְקָאֵל). החביתין נעשות בפנים; אפי' בשבת (*נ:), מלבד טחינה וניפוי, שאפשר קודם (ר"ע *וְהִלְכָה; לעומת שיטת ר"א בעלמא שאף המכשירים' דוחים שבת (שבת קלא)).
- מידות שתי הלחם זד"ד (אורך ורוחב בטפחים, וקִרְנוֹת בַּצְבָּעוֹת). ולחם ה"פְּנִיִם" (דפנות, קרנות פנימה) יה"ו. ר' יהודה: השולחן 10x5; ר"מ: 12x6; לרחבו אורך-הלחם וקצותיו למעלה (גובה 2½ או 2; ובסה"כ 15 או 12 מְקַדֵּשׁ *קִמְצָן לַהִיפְסֵל; פו:).
- בזיכי הַלְבוּנָה (*וְכַפְתֵּייו"; צו). אבא שאול, *רבי (צח): ברווח שבין הסדרים כר"מ; רבנן, וסוגיין; למעלה, "עֲלֵיהֶם עֲרַכְתָּ".
- צו: מסגרת השולחן - ר' יוסי: מעליו (ונוטה החוצה); רבנן, ר' יוחנן; מתחתיו. ר' יוחנן: ומכאן (לפי רבנן) שְׁלוֹחַ עֵץ קָחַב מִקְבֵּל טוֹמָא, כפי שהשולחן מקבל ("הַשְּׁלֵחַן הַטָּהוֹר"). ולא מפני הציפוי, שנקרא "עֵץ". עשוי להוזה - שמגביהים אותו בחגים להראות החבקה והגס - "לָחֶם חֵם בֵּינֵם הַלְקָחוּ" ¹⁴⁶. [*הַמְזַבְּחָ... זֶה הַשְּׁלֵחַן" - עתה שולחנו של אדם מכפר במקום המזבח].
- צו. בצדדים (*צד: 4 לוחות זהב - סְנִיפִים' (וְקִשּׁוֹתֵיו") - ומָהֶם בְּלִיטוֹת, לְסֻמוֹךְ הַלֶּחֶם וְלַחֲזִיק 14 חֲצָאֵי קָנִים לְכֹל סֹדֵר 3 בֵּין לֶחֶם לֶחֶם לְאַרְכּוֹ, וְלְעֵלְיוֹן 2, *בְּחָרִיצִים שְׂבֻלָחֶם (צו). *וּמִגְּבֵיָיו אֲשֶׁר יִסָּךְ בְּהֵן", שלא יתעפש). *ר' יוסי: אין סניפים, והמסגרת סומכת הלחם (צו). הַסֵּרֵת הַקָּנִים נַעֲשִׂית בְּעֵר"ש, וְסִידוּרָם בְּמוֹצ"ש, שאינם דוחים שבת ¹⁴⁷.
- ר' מאיר: כל אמות המקדש - של 6 טפחים (וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמְזַבְּחָ בְּאֲמוֹת: אָמָה = אָמָה וְטַפָּח"), מלבד גובה היסוד (וְחִיק הָאֲמָה"), כניסת הסובב (וְאֲמָה־רָחֵב"), והקרן (וְגִבּוֹלָה אֶל־שִׁפְתָהּ סָבִיב {מִן הָאֲמָצַע} יֵרֵת"), ומזבח הזהב ("גִּבּ הַמְזַבְּחָ"). ר' יהודה: וכן כל הכלים לפי אמות של 5 טפחים (כָּאֵלוֹ כָּל אֲמוֹת הַכֵּלִים). *כִּךְ חֲלָקוּ בְּמִידוֹת הַשְּׁלוֹחַן (צו). *וְהָאֲרוֹן (ב"ב יד).
- צח. על שער הריהבית המזרחי צורת שושן הבירה (לזכור מאין באו; לְאִימַת מַלְכוּת), ו-2 אמות, שבהן האומנים מחזירים - ארוכה בחצי אצבע, לכסף וזהב; וארוכה בַּאֲצָבַע, לבניין. [וְעֲלָהּ לְתֻרֹפֶה", להתיר פה - י"א אֲלָמִים, וי"א עֲקָרוֹת (*סְנֵהדְרִין ק.)].
- "12 חֲלוֹת... = שְׁתֵּי מַעְרְכֹת, שֶׁשׁ הַמַּעְרְכֹת", אחרת פסול. 2 של 7 רבי מכשיר (העליונות כאילו אינן, והבזיכים "על" = בסמוך). הכלים שבמקדש, ארכם לאורך הבית; חוץ מהארון (בְּדָיו בִּלְטוּ בְּפִרוּכַת־הַפֶּתַח, "בֵּין שְׁנֵי יָלָיו"), *ומהשולחן ומהמנורה לראבר"ש.
- צח: שלמה בנה 10 שולחנות ו-10 מנורות. של משה באמצע, ו"חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וְחֲמִשָּׁה מִשְּׂמָאלוֹ". השולחנות מחצי ההיכל פנימה, בצפון מסודרים ב-2 שורות - רבי: ממזרח למערב (כמנורה, לאורך הבית), ושל משה מערבי להם ומקביל לרווח שבין השורות; ר' אלעזר בר"ש: מצפון לדרום (כארון; וכן המנורה, וכל הנרות פונים אל האמצעי), ושל משה ביניהם (כְּשֹׁרֶה אֲמָצְעִית).
- צט. הלחם וההדלקה - רק בשל משה ("עֲלֵיוֹ לָחֶם", "וּמְנוֹרָת"), ורבי אלעזר חולק ("הַשְּׁלֵחָנוֹת", "הַמְנוֹרָת וְגִרְתֵּיהֶם לְבַעֲרָם").
- 2 שולחנות חוץ לפתח ההיכל (וְעֲלֵיהֶם לָחֶם, "ריבר?"), של שיש ללחם הנכנס, ושל זהב ליוצא, שמעלים בקודש (כמחנות עדת קרח) ואין מורידים ("וְיָקֶם מִשָּׁה..."). וכן ששבריהלוחות בארון (*ב"ב יד:), ושאין לבזות חכם ששכח תלמודו באונס).
- צט: [ר"ל: הַמְשַׁכֵּחַ מִתְלַמְּדוֹ וּמִסִּירוֹ מִלְּבוֹ ¹⁴⁸ עֵבֶר בְּלֹא ("פְּנִי־תִשְׁכַּח"); רבינא: 2 ("הַשְּׂמֹר לְךָ"); רבנן: 3 ("וּשְׂמֹר"). מי שאינו משמר תורתו אין נשמתו משתמרת (ניתנו ב-40 יום); משל למוסר ציפור-דרור. לפעמים ביטול-התורה יסודה ("אֲשֶׁר שִׁבְרַתָּ").]
- בדרום, 2 כהנים מושכים את הלחם הישן ו-2 את בזיכיו, ובצפון 4 מניחים במקביל את החדשים ("לְפָנַי תִּמְיֹד"); ר' יוסי: באתו יום. [לְאִימָוֶשׁ - ר' ישמעאל: חובה ללמוד כל הזמן; ר' אמי (ע"פ ר' יוסי): בוקר וערב; רשב"י: קריאות שמע (אין לגלות לע"ה; רבא: מצוה!); רשב"י: ברכה ליהושע ולא צווי. הקב"ה "הִסִּיתָן מִפִּי־צֹר (גיהנם ¹⁴⁹). ... שִׁלְחָנָךְ מִלֵּא דָשֵׁן].
- מקטירים את בזיכי הלבונה ¹⁵⁰; ואח"כ החלות מתחלקות לכהנים ¹⁵¹, וביוה"כ מתחלקות במוצאי הצום.
- ק. חל יוה"כ בערב-שבת ¹⁵² - שעיר-המוסף נאכל חי בערב, וכך אכלוהו האלכסנדריים.

¹⁴⁶ רבין בר חיננא: שולחן המקדש - מתפרק, שאי אפשר להטביל אמה באמת-מים; רב אשי: אפשר בים של שלמה (פסחים קטו). ע"ש שערי היכל מערכה קסח).

¹⁴⁷ רבה: לא יתעפש בזמן המועט שעד מוצ"ש; ר' אלעזר: בכלל איסורי-הטלטול שגור נחמיה והותרו (שבת כג:); רש"י כאן: מפני מלאכות סותר ובונה (ע"פ פסחים סה, שאין שבות במקדש (אלא לר' נתן דבר שאפשר בלעדיו); לא כר' אלעזר, שדחוק, ולא כרבה, ששיטתו במוקצה דחוייה - אהלי שלמה ח"א סי' ה. ומשנתנו כמ"ד יש בניין וסתירה בכלים (ורבא מקשה ממנה אף שאינו סובר לה) - שם ח"ב ז, ג; ע"ש ט, ב והערת יז (שמצינו תנא שמחייב ברפוי כשזו דרפו, ביצה כב. ועי' שבת קב:). אך גזרות שאינן שבותין - אלא חששות-איסור וגזרות המיוחדות למקדש - גזרות במקדש (מלבד ר"א לפי רב וביר, הפסד קדשים), וזחים עט: ר' הערתנו החיצונית).

¹⁴⁸ כאילו מתחייב בנפשו ("וּשְׂמֹר נַפְשְׁךָ"; אבות ג). ר' אבהו: ירד מגדלתו (הַכְּרַעַת מֵאֵסֶךְ וְאֵמָסֶךְ מִפְתָּהּ); ר"א: בניו יגלו (וְתִשְׁכַּח תּוֹרַת יִתְיָן אֲשֶׁר בְּגִיְתָךְ. יומא לה:).

¹⁴⁹ גם "לְמַלְכָּךְ (ת"ח שפרש) הוֹקֵן; הַעֲמִיק הַרְחֵב, מְדַרְתָּה אֶשׁ וְעִצִּים". הפורש מ"ד (ב"ב עט). רב: מְהָאֵשׁ יֵצְאוּ וְהָאֵשׁ תֹּאכְלֶם"; רב דימי: גיהנם (בְּקִהְלָהּ קָפְאִים יְנִיחֵם).

¹⁵⁰ לצורך זה, מוסיפים בשחר עצי תאנה למערכה השנייה (של הקטורת), לגחלים להקטרת הלבונה (כ-3 סאים אומדן, בסה"כ 8 סאים. תמיד כט. וזבחים נח:).

¹⁵¹ בסוכה (נו:). מבוואר: 6 חלות למשמר היוצא ו-6 למשמר הנכנס; ר' יהודה: לנכנס 7 (שכר הגפת דלתות) וליוצא 5. הנכנס חולק בצפון, והיוצא - בדרום (חוץ מבלגה שתמיד בדרום, קנס). שבת סמוך לה יו"ט מכאן או מכאן - כל המשמרות שוות. יום מפריד בין השבת ליו"ט (לפניה או לאחריה) - היוצא והנכנס חולקים ב-10, ושאר המשמרות הנמצאות שם בשבת (ה'מתעכבות') חולקות ב-2. הכהן-הגדול רשאי לקחת 4 או 5 חלות - אביי: לרבי (שאמר שנוטל חצי, "לְאֶהָרָן וְלִבְנָיו") לוקח 6, ולרבנן החולקים עליו 5, ולר' יהודה, שהנכנס נוטל 2 בשכר הגפה - 4. רבא: רבי כר' יהודה (ולא פליגי רבנן ארבי), ומה שאמר 4-5 - תלוי האם יש 'משמר המתעכב', הנוטל 2; וקשיא (יומא יז:). ב-40 שנות שמעון הצדיק, היתה בו (ובעומר ובשתי-הלחם) ברכה, וכל כהן שקיבל כוית שבע ויש שהותר; אח"כ היתה בו מארה, ולכל אחד הגיע כפול, הצנועים מותרים (אינו משביע) והגרונים לוקחים (יומא לט., ע"פ סג. ג. והמשנה שהנכנסים חולקים בצפון וכו' - כשהיתה ברכה, רש"י קידושין נג:).

¹⁵² במק"א (סוכה נד:). אמרו שרק לשיטת אחרים (שהלוח קבוע) יוה"כ עשוי לחלוט סמוך לשבת, אך לרבנן, מסדרים מראש שלא יחול יום הכיפורים סמוך לשבת (*למנוע שני ימי שבתון חמורים סמוכים, מפני מתים וירקות; ר"ה כ.). במקומות נוספים נזכר יוה"כ סמוך לשבת (ועי' רש"י; ר' הערתנו החיצונית לסוכה שם).

- *נשבר הלחם לפני זמן (ר' אלעזר) הסילוק מן השולחן - פסול, ולא יקטירו הבזיכים; נשבר אח"כ - פסול, אך יקטירו (ח. ט:).
 סדר הלחם או סדרו הבזיכים או הוקטרו, ביום חול, ולא היו שבוע על השולחן - פסולים (מחסר זמן. ואין חיובי פיגול, נותר וטמא. ואם ישאירם ופסלו בלינה). סדרו יחד ביום חול - ישארו לשבת נוספת, שאין כלי-שרת מקדש שלא-בזמנו אפי' להיפסל (אבי ר' אבין; אלא בלינה הסמוך¹⁵³. י"א: לכן יסלק הלחם ער"ש ראשונה ויסדרו בשבת; וי"א: בשבת).
 ק: שתי הלחם נאכלים בין 2 ל-3 ימים לאפייתם, ולחם הפנים - בין 9 ל-11, שאינה דוחה יו"ט (*"יעשה לכם" ולא לגבוה; פסחים מז). ושבת (*לא כרבי; עב:)¹⁵⁴; רשב"ג: דוחה יו"ט ולא יוה"כ. [רבינא: למ"ד אין נדרים קרבים ביו"ט - מן התורה הוא].
 הדרן עלך שתי הלחם

המנחות והנסכים - פרק שנים עשר (ק-קד:)

- מנחות ונסכים שנשמאו טרם קדשו בכלי - נפדים. טהורים - שמואל: נפדים (קדושת דמים); רב כהנא: לא; ר' אלעזר: אך מנחת חוטא נפדית טהורה ("על חטאתו" כשהעשיר). עופות (קדושת הגוף, ולא נאמר פדיון אלא לבהמה), עצים, לבונה וכלי שרת - אפי' נשמאו אין נפדים (מדרבנן, שאינם מצויים; לר"כ ככל טהורים). וכן בהמה-טהורה שהתפס לבודקה-הבית¹⁵⁵.
 קא: ר' אושעיא: לר' שמעון, שאיסורי-הנאה אינו נטמא ("מכל-האכל אשר יאכל"), פיגל במנחה - אינה מקבלת טומאת אכלין, כשלא היתה לה שעת כושר, שהקדישה במחור. לן לפני זריקת-דם, ופיגול - אין נטמאים - א (*וסוגיין; עט:). כשלא היתה שעת כושר (לא היתה שהות לזריקה, פיגל בשחיטה); רב אשי: להקשב אוכל, העומד-לזריקה אינו כזרוק [אלא לעניין מעילה, הקדושה פוקעת לקראת הזריקה¹⁵⁶]. נותר ופרה-אדומה עומדים-לשרפה, אך הוכשרו-לטומאה בחבת-הקודש¹⁵⁷.
 קב: כשהביא שנה ממה שפירש כשנדר (לא כשהפריש; "כאשר נדרת") בין מחבת למרחשת או במספר הכלים - ב'הרי עלי כשרה ולא יצא ידי נדרו (זו נדבה אחרת); וב'הרי זו, או ששאלוהו והתעלם - פסולה (קידושם הכלי להיפסל). ר"ש: יצא (*אין הכלי קובע; ג). נדר ב-2 כלים והביא ב-1 - כשתי מנחות שהתערבו, *שאם יכול לקמוץ מכל אחת בנפרד כשרות (כג).
 קג. הנודר מנחה מן השעורים, קמח, ללא שמן ולבונה, ½ עשרון - חייב כפי שצריך, אם הזכיר 'מנחה' (זעירי). באומר 'לו ידעתי שאין לנדור כך נדרתי כראוי'; אחרת - ביטל נדרו, כמו 'מן העדשים'; ולב"ש ראשית-דבריו עיקר, ואפילו ב'מן העדשים' חייב. רבי שמעון פוטר בכלם, שלא התנדב כראוי. 'מנחה חציי-עשרון ועשרון' - 2, ור"ש פוטר (מתחשבים גם בגמר דבריו).
 קג: המתנדב עד 60 עשרון - מביא בכלי אחד. 61 - בשני כלים, 60+1 (ר"ש: אין ראויים לקביליה [אף שאינה מעכבת] בכלי אחד; וכל מידות חכמים מדויקות כך - 40 סאה לטבילה, כביצה לטומאת-אכלין, 3x3 טפחים לטומאת מדרס)¹⁵⁸. [דם נבלות - עדות ר' יהושע: טהור. בבית רבי עשו כהוראת ר' יהודה, שביית הלל מחמירים ומטמאים, וברביעית (נקרש לכזית).]
 קד. הנודב נסכים בלי קרבן - 3 לוגים (כנספי כבש), 4 (איל), 6 (פר), או יותר (צירופים). התנדב לוג או 2 - לא יקרבו עד שישלים. 5 - יקריב 4, ו-1 ייפדה ודמיו לנדבה או יצרך לאחרים ("יהיה"), כך פשט רבא; ולאבי עדיין ספק האם לא יקרבו עד שיוסיף, וא"כ, ב-11 האם כוונתו ל-2 פרים וישלים לוג, או ל-2 אילים וכבש? תיקו.
 קד: מתנדבים יין בפני עצמו (*"האזרח" קזו); *ומתנסך לשיתין; שמואל: מולף על האש¹⁵⁹ (עד:). שמן - ר' עקיבא: אין מתנדבים בפני עצמו; ר' טרפון: מתנדבים (כיון, *מ"קרבן" קזו, "ע"ש). רבא: מודים שמתנדבים מנחת נסכים (סולת, שמן ויין).

¹⁵³ ש'לילה אינו מחוסר זמן. וחולקים בזה אמוראים (בכרתות ח. לגבי זב בליל 8 לספירתו, וכן נזיר) ותנאים (שם, 'מחוסר'; וכאן ותנדר"י בזבחים יב. 'אין מחוסר').

¹⁵⁴ אחד מ-10 הניסים שבמקדש - שלא נמצא פסול בעומר (עי' לעיל עב.), בשתי הלחם ובלחם הפנים (אבות ה, ה, יומא כא, שאין להביא אחר ביו"ט ובשבת, רש"י).

¹⁵⁵ אין נפדית לחולין אלא להקרבה. הקדש תמים לבדקה-הבית אסור בלאו ("לא-מר") ובעשה ("...תעשה אתו" ולא תם; תמורה ז); וההקדש חל (שם ו.). [וע"ש (לג:).]

¹⁵⁶ במעילה (ה). שני דעות אחרות - חזוקיה: כבר אחרי שחיטה-כשרה; ר' יוחנן: רק אחרי זריקה-כשרה בפעל. ר' הערתנו החיצונית שם.

¹⁵⁷ חבת הקודש מכשירה לטומאה גם חלק יבש של מנחה, עצים ולבונה ("הבשר" לרבות. רש"י קא.). ואף מטמא אחרים, האם מן התורה? תיקו (הכל בחולין לו:). ויש שיטה שכלה מעלה מדרבנן (ר' שמעון בזבחים מו: ורש"י, ומחלוקת אמוראים בדעתו; רב אשי בפסחים לה; רש"י לעיל כא. בד' ריבירב"ג. מרומי שדה זבחים לד.).

¹⁵⁸ 'הרי עלי מנחה 100 עשרון להביא ב-2 כלים' - לכתחילה 60 בכלי אחד ו-40 בכלי אחד (לקרבן-גדול כוונתו. ב"ב קמג.).

¹⁵⁹ ("יין תקרב... אשה") כר' שמעון, שדבר-שאין-מתכוון (לכבות האש) מותר; ולר' יהודה אסור ויישפך לשיתין (זבחים צא:). ועיין לעיל עד: ורש"י-יכת"י ותוס' (שם).

באים בשותפות עולה (אפי' עוף 1) ושלמים; ולא מנחה ("וּנְפֶשׁ")¹⁶⁰. "וּנְפֶשׁ" - עני, כאילו הקריב נפשו. 'עשה לי 5 מיני טיגון'¹⁶¹.

הדרן עלך המנחות והנסכים

הרי עלי עשרון - פרק שלושה עשר (קד:-קי).

- 'הרי עלי מנחה'¹⁶² - יביא מנחה שירצה מ-5 מיני הנדבה (*אחת, ואם רוצה יביא ממשותן "מאֵלָה"; ס:); ר' יהודה: מנחת סולת (לה אין שם לוי). *לא יפחת מעשרון ("למנחה ולג שמן"; פט.). *אין מתנדבים מנחת שעורים ("מאֵלָה"; ס: קג.).
- קה. 'מין המנחה' - אחת; 'מנחות' 2; 'מיני מנחות' מ-2 מינים. 'מיני מנחה' לא נפשוט (1, או: 2 מ-2 מינים ולר"ש 1 חלות-ורקיקים).
- שכח איזו מנחה נדר - יביא 5 מיני המנחות (*לא מנחת נסכים, השונה מהן; קו.). לר"ש - שיש מנחת חלות ורקיקים יחד (*סג.) - ר' ירמיה: יוסיף כל צרופי חלות ורקיקים (הרי 14); אביי: רק ה-5, ויתנה בשביל חלות-ורקיקים, שלר"ש המביא 2 עשרונים ו-2 לוגים ומתנה 'חציו לחובתי והשאר נדבה' כשר, וקומץ משניהם ומתנה, וכמ"ד (*עה.) מותר-השמן לכהנים.
- קו. נדר להביא בכלי 1 (*קד:); ושכח כמה עשרונים - יביא 60 (ויתנה); רבי: 60 מנחות, מ-1 עד 60 (=1830). מחלוקתם - רב חסדא: בהתר הכנסת חולין לעזרה (בכלי אחד ולהתנות); רבה: בהיתר עירוב נדבה בחובה (ותולה בדעת הקומץ, ומקטיר החובה, והנדבה לשם עצים כר"א); רבא: בכמות השמן למנחה גדולה (*פט.); רב אשי: בנודר קטן והביא גדול (*קז:); במנחות.
- קו: השיעור המזערי לנודר עצים (במנחה "קרבן"; "קרבן העצים"¹⁶³) - 2 גזירים; רבי: הם מנחה, וטעונים מלא והגשה; עצים להסקת וקמיצה¹⁶⁴. לבונה - קומץ (היקש למנחה). מטבע כסף או זהב - דינר (כשאינן מהם מטבע פחות). נחושת - שווי מעה כסף; רבא: "מזלג קטן. *ברזל - אמה על אמה (לכלה עורב). שכח כמה פירש - יביא כל הנכנס בספק. המתנדב מנחה - חייב גם קומץ לבונה. 'הרי עלי למזבח' - לבונה (כליל). '... פירשתי ושכחתי ממה' - מכל הקרב למזבח.
- קז. יין - 3 לוגין. שמן (*כר"ט; קד:); - לוג (במנחה); רבי: 3 ('אוקי באתרה', כנסכים¹⁶⁵). שכח כמה פירש - כיום המרובה {140 לוג}.
- 'הרי עלי עולה' - כבש או עוף¹⁶⁶, הוזל שבהם. תודה 'שלמים' - כבש. פירש ושכח - יביא כל הנכנס בספק, בשלמים גם נקבות.
- קז: 'הרי עלי פר' - הוא ונסכיו במנה; 'עגל' 5 סלעים; 'איל' 2; 'כבש' סלע. אמר הסכים - אין הנסכים בכלל. 'הרי עלי בסלע למזבח' - כבש¹⁶⁷; 'פירשתי מהו ושכחתי' - כל הראוי שיכול לקנות בסלע. 'שור במנה', והביא 2 במנה ואפי' ב-198 זוז - לא יצא. 'שחור' והביא לבן, ולהפך - לא יצא. 'קטן' והביא גדול - יצא (לא כלהפך); רבי: לא. קָרַר ושכח מה - פר ופרה; רבי: ועגל ועגלה.
- 8 קופות לעולת נדבת ציבור - חזקיה: ל-6 בתי אב; ר' יוחנן: למנוע עיפוש; זעירי: ל-6 מיני בהמה, וכרבי; בר פדא: ל-4 מינים שאבדו ונמצאו, למותר מעות (*ד.) ולקלכון; שמואל, ר' אושעיא: למותר מעות 6 קרבנות (וחלוקים בחביתין, ובקינים).
- קח. מותר חביתי כ"ג - ר' אושעיא, רב חסדא, ר"א והכרעת רנב"י: ירקב; שמואל, רבה, ר' יוחנן: נדבה. מותר לחמי תודה - ירקב.
- 'שור זה עולה' והומם - פטור. לכתחילה יביא בדמיו - בהמה אחרת או 2, וב'שני שוורים' אלו עולה' והוממו יכול להביא 1; תנא-רבנן: 'גדולי' לא יביא 1 קטן (אלא 2); תנא-רבי: '1' לא יביא 2 (מנחות נפרדות); רבי: כל שינוי אינו רצוי לכתחילה.

¹⁶⁰ הפריש מנחה ומת ולו שני בנים - קרבה, ואין זו שותפות, שאינה קנויה להם אף שמכפרת עליהם בקלישות (ר' יוחנן, זבחים ה:; ור' הערתנו החיצונית לעיל עד:).

¹⁶¹ ר' אבהו: יהא אדם מן הנרדפים ולא מן הרודפים, שדווקא תורים ובנייניה, הנרדפים, הוכשרו לקרבן מכל העופות (ב"ק צג.). "אשה ריח ניחח לה" גם במנחה, שגם הממעט רצוי כשלבו לשמייים (להלן קי' ע"ש). מרדכי דרש בהלכות קמיצה (העומר, עניינו של יום, רש"י); הקומץ שלכם דחה 10000 ככר כסף שלי (מגילה טז.).

¹⁶² לא יאמר 'לה' עולה/מנחה ("קרבן לוי"), שמא יאמר 'לה' ולא יאמר קרבן; וק"ו למוציא שם-שמיים לבטלה בידעין (גדרים י:; וע"ש שלר"ל לכן תיקנו כינויים).

¹⁶³ בשל מחסור, משפחות מעולי בבל נהגו נדבו עצים בקביעות למזבח. תיקנו שבכל שנה יתנדבו יום אחד ויקריבו, אף שיש די עצים ("התגורלות הפלגו עלי-קרבן העצים..."), והוא י"ט להם, והם 9 המפורטים במשנה (תענית כו. כח. יב.).

¹⁶⁴ רבא: ולדעתו מעילה בהם אינה מוציאתם לחולין, ויש בהם עוד מעילה, כבהמה וכלי-ישרת, שהם קרבן גמור (מעילה יט:).

¹⁶⁵ וכן כולו לשיטתו (זבחים צא:); ות"ק כשמואל (לעיל עד:); שנקמץ, והמותר אוכלים הכהנים ("מקרבן מנחה", וידון מינה ומינה. זבחים שם).

¹⁶⁶ המחויב קן מקדיש 'הרי עלי קן' (זבחים סז:); וכן נודב בלשון זו; אך 'הרי עלי צפרים' - ר' מאיר: נזיר, אם עבר לפניו נזיר טהור (ר"ל: סמוכים לשער, "שערה קנשרין רכה וטפרוהי כצפרין"; ר' יוחנן: שמא כוונתו לציפורי נזיר טמא, ואף 'צפרים' הסמוכים-לשער עלי אין מועיל כשלא עבר שם נזיר); חכמים: אינו נזיר (נזיר ג:); ומביא תורים בגדלותם (משותמלאו נוצות והובות) או "בני יונה" בקטנותם (מאז שנקצו דם בבשרם ועד תחילת הצהוב; חולין כב:); ואין עדיפות לאלו על אלו (במק"א "ובן-יונה" הוקדם; כרתות כח:), וא"צ תמות וזכרות (לעיל ו. כה.). ר' שמעון: וכן כבשים אינם מוכרחים מעצים (לפעמים הכתוב הפך. כרתות כח:); מאידך, בחטאת-יחיד תלקו תנאים בהוריות (יג.) בקדימה בין שיערה (התרבתה אצל ע"ז) לבין כבשה (אלה), ובזבחים (צ) הסך בעולות - פרים (נסכים רבים), אילים (כנ"ל), כבשים (אלה), שעירים (ערו"ג בכתרות: ר"ש הוא תנא שלישי, וחולק על כל האמור; כתר ישועה שם, מרומי שדה בהוריות: מביא כרצונו, וכשניהם קרבים כבשה עדיפה).

¹⁶⁷ (כי אָשֶׁם, אֵיל בשנתו השנייה, ב"כסף-שקלים". כרתות י:; עי' תוס' כאן).

קח: 'שור זה עלי עולה' = 'שור זה עולה' (עלי להביאו)¹⁶⁸. 'שור זה ודמיו עלי עולה' - חייב להביא כמוהו ולא 2.

'אחד מקבשי הקדש' - מ-2 הגדול הקדש¹⁶⁹ (בעין יפה מקדיש¹⁷⁰), ומ-3 - מספק אף הבינוני (ימתין שיומם ויחללו על הגדול), אא"כ אמר 'שור בשוורי'. 'פירשתי ושכחתי איזהו' אמר אבי טרם מותו שהקדיש אחד - הגדול הקדש.

קט. גדר עולה או נזירות 'ע"מ שאקריב בבית חוני' - בדיעבד יצא שם או במקום אחר (נזיר - ציער עצמו בתנאי שלא לטרוח רחוק. עולה - רבא: כיו"ב; רב המנונא, ר' יוחנן ותנא: 'כ'ע"מ שאפטר מאחריותה', וחייב כרת, שחוטי חוץ). ר"ש: אין גדרו חל.

כהנים¹⁷¹ ששימשו בבית חוני או לע"ז ושבו - לא יעבדו במקדש ("אשר ישרתו למעט שחיטה) אותם לפני גלוליהם והיו לבית ישראל למכשול עון"; אך חולקים ואוכלים ("כי אסאקלו"). זרק בשוגג (לע"ז), שחט במזיד, השתחוה או הודה לע"ז (ושב) - רב נחמן: לא נפסל ("למכשול עון"); רב ששת: פסול (מכשול או עון, כומר לע"ז).

קט: שמעון הצדיק ציווה שחוני (הצעיר משמעי) יהיה כ"ג אחריו. ר"מ: שמעי קינא והכשילו והביא לבריחתו למצרים, שם בנה חוני מזבח לע"ז. ר' יהודה, משנתנו, *ר' יצחק (מגילה י): חוני ותר, אך קינא, הכשיל את שמעי, ונדע הדבר, וברח למצרים ובנה מזבח לשם שמיים ("הנה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים"). ולר"מ - הגויים שהדיר חזקיהו מע"ז אחרי מפלת סנחריב. "עיר ההרס" - בית שמש). [אפי' הבורח מן השררה אינו מותר עליה אחרי שעלה לה. כשאול (יהושע בן פרחיה)].

קי. [הביאי בני מרחוק (בבל, דעתם מיושבת), ובנותי מקצה הארץ (השאר)]. מצד לקרטיגני מכירים את הקב"ה וכבוד ישראל; והשאר עובדים ע"ז ומחשיבים את הקב"ה עליון, "ובכל מקום מקטר מגש לשמי". [כאילו מקריבים קרבנות - העוסקים בתורה ("ובכל מקום"; "ומנתה טהורה" - אחרי שנישאו); "...בלילות"; העוסקים בהלכותיהם ("נאת תורת התטאת" "האשם", והן כתחליף להם - "נאת התורה לעלה..."; "לעולם נאת עלי ישראל" כאילו נבנה, ויא: מזבח שלמעלה ומיכאל מקטיר)¹⁷².

אחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכוון לבו לשמיים ("אשה רית גיחה לה" בבהמה, בעוף ובמנחה {קד:}; "מתוקה שנת העבד אסמעט ואסיהרבה יאכל"; "ברבות הטובה... כי אסראות עיניו"). בקרבנות נזכר רק שם הוי"ה, שלא לתת פה לטועני שתי רשויות. אינו צריך לאכילה ("לי כלחיתו יער"; *פז:); אלא "לרצונכם תזבחהו" (ד"א: לפסול 'מתעסק' בקדשים).

הדרן עלך הרי עלי עשרון וסליקא לה מסכת מנחות

¹⁶⁸ וכהעמדת ר"ח בר רב בערכין (כ):. אך בחולין (קלט). חייב באחריותו (הסוגיה שם חולקת; או להו"א; או בקדשי בדה"ב - אחרונים, ר' הערתנו החיצונית בערכין). ובמעילה (כא): תנן שהאומר 'פרוטה מכיס זה הקדש' מוציא והולך עד האחרונה; (ואין אומרים שהמטבע היפה הקדש, כי) שם אמר 'לא יפטר כיס זה מן ההקדש'.

¹⁶⁹ אף לחכמים (שמוכר בעין רעה ומשייר לעצמו דרך); וכן דעת רב הונא; אך דעת ר' שמעון ור' מנחם ב"ר יוסי שמקדיש בעין רעה (ב"ב עא-עג, ערכין יד).

¹⁷⁰ וכן פלי: נעשו לשמש את ע"ז אינם אסורים אא"כ שימשו ("אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים"; ע"ז נא:), ומטמאים במגע (שבת פג). מדרבנן (ע"ז נב). רבי: וכן פלי ששימשו בבית חוני ("הכלים אשר הונחו המלך אתו... תקנו (גנונו, קנס) והקדשנו (אחרים תחתיהם) ("אסורים לגבוה (שם: ע"ש).

¹⁷² ר' אמי: הקוראים פרשת הקרבנות (תענית כז: מגילה לא:); ריב"ל: מי שדעתו שפלה ("ובתי אהים רוח נשברה"; סוטה ה:). ריב"ר-ת-ראב"י: כל המארת תלמיד חכם ומנהגו מנסכו - כאילו מקריב תמידים ("איש אהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד"; ברכות י:). הנוטל 4 המינים ("אסוריתג בעבתים עד קרנות המזבח"; סוכה מה:).

הערות - מסכת מנחות

בהודאה לקב"ה על כל אשר זיכנו בחסדיו; בסדר קדשים עומדים אנו, ומתוך חֶבֶת הקודש - וְעִבְרָנוּ חֶבֶתָהּ כאן כפולה ומכופלת שכן מסכת זו היא תחילת עבודתנו בחיבור תמצית מסקנות הדף בס"ד - הערות אחדות לקראת מסכתנו, מנחות:

א. סדר הפרקים - בגמ', פרק רבי ישמעאל (סג:עב): הוא פרק ו. אך במשניות הוא פרק י, אחרי פרק שתי מידות (שאר הפרקים 'זאים' בהתאם וכסדרם). נראה שסדר הפרקים שבגמ' הוא שעמד לפני רש"י ('כת"י פג: ד"ה ואפי' מן העליה: "כדרשינן לעיל בפרק ר' ישמעאל").

ב. בפרקים ז-י (עב:צד). נדפס על הדף, נוסף לפירוש הרגיל (להלן: המיוחס לרש"י), פירוש בשם "רש"י כתב-יד". ראה בגליון הגמ' (עב: בַּמְצוּט מַדְבְּרֵי רַבִּי בְּצַלָּל אֲשַׁכְּזִי, וְעַל שֵׁיטָה מְקוּבָצָה, בְּעֵינֵינוּ זֶה. וְיֵשׁ לְצִיּוּן, כִּי מִהַדוּרָה מְתוּקֶנָה יוֹתֵר שֶׁל פִּירוּשׁ רִש"י כְּת"י (הוא פרש"י האמתי), הַדְפִּיסוֹ בְּתַלְמוּד שְׁבַהּוּצָאָה עוֹז וְהוֹדֵר (בְּמַהְדוּרוֹת הַחֲדָשׁוֹת שֶׁלֵּהֶם, שֶׁבָּהֶן נִקְרָא הַפִּירוּשׁ "רִש"י כְּת"י (הַשֵּׁלֶם)), וְבוֹ תִּיקְנוּ וְהַשְׁלִימוּ מִכְּת"י רְבוֹת מֵהַשְּׁעָרוֹת הַמּוֹפִיעוֹת בְּדַפּוּסִים הַקּוֹדְמִים בְּסוּגְרִיִּים. וְלִגְבֵי זֶהוּת מַחְבֵּר הַפִּירוּשׁ הַמְּיוֹחַס לְרִש"י (הַעֲלִיּוֹן מִבֵּין הַשְּׁנַיִם, עַל הַדָּף), כְּתַב בְּשֵׁיטָה מְקוּבָצָה לְחֻלּוּן (כג), מִהַדוּרָת מִכּוֹן אֹפֶק וּמִהַדוּרָת חֲבֵרַת אֲהַבַת שְׁלוֹם): "וְדַע שֶׁהַפִּירוּשׁ שֶׁכְּתוּב בְּדַפּוּס אֵינוֹ מְפֻרָשׁ "ז"ל, אֲלֵא מִפִּי הַר" אֱלִיָּקִים הוּא, מְפָרֵק וְאֵלוֹ מִנְחוֹת עַד פֶּרֶק שְׁתֵּי הַלַּחֵם" (רַבְּנֵי אֱלִיָּקִים בְּר' מִשׁוּלֵם הַלּוּי, מַחְמֵכֵי אֲשַׁכְּזוּ בְּדוֹר רִש"י, חֵי בְּשֵׁנִים ד'תש"צ-ד'תת"ס בְּעַרְךְ. מִפִּירוּשׁוֹ יִדְוַע כִּיּוֹם בְּעִיקָר פִּירוּשׁוֹ לְמַסְכַּת יוֹמָא. עֵינֵינוּ בְּהַקְדַּמַּת פִּירוּשׁ ר' אֱלִיָּקִים לְמַסְכַּת יוֹמָא, מֵאֵת דָּב גִּנְחוּבְסִקִּי, הַיּוֹצֵאת מִקִּצְיֵי נִרְדָּמִים, יְרוּשָׁלַיִם ה'תשכ"ד). אֲךָ בְּקוּבֵץ יְרוּשָׁתָנוּ (מִכּוֹן מוֹרֶשֶׁת אֲשַׁכְּזוּ) ד' ה'תש"ע; עמ' רלט, הַעֲרָה 319) הַעִיר הַרֵב יְהוּדָה כְּהוֹן עַל זִיּוּהֵי זֶה, שֶׁבְּפִירוּשׁ זֶה יֵשׁ בִּטְוִיִּים שְׂאִינָם בְּפִירוּשֵׁי רַבְּנֵי אֱלִיָּקִים לְיוֹמָא וּב"ב, וְאֵינִן בּוֹ אֲרִישֵׁי־תְבוֹת הַמְּיוֹחָדִים לוֹ. וְכֵן בְּשֵׁטֶמ"ק בְּמִנְחוֹת לֹא יִחְסוּ לַרְבֵּנוּ אֱלִיָּקִים.

ג. משניות אחדות בַּמַּסְכַּת עוֹרְכוֹת הַשְּׁוֹאָה בֵּין סוּגֵי הַמִּנְחוֹת הַשְּׁוֹנִים לְעֵינֵינוּ הַלְכוּתִיָּהוּ. יֵשׁ בְּכַךְ כֹּדֵי לְסַדֵּר אֶת דִּינֵי הַמִּנְחוֹת וְהַהֲבָדִלִים בֵּינֵיהֶן; וְלִכֵּן כֹּדֵאי לְצִיּוּן אֶת הַמִּשְׁנֵיּוֹת - בְּדָף ב. (שֶׁלֹּא לְשִׁמּוֹן) | נב: נה. (חֲמֵץ וּמִצָּה) | נט. (שֶׁמֶן וְלַבֹּנָה) | ס. סא. (הַגֵּשָׁה וְתוּנֹפָה) | עב: עד: (הַנֹּאכְלוֹת לְכַהֲנִים) | עד: עו. (מִתְנוֹת שִׁמּוֹן, בְּלִילָה, פְּתִיתָה, שִׁיפָה-יְבִיעִיטָה) | צ: (נִסְכִּים) | צב. (סְמִיכָה).

ד. הערות קצרות: בעניינים מסוימים - בעיקר בשני הפרקים הראשונים - יש חפיפה מסוימת בין הנושאים שבמסכת זבחים לאלו שבמסכת מנחות (עייני ג:). דיני פיגול, הנידונים בהרחבה במסכת זבחים (בפרקים ג-ד, בעיקר), נידונים גם במסכתנו (בעיקר בפרקים יא-יח). בפרק ג-ד (כח-מד:), אגב העיסוק בענייני הדברים שמיעוטם מעכב את רובם, או שחלקם מעכבם, נידונים הלכות ספרי תורה, תפילין ומזוזות. מפתיע, אך הברייתא המסכמת "סדר מנחות כיצד" אינה מופיעה במסכתנו, אלא במסכת סוטה (י: ובתוספתא למסכתנו סמוך ונראה לסוף פרק א. כדרכנו, הבאנו בהערות שוליים, לדף ב.).

ה. מבין המפרשים על המסכת (ראה בהערותנו לראש מסכת זבחים), נזכיר במיוחד את הספר **ישר וטוב** לרבי ישראל טוביה הכהן ממודיעין (פיוטרקוב, ה'תרס"ו), אשר דומה שלא הניח דבר קטן וגדול במסכת זו שלא ביארו. בדורנו, נזכיר את הספר איזהו מקומן, לרבי יהודה אריה פרידלס (בני ברק, ה'תשס"ג-ד; ה'תש"ע), אשר ליקט ואסף וקיבץ מדברי רבותינו על סדר המסכת (גפ"ת).

ו. הערה בכתב תיבת "קומץ" - ר' להלן תחילת פרק ב (יג) בס"ד.

ב. מנחה. ובהערות השוליים כאן ליקטנו בס"ד לגבי סדר פעולות המנחה, תוך ציונים לסוגיות העיקריות העוסקות במלאכות הנזכרות, ולברייתא במסכת סוטה (י:): "סדר מנחות כיצד" (וראה הערתנו להלן צו. בס"ד). וכתבנו שמביאים את המנחה בכלי זהב וכסף וכל הראוי לכלי שרת; ואמנם לשון הברייתא בסוטה "אדם מביא מנחה מתוך ביתו בקלתות של כסף ושל זהב", אלא שרב פפא מעמיד שם את לשון המשנה (שם), הסותרת ללשון הברייתא ("כל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת" - "בכלים הראויים לכלי שרת"; וא"כ לאו דווקא כסף וזהב, אלא מתכות; וכ"כ שם המאירי, וכו"ל רמב"ם (הל' מעה"ק יג, יב); ועי' בסוגיה להלן (כח:)).

ג. רבי שמעון וכו' רבה וכו' מעשיה מוכיחים. (השלמה) בסוגיה התבארו שני חידושים לדינא בדעת רש"י, לפי רבה - (1) חטאת העוף שהיה דמה למטה (כראוי, אך) לשם עולת-העוף - כשרה ומרצה, שמעשיה מוכיחים שהיא חטאת-העוף (עולה נעשית למעלה ויש בה מיצוי). (2) עגל ופר שנשחטו לשם פסח ואשם - מרצים לשם מה שהוקדשו מתחילה (מעשיהם מוכיחים שאינם פסח ואשם). ע"כ.

ד. מנחת חוטא וכו' פסולה. הבאנו שני מקורות מן הפסוקים. ועי' תוס' לעיל (ב: ד"ה מכדי) ורש"י (שם ד"ה מכדי מחשבה). וראה הערתנו לזבחים (י: בס"ד, שביקשנו לומר לאור הסוגיה שם (יא). שר' שמעון (דלהלן כו). נוקט קרא ד'חֶסֶתָהּ הוּא" ורבנן (החולקים עליו להלן שם) נוקטים את ההיקש.

ומנחת סוטה "הוא". להלן (ה: סד"ה ובדבר הראוי) כתב רש"י: "והוא דפסלה מחשבה במנחת קנאות - משום דרחמנא קרייה חטאת". ותמה שם רע"א (בגליון הש"ס) מסוגייתנו. וכתב שם **במשמרות כהונה**: "לשונו אינו מדוקדק, דבמנחת קנאות לא כתיב 'חטאת', אלא מ'היא' דנפקא ליה לעיל; אלא כיון דכתיב 'היא' כמו חטאת הוי כמו דקרייה רחמנא חטאת".

חטאת, מוֹתְרָה לְנִדְבָה וְכֵן מִנְחַת קְנָאוֹת וכו'. בסוגייתנו נזכר גם אשם, ולפי המסקנה גם הוא לכאורה נלמד לעניין זה מגז"ש "עוון" מ'חטאת'. אך קשה, שהרי לדרשת יהודע עצמה (שקלים ו, ו, ור' הערתנו שם יח; ועי' רש"י כאן ד"ה מה חטאת, ולהלן קח. ד"ה ומותר דמנחת חוטא) נדרשת מן הפסוק לגבי אשם, ומה צריך לרבותו עוד מגז"ש? ולכאורה צ"ל דהכא לא נקט לה אלא בדרך של קושיא ודחויא, ולקושטא דמילתא אינו צריך לגז"ש זו לשם הלימוד לגבי מותר.

רב: אשם-זניר-טמא ואשם-מצורע שנשחטו שלא-לשם פסולים שבאו להכשיר ולא הכשירו. (השלמה) ולא מצינו הכשר-קבוע הבא אחרי מיתה, בניגוד למכפר (כעולת יולדת, רש"י ד: ד"ה לא יביאו). ע"כ.

ה. (השטה - שינויים בתהליך קרבנות המצורע) הקדים חטאתו לאשמו - לא יהיה אחר ממרס בדמה עד הקרבת האשם, אלא תיפסל בלינה ותישרף (מחוסר זמן, רב פפא). הקדים מִתֵּן הַשְּׁמֹן לְמִתֵּן הַדָּם - ימלא את הלוג וייתן שמן אחרי הדם. הקדים מתן-לְבַהוֹנוֹת לְהַזְאוֹת שֶׁכֵּנָה הַהֵיכַל - ימלא את הלוג ויחזור וייתן כֶּסֶד. ע"כ.

ה: תרפה. תמצית מהלך הסוגיה בהצרכת הדרשה לאסור טרפה: ק"ו מבעל מום (ואין להתיר כחלב דם, שבאים מכלל היתר; ולא כמליקה, כמנחת העומר, כפיטום הקטורת, קרבן שבת, כשעטנו או הצד-השווה שלהם, שזו מצוותם). פירכא: מה לבעל מום שאסר בו מקריבים כקרבנים! יוצא דופן יוכיח. מה ליוצא דופן שאינו קדוש בבכורה! מה הצד השווה של שניהם. מה לצד השווה שלהם שמומם נָקַר! להכי איצטריך קרא.

ו. דבר חוצץ וכו'. על חציצה עיי' זבחים (כד). ולהלן (יא). ורש"י ד"ה מאי איריא) ויומא (נח). ובהערותנו ליומא; ראה גם הערתנו לתמיד (לב:).

פסולה. לדעת ת"ק לא יועיל להחזיר הקומץ לתוך המנחה. ויש לדון מה טעמו. מן האמור בסוגיה וברש"י נראה שישנן שתי אפשרויות: לדעתו הכלי קובע והחטון פוסל לגמרי; או: קמיצת פסולים עבודה היא (אפי' ללא קידוש הקומץ). במהלך הסוגיה נקט רש"י (ו: ד"ה לא יביא) את האפשרות הראשונה (וציין לדרשה להלן ט:); ו**בתוס'** (ו: ד"ה לא יביא) הקשו עליו, שהרי זו סברת ריש לקיש לקמן (ט). והא איתתב! לכן פירשו כאפשרות השנייה. במסקנת הסוגיה סברת 'הני תנאי' בדעת בן בתירא שקמיצת פסול עבודה ופוסלת אם קידש הקומץ, ולפיכך אפשר לומר שגם ת"ק סובר כן אלא שאינו מצריך קידוש לפסול. ביחס לדברי רש"י, לכא' יש מקום לתרצו בשני אופנים: א. דבריו אמורים כלפי שלב מסוים בסוגיה, שבו נראה שמחלוקת התנאים היא אכן ב'ד' יוחנן ור"ל; אך למסקנה הא לא קאי ויסיכר רש"י שטעמו של ת"ק הוא משום עבודת ז'ר. ב. כוונת רש"י שאכן דברי ריש לקיש לא נדחו למסקנה, דלהלן (ט:): הקשה רב מלכיו על ר' יוחנן, מברייתות הדורשות לפסול חטון, ואף שתורצו אליבא דר' יוחנן, יוכל ריש לקיש להיתלות בהן כמקור לדבריו. [גם מה שרש"י ציין לדרשה להלן עשוי להתפרש יפה לפי שתי הדרכים שאמרנו.]

וכן קמץ בלילה. להלן (ק.) תני אבואה דרבי אבין. ושם הגמ' מקשה מדוע לא יחזיר ויחזור ויקמוץ ביום, ומתרת ש'לילה אין מחוסר זמן וכלי השרת קידשו להיפסל. ובעלי **התוס'** (תוס' ישנים ותורא"ש בסוגיה המקבילה ביומא כט:.) חילקו לרבנן בשני אפנים: (א) בסוגיה דלילה מדובר כשלא התקדשה המנחה בכלי מבעוד יום, וא"כ כמו קמיצת חולין היא ופריך שפיר אף לרבנן. (ב) אפי' נתקדשה מבעור, כיוון שקמץ בלילה כאילו קמץ בכלי חול, שאין זו שעה ראויה לקמיצה; משא"כ זו ואונן ושאר הפסולים בשעה ראויה לקמיצה. ולפ"ז שפיר אשמועינן סוגיית לילה רבותא אף לרבנן דמנחות דפסולה. ובשיטת בן בתירה, שלת"ק ולת"ק דרב הכא אין קידוש-הקומץ משנה ויחזיר ויחזור ויקמוץ ביום, ולר' יוסי בן יאסיין ולת"ב דרב צ"ב האם גם בלילה קידש ופסל לגמרי, או שיש לחלק ולהכשיר. ובהערותנו ליומא הארכנו יותר, ראה שם.

ז. אבימי. רבו של רב חסדא. לגבי האמור כאן "ולישלח ליה וליתי לגביה! סבר: הכי מסתייעא מילתא טפיי", ופרש"י "מסתייעא מילתא - משום יגעתי ומצאתי", ולכאורה קשה ממילה (ו:), ד"לאוקמי גירסא סיעתא דשמיא היא", ועי' תאווה לעינים שם; ראה עוד בהערותנו למילה (ו:.) בס"ד.

אבימי מחמיר בקמיצה. רב נחמן הוא ששאלו (כך נראה מהמפרשים, עי' המיוחס לרשב"א, קרן אורה ועוד) בלשון תמיהה: "וכי קומצין מפלי שעל גבי קרקע?!", ואבימי השיבו שיעמוד כהן נוסף עם כלי בידו. ומרש"י (ד"ה דאיבעיא לן) משמע דרב נחמן לא פשיטא ליה הא מילתא; והוא גם שהקשה לו על תשובתו (לכן לא הזכרנוהו בזה).

ולגבי דעת אבימי לגבי קידוש המנחה בכלי, לגרסת רש"י (ד"ה וכיצד מקדשין את הקומץ) שלא עסק בשאלה זו, כתבו בשלמי **שמחה** (ר"ש אלברג, ברוקלין ה'תשכ"ד; ח"א סי' מז) ובמשנת **שלום** (רבי שלום מנשה גוטליב, ברוקלין ה'תשס"ג; מנחות סי' יז) בדעת רש"י, שמכך שלא שאל השואל כלל על קידוש המנחה מוכח שאין לפסול תחילת הקידוש בכלי שע"ג קרקע. ובשלמי שמחה הקשה מה הסברה לחלק, ותירץ במשנת שלום, שאין קידוש זה מקדש להקברה אלא מחיל קדושה על המנחה ואינו שירות, ולכן אין פוסל בו כלי שע"ג קרקע, שהוא פסול מחמת פגם בדרך השירות (ע"ש). ואין מחלוקת בין האמוראים אלא לגבי קמיצה עצמה (ולגבי קידוש הקומץ ראה בהערותנו להלן, שלכאורה ר' אלעזר בן פדת חולק ומקל).

ז. אך לקידוש-הקומץ צריך כהן שיחזיק הפלי כקבלת הדם. כך פשט רבא, שאין לקדש הקומץ בכלי שעל הקרקע. ולהלן (ז:.) דבעי רמי בר חמא האם השולחן מקדש קמיצים (והשיב רב חסדא שמקדש להיפסל בלבד), היינו דקא מגבה ליה כהן וכדלעיל (ז.י), שהרי נפשט כאן שאין מקדשים קומץ בכלי שעל הקרקע. **חזון איש** (סי' כג, א). ובביאור **חברותא** כאן (הערה 13) כתב **שהגרי"ד סולובייצ'יק** תירץ שהנפשט כאן שאין לקדש קומץ בכלי שעל הקרקע היינו שיקדש להקברה, אך מקדש להיפסל כאמור להלן לגבי השולחן.

קבלת הדם שאינו קדוש לחצאין. רש"י כתב (ד"ה בדם מאי) שמדובר בדם של שעירים ופרים הנשרפים שטעונים הזאה, ולעיל מיניה (ד"ה לילף מדם) ציין גם את אשם מצורע (שמתקבל גם ביד, למתן הבהונות ותנוך-האוזן [עי' זבחים מז:]; וכאן כוונתו לשתי ידיים, של שני כהנים - שערי היכל זבחים מערכה רמא הערה 16). והסבירו **בשערי היכל** בזבחים (שם עמ' תתמה), שהדין קיים עקרונות בכל הקרבנות שמתנותיהם מעכבות זו את זו - הפנימיות, אשם מצורע, וכן מנחה, שבה מיעוט הקומץ מעכב את כולו; אך לא בשאר הקרבנות. [ולגבי שינוי דברי רש"י בין הסוגיות בזבחים ובמנחות - כתבו שם (עמ' תתמג) שהסתפק האם כוונת דין זה לרכז בכלי אחד שיעור כל הטבילות, או לקבל שיעור טבילה אחת בקבלה הראשונה מן הפר. וכתבו שם (הערה 7) שזאת ע"פ הבנת בעל **אור שמח**; אך ההבנה המקובלת באחרונים היא שלרש"י בזבחים ובמנחות שיטה אחת, ומצריך קבלת שיעור כל ההזאות ישירות מן הפר מיד.]

אך ר' אלעזר (בן פדת) אינו לומד מנחה מדם. להלן בסמוך (ח.), בעניין חצאין. לא מצאתי התייחסות לדעת ר' אלעזר ביחס לנידון סוגייתנו, קידוש הקומץ לכלי שעל הקרקע; אך לכאורה י"ל שבקידוש-מנחה ובקמיצה מסכים לרבא שכשרים מע"ג קרקע, שלומד מבזיכין, והיינו מנחה ממנחה (וכפי שר"א עצמו לומד מבזיכין להכשיר מנחה שנקמצה בהיכל); ומאידך, בקידוש-הקומץ חולק ומכשיר, שהרי "מנחה מדם לא יליף", כרבא, אלא יליף מנחה ממנחה (מקידוש המנחה, כצד השני של ספק רבא). וכן לגבי קומץ שחילקו לשני כלים, אפשר שלומד מחביתין לדעתו (בסמוך) להכשיר חצאין; שהרי מדם לא יליף.

ח. (השמטה - נשבר"נפרס" לחם הפנים - הבאנו בס"ד להלן צט:)

חצי עשרון ודעתו להוסיף וכו'. כתבתי שר' יוחנן בשיטת רבי יוסי ברייתא. לחילוק אפשרי ביניהם לפי דקדוק לשונותיהם (לר' יוחנן דווקא חצי עשרון קדוש, ולרבי יוסי אפילו פחות), עי' **בהגהת צ"ק** (צאן קדשים) שעל הגליון (אות יב) בהסבר דברי תוס'.

ר' חנינא: אין הכלי מקדש בנפרד. בטעמו כתבו **בתוס'** (לעיל ז. ד"ה שפן מצינו) ד"לא יליף מילתא ממילתא"; ור' חנינא חולק על הסוגיה שם (ז:.) לגבי לימוד קמיצה מפלי שעל הקרקע מסילוק בזיכין. אך בשיטה **מקובצת** (ח: אות א) דחה זאת וכתב דר' חנינא יליף מילתא ממילתא, כמו בסוגיה לעיל, אך כאן אלמוד מלחם הפנים להיקדש זה בלא זה) הוא אפשר שאי-אפשר.

ט. בללה חוץ לעזרה וכו' ר' יוחנן פוסל. הקשו **בתוס'** (ד"ה רבי יוחנן; יח: ד"ה רבי יוחנן), דתנן (יח.) שאין הגלילה מעכבת! והשיבו, שאעפ"כ עשייתה בחוץ גורעת: "אף על גב דלא בלל כשרה - בלל חוץ לחומת העזרה גרע". ובשפת **אמת** כתב שזה דחוק; "והיה נראה לפרש דלשון 'בללה' לאו דוקא, והפ' - שנתנית השמן כדי לבלול ה' בחוץ; ולעולם אי נתן השמן בפנים אפי' בלל בחוץ כשר". ובמנחת **אברהם** (לרבי אברהם נח גרבוז), כתב שהגרי"ז הביא בשם אחיו הגר"מ, שהמנחה נפסלה כיוון שמעתה אינה ראויה לבילה, דאע"ג דאם לא בלל כשרה (כדתנן להלן יח.), בעינן ראוי לבילה בפנים (להלן יח: ג:), והרי זו כבר בלולה ואין שייכת בה בילה (וכתב ש"כ **באבן האזל** ס"פ יב מהל' מעה"ק, ו**חזון איש** לתוספתא א, ב; וציין בזה לדברי רש"י ותוס' להלן (פט:.) לגבי התערבו נסכי פרים ואילים טרם בלילה (שם רש"י-יכת"י ותוס' ד"ה ואם עד שלא בלל); עיין במנחת אברהם.

חוץ לעזרה. הקשו **בתוס'** (ד"ה ריש לקיש), מדוע לא נפסלה המנחה בעצם הוצאתה חוץ לעזרה, בפסול יוצא? ותיירו שאין נפסל ביוצא כעקבות קדושת הכלי אלא בעבודה (כגון בלילה בחוץ), ומ"מ "דבר מכווער הוא להוציא לחוץ לאחר שנתקדשה". אך הביאו כי שיטת רש"י (ז:.) רש"י כת"י ד"ה אבל מקדש ליפסל; ועוד; עי' תוס' זבחים כ: ד"ה יציאה) שקדושת כלי מכשירה להיפסל ביוצא. ולפיכך קשה. ותירץ **בשר וטוב** (על תוס' הנ"ל), שבסוגייתנו מדובר במי שעבר ומדד במידה של חול. [ואמנם הסביר (לפני כן, וראה הערתנו להלן צו.) באורך בס"ד], שלשיטת רש"י אפשר לעשות גם את הלישה בחוץ; אך אין בזה כדי לתרץ את רש"י כאן, שהרי לפני הבליה יש מתן השמן, וכלי הלח התקדשו וזוה התקדשה המנחה. ובספר **חומת אש** (הרב אהרן שילה; מנחות סי' כו) כתב, שלרש"י מדובר בסוגייתנו במי שהביא המנחה מביתו, והניחה בכלי שרת ונתן שמן לבלילה, אלא שכל זה עשה חוץ לעזרה, ואין כלי שרת מקדשים אלא בקודש/בפנים (=בעזרה; זבחים פח. ורש"י. אך עיין מיוחס-לרשב"א נ: שכתב בפירוש ראשון שפלי שרת בחוץ פוסל את הניתן לתוכו; ואולי סובר שבחוץ אין מקדשים ליקרב אך מקדשים להיפסל; עיין זבחים שם בשטמ"ק אות ג שהביא גרסה כזאת בגמ' לאחת הלשונות; ועיין שערי היכל שם מערכה ריד הערה 15). והדתנן (להלן צו.) שמעשי המנחות הן בעזרה, ר"ל סובר דהיינו לכתחילה ולא לעיכובא (אלא מקמיצה ואילך). ע"ע שם בביאור סוגייתנו לפי רש"י. וע"ע שם מה שדן בקושיית קרן אורה מדוע לא נחלקו ר' יוחנן ור"ל לגבי לישה [ולפי ישר וטוב כאן ועוד ובהערותנו להלן (צו.)], לק"מ, דלרש"י א"צ פנים.]

אך לא ייאלכו וכו'. ע"פ **פירוש שני ברש"י** (ט: ד"ה שהיתה כבר), וכסתמא דגמ' להלן (יב.), וכמובא בשטמ"ק (בהשמטות, יד.). אך בפירוש ראשון כתב רש"י שר' ניאי חולק על עזריה ומתיר את השיריים באכילה, שְׂדֵי בכך שהמנחה הִיָּתָה שְׁלֵמָה.

ט: שמן מצורע וכו' "השמאלית" 4 וכו'. (השלמה ע"פ הנראה מפרש"י לאורך הסוגיה ט:.) הפסוקים לגבי שמן מצורע - ר' זירא: כפ"הכהן "השמאלית" - 4 פעמים בסה"כ (במצורע עשיר ועני) - לגופה; הא בעלמא ימנית; שלא תאמר בעלמא נמי שמאלית; שלא תאמר מיעוט אחרי מיעוט לרבות ימנית לשמן מצורע. 2 "ימנית" בבוהן (בעשיר, וכנגדם בעני [א"צ לגופו, דהא מימין סליק בדם האשם, רש"י ד"ה למה לין]) - להכשיר צִיָּהּ וּלְפָסוּל תחתיה. רבא: (מקשה: 2 "ימנית" בבהן מצורע עני ל"ל? אלא) קמיצה דעלמא - גז"ש יד' ממצורע עשיר (ידו הימנית) מיתור. 4 "שמאלית" - לגופה; לפסול בה ימין שלא תאמר ק"ו; ו-2 בעני שהפרשה נשנית לדבר שנתחדש בה (עולה ויורד). ע"כ.

יא. אופן הקמיצה. עיין גם שערי היכל למסכת יומא (מערכות קיא-קיב).

בתחיבת אצבעותיו ישרות וכו' תיקו. "קמץ בראשי אצבעותיו". להבדל בין זה ובין מה שפוסלת משנתנו (לעיל ו), נביא דברי תוס' ביומא (מז: ד"ה קמץ): "קמץ בראשי אצבעותיו מהו - לאו היינו כמו ההוא דלעיל 'כול אפילו בראשי אצבעותיו'; דההוא דלעיל היינו שאין לו סלת אלא בראשי אצבעותיו, והכא בני למימר שהתחיל לקמץ בראשי אצבעותיו ונטל סלת כל כך עד שחופה אצבעותיו על פס ידו".

קורט. כתב הרב חיים פינחס בענין בספרו **מדות ושיעורי תורה** (יד, ב): "בפשטות משמע שהוא גרגיר או חתיכה קטנה, אלא שממקומות מספר בש"ס נראה דהיה קורט בעל משקל או מדה קצובה, אלא שלא נמסרה מִדָּתו" (ובהערה ציין לסוגייתו, ולעירובין יז. ולחולין קה:). **שיעורי ובנו משולם דוד הלוי** סולובייצ'ק: מציאות הלבונה היא חתיכות חתיכות, וחתיכה שלמה היא קורט, וחתיכה שבורה פסולה, אפי' שִׁבְרַּח מחתיכה גדולה הגדול מחתיכה קטנה. ספר **מושגים ונידונים בענייני קדשים**, הרב יעקב פוגלבלט (ה'תשע"ג); יצא גם בשם קובץ חידושי תורה קדשים): מסתבר שיש ללבונה גודל בינוני, טבעי, כעין גרגר מלח; והנשחק ונעשה פחות מזה נחשב חסר אף לר"ש.

ריבה לה שמן וכו'. עיין תוס' יו"ט (א, ג, ב ד"ה והן בולעות) וטהרת הקדש.

יא: מש"כ שר' מאיר דורש גם מ"אשר על המנחה", כ"כ בטהרת הקדש; ע"ש.

ריבה לבונה כשרה אא"כ הכפיל. פירוש ראשון ברש"י (ד"ה שהפריש לה).

ובזיכי לחם הפנים סילוקם בפועל. "מהו דתימא: כיון דבריר קומץ דידה, כיון שהגיע זמנה לפורקה כמאן דפריקה דמייא; קמ"ל. מעניין, שלעיל (ח. א"ר אלעזר סברה זו בדיוק ביחס לדין שנאמר שם בלחם הפנים: "משפרקה נפרס לחמה הלחם פסול ומקטיר עליה את הבזיכין", וא"ר אלעזר דהא דתימא מקטיר בעל הבזיכין לא דווקא שנפרס משפרקה, אלא כיון שהגיע הזמן לפרקה (6 שעות - רש"י שם) כמי שפרקה דמייא; והגמ' מנמקת זאת שם בסברה זו, שבסוגייתנו דחוויה היא! **במיוחס לרשב"א** כאן כתב בתירוץ ראשון: "ושמא י"ל דרמי בר חמא דהכא פליג אר' אלעזר דלעיל בהאי סברא, דר' אלעזר סבר כמאן דפרקה דמי, דבריר קומץ דידה, ורמי בר חמא סבר דלא אמרינן כמאן דפרקה דמי". אך באור **שמח** (הל' פסולי המוקדשין יא, יח) כתב שאינם חולקים, אלא שיש הבדל בין הסוגיות: בסוגיה לעיל כמות הלבונה תקינה, "וחשיב כמאן דקמיצא, כיון דהגיע זמן סילוק בהכשר"; אך בסוגייתנו הפמות אינה תקינה (אלא כפולה), ולכן אין אומרים 'כאילו נפרק' בפסול; "כיון דיש יתר קומצין של לבונה להסילוק, וכי מִסְלָקוּן בשני קומצין הוי פסול, לכן לא חשבינן כמאן דפרקא בפסול". ע"ע במיוחס לרשב"א.

יב. חֶסְרוֹ הַשִּׁירִים טרם ההקטרה וכו'. לסוגיה זו מודפס בספרים (יג. אחרי רש"י לסוף הפרק) פירוש ("דקדוק") **לרבנו מאיר** חתן רש"י **ובנו רשב"ם**. לפום ריהטא, שני הבדלים בין פירושו ובין פרש"י: (1) הדיוק של רבא מדלא תני ר' חייא "או כזית משייריה למחר" - לפרש"י (ד"ה כגון שחסרו) לא שְׁנָה "או כזית" כי זה משמע שהשיריים חסרו, והרי דכוותיה בקומץ ("להקטיר... או כזית מקומצה למחר") אין שייך, שהרי זה אומר שהקומץ חסר, ואם חסר הקומץ פסול לכו"ע. ר"מ ורשב"ם (ד"ה לאו כגון): דיוקו שאם מדובר שחֶסְרוֹ הַשִּׁירִים עַד כזית, "לאכול משייריה" ו"או כזית משייריה" היינו הך, כפילות מיותרת; לכן גם בקמיצה (שהשיריים עודם שלמים) לא שנה "או כזית". [ועי' צ"ק ריש עמ' ב לגבי גרסת הספרים שם ש"הוא גירסת ר"מ ורש"י בנו" (עי' בפירושו בסוף הדיבור הנ"ל). ובשטמ"ק (א) הגיה כפרש"י]. (2) בחזרה של רבא מביא ברייתא הדורשת "הוא" - רש"י (יב: ד"ה הוא): בלחם-הפנים (ויקרא כד, ט); ר"מ ורשב"ם (ד"ה היא/הוא, ועי' אחרי ד"ה וקאמר נפרסה): בְּמִלּוּאִים (שמות כט, כה; ויקרא ח, כח). [ועי' **גלינות קהלות יעקב על הש"ס** (יג). מהערתו: בדה"מ מחמת אולי צ"ל 'דבשר' ולא 'דבאמורין'. ד"ה אמר ליה אביי, כולו כפילות עם הדיבור הקודם. בד"ה רבי אלעזר (צ"ל 'אלעזר', צ"ק) אומר, תיבות "או ע"מ לאכול משייריה למחר" נראה ט"ס, שהרי לגבי אכילה לא אמר רבי אלעזר 'עַד שִׁאֲכַל כּוּלָּהּ' (וכן **בעולת שלמה** יג. ריש פ"ב ברש"י, שהעיר רשב"ם בדיבור שלפניו פירש כרש"י; "ובש"סין הישנים דפוס וילנא ראיתי נמחק זה". ועי' **קרן אורה** יב: ד"ה הא מני שפירש שחֶלְקוּ בזה רש"י ורשב"ם. ובאיזהו **מקומן** יג. הציע שדיבור אחד הוא מרבנו מאיר והאחר מרשב"ם בנו; ע"ש)].

חֶסְרוֹ הַשִּׁירִים טרם ההקטרה וכו' אביי וכו' אפשר שלר"ע מועילה. אמר לרבא שאין לו לחזור בו ממה שאמר שההקטרה מועילה כאן, אלא ממה שאמר שמועילה אף לרבי אלעזר; ולעולם אליבא דר"ע אין רבא צריך לחזור בו. כמבואר בסוגיא (יב:). ועי' שיטה מקובצת (יב: אות ז).

יב: לאכול חציית שיריים ולהקטיר חציית קומץ וכו'. במהדור'ק נצמדנו יותר למהלך הסוגיה: "לאכול חציית זית ולהקטיר חציית זית - כשר". רבי ירמיה: הא לאכול ולאכול דבר שאין דרכו לאכול מצטרף, ורבי אלעזר היא. אביי: אימא הא לאכול ולאכול דבר שדרכו לאכול - מצטרף. ע"כ.

יג. פרק **הקומץ** את המנחה. (הערה בעניין כתיב) במסכת שלנו, משמש רבות שורש קמ"צ, בהטיות שונות; ובין הנפוצות ביותר הן "**קומץ**" ו"**קמץ**"; אשר ללא ניקוד שתיהן נכתבות באותו אופן (קומץ). וכן בשרשים נוספים, כמו 'אוכל' ו'אכל', (ועוד). ההבדל ביניהן הוא, שהראשונה הגייתה מלרע והיא פועל בזמן הווה, והשנייה (הגייתה מלעיל) היא שם-העצם הנועד הנגזר ממנו - הלא הוא ה"אֲזָכְרָה" (ויקרא ב, פס' ב, ט, טז), הִקְמַץ הַנֶּקֶטֶר על המזבח ומתיר את השיריים לאכילה. בד"כ יש להבין את המשמעות בפשטות לפי ההקשר; ובמקומות שגורא שיש מקום להתבלבל ייתכן שנעדיף להסתייע בניקוד לשם ההבחנה. [יצוין, שהטיות התיבה ללשון רבים מבחינה בין המשמעויות, באשר החולם-החסר משתנה והמלא שומר על עצמו - קומצים מן קומץ (פועל), קמצים מן קמץ (שם)].

רבי יוסי וכו' שאין מתיר מפגל מתיר. מתבאר בדברי ריש לקיש (יג:), שהוסיף: "וכן אתה אומר בשני בזיכי לבונה של לחם-הפנים שאין מתיר מפגל את המתיר". ומשמע שחכמים חולקים. אך לכאורה הרי שני הבזיכים לא הוקבעו יחד בכלי אחד, וחכמים מודים רק "היכא דאיבעו בחד מנא" כסולת ולבונה! תירץ **בשפת אמת** (יג:): "ונראה דכיון דמונחין שני הבזיכין על השלחן - חשיב השלחן לגבייהו כחד מנא, שהרי סילוק-בזיכין במקום קמיצה היא". וכ"כ **בעולת שלמה** (יג:): "וישני בזיכי לבונה אִקְבְּעוּ בחד מנא, דשולחן מְקַדֵּשׁ לְבִזְיִכֵּי כמ"ש התוס' לקמן (דף צו.) ד"ה והאיכא וכו'".

יג: ליקוט לבונה. פרש"י (ד"ה ליקוט לבונה): "דְּלֶאֱחָר הַקְטֵרֶת-הַקּוֹמֵץ הִיא מְלֶקֶט הַלְבוֹנָה מֵעַל הַסֶּלֶת וּמְקִטִירוֹ". נמצא מדבריו שאין זה סילוק הלבונה הַצָּדָה הנעשה לפני הקמיצה (סוטה יד:, הבאנוהו בפנים לעיל יא.), שהרי הסילוק אינו אלא הזזה בתוך הפלי (רש"י בסוטה ד"ה וּמְסַלֵּק הַלְבוֹנָה), ונעוד, שכאן הרי כאן מְדַמִּים את הליקוט להולכה, והרי היא צורך ההקטרה (ולא צורך הקמיצה כהתם). ועי' רש"ש.

ליקוט לבונה בן. כ'הולכה וטרת', דהולכה היא. עי' **חזון איש** קדשים קמא (כט, ד); ועיין **זבח תודה** (הערות בעל החפץ חיים לספרו ליקוטי הלכות) כאן ובסוף פ"ק; ראה הערתנו לזבחים (טו.).

שיטת רבי יוסי לגבי מחשבת הפרדת זוגות-מַעֲבָבִים. (הוספה ממהלך הסוגיה) מודה ר' יוסי (יד:): הִקְמַץ מנחה להקטיר את הִקְמַץ מחר - פיגל את השיריים (לא הִקְמַץ, שאינו מתפגל כי אין לו מתיר). וכ"ש שאם חשב על ירך ימין התפגלה ירך שמאל (ונדחו דברי רב הונא בדעת ר' יוסי). ע"כ.

יד: תני לוי: אין מצטרפים. רבא הִקְמִידָה כרבי, אך אביי דחה זאת: שמענוהו רק לגבי חצי מתיר וחצי אכילה, ולא לגבי כולו מתיר וחצי אכילה. וכ"כ **בקרן אורה**: "לפי מסקנת הש"ס נשאר רומיא דברייתות בקושיא, ולא אשכחן תנאי דפליגי בזה, וע"כ ברייתות פליגי אהדדי, ולא שיכיא כי האי סוגיא". ובשפת **אמת** כתב תחילה שברייתא דלוי עיקר וקמייתא משבשתא; אך בעקבות פסיקת **דמב"ם** (פסולי המוקדשין יד, י) קמייתא (וכישיאומרים בתרא), כתב להסביר ששיטתו "דנהי דאביי דחי דאין הוכחה מרבי, מ"מ כיון דלא אשכחנא תירוצא אחרינא בעל-כרחין תירוצא דרבא אמת, דתליא בפלוגתא דרבי ורבנן, דאל"כ כמאן תרמיא?, וא"כ הלכה כחכמים".

רבי: שחט אחד מַכְבְּשֵׁי עֶצֶר לֵאכּוֹל כַּחֲצִיזִית מְחֻלָּה אחת ואת השני לאכול כחציית זית מהחלה האחרת כשר שאין לגזור. (תוספת פירוט ממהלך הסוגיה) אביי: לרבי חצי-מתיר וחצי-אכילה אין מצטרפים כלל, וכשר; אך מתיר-שלם וחצי אכילה מצטרפים. רבב"ר חנן: א"כ גזור חצי מתיר וחצי אכילה (לפסול) משום כולו מתיר וחצי אכילה! שהרי ר' יוסי גזור (לפסול) בפיגל מתיר את המתיר, וחכמים בפיגל בחצי-מתיר! אביי: ר' יוסי וחכמים לא גזור אלא היכן שיש דומה לו פיגול (משא"כ בחצי-אכילה): לר' יוסי, מתיר את המתיר (קמיצה במחשבת לבונה) - משום מחשבת קמץ; ולרבנן, פיגול בחצי-מתיר משום מקרים שאותה 'אכילה' היא מתיר שלם (קומץ מנחת-חוטא, לבונה-בבזיכין, וכך מדויק מיתור המשנה), ב-1 כבש/בזך במחשבת 2 החלות/הסדרים - שמא ישחט גם את השני במחשבה. אך בחצי-מתיר וחצי-אכילה אין שייך לגזור. [יצוין, כי בסמוך (ד.) דייקו

מדברי: אך 'כזית משתיהן למחר' בשחיטת כל כבש - מצטרפים; כר' יוסי ולאפוקי מחכמים וגם מדר"מ דחצייתמיה. אך למסקנה המהלך אינו נצרך].

רבי יהודה וכו' ובבייזי הלבוה וקרבו ואפי' יגעו זה בזה (טו). (תוספת ביאור, עפרש"י טו. ד"ה יעשו במזבח וד"ה שאין קרבן) שכיוון שלדעתו טומאה הותרה בציבור (עי' יומא ו-ז: ופסחים עז.), ואין קרבן ציבור חלוק, טומאת הבדח האחד כמוה כטומאת שניהם, ונמצא שאין טעם בשמירת השני בטהרה, שהריהו כאילו כבר נטמא ע"י רעהו. ואין זה כנידון טומאת אחד מן הפבשים/הסדרים, שם מדובר לענין אכילה, ובנאכלים אין שייך היתר טומאה בציבור (עי' פסחים עו:).

ר' אלעזר: כשנטמא לאחר זריקה מודה ר' יהודה שהטהור ייאל. מש"כ שדבריו נדחו למסקנה (טו), כך הסבירו רשב"ץ (ש"ת תשב"ץ ח"ג סי' לו ד"ה עוד כתבת אע"פ) ורש"י; ע"ש (רש"ש תמה על רמב"ם בפיהמ"ש וברטנורא שלא דחו דברי ר' אלעזר, וסיים "ודעתו רחבה מדעתי").

עוד שם, דעת רשב"ץ בתשובה (שם, סוף הדיבור הנ"ל) שלמסקנה הנ"ל אף לחכמים איננו זקוקים לסברת "הציץ מרצה על אכילות", שאין זה אלא לדעת ר' אלעזר, וזו אחת הסיבות שדבריו דחויים, דהא בעלמא (פסחים דף עז, להלן כה:) ק"ל דאין הציץ מרצה על אכילות. ולפי זה, מחלוקת ר' יהודה וחכמים היא האם קרבן ציבור חלוק, ולכו"ע (ר' יהודה וחכמים) אין ציץ מרצה על אכילות. וז"ל רשב"ץ (שם בדיבור שלפניו - עוד כתבת שאם יטמאו): "דלכ"ע אם נטמאו שניהם הם מתרצות ואינן נאכלת, כמ"ש בפרק כיצד צולין; ולא פליגי אלא אם נטמאת אחת מהן ונשארה האחרת, אי אמרינן כיון שנפסל הציץ נפסל כולו לאכילה לפי שאין קרבן צבור חלוק, או אמרינן הטמא בטומאתו והטהור יאכל ולא חיישין לקרבן צבור שיהא חלוק; אבל לענין פיסול הקרבה לא איירי כלל בהך מתנא'...". ומבואר דרשב"ץ לטעמו שדברי ר' אלעזר בסוגייתו נדחו; אך למפרשים שהביאו דברי ר' אלעזר בפירוש המשנה י"ל שהטעם נשאר למסקנה (וכפי שהבינו בפשטות בשערי היכל פסחים מערכה קב, ח"ב עמ' שפ, ע"ש, שהעירו שזה שלא כפי הנראה מהסוגיות בפסחים ולהלן ששיטת ר' אליעזר שהציץ מרצה על אכילות דעת יחיד היא).

טו. תודה וכבישיעצרת וכו' טפל להם. דין דומה, לגבי עֶבֶר וְשֵׁלָה ועוד, עי' זבחים (לה:). ולגבי נְסִימֵי עי' בסמוך (טו:).

שחט תודה וכו'. בעיא דר' אלעזר מאת רב, לפניו בסוגיה ב-3 לשונות. ולגבי הלשון השלישית, של רבה זוטי (טו:), רב פֶּשֶׁט ש'חֲבֵרוֹ=כבש; אך רָאִיתו נדחתה. וכתב בליקוטי הלכות, כי בעיא זו (דלא איפשיטא, ומיבעי לן למיזל לחומרא), לכאורה כר' מאיר אתיא, דאמר (טו). מפגלן בחצי מתיר, ואם 'חברו' לחם משמע פיגל את הלחם, אך לרבנן הא אין כבש אחד לבדו יכול לפגל את הלחם. והוסיף, דבעיא זו נפק"מ לרבנן לענין פסול-מדברנן בלבד. וכן מובא בשיטה מקובצת (טו: אות ח), ע"ש.

טו: (השמטה) אין חייבים מן התורה בכרם אלא על קנבוס ולוף (רש"י ד"ה אסרה תורה: מניי קטניות שיש להם שורש ואין זרעם כלה; ל"א: הדומים לכרם ותולים פירות באשכולות. רמב"ם וכס"מ הל' כלאים ה, ג: עושים פרי ל-3 שנים), אך שאר הזרעים אסורים מדברנן בלבד. מעשה באחד שזרע בכרמו של רעהו שהיה סמדר, וחכמים אסרו את הזרעים והתירו את הגפנים; ששאר הזרעים מלבד קנבוס ולוף אינם אסורים אלא מדברנן ולא גזרו על בעל-הכרם שלא עשה אסור (שאל"כ היה לומר ק"ו: ומה האוסר אינו נאסר, הבא לאסור ולא אסר אינו דין שלא ייאסר? אך רב בדבריו בענין פיגול התעלם מק"ו כזה). ע"כ.

טז. לרבי מאיר מפגלים בעבודת חצי מתיר וכו'. בתוס' (ד"ה בין בראשונה) הוכיחו מזבחים (ל). שהמפגל בחצייתקומין אין זה כלום ועדיין אינו נחשב חצי מתיר. וכתבו שפמו כן אם פיגל בחצי הזאות הפנימיות (דיוה"כ) אינו כלום. ובמה שפלפל בדבריהם הגר"ז (חדושי מרן ר"ז הלוי, לרמב"ם, הל' פסוה"מ יד, ז), ראה הערתנו להלן (כז) בס"ד.

ומודים בקמיצה ובקידוש-בכלל. אפי' חשב להקטיר הקומין מחר; שחשב על חצי מתיר בעת עבודה שלמה. רש"י (לעיל יד. ד"ה ולאפוקי מדר"מ), ע"ש.

טז: הקטיר כשומשום וכו'. לכאורה תלוי הדבר במחלוקת האמוראים להלן (כו: נח:). האם יש הקטרה בפחות מכזית; וסוגייתו כמ"ד יש הקטרה פחות מכזית, ונחלקו הבריות לגבי הקטרות של כשומשום האם זו דרך הקטרה וכו'. אך בקדן אורה חילק (בעקבות רמב"ם) בין הסוגיות: בסוגייתו העלה כל הקומין על המזבח, אלא שאת הקטרה על האש עשה מעט מעט; ובדין לגבי הקטרה בפחות מכזית מדובר בהעלאות על המזבח (ובזה הסביר את המינוח השונה בין הסוגיות - כאן 'דרך הקטרה בכך', ולהלן - 'יש/אין הקטרה בפחות מכזית').

יז. לאכול מן המיעוד-להקטרה וכו'. יש להוסיף עוד, ששמואל סובר שטעמו של ר"א מפוסק (ובכרת, וכרבי אלעזר בן שמוע כאן יח. בדעתו), שכך מוכח מדבריו לגבי המשנה בזבחים (כח:): "סבריה עור-אֵלֶיהָ [שחשב לאכלו למחר] כאלה דמי. והא קא מחשב מאכילת מזבח לאדם! אמר שמואל: הא מני?- ר' אליעזר היא, דאמר מחֻשְׁבִּין מאכילת מזבח לאכילת אדם..." כן העירו בתוס' (יח. ד"ה אלא; זבחים ד"ה אמר), וע"ש.

כזית. (השמטה - הובא לעיל יב:), ר' שם דברינו והערת-השוליים) פחות מכזית - כשר; ואין אכילה והקטרה מצטרפות לכזית. ע"כ. וע' כאן רש"י על המשנה, דלר"א איצטרך כהן; ובתוס' יו"ט הוסיף על דבריו, דאף למ"ד שר"א מדאורייתא פוסל ובכרת, "נ"ל ליישב ג"כ, דהיא גופא קמ"ל, דלא תימא דר"א מדברנן פסל מטעם גזרה; קמ"ל דב'כחצי זית' מכשיר, ואם איתא דמדברנן - א"כ ה"נ לגזור!- אלא טעמיה ברישא דמדאורייתא הוא".

יז: דעת רבי אליעזר ורבנן וכו'. זו ההעמדה השנייה לברייתא, וְשֵׁלָה וְחֵטְאֵיהָ הַסְבִּיר רש"י את המשנה (יז, ע"ש, ור' לעיל בסמוך). יש קושי מסוים בלשון רש"י (ד"ה והכא ג' מחלוקת), שהוסיף "ומקצת דמו אטו כל דמו לא גזרינן", עיין קרן אורה. ובעולת שלמה כתב שפונת רש"י שכיוון שאין אוסר במחשבת הינוח אין שייך לגזור מקצת אטו כולו. ולגבי מה שנקטה הגמ' בהסבר זה ששלוש דעות בדבר ולא שתיים, עיין מש"כ בשיטה מקובצת (אות ג). עוד בענין מחשבת הינוח, עי' זבחים (לו:).

יח. לא יצק שמן אחרי הבליה. דלקמן (עד:): איתא דמנחה טעונה שלוש מתנות שמן: לפני הסולת, אחרי הסולת (וזו הנקראת בלילה, שאז בוללים), ואחרי הבליה. רש"י (ד"ה לא יצק).

ולא בלל - בכלל הבליה מתן השמן (השני מבין השלושה); וכתב בישר וטוב (כאן, ולהלן נה. על תד"ה כל המנחות) שבכלל זה גם מתן-השמן הראשון (הנקרא שמן בכלי). ובחזון איש כתב (סי' כה אות יב) שפונת רש"י שבלא אלא שלא נתן שמן לבלילה, ע"ש. ולכאורה ה"ה כשלא בלל כלל, כשרה (וכ"כ בליקוטי הלכות בסתימת לשונו). ופרש"י (ד"ה לא יצק לא בלל) שנתן כל השמן תחילה, שהרי אם חיסר מן הלוג הא אמרן לעיל (יא). שפסולה. אך בחזון איש (סוף דבריו שם) כתב שיותר נראה שאם לא בלל כלל המנחה פסולה, שאינה 'בלילה בשמן' אלא 'חֲבֵרוֹ'.

יח: זך יצק כשרה וכו' ר' שמעון פוסל 'וְהִבְיָאָהּ'. וי"ו מוסיף על ענין ראשון (יט), ו'מושכת' את ה'כהנים' אל ה'ויצק' שלפני כן. בגמ' מקשים שלפי דרשה זאת יש להצריך כהן גם בשחיטה: 'וְשֵׁחֲטָהּ' יחובר הלאה אל הקבלה; והרי ק"ל שחיטה כשרה בְּזֵרָ! ומְרַצִּים, שהוקשה שם השחיטה לסמיכה (שהיא בידי בעל-הקרבן, גם זך), להכשירה בְּזֵרָים (ומעתה נצרכים בגמ' לבאר מִיָּן שאין השחיטה דווקא בבעלים). והקשה בשיטה מקובצת (יט. אות ד), שהרי תנאים רבים דורשים וי"ו מוסיף על ענין ראשון ומדוע דווקא לר"ש הקשינו כאן? ע"ש שני תירוציו. ובישר וטוב (יט). הוסיף דמשמע (זבחים מח). דכו"ע ס"ל וי"ו מוסיף על ענין ראשון; אלא שפאן דרשת ר"ש אינה וי"ו מוסיף רגילה שהיא היקש, שהרי 'וְהִבְיָאָהּ' אינו ענין עבודה שנוכל להקיש אליה, אלא היא ענין כהונה גופה; ועל כרחנו שכוונת ר"ש כאן שמכוח הוי"ו-המוסיף ידרש המקרא לפניו, ומעתה כיוון שפתובה כהונה גם לגבי 'וְיִצֶק', אין מקום ללמוד ש'מקמיצה ואילך מצות כהונה', והדר ליה סתמא, ומסתמא יציקה בעיא כהונה מהפכות בפ' קרח 'תשמרו את הנתנתם לכל-דבר המזבח' (וע"ש שפתב שמשמע כן מתד"ה במקרא).

ר' שמעון. בברייתא מונה ר"ש 15 עבודות (עי' תד"ה מנין שפתבו ש'תנא וישר'), ובכללן הַבְּלִיּוֹת וְהַפְּתִיחוֹת והמליחות והתנופות וההגשות. והלא לגביהן תנן שאין מעכבות! בתוס' (ד"ה ורבי שמעון) כתבו בשני אופנים: (א) לר"ש, אף שאין עבודות אלו מעכבות, עשייתן ביד זך גרועה, שמחלל עבודה; וכן לגבי סוגית 'בללה חוץ לחומת העזרה' (לעיל טו, ע"ש בתד"ה רבי יוחנן; אמנם ע"ש בשפת אמת). (ב) ר"ש אכן חולק על כל אלו במשנתו ודעתו שהן עבודות מעכבות. ובקדן אורה צידד (בראיה מקושיית הגמ' כאן ולהלן קג: "כי אינם נבללן מאי הני...") כתיירוצם הראשון.

וכן בדומה למשנה שם ("קיפה"). ובמשנה לגבי לב (שם קט.). "הלב, קורעו ומוציא את דמו. לא קרעו (אלא בישלו כד) - אינו עובר עליו", פרש"י שמדובר בלב עוף שאין בו כזית, "אבל בהמה חייב כרת אם לא קרעו לאחר בישולו". וכתב בסמ"ג (לאווין קלו, בפירוש ראשון; וכן: צמח צדק תשובות ופסקים, י"ד סט; ערו"ג כרתות כב.) פרש"י פירש כרב, החולק על זעירי, דגרסינן בכרתות (כב.): "א"ר זירא אמר רב: לא שנו אלא בלב עוף, והאיל ואין בו כזית, אבל לב בהמה דיש בו כזית - אסור וחייבין עליו כרת"; ולרב יש כרת על דם שבושל (סמ"ג תלה דעת רב גם ברבא שבסוגייתו). ובסמ"ג כתב בפירושושני כתוס' בחולין (ד"ה הלב): "אפס יש ליישב דברי רב לדברי הכל ולפרש כי 'לא קרעו אינו עובר עליו' מדבר בין אכלו חי בין אכלו מבושל, ועל זה מפרש רב שבבלב בהמה ענוש כרת אם אכלו חי". והביא כל זאת בקונטרס הבלעת הדם הנ"ל (לה. בדפי הספר), וכתב שם שהוא דוחק. וכתב שם לתרץ באופן אחר, שאין מחלוקת בין רב ובין זעירי, ו"שאני לב דשיע" (פסחים עד); ובשר הלב אינו בולע, "וכמו... שמוציא הדם שבתוכו ואוכל הכלי (=הלב) לפי שלא נשתנה לגרעיותא - ה"נ הדם שבתוכו לא נשתנה למעלותא, ונשאר באיסור כדמעיקרא וחייב עליו כרת" (לו. בדפי הספר; ע"ש). ונמצא, לדברי בעל קונטרס הבלעת הדם, שרב אינו חולק על זעירי; אלא ריש לקיש (בחולין קכ. וסתמא דגמ' התם אליביה), ודעה זו דחוויה מכוח סוגייתו. מה שכתבנו בפנים, לחלק בין דברי זעירי לדיון לגבי דם שקרש, הוא ע"פ דרך זו, וכאמור.

כא: המלח נתון וכו' בלשכת המלח למלוח עורות קרבנות בלשכת הפרווה. כ"כ בתוס' (ד"ה בלשכת), ע"פ המשנה במידות (לז; ה, ג): "לשכת הפרוה - שם היו מולחין עורות קדשים". אך הם הקשו, שא"כ היה מלח גם בלשכת המלח וגם בלשכת הפרווה, והיה לתנא כאן למנות ארבעה מקומות למלח! ולא תירצו. **ובלחם משנה** (הל' איסורי מזבח ה, יג) דייק ברמב"ם כדברי תוס', ואת קושיית תוס' תירץ, שבלשכת המלח אוסרין רק המלח למליחת העורות, לכן נחשב אחד עם לשכת הפרווה. אך לכאורה דחוק הוא בלשון המשנה במידות "לשכת המלח - שם היו נותנין מלח לקרבן". וצ"ב (וע"ע מה שהקשה בספר מנחה טהורה, רבי חיים אברהם גאגין, לימים הראש"ל צ). ואולי י"ל כעין זה, שאחסון המלח לכלל השימושים, לטווח רחוק, הוא בלשכת המלח; והברייתא כאן מוזה את המקומות שבהם משתמשים במלח ולא את המקומות שרק מאוחסן בהם, ומאידך אי אפשר שלא להזכיר את לשכת המלח, וכיון שרוב כמות המלח משמשת למליחת עורות קדשים נקטה הברייתא 'לשכת המלח' בהתייחסה לשימוש שבלשכת הפרווה. אך עדיין מידי דחוק לא יצאנו. ובתוס' ישנים ביומא (יט. ד"ה לשכת הפרוה) הסבירו ש"לשכת המלח" כאן בברייתא הפוונה ללשכת הפרווה שבמידות, ולא ללשכת המלח שבמשנה שם. וכ"כ כאן בשיטה מקובצת (אות יב, בשם תוספות חיצוניות; ע"ש).

(בעניין דברי בן בוכרי וטענת הכהנים [שבסוגייתנו לא הובאו אלא להבהרת ה"א], ובעניין מנחת שותפותיהן, ר' הערתנו להלן עד: בס"ד).

כב. שתי מנחות שהתערבו אם יכול לקמוץ מכל אחת בנפרד כשרות. ואם לאו - פסולות; ופרש"י (כב. ד"ה אם יכול) דדרשינן בתו"כ: "מְסַלְתָּהּ" ולא מסולת חברתה. והנה מצאנו להלן (קה: ביחס למנחה מעורבת מחלות ורקיקים שאינו זוכר מה נדר) שלדעת רבי שמעון אדם יכול להביא "עשרון אחד משני עשרונות ולווג אחד משני לוגין" (אף לכתחילה - ישר וטוב שם, ע"ש), ואומר 'מנחה אחת לחובתי ואחת לנדבה' (עי' רש"י שם ד"ה שמעין), וקומץ שתי פעמים בתנאי. ולפי זה יש לעיין האם גם במשנתנו יאמר ר' שמעון שאפשר לקמוץ פעמיים וכתנאי. ואכן נגע בזה הראש"ל צ רבי חיים אברהם גאגין (לדברינו אלו הזדמן להיכתב ביום פטירתו, כ' באיר) **במנחה טהורה** (קה:), שדן ביחס לטווגה שם, לגבי חלות ורקיקים: אין יכול לקמוץ מזה על זה ע"י התנאי האמור שם ("אי חלות לחודייהו ורקיקין לחודייהו אמרי - דקא קמיצנא מחלות ליהני אחרות, דקא קמיצנא מרקיקין ליהו ארקיקין; אי מחצה רקיקין ומחצה חלות אמרי - דקא קמיצנא מחלות ליהו ומחצה חלות ומחצה רקיקין, ודקא קמיצנא מרקיקין ליהו ומחצה רקיקין ומחצה חלות?"), והלא תנן (כאן) שתי מנחות שנתערבו וכו' פסולות, ופרש"י (כב. ד"ה אם יכול) דדרשינן בתו"כ "מסלתה" ולא מסולת חברתה, שאין לקמוץ מאחת על חברתה (והרי אם נדר מחצה חלות ומחצה רקיקים, וקמץ בנפרד מהחלות ומהרקיקים, נמצא קומץ ממנחה אחת על חברתה)! וכתב, שדחוק לחלק ש"מסלתה" ולא "מסולת" חברתה היינו בשתי מנחות נפרדות לגמרי שהתערבו, לעומת הנדון להלן דמעיקרא וקודשו לבוא בתערובת, יחד, ולכן זה פחות 'סולת חברתה'. והניח בצ"ע (שגם בנדון להלן יש לפסול "כיון דלפי האמת לאו 'מסלתה' קרינן ביה, כיון דמחצה נדר ומחצה נדבה!"). נמצא מדבריו שקשה לחלק בין שתי הסוגיות; ולפי זה לכאורה יש מקום לומר שרבי שמעון דלהלן אכן חולק על משנתו, וגם כאן קומץ ומתנה (מה שאני קומץ בראשונה הוא למנחה הראשונה, ובשנייה למנחה השנייה), ולית ליה "מסלתה" ולא מסולת חברתה" אלא כשקומץ ממנחה אחת על מנחה אחרת, ולא כשקומץ מתערובת שתיהן.

הגדרת מין במינו לר' יהודה וכו' רבי חייא: כל שיכול להיות כמוהו וכו'. כתבנו דסוגיין דעלמא דלא כר' חייא, ע"פ תוס' (כב. ד"ה ורבי יהודה; כג. ד"ה לימא); אבל רבי יוחנן דלא כרבי חייא, דהכי נמי מוכח לקמן, דלאו כולי עלמא אית להו דר' חייא... (התייחסותם היא לדברי ר' יוחנן בע"ז עג; ש-2 כוסות יין, חולין ותרומה, שנמזגו במים, ועירבן יחד - כאילו יין החולין אינו, והמים מבטלים את יין התרומה). ועי' רש"י (כג. ד"ה לעולם), שהקשה ממשנת "אין דם מבטל דם", ו"פירש בקונטרס לקמן דלרב חסדא דאזיל בתר מבטל הוא דלא כרבי חייא" (כך ע"פ תוס' לעיל הנ"ל; ועי' ברש"י שלפנינו ובהגהה שעל הגליון, ובשטמ"ק שם אות טז). והמשיכו בתוס' הנ"ל: "ואפ"ל לר' חנינא דאזיל בתר בטל - נראה דאיכא טובא, דההיא ד'אין רוק מבטל רוק ואין מי רגלים מבטל מי רגלים' (עי' זבחים עט), וגבי דם כיסוי (חולין דף פז:), שנתערב בדם בהמה דא"ר יהודה אין דם מבטל דם - כולוהו אי אפשר לזה להיות כזה אפ"ל לר' חנינא... וכל סתמא דהתלמוד לרב חסדא דלא כר' חייא...", ועי' בדבריהם דוגמות נוספות.

כד. נגע בה טמא לא נפשט האם 'שבע טומאה' ועכ"פ אין אומרים זאת בטומאה חמורה או בבת אחת (כד:). (גרסה מפורטת) תנן (כלים כז, ט): סדין טמא-מדרס, קבעו וילון - נטהר מן המדרס (ולא 'טמא עוד אדם), וטמא מגע-מדרס (ומטמא אכלין ומשקין). רבי יוסי: אינו טמא מגע-מדרס (שהרי לא נגע במדרס), אך אם היה תחילה גם טמא מגע-זב - כשפקעה ממנו טומאת מדרס (בהקשטותו מדרס) נשארה בו טומאת מגע (לטמא אכלין ומשקין). 'סיפא' (אינו במשנה, רש"י); ומודה רבי יוסי בשני סדינים מקופלים ומונחים זה על זה וישב עליהם זב (עי' שטמ"ק ג) - העליון טמא מדרס והתחתון מדרס ומגע-מדרס; אף את"ל דבעלמא אמרינן 'שבע טומאה' (אין טומאה חלה על טומאה קיימת אם לא שהיא חמורה), אין אומרים זאת כששתי הטומאות בבת אחת. ע"כ.

כה. וחל"ב. ובהערת השוליים. בפסחים (עז: ובהערתנו החיצונית שם) הגמ' מדייקת מדברי ר' יהושע (שאם נטמא הבשר והחלב לא יזרוק את הדם) שאין הציץ מרצה על העולים, ופרש"י שם (ד"ה הציץ מרצה) דהיינו אימורים. אך בסוגייתנו כתב רש"י (ד"ה דמרצה ציץ) דלכ"ע הציץ מרצה על העולין; וכן נקטה הגמ' לעיל (טו). ביחס לבזיכי לחם הפנים. אמנם הבזיכים אינם כאימורים אלא כקומץ ודם; וכבר עמד על כך **בחמדת דניאל** בסוגייתנו, והסביר דתרי גוויי 'עולין' הם: העולים ומכפרים (אפשר לומר: המתירים) - דם, קומץ, לבונה, מנחת כהנים, בזיכים; והעולים שאינם מכפרים - חלב ואיברים. ר' יהושע חולק באחרונים (כפרש"י בפסחים), ומודה - כדברי רש"י כאן ולעיל (טו). - במתירים. ולכאורה דבריו מוכרחים ע"פ הגמ' לעיל שקוראת לבזיכים 'עולין'; וכאמור. **ובצאן קדשים** כתב שנראה ליישב בדוחק, שלמסקנת הסוגיה בפסחים מחלקים לר' יהושע בקרבן יחיד בין לכתחילה לדיעבד; ועל כן מדויקים דבריו בברייתא שם שאם נטמא הבשר והאימורים לא יזרוק הדם, שאף שהציץ מרצה על העולים - ה"מ דיעבד, לכתחילה לא. ועיין גם ישר וטוב.

בהערת השוליים הזכרנו טומאת התהום. עיין בזה בפסחים (פ-פא:); ובנוזר (סג-סד:); שכן הדין לכהן המרצה בקרבנותיהם ובתמיד; משא"כ לתרומה. ונביא מקצת מלשון **קרבן אורה** בנוזר: "וכיון דמצינו בתמיד וניזר ופסח דבכולהו כהן העובד מרצה בטומאת התהום - הוא הדין בכל הקרבנות; דלענין כהן העובד אין לחלק בין קרבנות ניזר לשאר קרבנות. כן נראין הדברים ברורים בדעת הרמב"ם ז"ל".

כה: בקרבן יחיד במזיד אינו מרצה וכו', ובהערת השוליים. הקושי ממסכת יבמות (צ). כמובא בתוס' (ד"ה ורב שילא, ע"ש; ובסוגיות המקבילות), שם הגמ' הביאה את שתי הברייתות ולא ראתה ביניהן סתירה אלא נקטה בפשטות שמדאורייתא הציץ מרצה על המזיד ומדרבנן קנסוהו (לענין הבשר). עיין בזה שערי היכל לפסחים (פ: מערכה קי). מש"כ בשם **תוס' ביומא** (ז. ד"ה שנטמא), ע"ש, והרי מקצת לשונם: "...וי"ל דאינו סברא לחלק בדאורייתא בין שוגג למזיד, לא בזריקה ולא בטומאה, דנדאי מדאורייתא מרצה בכל ענין, וחילוקא דמפליגין בין שוגג למזיד - היינו מדרבנן, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה" (עיין שערי היכל הנ"ל, שהגמ' ביבמות לא נצרכה לברייתא המקילה כדי להקשות, אלא הביאה אותה כחזוק לקושייה. וכתבו שם גם שפתוס' משמע מרש"י שם טז: ד"ה במזיד לא הורצה וד"ה בין בשוגג. וע"ע תוס' בסוגיות המקבילות, שכתבו באופן מעט שונה). **ובמרכבת**

המשנה רבי שלמה מקלמא (הל' ק"פ ד, ב) כתב שהסוגיות חולקות, ולדבריו, באמת החילוק של הגמ' ביבמות בין דאורייתא לדרבנן יכול להיות תירוץ נוסף (רביעי, וחולק על קודמיו) לטתירה בין הברייתות כגון.

באלו אפשר ליישב סתירת סוגייתנו עם הסוגיה ביבמות. אך, לכאורה, אין זהו כדי לתרץ את הסוגיה בפסחים (פ:), לפי רש"י שם (ד"ה הציץ מרצה), שאף הושווה לא הורצה להתיר הבשר באכילה אלא לפטור מפסח שני, וא"כ המזיד חייב בפסח שני (כפי שהקשו שם בתוס' ד"ה נזרק. ובגמ' שם הובאו חילוקי רבינא ורב שילא שבסוגייתנו לענין מזיד!) לזה נצטרך לתרוץ המבי"ט **בקרית ספר** (הל' קרבן פסח ד, ב) ומהר"י **קורקוס** (שם), לחלק בין פסח שני שאר הקרבנות, שהפסח עיקרו בא לאכילה ולכן המזיד נפסל אף מן התורה. ובשפת אמת בפסחים כתב, ליישב דברי רש"י שם, ד'לצדדין קתני', שהמשנה שם מדברת הן בטומאת דם והן בטומאת בשר (כדפרש"י שם ד"ה הפסח שנוזק), ו"א"כ הא דקתני דמרצה - לצדדין קאמר: בדם מרצה לאכילה, ובבשר מרצה שלא לעשות פסח שני. ומשום ריצוי דאכילה בטומאת דם נקט נזרק וא"כ נודע". כלומר, רש"י הוצרך לפרש לגבי טומאת הבשר לאיזה עניין הציץ מרצה, שהרי אין הבשר נאכל. וא"כ לכאורה אפשר לחזור ליישב את הסוגיות לפי תוס' ביומא: מה שהשווה בפסחים לא הורצה להתיר בשר באכילה הוא כשנטמא הבשר, ומשום ש'אין הציץ מרצה על אכילות'; אך כשנטמא הדם מותר הבשר באכילה, א"כ הוא מזיד דקנסוהו רבנן כאמור ביבמות. ובפני שלמה בפסחים ביחס לקושיית תוס' על רש"י, כתב שאפשר שמה שאין הציץ מרצה במזיד הוא מדרבנן, ובכל זאת יתחייב להביא פסח שני: "וצ"ל אף על גב שהיא מדרבנן, מ"מ כיון דרבנן גזרו במזיד - תו לא מרצה ציץ, ומסתעף ממנו ממילא לענין דאורייתא דנדהה לפסח שני ולא ה"י חולין בעזרה". וכן **בפתח הבית דבר בעתו** (לרבי אברהם טיקטין; פסחים פ:; אות פו): "קצת י"ל כיון דהפקר"ד הפקר הפקירו את הפסח וא"כ ה"י הקריב את שאינו שלו". לפי זה, לכאורה, נזדקק ג"כ לחילוק של קרית ספר ור"י קורקוס בין פסח שני שאר הקרבנות, ונאמר שבשאר הקרבנות קנסו את המזיד שלא יותר הבשר (כאמור ביבמות), אך בפסח - שעיקרו בא לאכילה - אף הפקיעו ממנו את הבעלות על הקרבן, וכך יצטרך לעשות פסח שני. ולכאורה נצטרך להוסיף ולהסביר כי בפסח, שעיקרו לאכילה, על השוגג גזרו שלא יאכל הבשר, כדי שייזוהו יותר לשמרו בטהרה.

לסיכום - לתוס' ביומא, ברור לגמ' ביבמות שהחילוק בין שוגג למזיד בברייתא הראשונה הוא מדרבנן, ושם אין תירוץ לטתירה בין הברייתות בשאלה מתי קונסים את המזיד, וזה הדיון בסוגייתנו. ולמרכבת המשנה, הסוגיה שלנו חולקת על הסוגיה ביבמות וסוברת ששתי הברייתות עוסקות בדאורייתא. והסוגיה בפסחים ורש"י שם, שבשוגג לא הותר הבשר - שאני פסח, שעיקרו לאכילה ומדאורייתא במזיד נפסל (קרית ספר, ר"י קורקוס); או: דברי רש"י אמורים בטומאת בשר, אך בטומאת הדם הותר הבשר כבסוגייתנו (שפת אמת). בפני שלמה ובפתח הבית נקטו שאף בפסח קנס חכמים הוא, ובמזיד הפקירו את הקרבן ולכן חייב בפסח שני.

בקרבת יחיד במזיד אינו מרצה וכו'. ראה סידור מהלך הסוגיה בקונטרס דפיהעזר שלנו בס"ד.

נטמא הבשר ר' אליעזר: ציץ מרצה על אכילות; ר' יוסי: לא. וראה הערתנו לעיל (יד): בס"ד במה שנראה שם דכו"ע ס"ל שהציץ מרצה על אכילות.

טמא שאכל בשר קרבן נותר או יוצא חייב וכו'. ובסוגייתנו מובאת הברייתא ש'הניתר לטהורין חייבין עליו משום טומאה, ושאינו ניתר לטהורין אין חייבין עליו משום טומאה', ורש"י ציץ בעלמא (להלן ק. ד"ה וטמא, זבחים לד. ד"ה אתיא טומאתו, מכות יד: ד"ה ר' יוחנן) כמקור לפטור על טומאה לפני זריקה ובקרבת שפסל לפני זריקה. סוגייתנו כוללת פרטים רבים בעניין חיוב טמא; לצדן של סוגיות נוספות הפוזרות בתלמוד. ליקוט דברים מן הסוגיות וסידורם בטבלה הבאנו בס"ד בהערה לזבחים (לד., ומשם לקונטרס דפיהעזר שלנו, שם), ראה שם.

כו: הקטיר הקומץ וכו' בפעמים רבות. ועיין לעיל (טז); ובהערותנו שם כתבנו בשם **קן אורה** שחילק בין הסוגיות, ששם העלה כל הקומץ יחד על המזבח ורק ההקטרה על האש היתה טיפין טיפין. ולגבי מה שכתבנו בדעת רבי אלעזר, עיין רש"י לעיל (יב: ד"ה א"ל אביי) ובזבחים (קט: ד"ה והקטרת).

כז: שמן וקומץ וכו' מיעוטם מעכב. לגבי השלכת דין זה על תערובות, עי' לעיל (כב. ורש"י ד"ה והן בולעות).

המעכבים זה את זה וכו' 2 כבשי עצרת. בעניין היחס שביניהם ובין הלחם, ובין שאר הקרבנות האמורים בעצרת, עי' להלן (מד:-מט.).

המעכבים זה את זה וכו'. ובהערת השוליים הערנו מדברי **תוס'** (ד"ה ארבעה שבמצורע), **תוס' יו"ט ותפארת ישראל** (אותיות נו, ס), דתנא ושייר טובא. ועי' גם **רש"י**. ובמנחת אברהם (זבחים מא: אות ג) כתב בשם הגרי"ד, שמשנתנו לא בכדי שינה; שאפן נשנו רק הדברים המעכבים זה את זה, שזה ללא זה כאילו אינו. כגון 7 הזיות שהוא עיכוב במתנות עצמן (נאמר בהן מניין והן צריכות להצטרף יחד ל-7), והדברים הצריכים זוג; 4 הקמתנות על מזבח הזהב (וההזאה שלמעלה בדיוה"כ) אינן עיכוב במתנות, שאינן זקוקות זו לזו, כל מתנה נחשבת בפני עצמה, אלא שהקרבן זקוק לכולן, והעיכוב הוא בקרבן. חילוק זה - בין דברים שהעיכוב הוא בגופם לבין דברים שהעיכוב הוא חיצוני להם - דק, ומקורו בדברי הגרי"ד (הדושי מ"ד ר"ז הלוי לרמב"ם הל' פסולי המוקדשין יד, ז עמ' 96), שהתקשה בדברי תוס' לעיל (טז. ד"ה בין בראשונה), דבחצי הזאות דפנים מודה ר"מ דלא הוי פיגול, כחצי קומץ דספ"ב דזבחים (ל. "הרי קמיצה דכי לחצות דמי ופליגי"). ומדוע במתנה אחת בחטאת, לב"ש דבעו דווקא שתי מתנות לעיכוב (זבחים לו: לז:), ביארו בתוס' בזבחים (לח: ד"ה וליתנייה) דלענין פיגול כחשב באחת מהן באנו למחלוקת ר"מ ורבנן אי מפגלין בחצי מתין; ומדוע אין אמורים שהוא כחצי קומץ? מלשון קדשו: "והנראה לומר בזה, דשאני חצי-מתנות דפנים ממתנה אחת חטאת אליבא דב"ש: דגבי שתי-מתנות דחטאת נהי דס"ל לב"ש דבעינן שתיים דוקא לעיכוב, אבל כל הדיון הוא רק בהקרבן, דהקרבן בעי שתי מתנות ושתייהן מעכבות בו; אבל בהמתנות עצמן כל אחת צריכה לחברתה... כולן מעכבות זו את זו בעצם החפצא שלהן ובעינן שיצטרפו יחד ויהיו ז' הזאות... וכל פחות משבע לאו כלום הוא. ולא דמי לשתי מתנות שבחטאת, דהתם לא נאמר דין של מספר בעצם המתנות, רק דלפינן מקרא דשתיים מהן מעכבות בהקרבן, אבל כל מתנה בפ"ע דבר-שלם הוא, וע"כ הויין כמו קומץ ולבונה שהקרבן ניתר בשתייהן וכל אחת מהן 'חצי מתין' מקרי". ע"כ מלשון הגרי"ד. ועי' עוד שדייק זאת מהגמ' בזבחים (לט. מ. "אין לי אלא מתן שבע שמעכבות בכל מקום, מתן ארבע מניין..."). ועי' מנחת אברהם הנ"ל; שהמשיך והסביר לפ"ז - גם זה בשם הגרי"ד - את מה שהוקשה לרש"י (ע"ש) על ה"אחת למעלה" בהזאות פנים דיוה"כ, שלא נשנתה במשנתנו, שהיא אינה מעכבת את 7 המתנות שלמטה, ומה שהיא עצמה מעכבת הוא מפני שהקרבן צריך 8 הזיות, אחת למעלה ושבע למטה; ולפ"ז, לר"מ, שמפגלין בחצי-מתין - יוכל לפגל במתנה האחת-שלמעלה ואינו כחצי קומץ (ועי' שם במנחת אברהם. והעיר שם שלזה יש גם תירוץ של מהרי"ל דיקטין, כתבים סי' צ, דלא תנן אלא דברים המעכבים זא"ז, ואילו אחת למעלה ו-7 למטה הרי גם הסדר מעכב, שהאחת שלמעלה קודמת).

שם, ובתוס' (ד"ה ארבעה) העירו גם משבע הזאות דמצורע, וכפי שצויין בהערת השוליים. ע"ע זבחים (מ). "מתן שבע שמעכבות בכל מקום היכא? אמר רב פפא: בפרה ובנגעים", וע"ש ברש"י (ד"ה בנגעים) שהוא מדכתיב "תהיה" וכל ה"ה"ה לעיכובא.

כז: שרק הבא ממש וכו'. (השמטה, הבאנו ביומא נג.) מחוסר-כפרה (וכ"ש טב"ו וטמא) שנכנס לעזרה - שוגג חייב חטאת, מזיד כרת. **טהור** הונכס שלא-לעבודה, להיכל לוקה ("א"ל-ב"א בקל-ג"ת א"ל-הקדש"); לקודש-הקדשים במיתה בידי שמיים ("מ"בית לפרכת. ו"לא ימות"); ר' יהודה: לוקה ("א"ל-ב"א... מ"בית"), רק הבא לפני הארון במיתה ("א"ל-ב"א הקדש"). ולרבנן - למעט כניסה שלא-כדרכה, ו"א"ל-לא דווקא. ע"כ. ועי' משנה כלים (א, ח-ט).

ובפרה כשאינן מכוונות וכו'. עי' רמב"ם (הל' פרה ד, ו) וכס"מ.

כח. "מקשה" וכו' "ז"הב" יתריב" 5. "זהב" נאמרו בפרשה, ובפ' הבעלותך אחד נוסף. עי' תוס' (ד"ה דתניא) לסידור הפסוקים.

ז"הב אין מעכב וכשרה מפל מתכת. (במהדורא קודמת ציינתי: "תיעשה" ריבה. עתה השמטתי, שזה נכלל בכלל-ז'פ"ט-וכלל להלן כח:)

- כט. מן השמיים ראה וכו'. מש"כ שרשב"ל חולק עם ר' יוסי ב"ר יהודה, כ"כ מהרש"א בפירושו ראשון (אך לעניין האש לא כתב שחולקים, שכן פירש שגבריאל מלאך של אש ועסק במעשה אש במנורה של אש).
- כט: מעטים וכפופים. מפני מעשיהן שאינן דומין זה לזה. וכן ע"ב ב"ב (עה). "עתידי הקדוש ברוך הוא לעשות שבע חופות לכל צדיק וצדיק... ואש בחופה למה? אמר רבי חנינא: מלמד שכל אחד ואחד נקנה מחופתו של חבירו".
- אם רוב כל דף ללא טעויות. שאין יותר מ-8 (לרב מ-6) טעויות לדף; שטמ"ק אות כ (נראה שמגיה ומוסיף ברש"י). ובבית יוסף (י"ד רעט, ד) פירש "והוא דכתיב רובה דספרא שפיר" שרוב אותיות הספר אינן שגויות.
- ל. ואם נותר דף שלם לפסוק-האחרון יכול לכתוב מילה בכל שורה. "בסוף הספר אפילו... פסוק אחד בדף אחד", וכפרש"י (ד"ה אלא אימא).
- רבנן-רב: אף באמצע הדף. ולדעתם על הברייתא - כן כתב בחידושים המיוחסים לרשב"א: "וא"ת: א"כ לרבנן דאמרי אף באמצע שיטה וכ"ש באמצע הדף - א"כ ליקשי להו מברייתא דאיתיה לרב מינה! וי"ל דסברי כרב וסברי דרב תנא הוא ופליג, וסברי דרב אמר באמצע הדף כדאמר רב גידל משמיה, ולא שני מימרת רב גידל לומר כדשינינן לעיל 'ההוא באמצע שטה', אלא לוקמה לה כפשטה ודפליגא אברייתא". וע"ע חמדת דינאל.
- יניח שוליים וכו'. השיעורים האמורים הם בס"ת. בסוגיו מבוואר שבחומשים השיעורים קטנים באצבע: למטה 3 אצבעות, למעלה 2, ובין דף לדף כאגודל.
- ל: בן-פקועה הותר בשחיתת אמו אפילו גדל. ע"י חולין (עד-עה).
- פול-לזרע שמקצתו השריש אחרי ר"ה מערבב ומפריש תרומה. ודעת שמואל, שהלכה בזה כר"ש שזורי אך לא מטעמיה - שסובר שמואל שאין בילה' (אלא בנוזלים), אך יכול לערב כי גמרהפרי קובע (ר"ה יג; וע"ש ברש"י ד"ה אשתמיטתיה ששמואל סומך על תנא שאינו ידוע לנו). וע"ע"ש (יב-יד):
- ר' יונתן. כך הכריעו בתוס' (ד"ה הא) שיש לגרוס, וכגורסתנו בחולין (עה; ע"ש).
- שמן דבש שנטמאו אינם נעשים 'ראשון' (לא). המשנה בטהרות (ג, ב). בתוס' (לא. ד"ה אימא) כתבו שלא ייתכן להסביר כפשוטה, יין ושמן דבש כפי שהם, שהרי בכל מקום פשוט ששמן חשוב משקה; ולכן העמיד רבנו תם את מחלוקת התנאים בקרושים. ובפירושו ר"ש למשנה כתב עוד: "וצריך להוסיף על דברי ר"ת ולומר בדק"ש וזוהר ונמחה איירי, דבתוספתא משמע דכל זמן שהוא קרוש אינו לא אוכל ולא משקה". וכ"כ בשם ר"ת בתוס' בפסחים (יד: ד"ה אפילו). ובשיטת רש"י, מסתימת דבריו כאן נראה שאין מדובר בקרושים אלא כפי שהם. וכן מובא בתוס' ב"ב (יט: ד"ה מי פירות) בשם רבנו חננאל, ש"מי פרות' האמורים שם לעניין הכשר היינו 'כגון שמן'. ומה שהקשו בתוס' שבכל מקום אין משמע כן אלא פשוט ששמן משקה הוא - לכא' י"ל דבעלמא סבירא לן כרב אשי, דאין הלכה כר"ש שזורי אלא במסוכן ובתרומת מעשר של דמאי וכדמשמע לרש"י לגבי בן פקועה בחולין עה: ד"ה במסוכן (ובתוס' שם ד"ה אנה). אך בחתם סופר בב"ב (יט: ד"ה במי פירות) כתב בדעת רש"י שם שהלכה כר"ש שזורי (ועיין באריכות בשו"ת חת"ס או"ח סי' מה ד"ה תו תנן). והרב אביגדר נבנצל (ביצחק יקרא סי' יט; וע"י דבריו בקובץ קול תורה כרך כא חוברת ה, שבט התשכ"ז, עמ' ט-י; ובמקומות נוספים) כתב, שאף אם לרש"י השמן אינו מקבל טומאת משקין, מקבל הוא טומאת אכלין (ע"ש); וכפי שכתב באור זרוע (ע"ז סי' קסה).
- לא: בין דפים; בין שורות. לגבי 'בין דפים' פרש"י (ד"ה בין דף) שמדובר בקרע בשיעור יותר מ-3 שורות. לגבי 'בין שורות' פשוט לשון רש"י (ד"ה ובין שיטה לשיטה) שבכל קרע מדובר. וכן דייק מלשונו בדרישה (י"ד רפ, א) רש"י (ד"ה ובין שיטה) ד"בין שיטה לשיטה, דהק"ע הוא דרך חתכה של קלף, ואין דרך לתפור ברחבה של קלף - איבעיא ליה אפילו בקרע כל שהוא אי מותר לתפור או לא". והמרדכי כתב (רמז תתקנט, בשם ר"י): "אם תמצא לומר בין דף לדף כשר - אם סוף-הקרע פונה ומתעקל עד בין שיטה לשיטה מהו?".
- לב. תפילין נכתבות על קלף ומוזזה על דוכסוסטוס; בצד הפנימי. פירש רש"י בסמוך (לעיל לא): "דוכסוסטוס - קלף שלא נקלף" (וכן הוא בדפוס ונציה). ובשטמ"ק (י) הגיה: "שהוא נקלף"; ובדקדוקי סופרים (הערה ש) כתב שזו הגהה נכונה. ובאיזהו מקומן כתב שהמקור להגהה זו הוא פירוש רש"י למסכת שבת (ע"ט): "דוכסוסטוס - קלף שניטלה קליפתו העליונה". בפשוטו, כוונת רש"י שהוא השכבה העבה הקרובה לבשר (הנקראת כיום קודם העיבוד 'דרמיס', לעומת האפידרמיס' - השכבה החיצונית, הדקה), וכפי שפירשו והסבירו בתוס' (שבת ע"ט: ד"ה קלף ודוכסוסטוס); וכ"כ המרדכי (שבת רמז שעב) בדעת רש"י, וז"ל: "והאמת כן הוא, דגיל הוא כשהשיר השיער מן העור וכותבין עליו, שאינו מתוקן כדין ולא נתקן כלל כלפי הבשר, כדאמרין (ב"ב ג. ג) 'גויל - אבני דלא משפיין'. וקלף הוא שכותבין במקום בשר - כשהפשיט את הבהמה את עורה לוקחין את העור וחותכין אותו לשנים, וכותבין בזה ובזה במקום חתך: ועליון כלפי שיער והוא קרוי קלף, וכותבין בו במקום בשר, ששם הוא מתוקן היטב יותר... וחציו התחתון קרוי דוכסוסטוס, וכותבין בו במקום שיער... ורש"י פי' כן". ובביאור תיבת 'דוכסוסטוס' כתבו בתוס' (שם): "ואומר ר"ת דבלשון יון קורין לבשר 'סוסטוס', ו'דוך' פירושו מקום, כמו 'דוך פלך' (ברכות יח: מב: מג.), לכך קרי ליה 'דוכסוסטוס', כלומר מקום בשר". מסורת אחרת בשם רש"י מובאת בספר העיטור (שער א, הלכות תפילין), וז"ל: "ורש"י פירש: דוכסוסטוס - שלא נטלה קליפתו העליונה, 'גויל' - מעובד בעפצים. ולא בריר פירושא דליה". גם בספר מלאכת הסופר לרבי משה בן זבארה (מגורשי קסטיליה, ספרד ה'תשס"א) כתב (עמ' יב, אות טו) שרש"י סובר כרמב"ם. ומן האחרונים, בבית מאיר (או"ח לב, ז) כתב, שלא מצא מקור למש"כ המרדכי שרש"י סובר כתוס', וכתב להוכיח מרש"י במסכת שבת (ע"ט: ד"ה הא דכתב, ע"ש שנראה שהיתה לו גרסה אחרת בדברי רש"י (פרק ב, עמ' 48-55, 52-60). ולשון רמב"ם בהלכותיו לרבי שווא אלבה (ד"ה ארבע חברון, ה'תש"ס), שדן באריכות גם בשיטת רש"י (פרק ב, עמ' 48-55, 52-60). ולשון רמב"ם בהלכותיו כן היא (הל' תפילין א, ז) במקצת הנוסחאות: "ואם לקחו העור אחר שהעבירו שער ויחלקו אותו וְעָבְדוּ לַשָּׁנִים כמו שהעבדין עושין עד שיהיו שני עורות, אחד דק הוא שממול השיער, ואחד עבה והוא שממול הבשר, ועבדו אותו... זה החלק שממול השיער נקרא קלף, וזה שממול הבשר נקרא דוכסוסטוס". אפשר להבין כתוס'. וכתב בסוף משנה: "...ויש גורסין בלשון רבינו בהפך זה: 'החלק שממול השיער נקרא דוכסוסטוס, וזה שממול הבשר נקרא קלף'. וכתב הר"ן ז"ל בשבת פרק המוציא שזה דעת רבינו, והוא גם כן דעת הרמב"ן ז"ל, וזו היא נוסחת רבינו מאין ספק, כמבואר בתשובתו לחכמי לונגל שאכתוב בפ"ג בע"ה, וכך היא גירסת ה"ד מנחה. ואפשר שאח"כ חזר בו וכתב כמו שכתוב בספרים שלנו שהוא דעת רוב הפוסקים". כגרסה שהזכיר - להפך משיטת תוס' - הכריעו במהדורה המבוארת של מפעל משנה תורה, ע"פ תשובת רמב"ם (סי' קלט, קנג, רפט), שם דברי רמב"ם נחרצים וחד-משמעיים. וכ"כ הרב יצחק רצאבי (ש"לחן ערוך המקוצר, כרך ה סי' קסה הערה יב: "לפי נוסחאות כת"י דידן, דאינהו דווקני טובא"). וזו לשון רמב"ם באחת התשובות (הוצ' בלאו סי' קלט, מתורגמת מערבית): "ודעתנו דבר הקלף והדוכסוסטוס (היא כדעת) רבינו האי ז"ל, והיא הדעה הנכונה בלא ספק, ומי שחולק עליה אינו לדעתי אלא בעל-מלאכה הדיוט, לפי שהעור ייחלק לשני חצאין, אחד מהם דק והוא הדוכסוסטוס, והוא אשר נקרא כאן במצרים קנט, והשני עבה והוא הקלף והוא ממול הבשר... והכתיבה בלא ספק הוא על (צד) הפנים הלבן של הגויל (צ"ל: הקלף) והוא מקום הבשר, ובדוכסוסטוס על גבו והוא מקום השער. וידוע שאין כותבים (לא) על הגויל ולא על הדוכסוסטוס אלא אחר העיבוד". נמצא שהמחלוקת בשתי נקודות: זהו הקלף והדוכסוסטוס (כאמור), ומיקום הכתיבה (לתוס' במקום החתך בין השכבות, ולרמב"ם בקצוות. ולשון הגמ' כאן "קלף במקום בשר, דוכסוסטוס במקום שער", לתוס' מציין את מקום הכתיבה, ולרמב"ם הן את מהות חלקי העור הנזכרים והן את מקום הכתיבה, ע"י הערת רבי מאיר מאזוז, אור תורה סיון התשנ"ג עמ' תרמח). ולשון 'קלף' ו'דוכסוסטוס' לרמב"ם תתבאר בדברי בעל העיטור (הל' תפילין) ש'דוכסוסטוס' פירושו קילוף כפול (עפ"י ביאר את משמעות השם לשת"י הדעות): "שנגרד שתי פעמים: אחד במקום בשר, כמו שגורדין העבדין, ואחד במקום של שיער, כגון שגורדין ממנו. ולישנא 'דוכסוסטוס': דו' - שנים; 'בסוסטוס' - גרידה... ורבוותא פירשו... וכשהוא נחלק לשנים הקלף הוא קלף, והקליפה הוא דוכסוסטוס, לפי שהוא הגרידה השנייה...". וע"י בירור הלכה למסכת שבת. לתמונת חלקי העור ועבדו, ע"י בנספחים למשנה תורה לרמב"ם ספר אהבה, המהדורה המבוארת של מפעל משנה תורה (המהדיר: הרב יוחאי מקבילי).
- בשולחן ערוך (או"ח לב, ז) פסק כדעת תוס', ובב"י שם לא הביא גרסה חולקת של רמב"ם; והביא בב"י בהלכות ס"ת (י"ד רעא, ג) אך כתב שהיא "נוסחא משובשת", ואף שישנה בתשובת רמב"ם, נקט בב"י שאח"כ חזר בו רמב"ם לסבור כחכמי אשכנז. אך בתשובה (סי' רפט, פאר הדור

סי' יט) מפורש בדברי רמב"ם שסבר קודם כשיטת תוס', ואח"כ הסיק שזו טעות וחזר בו. במאמר שכתב הסופר המומחה הרב יוסף כהן (אור תורה סיון ה'תשנ"ג, סי' קיח; טבת ה'תשנ"ו סי' מה, ועוד בינתניים), הוכיח שבמאות השנים האחרונות, מן הראשונים ועד הדור הקודם - אף באשכנז - היו נוהגים לגרד את הגויל הרבה מצד השער (שלא ידעו להפריד את שני חלקיו, שהיו מעבדים את העור בסיד, ולא בעפצים, וכך אינו נקלף קלות); מה שהיה נותן לו שם קלף לפי רמב"ם, ועליו היו כותבים את התפילין, שהרי תפילין נכתבות רק על קלף. אחת הראיות היא מספר תקון תפילין לתלמיד מהר"ם מרוטנבורג (בתוך: אוצר ספרי סת"ם, מהדורת רמ"מ משייזבה, ירושלים ה'תשל"ל, עמ' סא): "ואז קָפְּמֵן העור לידע איזה צד של הבשר, כדי שלא יטעה ויכתוב לצד השער ויפסול מלאכתו"; מכאן מוכח שגירודו היטב מצד השיער, אחרת צד השיער נָכַר וא"צ סימון. לדבריו, אף שבעלי התוס' ביארו שהקלף הוא צד השער, הרי שבפועל נהגו ש"מגרדין אותו הרבה במקום שער ומסירים הרבה קליפות בתער הגלבים" (לשון רא"ש בהלכות קטנות, ס"ת ה; ועי' גם בתוס' שבת עט: כע"ז), ונמצא שהודו שהמנהג כרמב"ם, אף אם באופן בלתי-מודע (רא"ש שם תירץ את המנהג לשיטת תוס' ש"ודאי קולפין אותו הרבה גם במקום הבשר ודין קלף יש להן וכתבים במקום בשר"). וציין שם מראשוני שפרד שנטקו כן להלכה (כנ"ל לעיל - רמב"ן, ר"ן; והזכיר גם את ר"ד בספר המכריע פד, רשב"א במיוחד לרמב"ן סי' רלד, וריטב"א שבת שם; ונזכיר גם פסקי ריא"ז שבת פרק ח, ה). גם רבי משה בן זבארה (מלאכת הסופר עמ' טז) כתב שהמנהג כרמב"ם. הרב יוסף כהן הוסיף וציטט מדברי מקובלים (במספר מקומות) הסוברים כרמב"ם; ויש כלל "במחלוקת הפוסקים הקבלה תכריע" (ע"ש בדבריו). והסיק, שכיוון שהמנהג כל הדורות היה שקלף דתפילין הוא (למעשה) צד הבשר, יש להקפיד על גירוד צד השיער כראוי, שיהיה קלף וכשיטת רמב"ם (ותמך בדבריו הרב יגאל רפאל לוי, אור תורה תשרי ה'תשנ"ו סי' ט). דברים אלו עוררו פולמוס, ונגדם יצא בתוקף הרב אשר חנניה (אור תורה אדר ה'תשנ"ה סי' עג, תשרי ה'תשנ"ו סי' ח, ועוד; ובשורת שלו שערי יושר ח"א סי' א-ז; ע"ע מאמר הרב יונתן עסיס שם ה'תש"ס סי' עט, על ההתנגדות החרפה שהתעוררה לדברי הרב יוסף כהן. וע"ע גויל וקלף עמ' 355 ואילך). לפי האמור בכתובים, הראשון הרב עובדיה יוסף סמך ידו על דברי הרב חנניה וסיעתו, שלא לזוז מפסק השו"ע (ואף בדיעבד). ואם החליט לדחות בשו"ע דברי רמב"ם-בתשובות מן ההלכה, היה ברור לו כן, שהרי חיבר ספרו ברוח הקודש. וכ"פ פוסקים חשובים בדורנו (עי' שו"ת אור לציון ח"ב מד, כה, והראשון לצ"ל בלק"י סי' לב הע' יז; וכ"כ בשם הרב יוסף שלום אלישיב ועוד, ע"ע שערי יושר שם). ולגבי מנהג תימן, עי' בדבריו של הרב יצחק רצאבי בשו"ע-המקוצר (הנז' לעיל), ששמע בזה דברים סותרים ודן בזה וכתב שהדברים נובטים שהמנהג כדעת מרן שו"ע. במאמרו של הרב בן-ציון אוריאל (המעין, טבת ה'תשע"ח, עמ' 67 הערה 51) כתב שהפוסקים הרב יעקב יוסף והרב שמואל טל ועוד הסכימו למעשה עם הרב יוסף כהן (אך לא ציין מקורות לזה). והכותב עצמו (רב"צ אוריאל, המעין שם) האריך להוכיח כדעת תוס' ש'קלף' הוא הקליפה הדקה החיצונית, בלשונו 'עילית העור' (אפידרמיס), ואף ייחד לכך מאמר מקיף ומפורט בשם זיהוי קלף התפילין (קישור לשם מובא במאמרו בהמעין, עמ' 64 הערה 45), ע"ש, שבו נקט שכך סברו הגאונים (עם פירוט המקורות לכך ודין בהם), ולדבריו הבנת רמב"ם התחדשה בידי ר"ף, ממנו עברה לתלמידו ר"י מיגש, וממנו לרמב"ם וממנו לשאר ראשוני ספרד (ואיטליה) שכתבו כן. ע"ש [עי' במאמר הנז' בהמעין ביחס לבעיה אחרת בעניין זה (שבעבר היה קשה להפריד את שני חלקי העור זה מזה, ובימינו מתפתח שוב העיבוד בעפצים, המאפשר זאת באופן קל ויוצר קלף רך ונוח לכתובה, לעומת העיבוד בסיד)]. והרב מיכאל חיימי דן גם הוא באורך בדברים והגיע למסקנה הפוכה - שלאורך כל הדורות כתבו תפילין על צד הבשר, אם ביודעין ואם בלא יודעין, ושדעת הגאונים - כולל רב האי - כדעת רמב"ם בזה (בירור שיטת רב האי גאון זצ"ל בקלף הדוכוסטוס והשלכתה לדורות. המאמרים נמצאים באתרו של הרב חיימי). הוא הכריע כרב יוסף כהן (את מהלך הפולמוס בירחון אור תורה, המאמרים משני הצדדים, אפשר להוריד מהאתר של הרב חיימי, והוא כתב ביחס לזה: "שלא הייתה כאן אלא סערה מדומה שאינה קשורה כלל לשיטת רב האי גאון. ודברי הרב יוסף כהן שליט"א שהקלף הוא הדרמיס - נכונים לאמיתתה של תורה בלא ספק. אלא שחסר לו עדיין את העיבוד בעפצים"). וידידי רבי אליהו שרון (סופר מומחה), שהכניסני בסוגיה זו (הרבה מן המקורות שהזכרתי כאן קיבלתי ממנו), הראה פנים לשיטה זו, שהיא הנראית יותר במציאות (בלי צורך להיחלק ולחדש גדרים חדשים) ושכן עשו במהלך הדורות וכאמור. [למאמר נוסף בנושא, מרוב נח פישמן, עי' ירחון האוצר קו (אלול ה'תשפ"ה; עמ' רכג-רלה)].

בתוך הציטוטים לעיל הזכרנו את הגויל. גויל הוא העור שלא נחלק לקלף ולדוכוסטוס. על הגדרותיו ועל גדריו, בעבר וכיום, עי' באורך במאמרו המפורט של הרב אסף טימור, מסורת גירוד הגוילים, בירחון האוצר נד (תמוז ה'תשפ"א). שם גם דחה ערעורים על כשרות גויל שהוסרה חלק משכבת ה'דרמיס' (הסמוכה לבשר), וכתב להוכיח כן גם מס' עתיקים של גדולי ישראל שנשתמרו עד היום.

מזוהה נכתבת על דוכוסטוס וכו'. ובהערת השוליים. כאן (לא): תניא שאמר ר"ש בן אלעזר שר"מ היה כותבה על דוכוסטוס. אך בשבת (ע"ט): תניא שארשב"א שר"מ היה כותבה על הקלף מפני שמשתמרת". ושם גם דנו בדברי רב עד שהסיקו שבא להכשיר מזוהה על קלף וכו"מ דהתם (וכתבו שם בתוס' ד"ה השתא שסוגייתנו דמנחות אלא כפי מסקנא דשמעתין-דשבת). ולסתירה בדברי ר"ש ב"א בשם ר' מאיר, עי' תוס' כאן (לא: ד"ה רב שמעון בן אלעזר); ולדעתם עיקר מצוותה על הקלף, כברייאתא בשבת. "ויש לתרץ דעל הדוכוסטוס דקתני כאן - היינו אף הדוכוסטוס, כדמפרש נמי אף פתוחות, וכ"ש נמי אקלף, דמשתמר". אך ר"ן שם (לג: בדפי ר"ף) הביא דברי ר"ף כאן (ה. בהלכות) שעיקר מצוותה על הדוכוסטוס; ואת לשון הברייתא בשבת תירץ בשני אפנים: "ואפשר דא"ג דקתני 'היה כותבה' היינו לפעמים, כשלא היה מזדמן לו דוכוסטוס, היה כותבה על הקלף... ואי נמי ה"ק, דהיכא דבעיא שימור - כגון דעומדת במקום התורפה או במזוהה של רבים שאינה נבדקת אלא פעמים ביוכל - היה כותבה על הקלף, מפני שמשתמרת יפה מן הדוכוסטוס".

לב: כתבה איגרת פסולה וכו'. בתוס' (ד"ה כתבה) הקשו על פרש"י, לגבי שרטוט, דהא לעיל בסמוך אמרינן דשרטוט של מזוהה הלמ"מ; והכא יליף כתיבה כתיבה! בספר די בנימין (לרבי בנימין דוד אלישיב) תירץ, שלרש"י ההלמ"מ נאמרה לגבי ס"ת, וממנה למדה מזוהה בגז"ש (ע"ש, דדנין גז"ש מ'הלכה), והסיק זאת מדברי רש"י בסוטה (יז: ד"ה בספר אמר) לגבי 'כתבה אגרת' דפרשת סוטה, שבספרים זו הלמ"מ (וכ"כ רש"י במגילה טז: ד"ה כאמיתה). וע"ש עוד. ובשיעורי רבי שמואל רוזובסקי לגיטין (ו: אות פג) חילק, שבמזוהה יש שני דינים לגבי שרטוט: האחד נלמד מס"ת בגז"ש 'כתיבה' - שתהיה כספך, ובספר הלמ"מ שצריך שרטוט; והשני הוא הלכה מיוחדת במזוהה, דין במעשה הכתיבה שיהיה על הדוכוסטוס המְשֻׁרְטָט. ונפק"מ, שבמזוהה לא יועיל שרטוט אחרי הכתיבה; ומאיך גיטא, אם היה שרטוט שאח"כ התפוגג וצריך שרטוט מחדש. ע"ש. ולגבי הדקדוק בחסרות ויתרות שפרש"י, הקשו עליו בתוס', שהרי בגט האפשרות הראשונה להיקש, ברש"י ד"ה כתיבה כתבה - אין חסרות ויתרות פוסלות. וע"ק, דהא לעיל (כט). אמרן דפשיטא שחיסור אות אחת (ואפילו קצפה של יו"ד) פוסל במזוהה, ופרש"י שם דנפקא לן מ"מ וְיִקְבְּתָם כתיבה תמה (שבת קג: ע"ש)! לכן כתב בטהרת הקודש כאן, שלא נצרכה האי גז"ש דהכא אלא "רק על חסירות שלא דקדק (כנצ"ל; ימ"מ) בהן ועשה את החסר מלא, דבזה ס"ד להכשיר" (וע"ש [ועי' תוס' ל. ד"ה אבל יתירות]).

וכן אם נכתבה בשתי עמודות (לג). "על שני דפינ", וע"פ פרש"י (לג: ד"ה על שני). ועי' תוס' (שם ד"ה כתבה על שני). ועי' מרדכי (רמז תתקסא) בזה; וראה הערתנו לסוטה (יז: בס"ד).

אסור לשבֵּת על מיטה שספר תורה מונח עליה וכו'. ובהערת השוליים, הבאנו מספ"ק דב"ק (יז). ושם בגמ' תרי לישני: האידינא לא מנחינן (מת על מיטה עם ס"ת), והאידינא מנחינן (אך לא אמרינן 'קיים זה...'). ובבית הלל (לרבי הלל בן נפתלי הירץ, יו"ד שנג, א) הקשה על תירוץ-תוס' שם (ד"ה אלא) - שכתבו דשאני חזקה שהיה גדול בתורה ובמעשים טובים ביותר - מהלשון ד"האידינא נמי מנחינן". ותירץ, דהך תרי לישני דהתם כהנך אמוראי דהכא, ומ"ד מנחינן - כר' יוחנן.

לג: הפתח הָרְגִיל שבהם חייב. אין זה כלל גורף, עיין להלן (לד). ורש"י שם (ד"ה א"ע דרגיל; ר' בהערותנו שם).

פתח בין שני חדרים צד-הציר קובע. כלומר, הצד שבו קבועים בפתח חוץ-הציר (וממילא לאותו צד הדלת נפתחת), הוא צד ה'בית' שהמזוהה נקבעת בימין הנכנס אליו. רש"י (ד"ה אבקתא, וד"ה כגון פתחא). וראה ציור בהערה שבתלמוד המבואר מהדורת שוטנשטיין. עי' גם להלן (לג:).

לג: פתח פגום וכו'. "פיתחי שימאי פטורין... פליגי בה רב רחומי ואבא יוסי, ח"א דלית להו תקרה, וח"א דלית להו שקופי" (ואנו כתבנו ע"פ הפירוש הראשון של רש"י, ד"ה תקרה וד"ה שקפי; ע"ש). האם רב רחומי ואבא יוסי חולקים לדינא, או רק בהגדרת 'פתחי שימאי'? פשט לשון הגמ' מורה שהם חולקים

לדינא; וכך הבין בספר יראים (סי' ת), שכן סיכום: "ועבדינן לחומרא ואיזה שיהיה חייב במזוזה", כלומר, חולקים הם וספק כמי ההלכה. גם בהעמק שאלה (שאלתא קמה, אות ט) הסביר בדעת בעל השאלות ורמב"ם שרב רחומי ואבא יוסי חולקים, אלא שהלכה כשניהם לפטור (ע"ע שם). אך בכסף משנה כתב בדעת רמב"ם (הל' תפילין ו, ה): "ומשמע לתבין דלא פליגי אלא בפירושא ד'שימא' מאי ניהו, אבל לענין דינא כ"ע מודו דבין לית להו תקנה בין לית להו שיקפי פטורים". לפי ההסבר שהם חולקים, לכאורה מ"ד דלית ליה שקופי סובר כחכמים דלהלן (לד). לגבי פצים אחד, שפטור, ומאן דמחייב בכהאי גוונא - כר' מאיר (וכר' ישמעאל ור"ע דקמו נמי בהך שיטתא).

אכסדרת חלונות. היינו "אכסדרא רומיתא", ע"פ פרש"י כאן (ד"ה באכסדרא רומיתא). אך אכסדרת מחיצות שאינן מגיעות לסכך - "אכסדרא דבי רב" (רש"י ד"ה היא דקתני חייבת) - "כאינדרונא מעלייתא הוא" ודאי חייבת במזוזה. אולם בבבא בתרא (יא) לגבי חלוקת החצר לפי הפתחים) פירש"י את שני הביטויים הנ"ל בדיוק להפך. ובהגהות הב"ח כאן (אותיות ג-ד) הגיה בדברי רש"י כפירושו בבבא בתרא.

פתח שבצד (בגמ': "שאחורי") הדלת. ברש"י (ד"ה בפתח שאחורי הדלת) שני פירושים. הפירוש הראשון: פצים (עמוד) העומד בפינה, ומשמש מזוזה-פתח לשני פתחים שבפינה - לדרום ולמערב. שאם עביו טפח שני הפתחים צריכים מזוזה. ובשטמ"ק (אות ג) הביא קושיה על כך, שאם שני הפתחים פתוחים לרה"ר, ואין עובי הפצים הנ"ל טפח, שלפי האמור די במזוזה אחת לשני הפתחים, הרי לא ייתכן שהמזוזה תהיה בימין שניהם, ובעל כרחנו לאחד מן הפתחים היא שמאלית! בדרישה (יו"ד רפ, ג) כתב שלרש"י כיוון שאין הפצים רחב טפח, ונקבעה המזוזה כדין בימין אחד הפתחים - הרי שניהם כפתח אחד ושם מזוזה כדין עליהם. ובט"ז (ס"ק יא) הסביר, שלרש"י הפצים-האמצעי מחלק בין שני הפתחים שבפינה, והמזוזה אינה בפצים עצמו, אלא בימין הנכנס בפתח המערבי, וכך אם אין בפצים טפח המזוזה פוטרת את שני הפתחים, שהם כפתח אחד והמזוזה בימין. והפירוש השני של רש"י, שדרך עשירים לעשות פתח ליד השער הגדול, שבו נכנסים ויוצאים תדיר והשער הגדול בד"כ סגור (ואפשר שעשהו ע"י החתם פצים הבין חלל הפתח הרחב - "או שטלה עליה מלבן") - אם רחב טפח הרי אלו שני פתחים נפרדים וצריכים שתי מזוזות; ואם לאו נפרט הפתח-הקטן במזוזת הפתח-הגדול (ניח שהקטן בשמאל, ונמצאת המזוזה, שבימין הפתח הגדול, בימין - על דרך דברי ט"ז דלעיל. אך נראה שמהרש"א הבין שהמזוזה בפצים שביניהם, שהקשה שא"א שהמזוזה תהיה בימין לזה ולזה).

בית-שער שבין גינה לחדון בינו לבין הגינה ר' יוסי מחייב ורבנן פטורים וכו'. כתבתי שהמדובר בסוגיה הוא הפתח שבין בית-השער לבין הגינה. וז"ל ב"ח (יו"ד רפ, ט): "אבל פתח השני, שבין קטונות לבית-שער - לא איירי ביה תנאי, ולא רב ושמואל ורבה ורב יוסף, דפשיטא דחייב במזוזה".

לד. וכן חדר ולו 4 פתחים, אע"פ שר'גיל באחד מהם. שאין 3-פתחים בטלים לפתח אחד; אך כשהם רק 2 פתחים בטל פתח אחד אצל חבדו. רש"י (ד"ה אע"ג דרגיל בחד; ליישב הקושיה מלעיל לג. שהולכים אחרי הרגיל). ע"ע ברש"י תירוש נוסף מתשובת הגאונים, דלעיל לגבי פיתחא דרבי אינו עשוי אלא לו לבדו ולא לאחרים; ואילו כאן כל הפתחים משמשים לכל בני הבית (וכ"כ בפסקי רי"ד לעיל וכאן).

"וּכְתִבְתֶּם" כתיבה תמה וכו' וגז"ש שעל ספר' ובדי' כבדו' וכו'. ופרש"י (ד"ה [נאמר] להלן כתיבה, וד"ה [כמו] שנאמר להלן) שהגז"ש היא מגט; וכתב שכן גט צריך ספר ודיו. ועי' בתוס' (ד"ה נאמר וד"ה קמה), שתמחה על רש"י מאד לגבי גט, דהא קי"ל (גיטין יט). שא"צ ספר דווקא ולא דיו דווקא! ותירץ בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' ה ד"ה ובחי' למס' גיטין), שבשלב זה של הסוגיה הה"א היא שרק גז"ש 'מופנה' יכולה לעקור את הפסוק ממשמעותו (לכתוב על עמוד), ואין 'כתיבה' המופנה בס"ת ובסוטה אלא בגט, שם נכתבה פעמיים, ולפי הה"א קעת הברייתא סוברת שהפפילות ב"ספר" דגט לעכב (ספר ודיו) בגט, "וּכְתִבְתֶּם" מופנה ללמד גז"ש למזוזה. ורב אחא בריה דרבא הקשה שאפילו גז"ש מופנה לא תעקור המשמעות לגמרי; ורב אשי השיב לו שאין במזוזה משמעות (על העמוד) כפי שסבר, ומעתה א"צ גז"ש מופנה ואכן אפשר ללמדה מספר או מסוטה כדברי תוס' (ובגט אף א"צ ספר, כלמנד בגיטין). "נמצא למסקנא ולהלכתא אין דבר חוצץ בין רש"י לתוס' דאתי' כתיבה או מס"ת או מסוטה, אבל מגט לא ילפינן דלא הוה חוב ומצוה".

לד: תפילין של ראש 4 פרשיות ב-4 בתים וכו' של יד על עור אחד. כתב בשולחן ערוך (או"ח כה, ה): "כיון בהנחתם שצננו הקדוש ברוך הוא להניח ארבע פרשיות אלו שיש בהם יחוד שמו ויצאית-מצרים על הזרוע כנגד הלב, ועל הראש כנגד המוח, כדי שזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו, שהם מורים על יחודו, ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו. וישעבד להקב"ה הנשמה שהיא במוח, וגם הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות, וזוה יזכור הבורא וימעיט הנאותיו". בטעם ההבדל בין תפילין של יד, שהפרשיות בבית אחד, ובין תפילין של ראש, שהפרשיות בארבעה בתים, כתבו בבן יהוידע (ברכות ו). בשם ראב"ד, וכן באליה רבה (או"ח שם ס"ק ח), שהן כנגד חמשת החושים, גראש ארבעה חושים (ראייה, שמיעה, ריח וטעם), לכן בתש"ר בתים נפרדים; בידיים חוש אחד (מישוש), לכן בית אחד; "כדי שיתעורר האדם בחמשה חושים ויזכור חסדי ה' ויחודו ושהוא משיג על כל בריותיו" (לשון אליה רבה). ובעלון משכן שילה (גליון 636, פרשת בא ה'תשע"ט, עמ' 3) הביאו מדברי הרב יורם מיכאל אברג'ל, אשר הביא דברים אלו והוסיף עליהם נופך. תכלית המצווה לזכך את כל חמשת החושים של האדם; "ומה שבכל זאת בבית יחיד זה שבתפילין של-יד מונחות כל ארבע הפרשיות - זהו משום שלאמיתו של דבר חוש-המישוש נמצא לא רק בידיים כי אם בכל איברי גופו של האדם, שהרי עצם תחושתם של כל האיברים כולם הוא מחמת חוש המישוש שבהם, והיות שחוש זה כולל את כל גוף האדם יש צורך בכוחן ובקדושתן של כל ארבע הפרשיות גם יחד כדי להצליח לזכרו". ובספרו בצור ירום (ביאור ספר התניא; כרך ד, פרק ט) התייחס הרב אברג'ל לעניין זה (ואולי זה אחד מן המקורות שמהם נדפסו דבריו בעלון הנז'), ולשונו שם: "וביד שכנגד הלב, ששם הנפש הבהמית, וחוש המישוש בא משם, כי חרפה הוא לנו, צריך לקשור אותו ע"י התפילין", ובהערה ציטט מהערה לספר עקדת יצחק (תולדות שער כד), שהמישוש הוא "החוש הגס והעב מכולם"; ע"ש. ובעלון משכן שילה הנז' הרחיב הרב אברג'ל עוד לגבי ארבעת החושים שבראש הפועלים דרך שבועה שערים, ע"ש; וחתם שם: "אולם אין ספק שלכל המעלות האמורות יזכה האדם רק אם כאשר יניח את התפילין בקדושה מיוחדת ויזוהר שלא לדבר דברים בטלים בעודן עליו, וכן שלא להסיח דעתו מהן...".

"לְטַטֵּף" ט=טפ=2 וכו' סדר הפרשיות וכו'. יש לתמוה, מה ראתה התורה - לפי הדרשה של רבי עקיבא - ללמד על מספר הפרשיות באופן מפוצל, 2+2, הלא עדיף היה לכתוב את המספר ארבע כפי שהוא בלשון הכתפי או האפריקי, ותו לא? אלא שארבע הפרשיות באמת נחלקות לשתי קבוצות (כמו שתיים שהן ארבע) - "קדש לי" ו"והיה כי יביאך" כתובות יחד, בסוף פרשת בא שבספר שמות, ו"שמע" ו"והיה אם שמוע" בספר דברים. חלוקה זו באה לידי ביטוי בלשון הברייתא: "כיצד סדרן? קדש לי' ו'והיה כי יביאך' מימין, שמע' ו'והיה אם שמוע' משמאל". חלוקה זו נפְּרָת גם בתוכן ובסגנון: שתי הראשונות (המשלימות זו את זו) עוסקות ביציאת מצרים (ומזכירות את מצוות הבכורות והתפילין כזכרון יציאת מצרים) ונאמרו עוד לפני היציאה, והאחרונות עוסקות בקבלת עול התורה והמצוות (ושם נזכרת גם המזוזה, נוסף לתפילין). לכן גם בדרשה נחלקו לשתיים שהן ארבע. כן אמר לי הרב יאיר הס.

ועל עצם הדרשה מלשונות זרות ללשון הקודש, שיש לשאול, מדוע לא נכתבו הדברים בלה"ק? וחשבת, דשמא רמזה התורה כאן דרשת רבי אליעזר הגדול לפסוק בפרשת כי תבוא (דברים כה, י) "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" - אלו תפילין שבראש (להלן לה: חולין פט. מגילה טז: סוטה יז. ברכות ו. נז. וע"ש נו). בלימוד ע"י שתי לשונות של עמים נְּחָתִים נרמז שהדברים הם למראַה "כל עמי הארץ". ואח"כ ראיתי במרגליות הים (סנהדרין ד: אות ז) - ע"ש עוד (אותיות ה-ז) מה שילקט שם על דרשה זו ד"טט בכתפי... פת אפריקיי" - שכתב בשם הגר"מ יפה המובא בעץ יוסף על תנחומא ס"פ בא, "שהתפילין של ראש מורה על ממשלתו של השי"ת בעליונים ובתחתונים והרצועות מורים על ההשפעה שמשפיע עד טבור הארץ, על כן קראם 'טטפת'... שהם שתי מדינות בשתי קצות הארץ, וא"כ שָׁמַם מורה על ממשלתו ממצה העולם ועד קצהו". ועוד כתב שם (אות ו): "ובש"ל"ה חלק תושבע"פ ט"ו כתב: "אל יעלה בלבי שהתורה כתבה אלו הלשונות שאינם לשון הקודש; אלא הכי פירושו: כשברא הקדוש ברוך הוא עולמו לא היה רק לה"ק, וכשבלל הלשונות בדור הפלגה - בא מלה"ק ג"כ בשאר הלשונות, והתיבות הנ"ל הם לה"ק ונבללו בלשון כתפי או באפריקיי" (דברי השל"ה הם בכללי התלמוד, יד - כלל פה'קדוש, בסוף). והוסיף במרגליות הים: "וכ"כ הג' מלבי"ם בהתורה והמצוה: מדור הפלגה נשאר מלות רבות בלה"ק מעורב בלשונם וכן נשתכחו מלות רבות מלה"ק; וכן נמצא בר"ה כ"ו לא הוה ידעו מהו מטאטא' כו', חפשו אותה בין הלשונות. אבל לא כל מי שיהיה יכול לומר כזאת, רק התנאים שהיו קרובים לנביאים והיה בקבלתם שפה הקדושה

בכל דרכיה" (דברי המלבי"ם במקורם לא הצלחתי למצוא לע"ע, רק בליקוט הנקרא חדושי המלבי"ם על הש"ס מאת הרב שלמה דרילין, מגילה יח. ובסגנון אחר במו"ק כח, ובמהדורתו הראשונה שנקרא ילקוט שלמה, כאן; אך המלקט לא ציין את מקור הדברים). וע"ע ש"י וע"י דברי דוד לבעל ט"ז (על רש"י דברים ו, ח): "אין הפשט שהתורה תדבר בלשון חכמי ובלשון אפריקי, ח"ו לומר כן! אלא 'ט'ט' הוא לשון הקודש שלא שאין אנו יודעים פירושו... וכן מציינו בהרבה מקומות שיש בלשון הקודש ובלשון לעז פירושו אחד". וע"ע ספר המתורגמן לרבי אליהו בן אשר הלוי שאשכנזי (איזני, הש"א), בפתחת הספר; ובצמח דוד (ח"ב, סוף האלף השני). ראה גם בהערותנו למס' ע"ז (מה): בס"ד.

ויפריד בחוט בין הבתים. כתבנו ע"פ בית יוסף (או"ח לב, מז).

או שהתנה מראש. ומועיל אע"פ שכבר השתמש בהם לְשִׁלְדָאש (שו"ע או"ח מב, ב).

סדר פרשיות של ראש וכו'. ע"פ שיטת רש"י (ד"ה והקורא) ורמב"ם (הל' תפילין ג, ה; וע"י דבריו בשו"ת סי' רפט, שבתחילה עשה כר"ת, ואח"כ חזר בו; ואמרו לי חכמים נאמנים שפתחו תפילין של הגאון רבינו האי זצ"ל ומצאו שהן כתובין על הסדר שאמרתי בחבור, ע"י שם בעדותו על רבי משה דרעי). אך לדעת רבינו תם (בתוס' ד"ה והקורא) וראב"ד (בהשגה שם) בשם רב האי גאון, יש להפוך בין 'והיה אם שמוע' ו'שמע', ונמצאו שתי ה'הויות' באמצע. בשו"ת מן השמים (לרבי יעקב הלוי ממרויש, מבעלי התוספות; סי' ג) שאל על כך מן השמייים: "אנא המלך הגדול הגבור והנורא... ועתה מלך מלכים צָנָה למלאכיה הקדושים להודיעני הלכה כדברי מי, ודברי מי אתה מחבב". וכך השיבוהו: "אלו ואלו דברי אהים חיים, וכמחלוקת למטה כך מחלוקת למעלה: הקדוש ברוך הוא אומר הויות באמצע, וכל פמליא של מעלה אומרים הויות כסדרן. והוא אשר דיבר ה' בקרובי אקדש ועל פני כל העם אפבד, וזה כבודו בהיות פרשת מלכות שמים תחילה". ופסק בשו"ע (או"ח לד, ב): "ירא שמים יצא ידי שניהם, ויעשה שתי זוגות תפילין ויניח שניהם..." (ראה הערתנו להלן לז). ובערוך השלחן (או"ח לד, ו-ט) האריך בביאור עניין זה, "אל פלא בעיניך דכיון שתפילין של רש"י פסול לר"ת ושל ר"ת פסול לרש"י, וא"כ איך אפשר שגאונים עולם וחסידים הדורות וכלל ישראל בכמה זמנים לא יקיימו מצות תפילין וברכתן היתה לבטלה ח"ו?..."; והביא שם מן הזוהר בפרשת פינחס ש'תפילין דיליה כסדר הוי', דאיהו 'קדש לי' ו'היה כי יביאך' שמע' 'והיה אם שמוע'; אבל בעלמא דאתי הָוִיּוֹת באמצע, דאינון ה' ה"י. והסביר בערוה"ש, שתפילין של רש"י מסתיימות בדיון ('והיה אם שמוע... השמרו לכם...'), אך לר"ת הויות להדיד הרמוזות לשם ה', ומסתיימות ב'שמע ישראל'. היום, שיש דינים, הנכון כרש"י; ולעת"ל כר"ת. ובכוונה שנו חז"ל את הברייתא דרמשמיעית, שגדור אחר תוכל להתפרש אחרת.

ולגבי תפילין של יד, בשיטה מקובצת כתב (אות ו) בשם יש אומרים (וכ"כ בסמ"ק מצווה קנג) שלא נחלקו, אך 'ורבינו ברוך אמר, דכי היכי דפליגי בשל ראש פליגי נמי בשל יד. ואע"ג דבכתובה לא פליגי, אפ"ה נראה דלר"ת כותב בתחילה 'קדש לי' ואח"כ 'והיה כי יביאך', ומניח מקום חֶלֶק לכתוב 'והיה אם שמוע', כדי לכתוב תחילה 'שמוע', כסדר הכתוב בתורה, ואח"כ חוזר וכותב 'והיה אם שמוע' במקום חֶלֶק שהניח". וסיים: "ונהגו העולם כדברי רש"י". ורא"ש (תפילין סי' ה) כתב בפשטות כדעת רבינו ברוך: "ובתפילין של יד שהם בעור אחד - יניח חֶלֶק לפרשת 'והיה אם שמוע' עד שיכתוב פרשת 'שמע'". ע"ע במדרכי יוסף ובבית יוסף (או"ח סי' לד). וכ"כ בדברי אחרונים רבים שהזכירו בפשטות 'שני זוגות', הן שלי"ד והן שלי"ראש (כגון: בן איש חי, וירא, כא).

ולגבי הנחת שני הזוגות יחד והחשש משום בל תוסיף, ראה הערתנו להלן (לז).

לה. הקשר הלמ"מ (מלהלן לה: ורש"י ד"ה קשר של תפילין). ובהערת השוליים. דהכי איתא במסכת שבת (סב): "דאמר אביי: שיי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני. ואמר אביי: דל"ת של תפילין הלכה למשה מסיני. ונראה שזו גרסת רש"י שם (ד"ה התם משום שיי"ן). ולפירושו כאן (וכן בעירובין צז. ד"ה הלכה למשה), הדל"ת והיו"ד נכללו בגמ' במלים 'קשר של תפילין', כאמור. אך בתוס' בשבת (ד"ה שיי"ן) כתבו דלא גרסינן התם דל"ת וירי"ד, ומוכיחים מדלעיל מיניה (שם כח): שמוזכר שיי"ן הלמ"מ בלבד. אך בחידושי ר"ן (שם) כתב על הגהתם "ואין צורך", ובמקומו (שם סב). והסביר ד"כיון דל"ת וירי"ד אינו אלא בקשר ולא בכתובה וחקיקה כמו השי"ן - לא מציינן למילף מ'תורת ה' בפיך" - בלשון זו הסביר זאת בשמו בשבת של מי (שם). וכ"כ רמב"ם שם כח: "ורמב"ם הזכיר שיי"ן ודל"ת בהלמ"מ דתפילין (הל' תפילין ג, א), וירי"ד לא הזכיר שם אלא במק"א (שם, יג), ולכאורה היה לומר שגרס דל"ת ול"ג וירי"ד; וע"י אור שמח שם, שרמב"ם גרס כתוס' (רק שיי"ן), ודל"ת הוא ממה שאמרו 'קשר של תפילין הלמ"מ' כעולה מלשונו. וגם בתוס' במק"א (ברכות ו. ד"ה אלו תפילין, לא בעניינה של ההלמ"מ) הזכירו שיי"ן ודל"ת ולא הזכירו וירי"ד; אך זה ביחס לתפילין של ראש, שהיו"ד כתב רש"י (לה: ד"ה קשר של תפילין; ברכות כג. ד"ה שלא תצא רצועה) שהיא בתפילין של יד (ונזכרה היו"ד בתוס' כאן: ד"ה אלו תפילין, וע"ש שכתבו 'דל"ת וירי"ד שברצועות לאו אותיות גמורות הן', וע"י דברי הראשונים במס' שבת הנ"ל). אך בשבת (ד"ה התם משום) נראה מפרש"י שגם היו"ד ברצועה של ראש, וכן בעירובין (צז. שם); ובשבת של מי כתב דצריכין להסביר כוונתו בשל יד כדכתב הכא וכדכתב בשמו רא"ש בהלכות תפילין (סי' יב) וכדכתבו רמב"ם ושאר פוסקים; וכך נקט בפשטות בפרי"ו בעתו (על רש"י עירובין שם).

(במובא מלהלן מב): הַתְּיָתִים עור בהמה טמאה או בצפי זהב - פסולות (הך 'פסולות' דכתבנא קאי אתפילין). לשון הברייתא 'ציפן זהב או שטלה עליהן עור בהמה טמאה - פסולות'. וברש"י שם (עם הגה' שטמ"ק): 'ציפן זהב - לתפילין. פסולות - הבתים, דבתים של עור בעינן, דאפילו קשירתן אינן אלא ברצועות במינן'.

לגבי 'ציפן זהב' קיימת מחלוקת בין האחרונים מה כוונת התנא ורש"י. בתחילת שו"ת נודע ביהודה (קמא, או"ח סי' א) כתב, שפירושו של דבר שעשה את הבתים עצמם זהב, והיינו 'ציפן' - את הפרשיות - 'זהב'; וכן משמע שפירש המרדכי (הלכות קטנות, י): בדעת רש"י (מובא בבית יוסף או"ח לב, מח); וכן טהרת הקודש (מב): אך בבית יוסף (שם), פירש שעשה בתים של עור כדנים, ואח"כ ציפה אותם זהב; וכן נראה שדעת המרדכי עצמו (וכך דייק בבי" מלשון רמב"ם הל' תפילין ג, טו; אך בנובי" כתב שמשמעות לשון רמב"ם שלא כן). וכ"כ בנשמת אדם (כלל יד, ג) והנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"א סימן ד), וע"ש שהאריכו לחלוק על נוב"ל ולסותר ראיותיו. בטעם הפסול, את דברי רש"י דלהלן ציטטנו למעלה. ורש"י בסנהדרין (מח: ד"ה פסולות) כתב שהלכה למשה מסיני היא (עיי'ן טהרת הקודש להלן שהקשה בין רש"י כאן ובסנהדרין); ולעומת זאת במגילה (כד: ד"ה ציפן זהב) כתב רש"י שהטעם "כתיב 'למען תהיה תורת ה' בפיך', שיהא הכל מבהמה טהורה" (להלן בס"ד יבואר כיצד ממעטים מזה זהב). ובמשיב דבר הנ"ל (ד"ה הנה הטעם) כתב ליישב את שני פירושי רש"י המתחלפים בעניין זה, שעיקר הטעם משום "למען תהיה תורת ה' בפיך", שכן אמרו במס' שבת (כח: מפסוק זה שהרצועות מעור בהמה טמאה (לעומת 'עורן' הַבַּיִת והשי"ן, כריכה בשער טהורה ותפירה בגידיה, ריבוע, ושחרות הרצועות - שהכל הלמ"מ); ודברי רש"י בסנהדרין לגבי ציפן זהב הלמ"מ - "הַפְּנֵה על השי"ן של תפילין; וכיון דאזת השי"ן נכתב על הבתים - מן המותר בפיך בעינן, ושיהיה מן האפשר לאכול בפיך". כלומר, השי"ן הלמ"מ, ולכן הבתים וציפויים צריכים להיות מן המותר בפיך. וסברתי עוד להציע, לגבי שינוי זה בין דברי רש"י ממקום למקום, דרש"י אית ליה ד"ציפן זהב" תרתי משמע - הבתים עצמם זהב, וכן בתי עור מצופים זהב, כשני פירושי האחרונים הנז' לעיל. לכן שָׁנָה רש"י בדבריו, לכלול את שתי המשמעויות - בסנהדרין וכאן כוונתו ש'ציפה זהב' היינו הבתים עצמם, וזה מהלמ"מ (כדלעיל בדברי הנצי"ב); ובמגילה ובגיטין (מה): - לציפוי הבתים, וכמו 'קְטָה עליהן עור בהמה טמאה', דבעינן שיהא הכל מן המותר בפיך, ומשום כך אין לחפותן בדבר אחר (וכן שאז הבית החיצון אטום ו'אינו רואה את האוויר', ע"י סנהדרין פט. וראה כאן בהמשך). ובמק"א הבאתנו שיש אחרונים שכתבו כיו"ב בדעת רש"י בעלמא. גם בערוך לנר במכות (יא). התייחס לפירושי רש"י השונים בעניין ציפן זהב. בגמ' שם מובאת מחלוקת ר' יהודה ור' נחמיה לגבי ס"ת שנתפר בפשתן, האם בפסוק "...תורת ה' בפיך" הוקשה כל התורה לתפילין גם לענין תפירה בגידין או רק למן המותר בפיך. וכתב שם בערוך לנר, שהתנאים שם חולקים גם בעצם דרשת מן המותר בפיך, דאי בְּהִיקֵשׁ לַתּוֹרָה לחדיה הוא דפליגי, כיון דאימעט מ'בפיך' דלא נקיש לשאר הלכותיו, מ"ט דמאן דמקיש - אלא ודאי הפוסל שם באמת אינו לומד מפיך' למותר בפיך (אלא אַתְּמוּד־תּוֹרָה קאי כפשיטת דקרא), והפוסל של עור טמאה וגידיה זהב ג"כ מהלמ"מ אתו, ומשם למד בהיקש לס"ת. וזוה תלויים נימוקי רש"י השונים לגבי ציפן זהב - במגילה פירש כמ"ד דס"ל ס"ת שנתפר בפשתן כשר ודרש "מפיך" - מן המותר בפיך; ובסנהדרין פירש לפי מ"ד פסול, דלא דרש 'בפיך', וציפן זהב ע"כ מהלמ"מ אתי. אח"כ מצאתי (באוצר החכמה) בספר סדר משנה (לרבי בנימין זאב וולף בוסקוביץ, על

ספר אהבה לרמב"ם) האריך בדיני תפילין, ובתוך דבריו בענייני עסק בסתירה שבין פירושי רש"י (אותה פירט שם בבית ב, אות ט). תמצית הספר שלו שם (שם, אותיות יג-יד), הוא כ"י: [א] בסנהדרין פירש אליבא דרבא דהזמנה לאו מילתא, ולא בעי עיבוד לשמן (כת"ק), והיינו בעור הבתים (ולצ"פ ז'ה"ב היינו שעשה הבתים מזהב), אך הרצועות צריכות עיבוד לשמן, ונמצא שדין הרצועות חמור יותר הבתים, וא"כ אין לרש"י שם לפרש בק"ו מהרצועות כפי שפירש במנחות (מב: ד"ה פסולות). וגם אין לו לפרש הטעם בכמגילה, דבעינן שיהא הכל 'מן המותר בפך'; דא"כ המשך הברייתא "או שְׁקֵלָה עליהן עור בהמה טמאה" פשיטא, ק"ו מזהב שא"פ שאינו 'אסור בפך' פסול (לעומת המשנה במגילה שלא הזכירה חיפוי עור בהמה טמאה); לכן פירש (בסנהדרין) ש'ציפן זהב' את הבתים (והבתים עצמם מעור טהורה); וטעם הפסול הוא שאין הבית החיצון רואה את האוויר (כדבסנהדרין פט. ובסמוך, וראה להלן), ולדעת רש"י מקור דין זה דר'אייית'האוויר הוא הלמ"מ (ונוהג רק בתפילין של ראש; וע"ש באופן נוסף, שאפשר שפוסל אף בשל יד). [ב] במנחות לא יכול היה רש"י לפרש טעם פסול ציפן זהב שאין הבית החיצון רואה את האוויר, שאז אין דין ציפן זהב דומה לדין חיפוי עור טמאה, לכן פירש 'ציפן זהב' את הפרשיות ועשה הבתים זהב, והטעם שצריכים להיות של עור - ק"ו מן הרצועות (ובמנחות מרווח יותר לפרש כן, כי הסוגיה שם סוברת שאף עור הבתים צריך עיבוד לשמן למאן דמצריך ברצועות עיבוד לשמן). [ג] ובמגילה, שם הוא סתם-משנה, ומסתמא ס"ל כהלכה דק"ל עור הבתים א"צ עיבוד לשמן, אך הרצועות צריכות עיבוד לשמן (ע"ו רמב"ם תפילין ג, ט; ש"ע או"ח ג, רלב. לו. הזכרנו להלן בהערתנו לגבי עיבוד), וממילא קדושתן חמורה מקדושת עור הבתים. וביאר המשנה בתפילין של ג, דומיא דסיפא "ונתנן על בית אונקלי שלו". וס"ל דבתפילין של יד אין פסול בית חיצון שאינו רואה את האוויר, דבעינן "לך לאות" ולא לאחרים לאות" (להלן לו:); וגם אינו יכול לפרש טעם הפסול בזהב ק"ו מהרצועות, דקדושתן אלימא, כאמור. לכן פירש שהטעם הוא דבעינן מן המתור בפך. כל זה קיצור דברי ספר סדר משנה, עיין שם.

ובתפארת ישראל במסכת מגילה (ד, ח אות נח) כתב: "צ"פן זהב. ר"ל ציפה הבתים בזהב, דפסול מדרבנן מצי"ן הבית רואה האוויר [כאו"ח ל"ב מ"ח]. ולרש"י ולר"ב ור"ן מיירי שחיפה הפרשיות בזהב; ותמהני, א"כ מין גמור הוא, דהרי עוקר המצוה לגמרי, דהרי בתים-מעור הלכה למשה מסיני [כשבת כ"ח ב'], וע"י ב"י בטור ל"ב ותו, למה נקט זהב, מ"ש זהב משאר? -אלא ע"כ דטעם הפסול משום שאין הבית רואה את האוויר, וקמ"ל שפיר זהב, אף על גב דבסוכה ולולב אמרינן כל לנאותו אינו חוצץ [כסוכה דף ל"ז א'] - התם במלתא דתליא בנגיעת גוף בגוף אחר, אבל הכא צריך להיות גלוי נגד האוויר, והא מכוסה הוא, וכ"ש בחיפה הבית בשאר מינים או [לאקק] עב כשיש בו ממש על הבית פוסל, כך נ"ל". עיין גם בנודע ביהודה ובנשמת אדם שדנו בטעם זה. מדוע, א"כ, רש"י והראשונים לא פסלו מדין 'בית חיצון שאינו רואה את האוויר' לעיל הבאנו שיתכן שרש"י (בסנהדרין) אכן התכוון לטעם זה. אך בפשטות, רש"י לא הזכיר אותו בעניין זה באף אחד מן המקומות. שמה הוא מפני הדין שהזכיר בתפא"י עצמו, שכל שְׁלָאוֹתוֹ אינו חוצץ; לכן נצרך רש"י לטעמים אחרים. וכ"כ בספר **מרפא לנפש** (רבי רפאל זילבר, ברוקלין ה'תשי"ט; ח"ב סי' ג, ע"ש). אולי עוד י"ל, שלדעת רש"י בית חיצון שאינו רואה את האוויר אינו אלא "כגון שהוסיף בית חמישי עליהם בצדו או דבר אחר", ולא כשקפה את כולו, שנעשה החיפוי ככיסוי לתפילין, ולא מיקרי 'אינו רואה את האוויר' אלא כשהוסיף דבר אחר בצד אחד של התפילין, שאז שאר הצדדים רואים את האוויר ורק צד זה אינו רואהו. ומה שהקשה בתפא"י על רש"י, דהא מין ממש הוא, דעוקר המצוה לגמרי וכו'. לכאורה הן גם "נתנן על בית אונקלי שלו" עוקר המצוה, ובכ"ז תנן בה שהוא "דרך החיצונים", ובעל-כרחין לאו למימר דכשר ואינו ראוי אלא דאף פסול הוא, שהרי הבגד חוצץ (ע"י ש"ע או"ח כז, ד); אלא על כרחין כל הנך דתנן בההיא תנתינית קרינן בהו נמי "אין בה מצווה". וע"י גם מה שתיקן בזה במרפא לנפש (שם, אות ד).

רע"א (במגילה ועוד) הקשה כיצד דרשת "בפיך מן המותר בפך" ממעטת זהב, שהרי אינו אסור באכילה. **בשפת אמת** שם תירץ: "דכיון דדרשו מן המותר בפך" ממילא משתמע דהיא מידי דאכילה, דהיינו עור, ולא מתכות, דלאו מידי דאיסור והיתר אית ביה". בדומה לזה כתב **במרפא לנפש** (ח"ב סי' ב) שצריך להיות דבר ששייך בו איסור והיתר. ובערך לנו במכות (יא. כתב ד'מותר בפך' - ר'אוי לפיך, "שבא מדְּבָר שראוי לאכילה".

תפילין צריכות עיבוד לשמן ולכן אין נקנות אלא מן המומחה (להלן מב: ע"ש). דעת רבא (והברייתא הנ"ל) כרב וכת"ק, שא"צ, ואביי כרשב"ג (סנהדרין מח: ע"פ רש"י שם. ועיין רמב"ם הל' תפילין ג, טו, ופסק כת"ק וכתב שבע"כ וכתב שם. ומאידך, החמיר בעור הרצועות, והוא ע"פ מסכת תפילין ותשובות הגאונים, כפי שציין רבי חיים קניבסקי בקרית מלך שם. ועיין ש"ע או"ח ג, רלב. לו). ולגבי ס"ת תניא (מב:): שנקנה מפל אדם (שא"צ עיבוד לשמו - רש"י ד"ה ונקחין); אך סוגיין בגיטין (נד:): שגוילי-ס"ת צריך עיבוד לשמו. **יד רמה** בסנהדרין: מודה רבא בקלף שגופו קדוש; **חידושי ר"ן** שם: מודה בס"ת לחיבוט המצוה משום דדרשינן עשייה לשמה מ'כתבו לכם את השירה". והא ניחא אם נגרוס כאן בברייתא (מב:): כגורסת ר"ף (שהביא בשמו בגליון הש"ס, וכך ציטטו מן הברייתא ר"ן ועוד, וע"י דק"ס הערה 1), "ספרים יש להם בדיקה, ואין נקחין אלא מן המומחה; תפילין ומזוזות יש להם בדיקה ונקחין מכל האדם". אך גרסתנו שם - וכן הוא ברש"י ("ד"ה ונקחין מפל האדם) ובתוס' ("ד"ה תפילין, ע"ש) וברמ"ה (באגירתו לר"ש משאנן, כתאב אלרסאיל, נדפס בתוך ספר הזכרון בית אהרן, סי' עז) - "תפילין יש להם בדיקה ואין ניקחין אלא מן המומחה. ספרים ומזוזות יש להן בדיקה, וניקחין מכל אדם", ופרש"י: "ונקחין מכל האדם - דליכא בהן עיבוד לשמן". הרי לנו מפורש ברש"י שס"ת א"צ עיבוד לשמו! ולכאורה היה לומר לרש"י, שאכן אביי ורבא חולקים גם בתפילין וגם בס"ת, והא דגיטין - שס"ת צריך עיבוד לשמו - אתיא כאביי, וכמירמיר שפסק כמותו הלכה (בסנהדרין מח:); אי נמי ר' אבהו לחודיה הוא דס"ל התם כאביי (אך ר' אמי, הנזכר שם בגיטין לפני כן - רק בעניין אזכרות-השם, ולא בעניין עיבוד). אחר"כ מצאתי שפעין זה כתב **המאירי** במגילה (ח:): "לדעת קצת" ההולכים בשיטת רש"י, ע"ש (אך הוא עצמו שלל זאת: "לְשִׁטְתָּנוּ אין דבריהם כלום, לא בספר תורה ולא בתפילין, לא בעיבוד ולא בכתיבה; אלא הכל צריך לשמה"). אך מ"מ מידי קושי לא יצאנו, שהרי ברייתא דידן (מב:): מחלקת - לפי רש"י - בין תפילין ובין ספרים ומזוזות, לעניין עיבוד לשמן. ומעתה, אי נימא דאביי ורבא, ות"ק ורשב"ג, בתפילין לחודיהו פליגי, ומודו בס"ת (בברייתא) - ר' אבהו בגיטין כמאן? בהגהות **רבי שמואל שמלקא טויבש** (מב: ד"ה בגמ' תפילין יש להם בדיקה) הביא גרסת רמב"ן (במלחמות סוכה ד: בדפי ר"ף) ור"ן (חידושי לגיטין נד:): היא גרסת ר"ף הנ"ל - והציע שרש"י ג"כ גורס כן, "פרש"י 'משום עיבוד לשמה' קאי על ספרים". ו'צידק יותר לפי פסק-הלכה דהזמנה לאו מילתא הוא, רק בספרים הני מטעם 'וכתבתם לכם' (נראה שכוונתו ל'פְּתָבוּ לְכֶם' - דברים לא, יט - כפי שפתבו רמב"ן במלחמות סוכה ד: בדפי ר"ף ובחידושי ר"ן סנהדרין מח:). וכתב גם, שלגרסת הספרים יקשה ממגילה (ח: וראה הערתנו שם) אין בין ספרים לתפילין ומזוזות וכו'. אכן ברש"י שלפנינו, לכאורה אי אפשר לומר כגרסת ר"ף, עיין בדבריו (מב: ד"ה תפילין). מאידך, כפי שציין הרב טויבש, כבר רמב"ן במלחמות (סוכה ד: בדפי ר"ף) הביא את פירוש רש"י אחרי שציטט את הברייתא ע"פ גרסת ר"ף ("ג"י רבינו וכל ספרי הגאונים ז"ל"), וכפירוש לגרסה זו, ונראה ברור שנקט שרש"י גרס כן. ומסתבר שלא גרס בתחילת הדיבור ברש"י "תפילין יש להן בדיקה" אלא "ספרים יש להן בדיקה". עוד כתב בהגהות **ר"ש טויבש** (להלן שם, על תוס' ד"ה תפילין שהציעו את גרסת הספרים בברייתא כמקור לפסק רמב"ם בהל' תפילין א, יא שמוזזה א"צ לשמה), שאין ראיה מגיטין שספרים א"צ עיבוד לשמם, ששם מדובר שעיבד בפירוש שלא-לשמם, אך בסתמא הם כשרים וכלשמן דמי, כשיטת 'יש מפרשים' שהביא המאירי במגילה (ח:). אך כתב שזה דחוק, ע"ש, **ולכן כתב** "על כן נראה לי לחדש" שבגיטין מדובר שעיבד לשם תפילין; ואף שס"ת א"צ עיבוד לשמו - לשם דבר אחר גרע טפי, וע"פ סברת דמינה מחריב בה' (זבחים ג. ע"ש). **ובמאירי** במגילה כתב עוד: "ואף לדעת הפוסקים כתאב קמא אני מוסיף ואומר שלא נחלקו רבן שמעון בן גמליאל וחכמים אלא בעור של קציצה, דלרבנן לא בעי לשמה, אבל הקלף שנכתב בו ודאי צריך עיבוד לשמה כס"ת. ונכון הוא". וזאת ע"פ גרסת ר"ף, כאמור, והגמ' בגיטין לכו"ע. עוד כתבו **בתוס'** (מג. דיבור ראשון): "ושמא הכא בשאר ספרים איירי". וכ"כ ר"ש **משאנן** באגירתו לרמ"ה (בקובץ הנז' סי' סד וסי' עח), אך רמ"ה כתב שאין לומר כן (ע"ש).

שם, ובהערת השוליים הבאנו מעירובין (צז), לגבי חובת בדיקת התפילין בקונה נבואת למכירה. שם מדובר בדיעבד, שלא קנה ממומחה - **תוס'** (מג. דיבור ראשון; עירובין ד"ה הלוקח); שבדיעבד סומכים על כך שרוב המצויים אצל תפילין מומחים הם. ולכאורה כך י"ל גם לרש"י (ע"י תוס' הנ"ל); ולא הצריך אלא בדיקת חסרות ויתרות. ומצינו בב"מ (כט:): המוצא תפילין שם דמיהן ומניחן לאלתר (כפי שפירשו ראשונים בשם רש"י, ע"ש כח: ברמב"ן ובר"ן ובנמו"ט: טו; בדפי ר"ף; ראה הערתנו שם כט:). ולמה שם אינו צריך בדיקה? לעת עתה לא מצאתי מי שדיבר בזה; ולכאורה י"ל

דסמינן אחזקה כתוס' הנ"ל, ומה שהצריכו לבדוק בעירובין הוא רק במי שקנה פמות גדולה כדי למכור, ומשום תקנת הרבים, אך בבודדת לא הצריכו. אי נמי, את המוצא לא הטריוויו בבדיקה זו.

אביי: צריך וכו' והחריץ שבין הבתים להגיע עד התיטורא. והא דתניא (לד): "ואם אין חריצין נכר פסולות" ומשמע דכל שהוא נכר כשר בכל גווי - מעיקר הדין, ואביי החמיר למצווה. כ"כ בספ"ק משנה לדעת רמב"ם (הל' תפילין ג, יא), שפסק: "וצריך שיגיע החריץ של תפילין של ראש עד מקום התפר; ואם היה החריץ ניכר כדי שיהיו ארבעה ראשין נראין לכל - ואף על פי שאין החריץ מגיע למקום התפר - כשרות".

לה: "וְרָאוּ כָל עַמֵי הָאָרֶץ" וכו'. ובהערת השוליים הבאנו מברכות (ו). ש"הקב"ה מניח תפילין" וכו'. כתב על זה ב**בן יהודה** (שם): "מצות תפילין היא גדולה ויקרה וממנה נמשך חיים לעולמות למעלה... כי כפי מה שאנחנו עושים בגשמיות ע"פ רצונו ומצותו יתברך, כן יעשה הקב"ה בעצמו ברוחניות באורות העליונים... מעתה אל תתמה ותתפלא בדברי רז"ל שאמרו 'הקב"ה מניח תפילין', דכל זה הוא על תיקון הנעשה באורות עליונים הרמוזים במצות תפילין". ע"ש עוד שהאריך בעניין רמזי התפילין (וראה הערתנו לעיל לד: שהבאנו מקצת מדבריו).

שם, בהערת השוליים, יעשה מצוה זו שבשביעה תיכנס לארץ' (מקידושין לז:). בספר **חשב פאר לרא"ה קוק** (דרושים - עמ' נב-נג; הראני רבי אריה ניסן יוסף-חי) הסביר, ש"ארץ-ישראל יסדה הקדוש-ברוך-הוא בתכלית הטוב לעניני הגוף, ארץ זבת חלב ודבש, אס-כן יש ח"ו סכנה שיתחזק הגוף ועל ידו יחלש השכל כיון שיהיה מעורב בגוף, על כן הקדים הקדוש-ברוך-הוא מצות תפילין לכניסת הארץ, לומר יעשה מצוה זו ותבדיל שכלך מעניני החומר, אז כל מה שיוסיף הגוף ישוב וטובה, יוסיף השכל קדושה וכבוד אמת על כן שבשביעה תכנס לארץ, ותהיה באמת ארץ החיים, ש'תתענג על ד" אף על פי ש'תן לך משאלות לבך' (תהלים לז) בנחלה בלי מצרים". ועוד הסביר, שעפ"ז "ל שהמרגלים חששו שבא"י ישקעו בגשמיות, שהיה עיקר תכליתם לעבוד את ד', ולזה דרושה הגברת השכל, ולפי טבע הארץ תתגבר התאנה". וכשלקחו מפרי הארץ התכוונו בזה "להסיר לבבותיהם של ישראל מן הארץ" בהמחישם להם את עצמת הפשיכה-אל-הגשמיות, הצפיה להם בארץ. "אבל שקר הדבר", שהיה כבר קדמו בזה דברי הקב"ה סמוך ליציאת מצרים, שבאמצעות דבקות בתפילין נתגבר להשליט השכל על הגוף - "ביאה דתת רחמנא גבי תפילין... למה לי?... יעשה מצווה זו שבשביעה תיכנס לארץ". אולי יש להוסיף פה מיד אחרי מכת בכורות נאמרו (שמות יג), מלבד מצוות הפסח, שתי מצוות - קידוש-בכורות (כנגד בכורות מצרים, "בני בכורי ישראל"), ותפילין (מבטאות הבדלת ישראל ופארו, "וראו כל-עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך"). ויש בזה כדי "דע מאין באת" וזכירה תמידית של חסדי הקב"ה עלינו, כדי שלא לשקוע בארצנו בחומר וב'כוחי ועוצם ידי'. בזאת יש חיבור עם המצווה הראשונה שנצטוו ישראל (שמות יב, א-ב, ורש"י בראשית א, א) "החודש הזה לכם ראש חדשים" שהיא, מחד, "הכמתכם ובינתכם לעיני העמים" (שבת עה. וע"פ שו"ת רמב"ם סי' קנ), השתתפות עם הקב"ה (באופן לאומי) בבריאה ובהנהגת העולם (במק"א הארכנו בזה יותר, ולע"ע עי' ירושלמי ר"ה א, ג) ומאידך נשיאת-יעיניים תמידית אל השמיים, בבחינת מה שאמרו במשנה לגבי ידי משה ונחש הנחושית (ר"ה כט; עי' גם שו"ת בנין אב לראש"ל צ"ה הרב אליהו בקשידורון, חלק ו סי' כב. ובמק"א הארכנו יותר בס"ד). ונביא כאן ולו מעט מספר **בנין אב** שיחות ומאמרים (לראש"ל צ"ה הנזכר; ח"א סי' ל פרשת בא, אות ד-ה, וע"ש עוד). הסביר שם (בעקבות המדרש) כי 10 הפמות הן כנגד 10 מאמרות שבהם נברא העולם. וכתב שבכל יחודי 3 אותות - שבת, מילה ותפילין: השבת "ביני ובין בני ישראל אות... כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" - והיא כנגד האות שבסדרה הראשונה של המכות, "בזאת תדע כי אני ה'" (שמות ז, יז, באזהרת מפת דם). ברית-המילה "והיה לאות ברית ביני וביניכם" - כנגד "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ" (שם ח, יח, באזהרת מפת הערוב); לזכור קדושתו ועבודתו. האות שבתפילין "והיה לאות" - כנגד "בעבור תדע כי אין כמוני בקרב הארץ" (שם ט, יד, באזהרת הברד), לשעבד אליו המוח והלב ולכן אסור בהיסח-הדעת כי אין יחיד כייחודו. המיוחד שבמצוות התפילין, שאין להסתפק באמונה ובידיעה, ויש להתמיד יום יום ולעשות מעשים בפועל לשעבד הלב והמוח ולהסיר תדיר כל מחשבה אחרת מלבד הדבקות בו יתברך.

לו. מניח שלידי ואח"כ ש-לראש וכו'. הבאנו מיומא (לג): מדברי רבא "ש"מ מדר"ל עובדי דרעא אטוטפתא אסיר", וע"פ רש"י שם (ד"ה עובדי ד"ה היכי). והקשו בתוס' (ד"ה וקשרתם; שם ד"ה עבורי), דהא הכא נפקא לן מסדר הכתוב "וקשרתם לאות על ידך" והדר "והיו לטוטפות בין עיניך!" לכן פירשו לההיא דיומא אחרת מפרש"י שם. ולפרש"י הסביר בתוס' רי"ד ביומא, דרבא לא ס"ל הך דרשה דסדר הפסוק, דשמא קרא לאו אסדרא קפיד, ועל כן ליף לא מדר"ל דאין מעבירין על המצוות, דהא בזרוע פגע תחילה, (שהרי זרועו של אדם קרובה לידו השניה, שהוא מניח באמצעותה את התפילין, יותר מאשר ראשו" - לשון ביאור **חברותא**, לרבי יעקב שולביץ, יומא שם). ולכאורה נפק"מ יש בזר, כאשר פגע בידו בתפילין של ראש תחילה, וכנראה בתוס' כאן (ד"ה וקשרתם) שבכ"ז יניח תחילה שלידי, שפך מצוות הנחתן. וייתכן שלרש"י אליבא דרבא בכהאי גוונא יצטרך להניח של ראש תחילה (וכן משמע קצת מלשון תוס' בהביאם את רש"י, "כשפוגע בתפילין של יד תחילה").

עוד שם. בתחילה סברתי שמדרשת 'כל זמן שבין עיניך יהו שתיים' נפקא לן למסקנה אף לעניין ההנחה, שמניח של יד תחילה. אלא שמדברי תוס' הנ"ל (כאן וביומא) נראה שעדיין נלמד זה בסוגיין מסדר הפסוק. וביותר מוכח הדבר מתוס' רי"ד ביומא, וכו"ל. ונראה שרק אחרי שדורשים מהו סדר ההנחה אפשר לדרוש 'כל זמן שבין עיניך יהו שתיים' לגבי החליצה, דלא נפקא מיניה אלא חדא, דשמא לא קפיד קרא אחא האנחה. וא"כ תרווייהו צריכי.

מברך לְהִנִּיחַ תְּפִלִּין. כך פסק בשו"ע (או"ח כה, ז) שיש לנקד (ולא לְהִנִּיחַ), וכך הסכמת רוב האחרונים (עי' נושאי כליו). מקור הדברים הביא בבית יוסף - מדברי האגור בשם מהרי"ל. זו לשון האגור (הל' תפילין סי' לז): "פסק מה"ר מולין שיש לברך לְהִנִּיחַ בקמץ תחת הה"א, אבל לא בפתח ובדגש. אף כי אין חלוק במשמעות - מ"מ ראוי לברך כלשון הכתוב לְהִנִּיחַ בקמץ, כמו לְהִנִּיחַ בְּרַכָּה אֶל-בֵּיתָךְ (יחזקאל מד, ל); עי"ל". במקרא, וכך הבין במילון אבן-שושן, נראה שהחלוק בין שתי הצורות הוא כך: הנחה - לשון הנקה ומנוחה: "וַיִּנְחַח בְּכָל-מְצָרֵיהֶם" (שמות י, יד), "וַיִּנְחַח בְּיָמֵינוּ" (שמות כ, יא), "וַהֲנַחְהָ לְפָדִינֹת עֲשֵׂה" (אסתר ב, יח), "וַיִּנְחַח יְלִכּוֹ וַהֲנַחְתִּי לָךְ" (שמות לג, יד), "וַהֲנִיחַ לָכֶם מִכָּל-אֲבִיבֵיכֶם" (דברים יב, י), "בְּהִנִּיחַ ה' יִצְחָק לָךְ" (דברים כה, יט), "וַהֲנִיחַ ה' לְאַחֲכֶם" (יהושע כב, ד) ורבים כיו"ב, "וַהֲנַחְתִּי חֲמַתִּי" (יחזקאל כא, כב), "וַיִּנְחַחוּ וְלֹא הִנְחִיחוּ לְנִי" (איכה ה, ה). ולעומת זאת, הנחה - לשון שימה, הצנחה: "וַהֲנִיחַ חֲמוּזִין לְפַחְחָהּ בְּמִקְוֵים סְהוֹר" (במדבר יט, ט), "וַהֲנִיחוּ לְפָנָי מִזְבַּח ה' אֲדֹתָי... וַהֲנַחְתִּי לְפָנָי" (דברים כו, ד-י), "קַח אֶת-הַפֶּשֶׁר וְאֶת-הַמַּצּוֹת וְהַנַּח אֶת-הַסֵּלַע הַלֵּז" (שופטים ו, כ), "אִין בְּאִרְזֵן לֶךְ עֲלֵי לְחֹת הָאֲבָבִים אֲשֶׁר הִנַּח שָׁם מִשָּׁה" (מלכים א, ח, ט), "וַהֲנַחְתִּי אֶחָד עַל-אֲדָמָהֶם" (יחזקאל לז, יד), "וַיִּנְחַח מִשָּׁה אֶת-הַמַּסָּת לְפָנָי ה'" (במדבר יז, כב), "וַיִּנְחַח שְׁלֹמֹה אֶת-כָּל-הַכֵּלִים" (מלכים א, ז, מז); ועוד. אלא שיש משמעות נוספת להנחה, וכאמור - כעין עזיבה, השארה (אותה לא ציין במילון): "וַהֲנַחְתִּי לָךְ" (יהושע ד, ז), "לֹא הִנַּחְתִּי אֶחָד לְעִשְׂקֶם" (תהלים קה, יד), "פְּלִגְשֵׁי אֲבִיךָ אֲשֶׁר הִנִּיחַ לְשִׁמּוֹר הַבָּיִת" (שמואל-ב טז, כא), ועוד. בספר **המעריך** לרבי מנחם די לונזאנו (על ספר הערוך, ערך תפילין) השיג על פסק השו"ע "ואני אומר שטעות היא, כי לְהִנִּיחַ בנו"ן רפה ר"ל לתת מנוחה, כמו שאומרים בליל שבת 'כי בס רצה לְהִנִּיחַ להם', וכן לְהִנִּיחַ בְּרַכָּה אֶל-בֵּיתָךְ, ר"ל שלא תהא ברכה עוברת אלא נחה וקיימת. אבל כאן צ"ל לְהִנִּיחַ בנו"ן דגושה, ור"ל לשונו תפילין, כמו 'נר נוח' לשון מנוחה ונחת, לעומת הנחה שהיא מן ינ"ח, ומלשון עזיבה (ע"ש שהביא דוגמאות נוספות מן המקראות. וחלק מן הפוסקים שהבאנו ש'הנחה' לשון שימה והצנחה, נראה שיפרש כעין עזיבה). וע"ע **שערי תשובה** (ס"ק ו) בשם מהר"א זכות: "בקמץ"ו מלשון לְהִנִּיחַ ברכה" אתי שפיר, שפירושו שתהיה נחה שם בקיום ובקביעות ע"י הקשר לא תנוד אנה ואנה, מה שאין כן בפתח דוגש ש'רשו ינח שהוא ג"כ לשון עזיבה, וגם כשהיא בלשון שימה כגון וַהֲנַחְתִּי לְפָנָי ה'" אינו אלא שימה גרידא לרגע ועראי". ע"ע אליה רבה (ס"ק יב) ופרי מגדים (משב"ז ו). והנראה מדברי הפוסקים, שיש שתי סיבות להכרעת השו"ע: האחת, אין כ"כ הבדל במשמעות, ועל כן עדיף לתפוס כפי שהיא לשון הפסוק ביחזקאל "וַהֲנִיחַ בְּרַכָּה אֶל-בֵּיתָךְ", בשל הברכה הנזכרת בו. השנייה, בצורה הדגושה יש משמעות נוספת - עזיבה, ועל כן עדיף שלא להשתמש בצורה זו. פוסקים אחרים כתבו שאכן יש הבדל במשמעות. עיין מאמרו של י' איתאיל על כך בבטאון הליכות (בטאון המועצה הדתית תלאביב-יפו, 45, תשרי ה'תשל"ל, עמ' 35-33), ודברי הרב משה צוריאיל באוצרות התמילה (עמ' 128-124, הכריע כמהרמ"ל).

עַד עֲלוֹתוֹ לַשּׁוּן. יעד זמן שינה" וכפי שביאר בשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' נא אות א) בדעת רש"י; וע"ע תוס' (ד"ה רבי יעקב).

הַלְצָן ושקעה החמה - לא יניח. שללל תַּנְאֵי ברייתא זו לילה לאו זמן תפילין, לשיטת רש"י (ד"ה מודים חכמים); ועיין שו"ת בית הלוי (שם), שביאר בשיטת רש"י דלמ"ד לילה לאו זמן תפילין מן התורה אסור להניח (כדברי ר' יוחנן ור' אלעזר בעמ' הבא), אך על מי שהניח ביום אין חיוב לחלוץ מן התורה כלל. עש"ב.

לו: לילה זמן תפילין ומותר להניח. גם זה ע"פ שיטת רש"י וכפי שבוארה בבית הלוי (הנ"ל), ראה בסמוך.

לילה וכו' הַלְכָה ואין מודים כן. ופרש"י (ד"ה ואין מורין) שמא ישכחן ויששן בהן. ובהערת השוליים הבאנו ממסכת שבת (מט. קל). שתפילין צריכים גוף נקי, ופירש שם אביי שיכול להישמר מלהפיח; ורבה פירש שלא יששן בהן. עכ"פ, מודה אביי שאסור לישון בהן שנת קבע, דבריייתא היא בסוכה (כו.), ואביי נמי שמע לה להא ברייתא (כמפורש שם, שהוא הַבְּיָאָה). תוס' (סוכה שם ד"ה אבל; שבת מט. ד"ה אביי).

ר"מ וכו' נשים חייבות וכו'. ובעירובין (צו). תניא דמיכל בת שאול היתה מניחה תפילין ולא מחו בה חכמים; והאי תנא ס"ל כר' יוסי, שנשים רשאיות לקיים מצוות שפטרות מהן (שם). (הבאנו בהערת-שוליים לז).

שלא יסיח דעתו מהם. בתפארת ישראל על המשנה (להלן ד, א אות ב) ביאר שזו גם משמעות השם 'תפילין': 'ונקראין תפילין מלשון מחשבה, כמו ראות פינך לא פללת'; מדאסור להסיח מחשבתו מהן בעודן עליו.

איטר מניח בְּיָמֵינוּ (לז). אלו דברי התנא בסתם, בנימוק: "שהיא שמאלו"; דהיינו ידו הכהה (ע"פ רש"י לז. ד"ה בשולט בשתי ידיו). מזה משמע דהיינו כטעמו של רב אשי (שאמר בדעת רבי יוסי החורם), "דְּכָה" בה"א, יד כהה (ומכאן גם תנא הסובר כדבריו). ואכן כ"כ המרדכי (הל' קטנות, ג. בדפיו) בשם ר"י, ושמשון רש"י בהסבר דרשת ר' נתן (לז. ד"ה מה מוזהר, "דרוב בני-אדם כותבין בימין") נמצא שגם לרבי נתן (כמו לת"ק שסתם יד=שמאל) איטר מניח בשמאלו ככל אדם. ע"ע מה שדן שם. וכתב המרדכי שלולא פרש"י היה אומר דמשמעות דורשין איכא בינייהו ולא נפק"מ לדינא. ובקרבן אורה כתב תחילה ש"אבל שם במכילתא איתא דהך דרשא ד'דְּכָה' ז'ן שמאל' אין רָאָה לדבר אלא זכר לדבר, והוא נמי סמך על דרשא ד'דְּכָה' יד כהה, או הלכה למ"מ נֶאֱמָר דהנחת תפילין על שמאל, וי"ל דהכי נֶאֱמָר דאיטר יניח בימין". וכתב שפך משמע מהמ"מ בְּסוּגִיה (לז), שאין נפק"מ להלכה בין הדרשות של ת"ק, של רבי נתן ושל רב אשי. ואח"כ הביא דברי המרדכי; ע"ש.

לז. בהערת השוליים. לגבי כל תוסף (מעירובין צו.). לכאורה, לרש"י בעירובין (צו. ד"ה אלא מחוורתא), שהעיקר כתירוץ קמא שם (שמחלוקת ת"ק ור"ג היא האם שבת זמן תפילין; ראה הערתנו שם צה:), נמצא דלכ"ע המניח 2 זוגות עובר על כל תוסף אף ללא כוונה. לעומת ריטב"א שם, ששני ההסברים האחרים למחלוקת ת"ק ור"ג קיימים ולא נדחו (שמחלוקתם האם מצוות צריכות כוונה; או האם נצרכת כוונה-למצווה לעניין 'בל תוסיף'), ובל-תוסיף תלוי בכוונה. ולענייננו י"ל דאפי' לרש"י, כוונה-שוללת או לדבר אחר (רצועות בעלמא) מונעת בל-תוסיף, כרא"ש בסוכה (ג, כד) לגבי כוונת נוי באגידת ארבעת המינים במין אחר; וכדלעיל (מ): במוסיף ציציות בבגד ומכוון לבטל את הראשונות, ד"בל תוסיף ליכא". ואלו דברי ר"א ש בעניין תפילין של ראש, של רש"י ושל ר"ת (הלכות קטנות תפילין, ה): "ולפי שנחלקו בדרך זה גאוני עולם, ותפילין של אלו פסולין לאלו, ואמרו חכמים מקום יש בראש להניח שם שתי תפילין וכן בזרוע - יראשמים יצא ידי שניהם, ויעשה שני זוגי תפילין ויניח שניהם. ויכוין בשעת הנחתן: באותן שהן כתובין כתקנן בהן אני יוצא ידי חובתי, ושאר הן כרצועה בעלמא. ואין כאן בל-תוסיף אלא בעושה חמשה בתים (עיין סנהדרין פח; ימ"מ)". וכן פסק בשו"ע (או"ח לד, ב). אך ע"פ המקובלים אין להתכוון שאחת מהן רצועות בעלמא, לזשון בן איש חי (וירא כא): "והנה בתחלה היו חושבין מחלוקת זו כשאר מחלוקת ששברה אחת בטלה, אך בא רבינו האר"י ז"ל והגיד בקבלה מפי אליהו זכור לטוב ששני הסברות אמת, וצריך למעבד תרווייהו, ומימות מרע"ה ועד הגאונים היו מניחים שני זוגות, וכן איתא בגמרא: מקום יש בראש להניח בו שני זוגות". ואם קיבל משה שיש להניח שני הזוגות, דאי שאין בכך כל תוסף - ע"ע על כך במאמרו התמציתי של ידידי ר' שמואל נפתלי יששכר בקוש (מאורנו - ישיבת מאור טוביה, מצפה יריחו, קובץ ט, ה'תש"נ; במיוחד עמ' 181).

לז: עיגול הכנף וכו'. ע"פ פרש"י השני, שנקט לעיקר (לח. ד"ה ל"א; שטמ"ק כאן אותיות טו, יז. ושם מופיעה לשון קציצה במקום לשון קיצוע, וצ"ע האם יש משמעות בזה). בפירוש הראשון (ד"ה האי מאן דצייריה) פרש"י שהיתה זו טלית ארוכה ונפלה. והקשה על כך (לח. סד"ה אמר רב דימי) מהסוגיה (להלן מא). דתניא שחייבת ור"ש פטר. [ועיין ביאור הלכה (יא, ו), שרמב"ם (ציצית א, יז) פירש כפירוש הראשון שברש"י, ותירץ קושיית רש"י בין הסוגיות, דרב דימי הכא מיירי בשלא תפ"ר כולה]. ולפירוש השני של רש"י, אמנם אין שתי הסוגיות עוסקות בנידון אחד, אך מדוע להלן תפירה מועילה, ואפי' חיבור בסיכות (מא. ד"ה דנקטה בסיכי, בפירושו הראשון), ובסוגייתנו לא? ורש"י להלן (שם) הקשה זאת. לכאורה הדברים מתבארים בלשון הגמ' כאן "אם איתא דלא מיבעי ליה ליפסוק ולישדייה" (וכמתבאר ברש"י לח. ד"ה אמר רב דימי) שמדובר כאן בחלק מיותר בקצה הבגד, לעומת הסוגיה הלה, שכל הטלית כפולה, ואפשר שאינו רוצה לחתכה כי נוח לו שתהא מחמת יתור.

רב מרשריא ורב דימי מנהרדעא. בקרבן אורה הסתפק האם יש מחלוקת בין רב מרשריא (דצייריה" - קשר והדביק) ובין רב דימי מנהרדעא (דחיטייה" - תפר); שלכאורה נראה מן העניין שהם חולקים, אך מלשון הגמ' ("אמר רב דימי...") משמע שאין כאן מחלוקת.

בשבת נחתה הציצית ונפסלה וכו' בכרמלית אינו חייב לפשטה. כתב בשיטה מקובצת (אות ה): "אע"ג דבחול אסור ללבושו בשבת מותר ללבושו, שהרי כבוד הבריות הוא להיות מעוטף בטליתו, דבחול דוקא אמר רחמנא גזילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך; בזמן שהוא בר עשייה, אבל בשבת, שאינו בר עשייה - אינו מוזהר".

לח. פרק התכלת. במסגרת לימוד התלמוד עשויים אנו להתקשות בפיצול דיני ציצית ותפילין (שגם כן באו כאן כבדרך אגב) לשני הפרקים; ובמיוחד תחילת ענייני ציצית דווקא סמוך לסימונו של פרק הקומץ רבה (לז: [וראה בדומה הערתנו ל"ה כה:]). אכן, המתבונן במשניות יבחין שהמשניות בסוף פרק הקומץ רבה עוסקות בדברים המעכבים זה את זה, ובפרק התכלת - בדברים שאינם מעכבים זה את זה. ומאחר שכך, אפשר שרבי (חלוקת הפרקים ממנו, שמעתי ממור"ר הרב שבתי סבתו) בחר לסמוך דווקא מאותו עניין - הפרק הסתיים בעניין הציצית והפרק מתחיל בעניינייה; דבר זה מקל על גרסת המשניות בעל-פה (שלא להחליף בין פרקים), וגם מבליט את ההבחנה כי בתוך נושא הציצית יש מעכבים ויש שאינם מעכבים.

עוד שם. בעניין דיני הציצית והתפילין, שלא נקבע להם מקום במשנה, התייחס רמב"ם בפיהמ"ש כאן, תוך כדי הערה על הבדל ביניהן. מדבריו תרונם הרב יוסף קאפח: "ודע, שהתכלת והלבן אף על פי שאין מעכבין זה את זה הרי הם יחד מצוה אחת, לא שתי מצוות. אבל תפלה של יד ושל ראש הם שתי מצוות... אבל דיני הציצית והתפילין והמזוזות וסדר עשייתן והברכות הראויות להן, וכן הדינים השייכים לכן והשאלות שנתעוררו בהן... והרי המשנה לא קבעה למצות אלו דברים מיוחדים הכוללים את כל משפטיהם כדי שנפרשם, וטעם הדבר לדעתי פרסומן בזמן חבור המשנה, ושהם היו דברים מפורסמים רגילים אצל ההמונים והיחידים, לא נעלם ענינם מאף אחד, ולפיכך לא היה מקום לדעתו לדבר בהם, כשם שלא קבע סדר התפלה, כלומר נוסחה וסדר מנאי שליח-צבור מחמת פרסומו של דבר, לפי שלא חבר סדור אלא חבר ספר דינים".

לח: נחתכו חוטים וכו' ולרבא אפי' פחות. כן מפורש בשם רש"י בתוס' (ד"ה כדי לענבם) ובשיטה מקובצת (אות יח). שהרי רבא מביא רָאָה מדברי ר' חייא (שגרדומין כשרים) לדבריו שצריך לקשור עוד, בין החוליות, "דאי ס"ד לא צריך... כיון דאישתרי ליה עילאי אישתרי ליה כולה". ואי סבר רבא כשמואל, הן ר' חייא מדבר לפ"ז כשנשאר בהם כדי עניבה, והלא השיור מספיק ארוך כדי שהקשר לא יתר מאליו. אך דעת תוס' ששיעור העניבה האמור הוא סמוך לכנף (וזו קולא ביחס לשיטת רש"י שפירש בד"ה ש"מ שמדובר סמוך לקשר התחתון).

הקשר העליון. כאן פרש"י (לט. ד"ה קשר עליון; וע"ע לח: ד"ה עילאי): הקשר האחרון, שממנו נפרדים החוטים (ה'ענף'). ובתוס' (לט. ד"ה קשר העליון) כתבו שרש"י פירש פירוש נוסף, שהוא הקשר הסמוך לבגד (ל'כנף'), וכן מובא בגרסת שטמ"ק (אות ו) ברש"י (היינו דסמיכי לטלית"). וכפירוש בתרא סתם רש"י בסנהדרין (פח: ד"ה קשר עליון; וראה בסמוך).

הקשר העליון מדאורייתא. כתב רש"י בסנהדרין (פח: ד"ה קשר עליון): "דפלוגתא היא במנחות". והקשו עליו בתוס' (שם פט. ד"ה קשר) "וליתיה, אלא דמסקינן התם 'שמע מינה קשר העליון דאורייתא'". ולתרץ דברי רש"י שם הביא במרגליות הים (שם פט. אות א) מדברי ר' מרדכי זאב איטינגא

וגיסו ר' יוסף שאול נתנזון, בספרם **מגן גבורים** (על שו"ע או"ח, סימן יא ס"ק יח), שהדבר תלוי במחלוקת לגבי מקור חיובם של שאר בגדים (מלבד צמר ופשתים) - רבא (י"ג כן בסוגייתנו) לשיטתו, ששאר-המינים חייבים מן התורה וצמר ופשתים יחדיו פוטרים בהם, ושפיר דייק דקשר עליון דאורייתא, דאל"ה כלאים בציצית אמאי שרי רחמנא? הרי בגוף הציצית אין כלאים בלא קשר. אך לתנא דבי ר' ישמעאל, שחיוב שאר הבגדים אינו אלא מדרבנן, בלאו הכי מוכח דכלאים שרי, שהרי החוטמים מחוברים לבגד הצמר/הפשתן בשתי תכיפות ואף שאין קשר (וא"כ אין ראייה שקשר העליון מדאורייתא). עוד הביא שם במרגליות הים מדברי **חתם סופר** בתשובה (ח"מ, השמטות סי' קצב) שכתב: "ושמעתי מפה החסיד מחבר **מחצית השקל** זצ"ל, דרש"י לטעמיה, דס"ל (מ. ד"ה ב"ש) פליגי תנאי בסדין בציצית אי דרשינן סמוכין, אי"כ ממילא פליגי בקשר עליון, כלומר, לב"ש הרי לא הותרו כלאים בציצית, וא"כ אין הוכחה שהקשר-העליון דאורייתא. אך דעת **חתם סופר** עמו: "מיהו נ"ל ללא פליגי אלא אי אתיא מקרא או אי הני הל"מ, אבל לכ"ע דאורייתא הוי, יעיין לשון רש"י (סנה" שם) ומה שהגיה מורי בבנין שלמה ז"ל" [בבנין שלמה ברש"י שם כתב שצ"ל "...לא דאורייתא דלאו הלכה למשה מסיני..."]; שהרי בסוגיין מבוואר ברש"י דאי אמרינן קשר עליון מדאורייתא היינו מהלמ"מ. לאור זאת, דברי חת"ס צריכים עוד ביאור. ושמה כוונתו שיש לחלק בין הסוגיות, והנדון בסנהדרין הוא בין דאורייתא להלמ"מ, דלא כבמנחות שאין זה הנדון; אלא שלפ"ז אינו לפי הגהת בנין שלמה, וגם אין ברור מדוע רש"י כתב שהמחלוקת במנחות; אך שמא סמך גם על תירוץ של בנין שלמה על קו' תוס' שם (פט., וכפי שזכיר מיד בקצרה). וצ"ב. [ובבנין שלמה (לסנהדרין, בתוס' שם) כתב שיש מקום לדחות ראיית רבא בסוגייתנו, וזו ה'מחלוקת' הנזכרת שם. והיינו דלכאורה קשה, מה הוכחת רבא מדאיצטריך למישרי סדין בציצית?, דילמא איצטריך כשעשה קשר, שרשאי אף שהוא כלאים (וכדדחי בסמוך לגבי "צריך לקשור על כך חוליא" "דלמא דאיקטר")!- אלא שאם קשר-עליון אינו דאורייתא אסור לקשרו בכלאים, שהרי אמר ריש לקיש בסמוך (מ.) שכשאפשר לקיים העשה והלאו אין העשה דוחה את הלאו. ובתוס' (מ. ד"ה כיון) בתירוץ שני כתבו שדינו של ר"ל הוא מדרבנן בלבד (וכ"ש לתירוץ הראשון דלרב יהודה לית ליה דר"ל כלל); ולפ"ז נדחית ראיית רבא, דיל"ל שהפתוב שהתיר כלאים בציצית כשעשה קשר וכאמור. ולכן צ"ל שלרבא מן התורה אין עשה דוחה לאו כשאפשר לקיים שניהם. ומכאן שלרב יהודה - שחוטאי פשתן פוטרים בשל צמר מן התורה - מותר אף שיכול לקיים שניהם. וזו המחלוקת, רב יהודה ורבא. ע"כ. ובמרגליות הים הפנה גם לספר שושן עדות לרבי בנימין זאב וולף בוסקוביץ, עדויות ד, י (קז). בדפי הספר ואילך) שהאריך בזה. וע"ע קובץ שלמי יוסף (אברכי כולל פוניבז'), מנחות ח"ב, סי' רכט, מש"כ שם הרב חיים יעקב כגן בעניין זה.

לט: כִּרְךָ הַכֹּל וְלֹא הַשְּׂאִיר עֲנַף רַב: פסולה וכו'. "יָאֵי גְלִימָא וְלֹא יָאֵי תַּכְלָתָא". אמנם לשון "פסולה" (אפי' דיעבד) לא הוזכרה בגמ' וברש"י ובתוס' על הסוגיה; אך לכאורה זה מובן מן העניין, שהנדרש מן הפסוקים מעבב לכאורה (וכמו דיוק הגמ' להלן מ. שרב הדורש ציצית "נוטפת על הקרן" וסובר כראב"י הפוסל בדיעבד). ובמרכיבי **בהגהה** (סוף רמז תתקמ) יותר מפורש, וז"ל: "פי' **רבינו יצחק** דה"פ: לעולם פתיל נמי בעינן; אבל פשיטא דכולו-פתיל - דהיינו ענף - כשר, דהא כתיב קרא בהדיא 'ונתנו על...הכנף פתיל תכלת' וגו' דהיינו ענף. וקשה, דהא אמר רב לעיל (לט.) 'אפי' לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה', משמע דכולה-בלא-חוליא פסולה! ויש לומר: היכא דאיכא גדיל בעינן חוליא, אבל בלא חוליא היה כשר. אבל אין נראה לפרש כן; דרישא דברייתא 'תכלת שפרך רובה כשירה' לא מצי לפרושי הכי, אלא דכולו ענף פסולות, ודומיא דהכי בלבן- לכן נראה דבעינן 'פתיל' וגדיל' ובחד לא מתכשר; והכי עבדינן השתא; והכי תניא בסיפרי פ' שלח לך..."

שם, רבה בר חנה. בגמ' לפנינו: רבה בר בר חנה. ובשערי תורת בבל (רבי זאב וולף רבינוביץ; הערות לסדר הדורות, ע' ר' אבא ב"ב חנה) כתב: "ודע שממה פעמים נשתבש בתלמוד ע"י הסופרים או המדפיסים מ'רבה בר חנה' ל'רבה בר בר חנה'", וציין שם (בין היתר) לסוגייתנו. ע"ש. ועיין סנהדרין (ה.).

וחוטי פשתן לבנים פוטרים בגד צמר. הקשו המפרשים, שלכאורה יש לנו לאסור זאת, כדברי ריש לקיש (להלן מ.): "כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה, אם אתה יכול לקיים את שניהם - מוטב, ואם לאו - יבוא עשה וידחה את לא תעשה"; והרי כאן אפשר בחוטי צמר! עיין **תוס'** (מ. ד"ה כיון, בתירוץ הראשון; יבמות ד: ד"ה דאפילו), שכאשר מטילים תכלת אמרינן 'מיגו' ומותר לפטור בגד צמר בחוטי פשתן או להפך; אך ללא תכלת לא הותר שעטנז. ורמב"ן (יבמות ד:), תירץ, שרב יהודה כאן (וסתמא דגמ' ביבמות שם) חולק על ריש לקיש. ורשב"א כתב (יבמות שם) שמדובר דווקא כשאין לו חוטי צמר, ובזה די להשיבו כמי שאי אפשר לו לקיים את שניהם; "אבל היכא דאיכא ממין הכנף אין מטילין לו אלא מינו, וכדר"ל".

רב נחמן וכו' וכתנאי. תנא דבי ר' ישמעאל בתרא דיליף מ"א [בגד] שאר בגדים לענין נגיעים; ע"פ רש"י (ד"ה מנין ח"ה תלמוד לומר). אך במסכת שבת פירש רש"י (כו. ד"ה מפיך מאידך, ועוד שם) **כתבוס'** כאן (ד"ה בגד, ע"ש), שהפסוק הנדרש הוא "או בגד" דשרצים; ולסוגיה שם ליכא למ"ד טומאת נגיעים בשאר בגדים (ע"ש ד"ה ה"ג, והחידושים המיוחסים לר"ן שם כו.). לסתירה שבפירושי רש"י, כתב **בישר טוב** שרש"י למד מהסוגיות חולקות ביניהן; בסוגיה בשבת (ע"ש) מוכח שאם ממעטים שאר בגדים לענין ציצית (כפי שסובר רב נחמן בסוגייתנו ורנב"י שם) אין לומר ש'האי תנא דבי ר' ישמעאל מפיך מאידך תנדר', אלא אם מרבים לענין טומאת שרצים. ועוד, שבסוגיה בשבת הובאו דברי רבא שא"צ לומר ד'האי תנא מפיך מאידך תנא' וכאן לא הובאו. את לשונו של בעל ישר וטוב הבאנו בהערותנו לשבת (כו:) בס"ד.

בגד משאר מינים וכו' רבא: חייב בציצית מן התורה וכו' ונפטר בחוטי צמר ופשתים או כמינו וכו' וכתנאי. פשוט סוגייתנו, שדברי רבא ש"הכנף" מין כנף - כלומר שפל המינים חייבים בציצית מן התורה - אינם כתנא דבי ר' ישמעאל, שהרי תנדר"ז? נוקט ש"אף כל צמר ופשתים" בלבד נקראים בגד וחייבים בציצית, ולא שאר מינים. והנה לפי אביי כאן ובמסכת שבת (כו:כו.), מחלוקת שני תנאים-דבירבי-ישמעאל (בהגדרת בגד לגבי טומאת שרצים; ור"ש בן אלעזר (במס' שבת) מטמא בשלושה (3x3) טפחים. לתירוץ א שם רבא חזר בו ואמר שפל התנאים כרשב"א (לטמא בשלושה ולא בשלוש אצבעות). והעירו בתוס' (שבת כו. ד"ה הדר; יבמות ד: ד"ה ואפילו), שלפי אותו תירוץ אית ליה לרבא אף כל' לאתויי שרצים; אך ביבמות (ד:), הגמ' נוקטת בסתם "והא תנא דבי רבי ישמעאל לית ליה דרבא", וכעולה מסוגייתנו! ותירצו, שהסוגיה ביבמות (וכן כאן) היא לפי רב נחמן בר יצחק דאמר במסכת שבת "אף כל לאתויי ציצית", שהוא דאי אינו כרבא המחייב שאר מינים בציצית. [ועי' ישר וטוב שהבאנו לעיל, ביחס לביאורי דרשת תנדר"ז כאן ובשבת, שכתב בדעת רש"י שהסוגיות (כאן ובשבת) חולקות זו על זו].

מ. ר' אלעזר בר"צ. לפירוש בתרא ברש"י (ד"ה לפי) ולר"ת (תוד"ה סדין): ר"א בר"צ על ב"ש פליג, דתימה הוא דאיכא, איסורא ליכא. ורבא ורבי זירא מפרשים למה אסרוהו ב"ש (ומנהג ירושלים שפָּעִין דרכם).

מ: ר' זירא הטיל למוטלת כשרה. ורבא הסביר טעמו, שהקשירה אינה עשייה, דבבִּלְתוּסִיף קאי, ולכן הקציצה היא העשייה. ורב פפא הקשה דילמא גברא לבטולי קמאי מכוון, ובלִּלְתוּסִיף ליכא, מעשה איכא. ולכאורה רבא אמר כדעת רב בסוכה, שקציצתן זו עשייתן. אולם כתבו בתוס' (ד"ה בבִּלְתוּסִיף) דלא דמי לההיא דסוכה, ורבא אף כשמואל (דהכא רק משום בִּלְתוּסִיף אמרינן דבהטלתן ליכא מעשה אלא בקציצתן). אך הניחו בצ"ע.

מא. טלית ארוכה שקפלה. פירש"י (ד"ה טלית כפולה) שהיתה ארוכה כשתיים וכפלה, וטעם הפטור לר"ש הוא "שאם תפִּשֵׁט נמצאת ציצית באמצעיתה" (ד"ה ורבי שמעון). א"כ, משמעות "ורבי שמעון פטור" היא "מלהטיל בכנפיה הכפולים; אבל בארבע כנפיה הפשוטים צריך להטיל, דאטו משום דכפלה איפטר לה! והכי דייק לישנא דהרמב"ם, שכתב (הל' ציצית א, יז) 'אין כופלין את הטלית לשנים ומטילין ציצית על ארבע כנפיה כשהיא כפולה...' מלשון **בית יוסף** (או"ח י, סוף ו). אך **בנמוקי יוסף** (יא: בדפי הלכות-קטנות, מובא בב"ש שם) פירש שלר"ש הטלית פטורה לגמרי מן הציצית, וטעמו "דה"ל כבגד שאינו ראוי ללבישה". [וראה לעיל (ז:), והערותנו שם].

תכריכים וכו'. עיין יורה דעה (שנא, ב), בבית יוסף, בשו"ע ובנו"כ. [ועי' תוס' נדה (סא: ד"ה אָבֵל עושה) ביחס להִתָּר שטענו בתכריכים (ראה הערתנו שם)].
תנה"ר-מ: לא יתפור. כתוב אצלי על הגליון: מה לנו לסייע לרחבה מרבי מאיר, דיחידא הוא?, נקשה מרבנן! ושמה י"ל דמשום דק"ל הלכה כר' מאיר בגררותי (כתובות ס:), נמצאו דבריו כאן עיקר ושפיר מסייע מיניהו. וכבר כתב כן בהגהות **מיימוניות** (הל' ציצית פ"א, מ).

מא: אצבעות - אגודלים. כמבואר בגמ' "אחת מארבע טפח של כל אדם" שהוא 4 אגודלים = 5 אצבעות = 6 זרתות. אמנם לשון הברייתא "ושלוש שביט הלל אומרים", ולפי זה לכאורה ב"ש אומרים באצבעות ממש; אך בשפת אמת כתב שהפוסקים (עי' משנ"ב יא, מב, ועוד) הבינו שביט שמאי דיברו באותה מידה - אגודל; "ומי מצ"ע הלשון 'רג' שביט הלל אומרים", בפרט דהא הלכה כב"ש הו"ל למימר 'ד' שב"ש אומרים; ולא מצאתי במפרשים שום דבר בזה".

ושם. טפח של תורה = רוחב 4 אגודלים = 6 זרתות = 5 אצבעות. במשנה אחרונה למסכת כלים (יז, ח) כתב בביאור דברי רש"י כאן (ד"ה בתילתא): "ואפשר שר"ל שפל האצבעות שבין האגודל לזרת שיעור אחד להם, חמש בטפח; והם שלש אצבעות בין האגודל לזרת, והיינו 'תלתא', כלומר שלש אצבעות". ע"ש מה שהביא מפרש"י במק"א. ועי' מדות ושיעורי תורה תחילת פ"ז ובהערות שם ע"פ מקורות רבים.

מב. קשר הציצית בקצה הבגד ממש. כוונתנו בנוסח זה לכלול את "על הגדיל" (כפרש"י הראשון בד"ה גדיל).

על חוטי הענף להיות מופרדים. מש"כ כמקור לזה "ציצית", ע"פ תוס' לעיל (לט: ד"ה או); ע"ש. [ע"ע שו"ע או"ח ח, ז; ושם במשנ"ב ובביאור הלכה].

מב: טווייה לשמה כרשב"ג לגבי תפילין. עניין זה ביחס לתפילין הבאנו בס"ד לעיל (לה), ראה שם ובהערותינו.

"ושני תולעת". לשון החידושים המיוחדים לרשב"א: "משמע שני, אפי' מראה שני של זהורית קרי 'תולעת', וה"ה לתכלת דכתבי נמי בהיא קרא; לשון הקונטרס (רש"י ד"ה ושני תולעת). רצונו לומר, דאתקוש להדדי, ונראה דגרסינן 'ושני תולעת' דדריש ליה לשון שני, ולא גרסינן 'תולעת שני', משום ד'שני' שם הגוון ואין לדרשו לשון שני, אבל 'ושני תולעת' נושא שני משמעיות, 'ושני' ר"ל שני, גוון שהוא שני בצבע התכלת".

שְׁרִיָּה לילה בתערובת וכו'. ע"פ לשון רמב"ם (הל' ציצית ב, ה): "שורין התכלת בכולן". וע"ש שפירש (אולי גם גרס) אחרת את שמות הסמנים המדוברים, וגם משך הש"ה כתב "מעט לעת" ולא כגרסתנו (מג).

מג. רב יהודה בכל לְבִישָׁה מברך. בגמ' אמרו "ומברך כל צפרא", והקשו שלשיטתו זו מ"ע שאין הזמן גורמה, ותיצרו דאיניש צניעא הוה, ולא שרי לגלימיה כוליה יומא, ובצפרא החליף (מְשֻׁנִי) מִפְּסוּת לילה לכסות יום. ובהלכות קטנות לרא"ש (ציצית סי' כ) התייחס לקושי המתבקש, וזו לשונו: "וקשה לי, אמאי קמברך בצפרא? גם בערב היה צריך לברך כשמתעטף טלית של לילה, והל"ל 'ומברך צפרא ופניא! וצ"ל דטלית של לילה לא היה פושטה ביום אלא מתעטף בגלימתו על טלית של לילה, ורוב פעמים לא היה פושטו אף בלילה, הילכך לא פסיקא ליה למימר דמברך בפניא". ע"ע במיחוס לרשב"א.

עוד בעניין רב יהודה. הגמ' מדייקת "מדדמי (ציצית לכסות אשתו) קסבר מצוות עשה שלא הזמן גרמה הוא". לכאורה ייתכן שמטיל ציצית ללבושי אשתו מטעם אחר, דס"ל חובת בגד היא! כתב במנחת חינוך (שפן, ז ד"ה בחיבור), שמונח הברכה 'להתעטף' מוכח שסובר שחובת גברא, דאי חובת טלית - 'לעשות' מיבעי ליה ולברך בעת העשייה (דיקו שמקורו בדברי תוס', עיין לעיל מ. ד"ה סדין; שבת כה: ד"ה סדין; ושרישו בגמ' לעיל מב:).

מג: ר"מ: חובה בכל יום 100 ברכות "מְנַאֲהָ ה' יְהִינְךָ שְׂאֵל מְעַמְךָ". "אל תקרי מה אלא מאה" (ז"ה רעיא מהימנא פ' קרח דף קעט). שְׂבִילֵי הַלֶּקֶט (ענין תפילה סי' א): שבפסוק (דברים י, יב) 100 אותיות (ע"ש לרמזים נוספים). עי' גליון נפלאות, מתורתו של הרב יצחק גינזבורג, גליון חיי-שרה ה'תשפ"ו (עמ' 13), שבכל הפסוק יש 99 אותיות, והאל"ף הנוספת-כביכול משלימה את המניין למאה אותיות (וע"ש). וע"ש גם מה שביאר מתורת בעל מאור עינים (תחילת חיי שרה) ש'מה ה' שואל מעמך' - להיות 'מה', שפלות רוח, וע"ש כך מגיע להיות 'מאה', הולדה והתפשטות בעולם. וגם השפלות צריכה להיות של אמת ("שיש כמה בני אדם אשר לפי ראות העין הן ענוותניות, ולא נתקיים בהן 'אֲשַׁכּוּן אֶת דְּכֹא'"), שמכניס בתוך 'מה' את ה'א' של 'אלופו של עולם'. וע"ש.

רב אחא בר יעקב החליף 'עבד'. לא מצאתי התייחסות ישירה לשאלה כיצד חולק רב אחא על הברייתא; אך בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ו סי' ב, אות ד) הסביר שדווקא ר' מאיר דוגמתו היו יכולים לברך 'שלא עשני בור', משא"כ שאר האנשים (ע"ש); וא"כ נמצא שרב אחא לא חלק על הברייתא, אלא תיקן ברכה חלופית לשאר האנשים, שאינם במעלתו הגבוהה של ר' מאיר.

(מד.) צוּרְתוֹ כדג. לשון רבנו גרשום ביחס ל"ברייתו".

מד. (השמטה - הבאנו לעיל מ:): רב יהודה, ותנ"ה: טלית שאולה, עד 30 יום פטורה מציצית, ואח"כ חייבת.

(השמטה - הבאנו לעיל לב: בין דיני מזוזה) הָרָךְ בפונדק והשוכר בית בחו"ל פטורים ממזוזה 30 יום, ואח"כ חייבים; אך השוכר בית בא"י עושה מזוזה מיד (ישוב א"י).

(השמטה - הבאנו לעיל דף לב בין דיני תפילין) תפילין שלייד ושל-ראש אינן מעפפות זו את זו. וכן (הבאנו לעיל לה:): ריש לקיש: המניח תפילין מאריך ימים.

מה. המוספים. להלן (מט.) תנן: המוספים אינם מעפפים זה את זה. ראה בהערותנו שם שלושה פירושים בזה.

"וכן תעשה בשבעה" שבטים, פר העלם-דבר של ציבור. דרשת ר' יוחנן, 7 שבטים שאינם רוב אנשי העם. בפשוט, דבר זה מתאים לשיטת ר' שמעון בן אלעזר בשם ר' מאיר בהוריות (ה. ע"ש) שפר העלם דבר בא כשחטאו (בעקבות ההוראה) רוב שבטים או רוב העם (ראה הערתנו שם).

ר' שמעון: אם אין די נְסִיכִים לכל הקרבנות יקריבו פר אחד ונסכיו כראוי ולא כולם ללא נסכים. ולמד מה"אִיפָה" שביחזקאל (מו, ז; וכן שם, יא). כתבו רמב"ם בפיהמ"ש ורבנו עובדיה מברטנורא שאין הלכה כרבי שמעון. וביאר בתוס' יו"ט, שחכמים דורשים את הפסוק דיחזקאל כנדרש בספרי (פ' כי תצא ס"פ רצד, המובא כאן בתוס' ד"ה וכו' [פרש"י-יחזקאל שהזכירו הוא שם מה, כד]) בשם אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון, "מלמד שאִיפָה גדולה ואיפה קטנה קרויה איפה".

מה: 2-ב כבשי השלמים ובשתי-הלחם נאמר עיכוב - ר' עקיבא: הלחם מעכב וכו'. ובהערות השוליים. לפי הסבר ראשון בקרן אורה כאן ובחסדי דוד (הוריות ב, ד), ומרומי שדה (הוריות יג), הברייתא שם ("שתי הלחם קודמים לכבשים הבאים עמהם") כרבי עקיבא, וראה הערתנו שם בס"ד, ובקצרה הבאנו בדברינו כאן בהערות-השוליים, ובמש"כ ש"א שלעניין אכילה כוונתנו למסקנת קרן אורה (כאן, ע"ש), וכ"כ בשיח השדה לרבי חיים קניבסקי (ח"ג, הוריות יג, וצ"י לזבחים צ:), וגם בחזון איש (מנחות לג, טו) ושם נזכר גם: להקדשם. וע"ש מה שהציע להגיה. ויש לציין גם מש"כ באור שמח (הל' תמידין ט, ט): לתנופה, במקרה שאינו יכול להניף שניהם יחד.

מו. בתורה אין הלחם מעכב ותקרב שְׁלָמִים. אפי' באה ללא לחם - קרן אורה; שטמ"ק (מז: אות ט); אבן האזל (הל' פסח"מ ס"פ יב); ראה הערתנו להלן (עח:).

נטמא הלחם. הגרסה לפנינו: "מששחטה נטמא לחמה - הדם יִזְרַק והבשר יֵאָכַל, וידי נדרו יצא, שהציץ מרצה על הטמא, והלחם פסול". ופרש"י: "וידי נדרו יצא - דהציץ מְרַצָּה על אכילתו לענין טומאה". ובשיטה מקובצת (ט) הביא המשך דברי רש"י: "והלחם פסול - ולא ידענא אמאי, כיון דזריקה כשרה לחם הטהור אמאי פסול? נראה בעיני דגרסינן 'וידי נדרו לא יצא'; והאי תנא ס"ל אין הציץ מרצה על אכילה. וכן מצאתיה בתוספתא. ולבי מגמגם". ע"כ. כהנהגה זו גרסת כת"י מינכן; והביא בדק"ס. גם בתוס' (ד"ה מששחטה) הקשו כן ותיקנו כגרסת רש"י (וע"ש מה שהקשו ע"כ). בחידושים המיוחדים לרשב"א ציטט את רש"י כבשטמ"ק, והסביר מדוע רש"י סיים "ולבי מגמגם": דא"כ אין חילוק בין יצא ובין נטמא ובין נפרס, ואמאי פליג להו תנא בתלת בבי?

מו: רבה ורבה ומשנה להלן (עד:). דתנן התם: "שתי הלחם ולחם הפנים נאכלין לכהנים ואין בהם למזבח, ובוה יפה כח הכהנים מכח המזבח". ואמרו שם, דהך "בוה יפה" לאפוקי ממאן דאמר שתי הלחם הבאות בפני עצמן לשרפה אתיין, קמ"ל דבוה יפה כח כהנים לעולם. ע"כ. א"כ הך מתניתין דלקמן פליגא אַרְב יוסף. ומה יענה רב יוסף? אפשר להסביר לפי מה שכתב בספר ישו טוב (להלן), על דברי המיוחס לרש"י שם בפירושו האחרון; ע"ש), שאותה משנה אינה כר"ע, אלא כבן ננס, שאין שתי הלחם באים בפני עצמן, וא"כ אין מציאות שיבואו ולא יהיה יפה בהם כוח הכהנים. ובחזון איש

(סי' לב ס"ק כ) נקט בפשוטות שלרב יוסף זו מחלוקת תנאים (בדעת ר"ע), לתנא דברייתא דידן (שאותה מפרש רב יוסף) לשדפה אתיין, ואילו לתנא דמתניתין דלקמן לאכילה אתיין מה"ת (ולרבה ורבא, אתיא הך מתניתין לאפוקי מהך סברה דברייתא אליבא דרב יוסף).

רב יוסף וכו' ומתנייני עד תם זמן הקרבת קרבן. במה שהקשו בתוס' (ד"ה צורת) על רש"י, עיין מה שתירץ בשפת אמת (לחלק בין קרבן שלא קרב כלל ובין כאן שהלחם עיקרו הוא כבר הובא).

מז. ולהיפסל בלינה קדש כבר בתנור. להלן ס"פ ו (עב: ע"ש). בתוס' לעיל (מו. סד"ה ואיזו; שהקשו מן הסוגיה דלהלן על רש"י) הבינו את תירוץ רנב"י להלן 'הוקבעו ולא הוקבעו קאמר' שרבי וראבר"ש חולקים האם בשחיטה (כשהזריקה שלא לשמה) הוקבעו (רבי, ואינו יכול לשנות הלחם לכבשים אחרים) או לא הוקבעו (ראבר"ש). ואם כבר בתנור קדש להיפסל ביוצא (כבסוגיה להלן), למה צריך את השחיטה לשם כך, כפי שטוען אביי בסוגייתנו? ומה זאת ש"אם יצא לא יהא כשר לשחוט עליו כבשים אחרים" (כלשון רש"י בד"ה איכא בינייהו)?, הרי כבר בשחיטה הוקבעו ואינו יכול לשנותם, אף ללא יציאה! (וזו ה"קושיא השמינית" שהקשה כאן בחמדת דניאל. לכן פירשו בתוס' ש'הוקבעו' דלהלן היינו להיפסל ביוצא). בחמדת דניאל (כאן, ד"ה תרוץ הששי על הקושיות השביעית והשמינית; ולהלן עב:) דקדק בלשון רש"י (ורגמ"ה) דלהלן, שלא פירש שנחלקו רבי וראבר"ש ב'הוקבעו' ולא הוקבעו, אלא פירש שלפי רבי כשהשחיטה והזריקה לשם - 'הוקבעו' ואינו יכול לשנות; וכשאין הזריקה לשמה - 'לא הוקבעו' - כלומר, לרש"י אפי' התנופה והשחיטה אינן 'עושות זיקה' אלא עם זריקה כשרה, לרבי. כלומר - התחדש בזה שמה שאמרנו (לעיל מו.) ששחיטה עושה זיקה, הפוונה שחיטה כשרה ובתנאי שגם הזריקה כשרה (ע"ע בחמדת דניאל כאן שהאריך מאוד בשיטת רש"י). ובחידושי הגרי"ז חילק בין דין זיקה ובין דין קביעות. דין קביעות הוא חלות בגוף הלחם עצמו, שלא יהיה אפשר לשנותו לזבח אחר (אך אם אבד הלחם לא נפסלו הכבשים, ודייק בדברי רש"י עב:). אך זיקה אינה דין שְׁחָל דין גוף הלחם, ואינה קובעת את הלחם עם הכבשים, אלא דין נפרד, שכיוון שהזקקו יחד מעבדים זה את זה ונחתה האחד באבדן חברו. ולא מפני שהוקבעו, אלא שהזיקה יוצרת עיכוב הדדי. והוכיח שם מהסוגיה להלן (מז:): שבעיקרון, אם זרק דמם שלא לשם נעשו נדבה וזבח אחר וכבר א"צ לחם, ופקעה הזיקה ולא ייפסלו עוד הכבשים באיבוד הלחם, ובשרם יתר באכילה (אם לא משום שאין דבר שאינו פשר לשמו וכשר שלא לשמו). לכן פירש רש"י לקמן (עב:): שרבי וראבר"ש נחלקו האם הוקבעו בשחיטה לענין לשנות את הלחם לזבח אחר, שפיוון שזרק דם הכבשים שלא לשם הרי פקע דין זיקה, וכאמור, ותלוי רק בדין קביעות, ושפיר נחלקו בזה רבי וראבר"ש.

מח. שחט ארבעה כבשים על 2 חלות וכו'. אך ר' יוחנן פקפק בדין הברייתא דר' חנינא טירתא: וכי אומרים לאדם עמוד וקטף בשביל שתזכה? ומסקינן, שכיוון שה'זכות' אינה בדבר אחר - אומרים. וכ"פ רמב"ם (הל' תמידין ומוספין ח, יג) ובלקוטי הלכות, כברייתא. ועי' קידושין (נה:), שגם שם ר' יוחנן תמה (על הסבר של ר' אושיעא למשנה בשקלים כמובא שם). תמיהה כזאת (ראה הערתנו שם בס"ד).

שם. (השקמה) בעקבות תמיהת ר' יוחנן הנז' הובאו בסוגיה 3 מקרים. (א) תערובת אברי חטאת ועולה וכו' חכמים מחמירים - כי שם הוא 'עמוד וחטא בחטאת בשביל שתזכה בעולה'. (ב) כבשי עצרת שנשחטו שלא לשמן - הדם יזרק (שלא לשמן) והבשר ייאכל, ובשבת לא יזרוק. - שם הוא 'עמוד וחטא בשבת כדי שתזכה במוצ"ש'. (ג) חבית יין תרומה שנשברה ותחתיה חולין טמאים אם אינו יכול להציל מהתרומה רביעית בטהרה - ר' יהושע: מותר לטמאה ביד תוך הצלת החולין מפניה, 'עמוד וחטא בתרומה כדי שתזכה בחולין'! - שם ממילא התרומה הולכת לאיבוד. ע"כ. שם. ניקוד תיבת קטא, בלשון ציווי (כאן ושבת ד.), הטי"ת בקמץ, כך הוא בגזרת נחי ל"א, כמו רפא (אך בגזרת נחי ל"ה בצי"ה: עלה, ראה, ג"ה).

מח: תני רב יצחק: שלא כמצוותם (שלא לשמן, רש"י ד"ה כי אתא) פסולים כחטאת ולינו וישרפו. וכתבו בתוס' (ד"ה תעובר) דהאי תנא דבי רבה בר אבהו הוא, דאפילו פיגול שפסולו בגופו בעי עיבור צורה (כמבואר בפסחים פב: ע"ש). אך רש"י (ד"ה ותעובר צורתן) ביאר שאין זה פסולו בגופו כפיגול והתקשו המפרשים, מה ההבדל בין פיגול, הנחשב פסול בגופו, ובין שלא לשמו? הרי שניהם פסולי מחשבה! שיטה מקובצת (סוף אות א): "וי"ל דפסול שלא לשמן קל הוא, דנְקָשׁר בכל הזבחים; הלכך לא חשבינן ליה פסול בגופו". ועיין קהלות יעקב (זבחים סי' ב, אות א, ראה הערתנו שם ב.), שרש"י (שם ג. ד"ה לשם חולין) שלא לשמו 'מחריב את הלשמו', המחשבה גורמת חסרון בלשמו, וממילא הקרבן נפסל; ולא 'מחריב את הקרבן' כמחשבת פיגול הפוגעת בגוף הקרבן; ולכן טעון עיבור צורה. עוד הקשו, שבפסחים (עג:): מבואר שלשיטת יוסף בן חוני, שאחרים שנשחטו לשם פסח פסולים, ישרפו מיד, דפסולו בגופו, ורק להולך בשיטת רבה בר אבהו (שם הוא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה) טעון עיבור צורה. אלמא פסולי שם פסול בגופו הוא, כתוס' ולא כרש"י! תירץ בקהלות יעקב (שם סוף אות א), שאין ראיה משיטת יוסף בן חונאי, "דיינא דיוסף בן חוני דהנשחטים לשם חטאת ופסח פסול - הא ודאי שזוהו מחשבה המחודשת פסול קדש אגופא דזבחה [דמצד חסרון הלשמה הא מְכַשֵּׁר, דהא הנשחטין לשם קרבן אחר כשר], ורק משום שמטיל מחשבת פסח וחטאת על הקרבן הוא דמפסל, וזה הני שפיר 'פסולו בגופו' ממש כמו מחשבת פיגול".

(השטמה) אשם שהביאו בתוך שנתו (כבש ולא איל) פסול וכו'. ע"כ. דין זה צרפנו לזבחים (צ:): ולכנתות (כו:); וראה הערתנו לתמורה (יט:): בס"ד על הקושי בין כאן לשם.

מט. עקירת שם הקרבן בטעות. נדון זה מובא כאן כבדרך אגב, ובאמת מדובר בנדון בסיסי ביותר ביחס לכל פסולי המחשבה, במיוחד שלא לשמו, אך מפורש בסוגיה שגם מחשבת פיגול, וי"ל שגם חוץ למקומו. ועי' בזה בספר שערי היכל (מכון המקדש) לזבחים מערכה א, עמ' ו-ז, ושפיר שיש לחלק בין פסולי המחשבה השונים.

(השטמה) המוספים אינם מעכבים זה את זה. ע"כ. והשטמו מפני שלפי פשוטו נכלל במש"כ לעיל (מד-מה, ראה שם). ושם, היוצא מן הכלל הזה הוא של חג הסוכות, ד"במשפט" כתיב בהו. אכן יש לציין כי בתפארת ישראל כאן (אות כ) פירש 3 פירושים בדין משנתו - א: לענין קדימה (דאפילו הקריב העולה שבמוסף קודם לחטאות כשר, דאע"ג דחטאת קודמת לעולה, זהו רק לכתחלה); ב: לענין חיסור ("זה בלא זה כשר"); ג: ביום שיש 2 מיני מוספים (כגון שבת ור"ח; "והקריב שאינו תדיר קודם, כשר בדיעבד"). ומה שכתבנו לעיל מתאים לפירוש השני.

ציבור שאין להם אלא לתמידי מחר או למוספי היום - לא נפסלו. וכן לענין קדימה (זבחים צ: צא.). לגבי היחס בין הסוגיות כ"כ חמדת דניאל, וכ"כ בקרן אורה בזבחים (צ:). וראה הערתנו לזבחים (צא.).

מט: (השטמה) אסור להקריב קרבן קודם תמיד של שחר. אביי: למצוה, אך אין זה מעכב את הקרבן. אך בפסחים (עג:): נאמר שקרבן אחרי תמיד של בין הערביים נפסל! עי' תוס' (ד"ה תלמוד לומר, לקראת סוף, מט:): לענין הקטרה חילוק בין לכתחילה ודיעבד, או בין דאורייתא ודרבנן; ועי' בספר שערי היכל יומא מערכה סט; וראה הערתנו לפסחים (נח:). וכאן נביא אחד מן החילוקים שבתוס' ישנים ביומא (לג. ד"ה עליה): לפני תמיד של שחר לא נפסל, שראוי בהמשך היום; אך אחרי תמיד של הערב נפסל להקרבה באותו יום, וממילא נפסל לגמרי.

נ: חביתי כהן גדול וכו' "על מחבת" וכו'. ביאר רבי יצחק אברבנאל (ויקרא ו, יג): "הנה נזכרה כאן באריכות עשייתה, לפי שמנחת החביתין היתה משונה במעשיה, שהיה בה מְעִין המנחות פְּלִין. כיצד? "כי היא היתה סולת, ובזה תִּמְךָ למנחת הסולת; והיתה 'על מחבת בשמן', דומה למנחת מחבת; והיתה 'מורבכת' חלוטה ברותחין, רכה כמ"ש הראב"ע (שם יד), ובזה תדמה למנחת מרחשת. והנה 'תופיני' שפירש"י (שם) אפוייה אפויית הרבה, אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר אותה על המחבת; ובזה היתה דומה למנחת מאפה תנור. הרי שהיתה דומה לכל ד' מנחות." וטעם עשייתה באופן הזה הוא כדי לעשות בכל יום ויום מנחה כנגד כל המנחות לעמוד במקום פְּלִין, כאלו הקריב בכל יום כל ד' מיני המנחות".

שם, חביתי כהן גדול. בכל הסוגיה (נ: נב:), עיין במקבילה (הירושלמית) בשקלים ספ"ז (כ: כא.). וראה מה שצי"צ שם בס"ד.

נא. "בְּשֶׁמֶן" 3 לוגין לעשרון וכו'. (סיכום מהלך הסוגיה) מניין? בברייתא מצאנו כך: ת"ק: "בשמן" להוסיף לה שמן. מאידך, מנסה התנא ללמוד ממנחת נדבה, ודן דינא ולא אתיא ליה. ר' ישמעאל בריב"ב: "מנחה תמיד" - מנחת נספך התמיד. ר"ש: דנים מנחה הבאה עשרון משכמותה (דנספך תמיד, כבשים), ולא מן הבאה 2-3 עשרונים (נסכי פר ואיל). לקושי בדעת ת"ק (אם "בשמן" להוסיף, כיצד מתלבט האם ללמוד ממנחת נדבה, שהיא המועטת!?) -

אביי: דרשת "בשמך" היא לר"ש, והך דינא (שמנסה ללמוד מנדבה) ריב"ב. רב הונא בר"י: ת"ק=ריב"ב, ומראש הסתפק האם "בשמך" לקבוע שמך או אף להוסיף (ודן דינא להוסיף ולא אתיא ליה, ונצרך ללמוד מ"מנחה תמיד" כדמסיק). רבא: ת"ק=ר"ש, והך דינא - אילו לא נאמר "בשמך" (וכיון דלא אתא אתא מדינא דאי איצטרך "בשמך"). ע"כ.

נא: כ"ג מת ולא אחר וכו' בבוקר וגם בערב. מסקנת הגמ' (נב), והטעם - שהוקשה מנחת החביתין למנחת נסכי התמיד. ויש לציין כי ברש"י (נב. ד"ה מאי הני עלה) משמע שר' ירמיה (שג' על ר' אבהו) חולק בזה. אך בגמ' לא מצאנו מפורש שר' ירמיה חולק, אלא דוחה את הראיה מלשון המשנה בימא. ונראה שגם כוונת רש"י אינה שדברי ר' ירמיה נאמרו בדווקא, אלא ששאלת הגמ' היא האם יש לחוש לדיוחו שלו, דהא לא תנין ליה בהדיא, ומסיקה הגמ' דתנין לה (בדומה לסוגיה שבסמוך, נב: ורש"י ד"ה מאי הני עלה. יש לציין, שלשון "מאי הני עלה" מהווה פתיחה להכרעה בסוגיה, כמובן מדברי רש"י כאן וכמפורש בתוס' סנהדרין עה. ד"ה ואם).

בגמ' נזכר דין מנחת חינוך של כהן הדיוט, והבאנו דין זה להלן (עח). כאן הדבר תלוי בשני פירושי רש"י (בד"ה כהנים הדיוטות). שבלשון שנייה כתב: "ל"א: ביום המלוואים היה כך, אבל לדורות לא נוהג. ולא מפי המורה". ומה שנראה להלן (עח). שנוהג לדורות, סברתי לומר דה"ק רש"י: לדורות לא נוהג מקרא דהכא, אכן נוהג מדרשה דלהלן (שם לגרסת דק"ס ולרש"י-כ"י ד"ה אף) "זה קרבן אהרן ובניו..." "מקיש חינוכו דכהן הדיוט למשיחה דכהן גדול: מה משיחה דכהן גדול רבוכה, אף חינוכו דכהן הדיוט רבוכה..." ומצאתי בישר וטוב שכתב, דתליא בפלוגתא דר' יהודה ורש"י בסוגיין: ר' יהודה דריש "חוק עולם" חוקה לעולם תהא, לדורות, וקאי על חינוך כהנים גדולים (כדבתוס' ד"ה חק זו), ומ"זה קרבן אהרן ובניו" נלמד לכהנים הדיוטות במילואים, ו"חוק עולם" הנ"ל מרבה גם אותם לדורות. ולרש"י דדרש "חוק עולם" משל עולם - ס"ל דלא נהג להדיוטות (ולכאורה גם לכהנים גדולים) לדורות. והלשון השנייה ברש"י כאן, שאין נוהגת מנחת-החינוך לדורות - כר"ש. והסוגיה להלן דמשמע שנוהג לדורות - כר' יהודה, דהלכתא כוותיה לגבי רש"י (עירובין מו:).

(השמטה) יש מעילה בפרה אדומה ("חטאת"); אך לא באפרה ("הוא"), וגזרו מעילה (כיוון שזלזלו להניחו על פצעים), אך אף מאוחר יותר ביטלו גזרה זו (כי היו חוששים להזות מפ"ק). ע"כ. [ועי' שקלים (כ:)].

נב. (השמטה) את האמור בעניין מנחת-החביתין של בין-הערביים כשמת הכהן-הגדול ולא מנה אחר שילבנו בדברינו לעמוד הקודם בס"ד.

לבונה חביתין מחלוקת אבא יוסי בן דוסתאי ורבנן וכו' מת הכהן הגדול ולא מנה אחר וכו' לא הוכפלו שמנה ולבונה. עי' בסוגיה המקבילה בשקלים (ספ"ז, כ-כא). שם שתי דרכים מרכזיות בגרסה ובביאור, ולאור זאת היחס בין הסוגיה שם ובין סוגייתנו; והארכנו בזה בס"ד בהערותנו שם.

נב. המנחות באות מצה לעכב וכו'. המקור לעיכוב דרש ר' אמי מ"לא תאפה חמץ"; והתקיפו עליו שלוש קושיות - (1 רב חסדא) דשמא אתא קרא להכשיר שיאור דר' יהודה (כקרני חגבים) לר' יהודה; (2 רב"ב) להכשיר חלוט (במנחה שאין זו מצוותה); (3 רבינא) לעבור בלאו על חמץ, אך לא לפסול! "אלא כדתניא" מהפסוק "מצה תהיה" הכתוב קבעה חובה. לכאורה לפ"ז בעינן מצה דווקא ואידחו להו הנך תלת ילפותות, וכולם פסולים שאינם "מצה" (וכ"נ בתוס' ד"ה ת"ל; קרן אורה נב; ועי' שפת אמת). בעניין שיאור לגבי לחמי תודה עוסקת הגמ' בחולין (כג; והבאנו להלן עז: בפרק התודה), ושם נאמר ששיאור של ר"מ לר"מ חמץ הוא (עי' תוס' כאן ד"ה אלא, ושם ד"ה ואי דר"מ לר"מ), של ר' יהודה לר' יהודה לא יצא, שאינו יודע איזה מין יביא עוד, ואם נדר חמץ או מצה לתודתו של פלוני לא נפשט האם יצא ידי נדרו (או שבריה הוא ולא יצא). בעניין החלוט ע"פ פאת הקדש לרבי אברהם הלוי גרנש (בני ברק, ה'תשע"א; בסוגייתנו). ובתוס' (ד"ה ת"ל) הקשו, שביבמות (מ) ממעטים חלוט ממצות תאכל במקום קדוש" (שנה עליו הכתוב, שכבר אמור "ואכלוה מצות" - רש"י שם ד"ה ואי לאו מצה). עי' מה שכתבו בזה (תירוצם הראשון אינו כרש"י שם הנ"ל). ובשיטה מקובצת (אות יח) כתב בשם תוס' חיצוניות בשם ר"י (ובמהדורת הרב י"ד אילן, מוה"ק ה'תשע"ט, גרס "יעוד אומר רבי"), שביבמות מדובר במנחה הנקמצת אחרי האפייה, כגון מנחת מאפה, מחבת ומרחשת, ואז הוברר חלק גבוה בשעת האפייה, אך במנחות הנקמצות כשהן סולת, שאחרי הקמיצה ולפני אפייה (או תיקונים אחרים לאכילת השיריים) הוברר חלק גבוה - הו"א דשוב א"צ להיזהר בשיריים מלהחמיצן; להכי איצטרך כאן 'תהיה', לעכב שלא לאפות השיריים חמץ (עי' מהדורת הרב אילן, בהערה, שהקשה כיצד אחרי שהוכשרה המנחה תיפסל בגלל השיריים, ותיקן, דשמא הוי כאבדו שיריה. אולי עוי"ל שלא נפסלה המנחה אלא נאסרו השיריים-המחומצים באכילה). ולפני כן סברתי לחלק כעין זה אך להפך - ביבמות מדובר בשיריים, וכאן מדובר במנחה עצמה טרם קמיצה. ובקרבן אורה (נב: ע"ש עוד) כתב, שיש לחלק בין האמוראים שבסוגיה; שלרב חסדא "מצה תהיה" בא לפסול שיאור, ולרבינא לומר שאין זה רק ללא אלא לעיכובא, אך לחלוט אכתי לא שמעינן עיכובא ולהכי איצטרך ההיא דיבמות. "אבל רב"י דפריך 'חלוט מנא לן' - אליביה לא איצטרך 'תהיה' אלא לחלוט לעיכובא; דלחמץ לא צריך - דמ"לא תאפה חמץ" נפקא; ולשיאור גם כן לא איצטרך - דאפשר כר"מ ס"ל, או אפילו כר' יהודה, י"ל דס"ל דספיקא הוא אי חמץ הוא או מצה, וכדמביעיא לן בחולין דף כ"ג (ע"ב), ואם כן לא איצטרך קרא למעוטי ספיקא". וסברתי דאפשר עוד לומר, דביבמות קמ"ל דאע"פ שחזר ואפחו פסול; ודומיא דפסח דאמרין התם "אף על פי דחלטיה מעיקרא, כיון דהדר אפייה בתנור - לחם עוני' קרינא ביה, ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח". וקאמרין דהני מילי לפסח, אך למנחות שנה הפסח לעכב (ע"ש בתוס' ד"ה כיון). אך מדברי ריב"א שם ראשון שאין לומר כן, שהרי כל המנחות נאפות לבסוף וכשמיעט הכתוב פשוט שמיעט אף שחזר ואפה; וז"ל: "וחלוט דמיעט קרא - אף על פי שהוא מצה, כן היה מעשהו, שחולטין אותו בתחילה ואח"כ חוזרין ואופין אותו בתנור או באלפס, דלא סגיא בלאו הכי, דהא כתיב במנחות 'מאפה תנור' ו'מנחת מרחשת' ו'מנחת מחבת'..."

לישתן במים פושרים וכו'. ראה הערתנו להלן (צו), בביאור שיטת רש"י (בעיקר ע"פ ישר וטוב) לגבי מקום הלישה וקדושת הכלי.

עוד שם. מידות המאפיינות את הקב"ה וכו'. האגדה כאן כופלת וחוזרת מילת-מפתח ביחס לקב"ה, לאבות, לישראל, למשה ולתורה. סגנון דומה נזכר במעשה רבא, בחלומה של ר' אלעזר מהגרונאי (תענית כד:): "ש'לם טב לרב טב מריבון טב דמטוביה מטיב לעמיה".

אדיר - חוזק, ידי - אהבה וקרבה, וכו'. יש בדברינו תוספת מילים בסוגריים-כפולים ע"פ חידושי אגדות למהר"ל מפראג, ע"ש (ואף שאין דרכנו בכך, כאן חרגנו, בעקבות מהד"ק שלנו בס"ד והצורך להבין-במשהו את משמעות האגדה). ע"ש עוד. ואנו פתחנו בלשון 'מידות המאפיינות את ישראל ואמורות כלפי הקב"ה', בעקבות העובדה שהמשותף לכל 4 המילים החוזרות (אדיר, ידי, טוב, זה) הוא שכולן מתייחסות הן לקב"ה והן לישראל; מלבד התייחסויות נוספות של כל מילה. וכן בעקבות לשון מהר"ל, שהציר באגדתא זו הוא ישראל: "ואלו ד' דברים ידועים - שם 'אדיר', שם 'ידי', שם 'טוב', שם 'זה' - לומר כי ישראל הם דבקים באלו ארבע מדות ונזכרים כסדר"; והנראה מדבריו שיש בזה ללמד על דבקות ישראל במידותיו של הקב"ה. וע"ע מהרש"א.

נצחיות; אחרית; ע"י ייסורים. "...שהיית כמו שהוא אינו דבר חשוב ב"ז מינין אלא השמן היוצא ממנו, כך ישראל אין אחריתו ותכליתו בעה"ז אלא בסוף, דהיינו לימות המשיח, אחר שיחזרו בתשובה ע"י יסורין כמו השמן שלא בא אלא ע"י כתישה"; מלשון מהרש"א; וע"ש.

נב: לר"מ צריך להיות כמדתו בהיותו קמח ושיאור-חיצוני משבש את המידה. ועיין תוס' בסמוך (נד. ד"ה ת"ש) שהסבירו שר"מ דורש מ"עשרון סולת" שיהא עשרון כשהוא סולת. ומש"כ דסוגיין כר' יהודה, שהגמ' להלן (נד). ביחס לדברי ר' אילא ורב יצחק בר אבדימי שם מסיקה "דכולי עלמא כמות שהן משערין", והיינו כדעת ר' יהודה, ולא כר"מ המצריך לשער כבהיותם סולת.

נד שיעור מסוים שהצטמק וכו'. כנגד שיטת שמואל, רבי שמעון בר רבי ורש לקיש, ניצבה קושיה מברייטא, וכדי למלט אותה מן הקושיה מיקד רבה את המחלוקת בכשיעור שצמק וחזר ותפח ובעניין דיוחי באיסורים. אך בכל זאת שיטה זו עמדה ב'תיובתא'. בהבנת מסקנת הסוגיה שתי אפשרויות: האחת, כיוון שהשיטה הנ"ל נדחתה, ממילא נדחו דברי רבה, שלא נאמרו אלא להציל אותה מן הקושי, וא"כ פחות-משעיור שפפח נידון מעתה פשיעור שלם מן התורה. והשנייה, דברי רבה אמת, שרירים וקיימים, למרות דחיית שיטת שמואל וסיעתו; ולפ"ז למסקנה פחות-מכשיעור שפפח נידון פשיעור שלם מדרבנן בלבד. הגר"א (ביאורו לאור"ח תפן, ד"ה וביקרות) העדיף את האופן הראשון הנז'; אך העיר שהפוסקים נקטו כאפשרות

השנייה הנ"ל: "אבל הר"ש והרע"ב כתבו בפ"ג דטהרות מתני' ד' דאין דיחוי, ונקטו השמעתין כפשטיה, וגם הרמב"ן והרשב"א בר"פ המצניע (שבת צא). דחקו לתרץ קושיית תוס' דמנחות הנ"ל ולא דחו אותה מהלכה - אין בידי להקל נגדם למעשה" (עינין גם חזון איש עקצין ג, ד ד"ה תיבתא).

לגבי הגמ' בשבת (צא, שהבאנו בהערת השוליים). עיין במקורות הנזכרים (רמב"ן ורשב"א בשבת, גר"א או"ח תפ"ד ד"ה ובידוקות). וייתכן שמעט סיוע לשיטת רשב"א יבוא מלשון הגמ' בשבת "יש דיחוי לענין שבת, או אין דיחוי לענין שבת". ובקרו אורה כאן, ביחס לדין דיחוי באיסורים, חילק בין דין 'דיחוי' ובסוגייתו לדין דיחוי דעלמא: "והא דקאמר הש"ס לישנא ד'יש דיחוי באיסורין' - נראה דלאו מתורת דיחוי דעלמא קאמר, כמו דיחוי בקדשים ומבחי תיתי לן דין דיחוי באיסורים, כיון דהשתא איכא שיעורא?! אלא בסברא פליגי, כיון דכבר נתמעט ממצמק - ס"ל לשמואל דשוב אינו חוזר לשיעורו הראשון, ומה שנתפח לאו כלום, ורב כו' ס"ל כיון דהיה בו כשיעור ונתמעט יכול לחזור לשיעורו הראשון". ולאור זאת - כתב - אין קשה מהגמ' בשבת, "דהתם שייך שפיר דיחוי, דהיתה שעת-פטור על הוצאה זו, אבל הכא לאו משום דחיה איתין עלה".

מלבד גרוגרות שחזרות בשליקה לכפי שהיו (נה). כתב בחזון איש (ליקוטים, מנחות, לדף נד; או"ח, ס' קנו - השמטות לשו"ע ס' קסח): "וצריך פירוש, הלא כל המצטמקין חוזרין ונתפחין במים! וצ"ל דכלן אינן חוזרין לכמות שהן, אלא פנים חדשות באין".

נד: גרוגרות על תאנים במידה; ר' יוסי: במניין. עיין בהערות לתלמוד המבואר מהדורת שו"ת שטיינ (נה. הערה 2), שלפי מסקנת הסוגיה חלקו ת"ק ור' יוסי האם אפשר להפריש תרומת-מעשר בעין יפה, שלת"ק אפשר (ויפריש לפי מידה משום עין יפה, ואף שכשישלוך ויתפחון תהיה המידה גדולה יותר), ולר' יוסי אי אפשר (ואם יתפחון נמצא שריבה במעשרות, ולכן לא יפריש אלא לפי מניין).

(נה. תורמים וכו' וכשאין כהן גרוגרות על תאנים והרגילים לעשות גרוגרות אף תאנים על גרוגרות. מפרש"י (נה. סד"ה ואפילו במקום) הסיקו אחרונים שמדובר בתרומת-מעשר; ועי' מש"כ על דבריו אלו ועל מש"כ (נה. בד"ה תורמין ובד"ה ולא גרוגרות) שהברייתא מדברת במניין, בשטמ"ק (אות ב), רש"י ועוד, והאריך בישר טוב.

(השמטה, נה). רב פפא (לאור מהלך הסוגיה והמסקנה "אין, רישא דליכא כהן, סיפא דאיכא כהן"): "ש"מ דחקינן ומוקמינן מתני' בתרי טעמי, ולא מוקמינן בתרי תנאי" (תוד"ה ולא מוקמינן: שהיה אפשר להעמיד כולה כשאין כהן, והסיפא ר' יהודה החולק בתרומות ב, ד, שתמיד תורם מן היפה). וכן דברי ריש לקיש בקידושין (סג): "ש"מ מדר' ינאי דחקינן ומוקמינן מתני' בתרי טעמא ואליבא דחד תנא, ולא מוקמינן בתרי תנאי וחד טעמא. אך ר' יוחנן מעדיף להעמיד המשנה באופן אחד וב-2 תנאים, שפמשנת חבית מיאן בתירוצים המחלקים, וכאמור (ב"מ מא): "רישא רבי ישמעאל וסיפא רבי עקיבא? אין, דאמר רבי יוחנן: מאן דמתרגם לי חבית אליבא דחד תנא - מובילנא מאניה בתריה לבי מסותא". וכן בסנהדרין (סב): ע"ש. והחלוקת נזכרת בגמ' (ללא שמואל) במסכת שבת (פג), וכמובא בפרש"י שם (ד"ה ומאן דמוקי לה פתנאי).

נה: שחיטת כל החטאות בצפון וכו'. מובא כאן כבדר"א אגב, כניסיון קושיה בעניין כלל ופרט המרוחקים זה מזה. גוף הנושא נדרש היטב בזבחים (מח-מט:), וכל המובא כאן נכלל במובא שם; עש"ב.

(נה. "אותו" דשעיר-נשיא לומר שאין השוחט צריך לעמוד בצפון. ודרשת ר' אחיה מ"ושחט אותו" דעולה - ללמד שהמקבל עומד בצפון, ויש שדורשו מ"ולקח" - לו קח" (עיין זבחים מח). כך פירש רש"י את המסקנה כאן (נה. ד"ה דרבי אחיה); וכך מורה נוסח הגמ' שלפנינו "דרבי אחיה לאו למעוטי שוחט בצפון הוא דאתא", אך עיין דקדוקי סופרים (אות ס). ע"ש. ובזבחים (מח: ד"ה לאו למעוטי) פרש"י להפך, ש"ושחט אותו" דעולה מלמד שאין השוחט צריך לעמוד בצפון, ו"אותו" דשעיר-נשיא - שהמקבל צריך לעמוד בצפון. וראה הערתנו בזבחים.

נו: בנתינת מום בבעל מום. (השלמה) פירוט הדעות בברייתא בגמ' לגבי 'בכור שאקזז דם': בכור-בהמה שזקוק להקזת דם - ר' יהודה: אין להקזיז לו אפי' ימות (*מתוך שגהול על ממונו, שעלול למות, אם נתיר יעשה גם במקום שעושה מום; פסחים יא:); ר' מאיר מתיר בתנאי שלא ייגרם לו מום (שאסור להטיל מום בבעל מום, "כל-מום לא יהיה-בו"); רבנן: אפי' ייגרם מום ("תמים יהיה..."), אך לא יישחט (בחוק) בעקבות אותו מום; ר' שמעון: אף יישחט (*שמואל: כן הלכה; בכורות לד.). מהמיעוט של רבנן, ר"מ לומד להתיר בפסוליה-המוקדשין שפגדו; ומהיריבו של ר"מ ("כל-") רבנן אוסרים גרימה מכוונת כהנחת בצק על האוזן. ע"כ.

נז: בצירוף וכו'. בגמ' דנו גם לגבי "הקודח כל שהוא" בשבת, האם הוא ממש (דחזי לככא דאקלידא; כסתמת לשון המשנה), או ב-3-2 מקומות הראויים לצירוף. ויש לדון ביחס לסוגיה בשבת (קב); עיין שפת אמת והגהות בן אריה; ראה הערתנו שם.

לא במנחה פסולה. כמקור צוינה תיבת "לה". בגמ': "אשר תקריבו לה"; אלא שהגמ' בהמשך שואלת "אשר תקריבו" למה ל"י" (כתוב אצלי בשם מו"ר הרב שבתאי סבתו, וכפי הנראה שמעתי בתלמוד המוקלט בשנת ה'תשס"ג). אמנם עי' בתוס' (ד"ה אשר תקריבו).

נז: (השמטה) [ר' אישיה: מידות הלח נמשחו בפנים ובחוץ, והיבש - בפנים. ר' יונתן: מידות הלח בלבד, ובפנים; ר' עקיבא: בפנים ובחוץ]. ע"כ. השמטנו כאן, שהדברים שולבו בס"ד להלן (צ). עם האמור בעניינם.

נה: (השמטה - שתי הלחם אינם באים בנדבה או ביחיד. הבאנו לעיל מד: בהערת-שוליים הכללית בעניין שתי הלחם) והקטרה פחותה מכזית. וע"ע לעיל (כו:), וגם לעיל מיניה (טז:); ובהערותינו בס"ד.

נט: הטעוונות שמן ולבונה וכו'. משנה זו, והבאות אחריה, הן הבולטות שבין 'משניות ההשוואה' (כפי שהנני נוהג לכנותן), המסקמות פרטים בדיני המנחות בדרך של השוואה בין כל סוגי המנחות (ולפעמים גם בין פרטים שונים בדיניהן). נכפול בזה מה שכבר ציינו בס"ד (בהערת-שוליים בראש המסכת): משניות-השוואה (בין סוגי מנחות), לפי נושאים - בדף ב. (שלא לשמן); נב. נה. (חמץ ומצה); נט. (שמן ולבונה); ס. סא. (הגשה ותנופה); עב: עד: (הנאכלות לכהנים); עד-עו. (מתנות שמן, בלילה, פתיתה, שפיה-ובעיתה); פג: פה. פו. (מקורות הסולת והשמן ואיכותם); צ: (נסכים); צב: צג: (סמיכה).

שם. רב פפא: בסה"כ 10 ולא כרבי שמעון. עי' רש"י (ד"ה כל היכא דתנן, וד"ה קמ"ל, ול"א שלאחריו), שכתב שני פירושים - (א) מניין ה-10 של רב פפא מתייחס לחלות; (ב) מתייחס למניין המנחות שבמשנה (ולמעט אחת נוספת - חציית-חלות-ורקיקים). גם בפירוש רבנו גרשום כתב את שני הפירושים. ובדברינו נטינו לפירוש השני, כי להלן קתם כן ברש"י-כת"י (עב: ד"ה לאפוקי מדר"ש).

נט: משא"כ הנותן לשריים וכו' נתן לתוקה שמן פסלה משא"כ כלי על כלי. לשון רמב"ם (הלכות מעה"ק יב, ח): "נתן כלי שיש בו שמן או לבונה על גביה - אינו עובר ולא פסל". עי' בלחם משנה שם מה שהתקשה; ועי' ר' עקיבא איגר. ורש"י ביאר את לשון המשנה כדרכו של רב ששת בסנהדרין (פא:): "אידי ואידי נותנין לו לחם צר ומים לחץ עד שיוקטן מעיינו, והדר מאכילין אותו שעורין עד שכריסו מתבקעת". עי' בדבריו.

ס. ר' שמעון: "...מפני שאין בהן קמיצה, וכל שאין בהן קמיצה אין בהן הגשה". אך בברייתא בגמ' (ס:סא.) אין אזכור לטעם זה. ופרש"י (ד"ה כל שאין לה קמיצה, אין לה הגשה) שאין בהן קמיצה להחירי שיריים לכהנים. ובתוס' הקשו (ד"ה רבי שמעון) ממנחת חוטא של כהנים, שלדעת ר"ש (להלן עב:). נקמצת. ומסקנת תוס' שדברי ר"ש במשנה הם לסימן ("לא נקטיה לטעמא אלא לכללא בעלמא..."); ע"ש, ועיין תוס' יום טוב.

והעומר הגשה לר"ש מ'הבאת' ולר' יהודה הצד-השונה של חוטא וסוטה (ס:). ור"ש פורך את הצד-השווה "מה להנך שכן מצויין", ור' יהודה משיב על כך וכו'. עי' קרו אורה ורש"י (ס:), מה שיש לדון בזה לגבי תדיר מול מצוי, ומה שדנו בזה כנגד הסוגיה בזבחים (צא); הבאנו מן הדברים בס"ד בהערותנו לזבחים (פט:).

ס: (השמטה - אין יחיד מתנדב שְעוּרִים - הבאנו להלן רפ"ג, קד:)

סא: (קרבן אֶשֶׁה. אין הכוונה למנחת סוטה, דלעיל (ס). הבאנו ממסכת סוטה (יט). שהכהן מניח ידו תחת ידה ומניף.)

א"צ כנגד חֶדֶה. כ"כ רש"י בסוטה (יד: ד"ה קיימתה לפני ה'). ומה שגרסנו רבי אֶלְעָזָר, ולא כלפינו (יט:): רבי אֶלְעָזָר, לא שמצאתי זה ראיות ברורות, אלא שכן הגרסא לפנינו בסוטה (יד:), וכ"כ בדקדוקי סופרים בזבחים (סג: אות א) בשם כל כתבי היד שם. אמנם עיין דקדוקי סופרים השלם לסוטה שם שיש כתיב שם וראשונים שגרסו ר' אליעזר. ובשערי היכל לזבחים (סג:), מערכה קנה) ג"כ נקטו ר' אלעזר כבסוטה, והעירו (הערה 3) בזו הלשון: "בגמרא לפנינו ר"א, וברש"י ר' אליעזר, אבל ברוב כתבי היד כאן ובספרא (צו פרשתא בה), ר' אלעזר". לעומת זאת, במקבילה בסוטה יד, בכתה ר' אליעזר, ע"כ. ולגופו של עניין, עיין עוד שערי היכל זבחים שם (ובהערה 4, בדרשת רבי אלעזר).

סב. התנופה לארבע רוחות ומעלה ומטה לשם הקב"ה. ש"כ רש"י במסכת סוכה (לז:): "למי שארבע רוחות שלו - מצנה זו אנו עושין לשמו, כן מראה בהנפתו". כבשי עצרת אחרי השחיטה וכו'. הניתן לכהנים וכו'. עיין תוס' (סב: ד"ה רב פפא) שפברת רב פפא, לומר דלכו"ע דון מינה ומינה, נדחתה בזבחים (צא: ושם תד"ה אמר), והוא חזר בו שם. אי נמי י"ל דה"ק, דמהכא ליכא למשמע מינה. וכן אמור בשבועות (לא:), ע"ש.

סב. (השלמה מהמשה) ר' שמעון: 3 דברים שכל אחד מהם טעון 2 מתוך 3 מצוות: שלמי יחיד - טעונים סמיכה חיים ותנופה שחוטים. כבשי עצרת - תנופה חיים ושחוטים. אשם מצורע - סמיכה ותנופה חי. ע"כ. וכתב רמב"ם בפי"מ"ש: "וכל הכללים הללו נכונים ואינם סברת ר' שמעון לבדו, אלא הוא אשר קבל ואין חולק עליו בדבר מכל זה"; ועי' תוס' יו"ט.

(השמטה - מן הפרטים המופיעים בעמוד זה שילבנו לעיל סא: ובסמוך)

סג. מש"כ שבית הלל סברי כרחב"ג, שמרחשת עמוקה, שהרי אמרו "כמין כלבס עמוק", ועי' רש"י (סד"ה ואומר וכל-נעשה); ונקט כן בפשוטות בכסף משנה (הל' מעה"ק ג, ז), שלכן הלכה כרחב"ג. ולמשמעות דברי ב"ה, פירש"י (ד"ה כלבוס), שהכלי בצורת חתיכת-עץ כפופה בקצה (לפי הלעז, ר' להלן), דהיינו (לפי הצירורים שבביאור מהדורת שוטנשטיין ובפירוש חי להרב יצחק פרוש) כעין פ' (במיוחד בכתב רש"י) או טעם אתנח, כאשר החלק הכפוף הוא הפלי, עמוק ובו גומות שהבצק נח בתוכן (כתיאורו של רש"י), והחלק הישר הוא ידית-האחיזה. "וכשהבצק מונח בתוכו, דומה כמין תפוחי הברתים וכמין בלוטי היוונים". ובאוצר לעזי רש"י העיר הרב משה קטן על קושי בזיהוי: "כלבוס - לע"ז: גלוארין gloon; תרגום: חתיכת עץ כפופה בקצה. כך בלונדהיים מפרש, כמו בשתי ההופעות הקודמות של הלעז" (דהיינו: שבת צח: ולעיל לב, כפירוש ל"אטב"). "אולם התיאור המדויק של הפלי הנדון כאן, אפילו מלווה בצירוף: 'כעין מחבת, ומצוייר תוכו גומות גומות', אינו הולם כלל את ההגדרה הנ"ל. גם הדיבור-המתחיל אינו 'אטבא' כמו במקרים האחרים, אלא 'כלבוס'. ולכן - ביאר ר"מ קטן - 'צריך אפוא כפי הנראה להבין, שמדובר במעין מחבת לאפיפיות, העשויה בשני חלקים, שהבצק לחוץ ביניהם, וכך הוא מקבל את צורתו. וצביטה זו של הבצק משולה לצביטת דברים על-ידי האטב". ע"כ.

חלות או ריקקים וכו'. לגבי מניין החלות, עיין להלן (עו:).

סד. שחט לציבור בשבת 2 חטאות במקום 1 חייב וכו' נמצאה כחושה וכו'. מדוע אינו נחשב 'טועה בדבר מצווה', שלגבי חולקים תנאים (עי' שבת קלז. פסחים עא:עג. סוכה מב. וע"ש לגבי תמידים), ויש הפוסק (כשעשה מצווה, או אף בטרוד במצווה)? בשיטה מקובצת (אות כא), ביחס לתוס' (ד"ה שחט), כתב בשם תוס' חיצוניות (כאן נצטט ממהדורת הרב יעקב דוד אילן): "דוקא נקט חטאות; אבל עולות שהן מרובות - הני' טרוד בדבר מצוה" ובהו' הני' כאנוס" (על הדימוי לאנוס ע"ש הערה 5). ובתוס' כתבו (סד"ה ואפ"י נתכפר בשניה): "ולא דמי נמי לטעה בדבר מצוה ועשה מצוה". וביאר בשם אמת (על דבריהם), ונצטט מלשונו: "הכא ודאי לא דמי; דבשעת השחיטה עשה איסור ולא עשה עדיין מצוה, משום דאז היה יכול לכפר בראשונה". והקשה מן ההמשך: "אבל לקמן ב'נמצא כחושה בבניימיי' תמוה, דשם עשה מצוה מיד בשחיטה, דקמי שמיא גליא דראשונה כחושה היא!" ותייר, שהחילוק בין הסוגיות הוא כוונת-המצווה של העושה: "וצ"ל דלמ"ד בתר מחשבתו אזלינן ס"ל נמי בהא ד'טעה בדבר מצוה ועשה מצוה" הוא דוקא כשגם לפי מחשבתו עשה מצוה, כגון שפ"ל הנולד-בע"ש בשבת, דמחשבתו ה' למילת מצוה, ועשה מילת מצוה עכ"פ, דמילת תשיעי נמי מצוה היא. אבל בנתכין להעלות דגים, דמחשבתו לא ה' למצוה זו שעשה בהעלאת התינוק, וכמו כן הכא ה' מחשבתו להיות שתי חטאות - א"כ מחשבתו ה' שאפי' הראשונה כשרה ישחוט עוד אחד, ובזה ליכא מצוה; וכיון דאיהו אזיל בתר מחשבתו לא קרינן בזה 'טעה בדבר מצוה ועשה מצוה'".

סד. מרדכי בלשן - פתחיה וכו'. רש"י (ד"ה מרדכי) נקט שהוא מרדכי מימי אחשוורוש; ובתוס' (ד"ה אמר להו, ועי' ב"ק פב: ד"ה ועל אותה שעה) הקשו, הכיצד האריך ימים עד ימי הורקנוס ואריסטובולוס?! ולכן פירשו שבמעשים שבסוגיותינו מדובר בממונה על הקינים, שנקרא על שם מרדכי, הממונה הראשון. והארכנו בזה בס"ד בהערותנו לשקלים (ג:), ראה שם.

וכן בקני הנשים 'לְיָבֵתָי' לְיָמָתָי' לְעוֹנָתָי' הכל היו עולות. "אמר להו מרדכי שמא בזוב סיכנה", עי' רש"י (ד"ה בזוב סיכנה). אך בעל פירוש תקלין חדתין לירושלמי שקלים מעדיף להגיה כאן "שמא בזאב סיכנה" כבירושלמי שם (משנת אליהו שקלים ג: ד"ה אחת, והערותנו שם).

סה לפי הבייתוסים העומר ובעקבותיו חג השבועות במוצאי שבת וכו'. דברי הצדוקים והבייתוסים לא נבעו מזלזול בעבודת-השם, אלא מפגם חמור בהשקפה. הם קבעו את חג השבועות - מתן תורה - בכפוף לחמור השבועי הבלתי-ניגון-לשינוי של "שבת קביעא וקיימא". לעומתם, החכמים קובעים את החג בכפוף לימי החדש (ניסן) הנקבע בידי בית הדין לפי ראיית הירח, וכשאר החגים שחלותם תלויה בקידוש-ב"ד. והיינו, שלדעת הצדוקים התורה שייכת לעליונים, קביעא וקיימא, ואין שייך שאנו נחדש בה (אין לנו בה 'פְּרָס' = חֶלֶק; עי' אבות דרבי נתן פרק ה). אך לחכמים, יש מקום לדרוש בתורה ולחדש בה, והוא עניין התורה שבעל-פה, 'אל תקרי בנך אלא בוניך'; שהתורה נמסרה לכנסת-ישראל, וכנסת ישראל היא הופעה אלוקית בעולם, ולָהּ וּמִפְּקָהּ יש מקום לחדש בתורה. גם מושג זה אינו מקובל על הצדוקים והבייתוסים, ולדידם יחיד יכול להתנדב קרבן תמיד, שאין משמעות מברעת למושג הציבור, והוא כאוסף של פרטים. מדברים ששמעתי ממו"ר רה"י הרב אורי גנץ (דבריו נדפסו אח"כ בקונטרס שבע שבתות, ישיבת קדומים, אייר ה'תשפ"ג, עמ' 15 ואילך).

סו. אביי: מצנה למנות ימים וגם שבועות ("שְׁבַע שָׁבָתוֹת... תְּסַפְרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם") וכו'. אמנם את יום ה-50 עצמו אין סופרים. וביאר זאת רש"י (ויקרא כג, טז): "עד ממחרת השבת השביעית תספרו" ולא עד בכלל, והן ארבעים ותשעה יום; 'חמשים יום והקרבנתם מנחה חֲדָשָׁה לַה' - ביום החמשים תקריבוהו". כלומר, 'חמשים יום' לא קאי אֶסְפִּירָה אלא אֶקְרַבְךָ העומר דלקמיה. "ואומר אני: זהו מדרשו; אבל פשוטו - עד ממחרת השבת השביעית, שהוא יום חמשים - תספרו; ומקרא מסורס הוא" (נראה שהפניה: אֶל יום ה-50 תספרו, וה'עד' כמו אֶל). ורמב"ן ביאר (ויקרא שם), שבציווי-התורה 'תמימות' מוגדר סיום הספירה, וז"ל: "זהו טעם 'תמימות', שתהינה מכוונות, לא פחות ולא יותר, כטעם 'תמימים יהיו' (במדבר כח, יט), שהתקדש כמו החסר איננו תמים" (עי' בכורות מה. וחולין נח:). ולפ"ז, "תספרו חמשים יום" - שיספור שבע שבתות, תשע וארבעים יום, ויקדש יום החמשים הנספר בידו, כמו שאמר ביו"ט. ורא"ש כתב (פסחים י ס"י מ) "יש מקשיין" וכו', והביא כדברי רש"י (שלא בשמו), וכתב שהם חדוקים, והביאור הוא "כיון דכתב ביה בהדיא 'שבעה שבועות תספר לך' אין לספור יותר משבעה שבועות; ומ'תספרו חמשים יום' לא קשיא מידי, שכן דרך המקרא, כשמיני המנין לסכום עשירית פחות אחת - מונה אותו בחשבון עשירית ואינו משיג על חסרון האחד; כיוצא בו 'כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים' (בראשית מו, כז), וכן 'ארבעים יָבֵן' (דברים כה, ג)". ובספר הרוקח כתב (הלכות פסח סי' דצד): "מיום הביאכם וגו' - צריך לספור מ"ט יום; אבל ביום נ' אין צריך לספור, שהרי נזכר בברכה ובתפלה". וכתב רבי יוסף אנגל בגליוני הש"ס (פסחים קו). שפונתו בעל הרוקח ליישב את הפסוקים לגבי הספירה (49 או 50), ולפ"ז נלמד שבשבעה שבועות חובו הזכרת עניין היום מקרא ד'תספרו חמשים יום". נשוב לספר הרוקח: "תספרו חמשים יום" - כי נ' שערי בִּינָה הם (עי' ר"ה כא:), מ"ט ימים מונים כנגד מ"ט שערים שמסר הקדוש ברוך הוא למשה, לכן מונים עד נ' ימים, וְכַפְּטִימוֹנִים תַּפְּסֶנְהָ, 'ארוכה מארץ מד'ה'. 'שבעה שבועות' על שם 'מזוקק שבעתים'. 'תמימות' - 'תורת ה' תמימה". ע"כ. ההקבלה לשערי בינה נזכרה גם בדברי רמב"ן (בהקדמה לבראשית, ועי' גם פירושו ויקרא כה, ב). ור' להלן בס"ד.

והנה בטעם עצם מצנת ספירת העומר כתב רמב"ם במורה נבוכים (ג, מג): "ושבועות, הוא יום מתן תורה; ולהגדיל היום ההוא נמנו הימים מן המועד הראשון אליו, כמי שממתין בו הנאמן שפאוהביו ושהוא מונה יום וגם השעות, וזאת היא סבת ספירת העומר מיום צאתנו ממצרים עד יום

מתן תורה, שהוא היה הפננה והתכלית ביציאתם באמרו 'וְאֵבְיָא אֶתְכֶם אֵלָי'. וכי"ב בספר החינוך (מצווה שו) "על צד הפשט", וביאר שהספירה עושה את יציאת מצרים תכלית למתן-תורה, ע"ש. וביאר והבג עצמו נקרא 'יצחק יצחק' (עלון נפלאות 352, תז"מ 'התשפ"ה, עמ' 21-24), שמצד אחד, כאמור, הספירה היא מגאולת מצרים, הכנה למתן תורה; והוא עצמו נקרא 'יצחק יצחק' (דברים טז, י, שם, טז) על שם הספירה, אך יש ענין נוסף בספירה - סמיתר הימים מבטאת את הקשר לא", "כי תבואו אל הארץ... והעומר בא רק מא" (כלים ו). "והבאתם... מיום הביאכם..." קושר את יציאת מצרים ללשון החמישית של הגאולה "והבאתי אתכם אל הארץ...". מתן תורה הוא 'התכלית הראשונה' של יצ"מ, וזה השלב ההכרחי לקראת התכלית האמתית הנשלמת בביאה לא", שבה מתקיימות כל המצוות בפועל: "ואותנו הוציא משם (כמו 'והוצאתי') למען קבא אותנו ('והבאתי')...". ה-50 הוא ביטוי לשלמות, כשער ה-50 לבינה 'עי' ר"ה כא,; ודברי הרוקח שציטטנו לעיל, וכמו היובל; לכן בספירת השבועות (אל מתן תורה) אין מגיעים ליום החמישים אלא ל-49; אך בספירת הימים, הנקשרת לביאת הארץ, מגיעים 'עד ועד בכלל' 'תספרו חמשים יום'. ע"ע שם באורך. והוסיף לברר (גליון 353, פרשת אה"ק, עמ' 25-23): בספירת העומר 49 יום, והם 49 שערי בינה שניתנו להשגה, והיום ה-50 הוא השער ה-50 הבלתי-מושג ('בידיעת הבורא יתברך, שלא נמסר לנברא', רמב"ן בהקדמה לבראשית) ולכן אינו נספר בפועל (אלא מתגלה למעלה לאחר עבודתנו). שהמושג ספירה קשור להשגה ולפיה נקרא 'השגה' (בגמטריה, ספירה=מחשבה). הדרך לא"י - 42 מסעות (אנא בכ"ו וכו') שהם בעצמם 49 (בכל סיום-שבוע ראשי התיבות: אבגית"ץ וכו'). ספירת יום ה-50 מתקיימת בכך שאין ספרים אותו כלל - ספירה דרדך שלילה; מה שאינו מושג בעצם, וממילא ההכרה שכל מה שספרתי והשגתי באמת אינו כלום, 'תכלית הידיעה שנדע שלא נדע' (בחינת עולם לרבי ידעיה הברדשי יג, לג; כתר שם טוב סימן ג). ובעצם, זה ביאורו של רבי אריה צבי פרומר בעל 'ארץ צבי' (פר' אמור, וכמובא שם), שכתב בשם 'חידושי הר"ם' ש-50 שערי בינה הם וכולן ניתנו למשה חסר אחד - זהו עצמו השער ה-50, "לדיעוד שחסר אחד, שאפילו אחד אין לו". ועפ"ז הוסיף: "וע"כ, בכל יום מימי הספירה סופרים השער שנכנסין בו... אבל בהגיע יום החמשים שבו נכנסים לשער ה'נ', אז יודעים שעדיין לא נכנסו כלל, ממילא אי אפשר לספור עוד. וזה עצמו - מה שאין סופרין - נחשב כספירה, ומראים בזה שמרגישים שעדיין לא נכנסו כלום, כי זה עצמו הוא שער ה'נ'". והוסיף הרב יגזבורג, שספירת ה-49 היא בתוך הגבול, וה-50 הוא דילוג וקפיצה אל 'העולם של בלי גבול אמיתי, בלי מספר!' (וכמו שגם היום הראשון של פסח הוא 'דרך דילוג וקפיצה', כלשון רש"י שמות יב, יא). והוסיף להמחיש זאת דרך מושגי יכולת-כוח-פועל. כל ספירה היא הוצאה מחוכו אל הפועל, 49-שליבים של כוח פועל ("כשלהבת קשורה בנחלת" בלשון ספר יצירה א משנה ה, שהשלהבת נמצאת בפנימיות הגחלת, היא בכוח ועומדת לצאת לפועל). "אכן, יש מציאות נעלמת יותר, כניצוץ האש הנעלם בתוך צור החלמיש" (מלשון הרב יגזבורג), שהניצוץ אינו קיים בתוך האבן, אף לא בכוח, "אלא שיש 'יכולת' להוציא מהאבן ניצוץ-אש בפעולה מאומצת של הכאה". גדר היכולת היא "כול כן ויכול לא" ואינו 'מוכן ומזומן' כמו הנמצא בכוח (היכולת המוחלטת היא רק אצל הקב"ה). "ביום החמשים מתגלה דרגת ה'יכולת' - יכול לספור ויכול לא-לספור, כאשר דוקא ב'יכול לא לספור' מתגלה ההבדל המהותי בינו לבין ה'בכח': הספירה בכח היוצאת לפועל היא עד גבול מסוים, אך היכולת היא לספור עד אין סוף". כל המסעות במדבר הם גילוי ה'בכח' ביציאה אל הפועל. אך ביאה לא"י "עולים מדרך-בכח" לדרגת 'יכולת', ואז מתקיים 'עד ועד בכלל'. בא"י מתגלה הבחירה החפשית בשלמות. ע"ש עוד (וע"ע מה שביאר בעלון שאחריו, פר' אמר, עמ' 19-24).

"קלי בָּאֵשׁ" מחלוקת רבי מאיר וחכמים. ובהמשך הבאנו בהערות-שוליים מפסחים (לו). לגבי לתיקתה. ובמה שלא נזכר עניין זה אצלנו, נראה לומר כדברי מנחת חינוך (מצווה שב, סוף אות ב) שהסביר מדוע רמב"ם (הל' תמידין ומוספין ז, יב) השמיט זאת בעניינינו (אף שפסק כן בהל' מעשה הקרבנות יב, כ), שהלתיקתה אינה חיוב גמור: "דנראה דאין מצוה כ"כ רק הידור מצוה כדי שיהיה הסולת נאה". ובשערי היכל בפסחים (מערכה כט הערה 8) דקדקו מרש"י בפסחים (ד"ה ציבור שאנן: שלדעתו זה דין ולא רק הידור. ובגוף הסוגיה בפסחים - שבשאר המנחות יש לחשוש בלתינתן לחימוץ משא"כ בעומר דציבור זריזין - הקשה במנחת חינוך: "מאי מקשה מ"ש ממנחת העומר דלותתן"?). הא מנחת העומר היא נקלה באש, ונקלה באש אינו מחמיץ, כמבואר בפסחים דל"ט ע"ב...!" וע"ש. ותירץ, דאין הכי נמי: "ואפשר דעדיפא מיניה משני, דציבור זריזין הם". ובחידושי הגרי"ז (כאן) הביא קושייתו, ותירץ, שהקליה שבסוגייתנו אינה ממש קליה אלא רק בהבוא. מלשוננו: "הא פשיטא דאין זה דין של קלי כלל, כי אם דבעינן מעשה של קלי לחרך אותם באש... וזהו דקאמר 'מלמד שהיו ישראל מהבהבין אותו באש כדי לקיים מצות קלי, והיינו שאין זה באמת כי אם מעשה של הבהב באש כדי שיהא מתקיים בו מצות קלי, אבל אין זה אפוי כמו שבעינן לחמץ דקלי אינו מתחמץ משום דאפוי הוא, ובעומר אינו אפוי כלל". וע"ש שאין זה תלוי במחלוקת ר"מ וחכמים כאן כיצד נעשית הקליה, ו"לכו"ע לא בעינן הכא חפצא של קלי"; ועע"ש.

סו: "פְּרָמֶל" רך ונמלל פר מלא (הבאנו סו). (השלמה - נוטריקונים) "פְּרָמֶל" (ויקרא ב, יד) - ת"ק: רך ומל (נמלל); תנדר"י: כר מלא (מבושל כל צרכו). וְיִקְרָא לְפָנֶיךָ בְּבִקְרָתוֹ (מ"ב, ד, מב) - בא ויצק לנו ואכלנו וינה (נאה) היה הלחם. וְיִקְרָא לְפָנֶיךָ בְּבִקְרָתוֹ (משלי ז, יח) - נִשְׂאֵוּ וַיִּנְתְּנוּ וַיַּעֲלֶה וַיִּנְשַׂח וַיִּתְחַטֵּא (=נטילת) באהבים. "בְּיַד־רַבִּימִים וְנִלְחָסָה" (איוב לט, יג) - (בר יוכני) נושא (את הציפה שלו), עוֹלָה (לקח) ונתחטא (מורידו בקן בנחת. עי' בכורות נז). "פְּרִי־תֵבֶטֶט הַדְּרֹךְ לַיְבֵרֶךְ" (במדבר כב, לב) - (האתון) יָדָה (רש"י: יְדָהָה) דָּאתָה נִטְתָּה. ע"כ. עי' גם שבת קה. נה).

והשאר נפדה ופטור ממעשר ור' עקיבא מחייב. תנן במסכת חלה (א, ג) דמותר העומר חייב בחלה ופטור ממעשרות; ובירושלמי שם (דף ו:): אמרו: "מתני' דלא כר"ע, דר' עקיבא בחלה ובמעשרות" (יפה עניינים כאן). ראה גם הערתנו למסכת שקלים (י).

מירוח תבואה ביד גוי וכו'. (מהדורה מפורטת יותר לסוגיה סו:סז): רבי מאיר ורבי יהודה: תורמים מתבואת יהודי על תבואת גוי או כותי, וכן משל אלו זו על זו ועל של יהודי (מירוח גוי אינו פוטר, 2 מעיטות 'דְּגִנְךָ' לרבות). רבי יוסי ורבי שמעון: לא משל יהודי על של אלו ולא משל אלו על של יהודי, שמירוח ביד גוי פוטר. גלגול-יעיסה ברשות גוי פוטר מחלה - דבא (בעי לה והדר פשטה): כדן מירוח ביד גוי למעשרות, והמשנה בחלה (ג, הו) הפוטרת היא דעת ר' יוסי ור"ש, אך ר"מ ור' יהודה מחייבים בגלגול. והתנא (2 ברייתות) הפחלק, שגוי שהפריש חלה ופטר-חמור אין בהם קדושה כלל (גלגול פוטר), הא תרומתו אסורה לזרים ומדמעת (אלמא מירוח-גוי אינו פוטר ממעשרות) - מדרבנן חייבו בתרו"מ, גזרה משום עשירים שיפיקעו ממעשרות ע"י גויים או שיגרמו זלזול ויפטרו אף הנקנים מיהודים), ועל חלת גוי לא גזרו, שהרוצה להיפטר יכול ללוש (בצנעה בלי שיחשוש שייצא עליו שם מערים) בחילוק לעיסות קטנות משיעור-החייבו. ע"כ.

מירוח תבואה ביד גוי וכו'. חלקו ראשונים האם המירוח ברשות גוי' הנוון לפטור הוא מירוח ברשות גוי, כלומר, שמירוח הכרי נעשה בעוד התבואה בבעלות הגוי (תוס' בכורות יא: ד"ה דמרחינהו; ובשט"מ"ק שם כד), וכמו ש"מירוח הקדש" דסוגיין היינו שנתמחה התבואה ברשות הקדש (שט"מ"ק שם). דהיינו, הבעלות קובעת. ובשיטה מקובצת בסוגייתנו כתב (סז. אותיות א, טו), ש'מירוח גוי' הפוטר הוא תבואת ישראל שמירחה גוי; דהיינו, מעשה המירוח הוא הקובע; וכ"כ בקהלות יעקב לקידושין (סי' לח) שדעת רמב"ן ורשב"א וריטב"א בסוגיה שם (קידושין מא:): לפי מה שהקשו על רש"י שם. ודעת רש"י (בכורות יא: ד"ה אלא דמרחינהו) ורבנו גרוסום (שם), כמבואר בתוס' דא"ש בכורות המובא בשט"מ"ק שם: גוי שמירח תבואת יהודי זה מירוח ישראל; ויהודי שמירח תבואת גוי מירוח גוי, ורק יהודי המשמש אריס של הגוי נחשב זה 'מירוח ישראל' בגלל חלקו של היהודי. ובקהלות יעקב הוסיף: "וכן משמע מדברי רש"י ז"ל גיטין מ"א א' ד"ה דגונך, דלא מקרי 'מרוח ישראל' אא"כ הפירות הם של ישראל, ע"ש". וביאר, שרש"י לשיטתו בגיטין (מז: ד"ה טבל וחולין מעורבין), לגבי גוי ויהודי שותפים בשדה, ש"אין לך כל חטה וחסה שאין חֲצִיָּה טָבֵל וחסיה חולין" (מלשון רש"י), "וכיון שאי-אפשר למרח חצי חטה - נמצא דְּמִפְּחַ חֲלָקוֹ של האריס הוא שליט למרח את הכל מחמת חלקו דידיה, ומשום הכי חשיב מרוח ישראל", מלשון קה"י, והוסיף שגם בעלי התוס' (בכורות) לשיטתם בגיטין (שם ד"ה טבל וחולין) "שהשותף יש לו מחצה מסויים אלא שלא הוברר איזהו, ומשום הכי הקשו דְּעַל חֲלָקוֹ של נכרי אין כאן מרוח-ישראל". לגוף הדין, לשיטת הראשונים (גם רש"י) שהבעלות קובעת הזכיר בקה"י את ראיית תוס' חיצונית שבשט"מ"ק בכורות הנז' לעיל, מ'מירוח הקדש"; ויעוד ראייה עצומה, שהרי משנה שלמה שינוי בפ"ג דחלה מ"ה, דנכרי שנתן לישראל לעשות לו עיסה - פטורה מן החלה... שאע"פ שהישראל מגלגל - מ"מ כיון שהעיסה של נכרי לא חשיב 'גלגול ישראל' לחיוב חלה. כל זה הקשה מרן המהרי"ט אלגזי ז"ל פ"ד בכורות אות נ"א" (כג: מדפי ההלכות שם; ועש"ב. וציינו בקה"י גם לחזון איש דמאי יב, יח-ט). וקושיה זו גם בשט"מ"ק בסוגייתנו (ונו' בקה"י במעשין). ודעת רמב"א (הל' תרומות א, יא-יד), בקה"י הביא מתשובת מהרי"ט צהלון (ישנות ס' ז) שהקשה שבדבריו (הל' יא) נמצא שהולכים לפי הבעלות, ומאידך (בהל' יג-יד) תבואת יהודי שמירחה גוי פטורה מן התורה (ואם הביאה שלישי ביד הגוי - אף מדרבנן); הרי שזהות הממרח היא הקובעת! ותירץ מהרי"ט צהלון, שפדי להיחשב 'מירוח ישראל' תרתי

בעינין: התבואה של יהודי, ומעשה-המירווח של יהודי. וכ"כ מהריט"ץ גם בדעת תוס'. וכן הוא, בדעת רמב"ם, בדרך אמונה (הל' תרומות א ס"ק קב; וע"ש במ"ר במים שבציון ההלכה). וע"ע בדברי מהריט"ץ אלגאזי ובקה".

מירוח תבואה ביד גוי ר"מ ור' יהודה: אינו פטר מתרומ"מ וכי' ר' יוסי ור"ש: פטר וכי'. ובגיטין (מז:). חולקים רבה ור' אלעזר האם יש קניין לגוי בארץ-ישראל להפקיע מידי מעשרות. וכתבו בתוס' שם (מז. ד"ה מר סבר), שמשמע מדברי רש"י (שם, ע"ש ד"ה דיגונך) ששתי המחלוקות תלויות זו בזו. בסוגייתנו רש"י הטיעום דעת ר' מאיר ור' יהודה "דקסבר אין קנין לגוי בארץ-ישראל להפקיע מיד מעשר" (ד"ה ומשל גוי). ובש"ו רבנו בצלאל אשכנזי (ס"א, א, ד"ה דגרסינן בסוף פ' השולח) בירר את הדיוק של תוס' מרש"י בגיטין; וע"ש. וכרש"י נקטו בתוס' בסוגיין (ד"ה מירוח) בתחילת דבריהם, אך אח"כ דחו זאת, ע"ש.

והנה לפרש"י, ששתי המחלוקות תלויות זו בזו, לכאורה קשה מה שנמצא בסוגייתנו שלרבי יהודה אין קניין לגוי בא"י להפקיע מיד מעשר; והרי בב"מ (קא). מסקינן דקסבר יש קניין לגוי להפקיע! (וזה קשה מעצם פרש"י בסוגיין, ד"ה ומשל גוי). תירץ בברכת הזבח: "ושמא היא סוגיא ס"ל כפירוש התוס' דלקמן, דאירי כאן בתבואת ישראל שמירוח עכו"ם". אכן למפרשים שאין זה המדובר בסוגייתנו (ר' מש"כ לעיל בס"ד), מה יש לומר? אמנם ע"י פרש"י בב"מ שם (ד"ה יש קנין), וכן כפי שביארו רמב"ן (שם), שהגמ' שם לא החליטה בדווקא שלר' יהודה יש קניין לגוי, אלא כוונתה שאין לזה שייכות הכרחית לנידון שם (בניגוד למה שהוצע שם קודם לכן). וע"ע רמב"ן בגיטין (מז).

סז: מתן-השמן השלישי, שרש"י כאן (ד"ה בא לו לעשרון) השמיט, נזכר כאן בתוס' (ד"ה יצק). קיום מצות-היציקה הוא בציקה האחרונה - רש"י (ית. ד"ה לא יצק; רש"י-יכת"י עד: ד"ה קודם לעשייתן) ותוס' (סז: ד"ה יצק).

לבונה. לגבי עצם החיוב עיין לעיל (נט). ולגבי סדר הדברים, מלשון המשנה ורש"י (ד"ה בא לו, ובמפורש בשטמ"ק אות ח) נראה שהיא ניתנת בכלי עוד לפני היציקה והבלילה, ומפורש בלשון הרב מברטנורא ("נותן תחלה שמנו ולבונתו קודם נתינת הסולת"); ותמוה הוא, שא"כ לא יוכל אח"כ לסלק ולקמץ (כדאיתא בסוטה יד), ואי אפשר שלא יעלה בידו גרגר לבונה ויפסל הקומץ (כדלעיל ו. יא).! כתב בקרן אורה, ביחס ללשון המשנה: "ולאו דוקא הוא, אלא הלבונה נותן באחרונה, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בסדר כל המנחות בהל' מעה"ק (פי"ג הי"ב), וכ"כ כאן בפ' ה"ל (תמידין פ"ז הי"ב ע"ש)"; וכ"כ בתוספות חדשים (על המשנה, י, ד; וכתב שנראה שבדברי הר"ב יש ט"ס); וכן הוא בברייתא בסוטה; וכן ברש"י על התורה (ויקרא ב, א): "ונתן עליה לבנה - על מקצתה, מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד...". וכן נקטנו בדברינו. אך בתפארת ישראל (למשנתנו, י, ד, אות לח; וכן נקט הרב פינחס קהתי בביאורו) כתב: "ונתן שמנו ולבונתו - רצה לומר, נתן מן הלוג שמן קצת למטה בהפלי, ונותן הקמח עליו, והלבונה הניח מן הצד בכלי". כלומר, הפלי גדול דיו ואפשר לעשות בו את עבודות היציקה והבלילה מכלי לפגוע בלבונה המונחת בתוכו בצד. ובכל אופן, ע"פ הנזכר יש להוסיף לסדר המשנה, שלפני הקמיצה מסלק את הלבונה לצד אחד, כאמור בסוטה (יד). וכ"כ בתוס' יום טוב למשנתנו (י, ד).

מולח. הקשו בתוס' (ד"ה יצק), מדוע לא נזכרה במשנתנו מליחת הקומץ? וכתב בתוס' יו"ט (י, ד): "ואפשר לי לומר דלא קחשיב ותני אלא מילי דמנחות, אבל מליחה - על כלי-קרבן תקריב מלח, וכן ליחא אלא סמוך להקטרה, כמ"ש שם (לעיל כא):". ובקרן אורה כתב בלשון זו: "וצ"ל דסמך בזה אכללא דכל הקרבנות טעונים מלח. ואין מקום לומר דאלו שהם מן השעורים יצאו מכלל מליחה, אף על פי שיש מי שכתב כן - אין דברים אלו נראין". וע"ע דברי הרב מתתיהו זאב שציגל בקובץ שלמי יוסף (אברכי כולל פוניבז'; מנחות א, סימן צב).

ומיד מלאים שווקי ירושלים קמח"קלי שנקטף קודם וכו'. להלן (ע-עא). מבואר, ומובא בצורה בסוגייתנו, שאסורה קצירה לפני העומר. א"כ במה מדובר במשנתנו, מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה? באפנים המותרים בקצירה מן התורה, כגון חיטים קעות, מבית השלחין, או קיטוף; ולגביהם חולקים ר' מאיר ור' יהודה האם ראוי שמיד עם הקרבת העומר תימצא כמות קמח"קלי חדש בשווקים (ע"י בהערות של תלמוד המבואר שוטנשטיין. וע"י קרן אורה). ונקטנו בדברינו קיטוף, חד גוונא מהנך דלהלן.

סח. החדש מותר משיקרב העומר ולרחוקים וכי' ר' יוחנן ור"ל: לכתחילה אך הלאו בטל מן-החמה. 'האיר המזרח', וכפי שבארו רש"י (ד"ה האיר המזרח, וסוכה כט. ד"ה רתת). וי"א שהוא עלות השחר - הגר"א (שנות אליהו ברכות א, א). וראה הערתנו לברכות (ג). בשם הרא"א קפנ"ל שהביא דעה אמצעית בשם רמב"ן ועוד. ולגבי הקושי שיש בשיטת רש"י בעקבות דבריו כאן, הארכתי בס"ד בהערה לתמיד (ל), ביחס לזמן שחיטת קרבן התמיד, ושם הבאתי ממש"כ לי הרב אלהן סבתו, שנראה לו שכונת רש"י לעלות השחר (או בסמוך לו), ומשמע כן ברש"י להלן (ע: ד"ה אלא לר' יונה, לגבי איסור החדש: "המקנה מקצירה ועד האיר המזרח לא חשיב, משום דזימנין דנקצר סמוך לעלות השחר"). והציע עוד, שכונת רש"י כאן לגבי איסור החדש (שם סח. ד"ה האיר המזרח) שמדברנו יש להמתין להנך החמה. וראה שם עוד.

סט. (השטמה - הבאנו להלן ע:): בפירות לא נפשט האם החדש מתיר (למזבח) את כל שהצנצו העלים או שהנצטו. ע"כ.

פיל בלע ענפי דקל. (גרסה מורחבת יותר) כלי גללים אין מקבלים טומאה לא מן התורה ולא מדרבנן. פיל בלע סל ויצא שלם בתוך גללי - לא נטהר (שלא נעשה בו מעשה). בלע הוצין ואחרי שיצאו בגלליו עשו מהם סל - לא נפשט האם ההוצין נחשבו מעוכלים והסל כלי גללים שאין מקבלים טומאה (כבשר-התינוקות שבלעו זאבים), או לא (וכעצמות-התינוקות שנשארן טמאות). ע"כ.

סט: חיטים שידרו מן העננים וכי'. לרש"י (ד"ה שידרו בעבים) מדובר באופן טבעי, אף אם חריג ביותר; ולתוס' (ד"ה חיטין) מדובר בדרך נס.

ע. עקר שיבולת ומרחח בכרי ושתלה וקרא לה שם תרומה לא נפשט האם קדשה. עוד מן המתבאר בסוגייתנו, נביא מלשון רמב"ם (הל' תרומות יא, כו): "אבל אם עשאה תרומה קודם שיזרעה הרי זו תרומה, לפיכך אם תלש ממנה ואכל במזיד חייב מיתה, בשוגג משלם את החומש, ואם גחן ואכל בפיו מן הארץ בטלה דעתו אצל כל אדם, שאין דרך בני-אדם בכך, לפיכך פטור מן המיתה ומן החומש אם היה שוגג".

שם. (השמטות) לא מצינו תרומה במחובר לקרקע (ע"י ביכורים ב, ד); לענין חיוב מיתה (מיד) וחומש (שוגג), שהרי אם תולש ואוכל הרי תלוש, ואם גחן ואוכל במחובר בטלה דעתו אצל כל אדם. כתוב על פנקסו של אילפא: ביצי נבלת עוף טהור שמקצתו בגוף העוף ומקצתו יצאו - האוכל את הביצים חוץ לגופו אין מטמא בגדיו בבית-הבליעה, התוחב פיו ואוכלן בתוך גוף העוף - מטמאות בבית הבליעה (העוף עצמו תלוש מהקרקע ועשוי אדם לאכול כד). ע"כ.

ע: וקמ"ל שקליפה יבשה של שעורה אינה מצטרפת (נפרכת ונופלת, רש"י ד"ה יבשות) ושל חיטה מצטרפת. וע"י רש"י בחולין (קז: ד"ה קליפה), שהקליפה הנחשבת שומר היא החיצונית, אך הפנימית הנושרת במכתשת אכל גמור היא. והוסיף בחזון איש (טבול יום א, ה), דהני מילי בחיטה, כיוון דהפנימית אוכל החיצונית שומר (כבבצל בחולין קיט); אך בשעורה הפנימית הוא שומר, דהא אמרן הכא שהיבשה נפרכת ואינה שומר. וע"ש.

העומר מתיר כל מה שהשריש לפניו וכי' ר' יונה: קודם קצירת העומר; ר' יוסי בר זבדא: קודם הבאתו. גרסת הדפוס הפוכה, ונקטנו גרסת שטמ"ק (ז-ח) ורש"ק (מובאת במסורת התלמוד). בהערת השוליים הבאנו מפסחים (נה). וכתבנו שעפ"ז, לכאורה, סוגיין כמ"ד (ר' יוסי בר זבדא) שזמן הבאת העומר קובע. וכוונתנו, שבפסחים הגמ' מחשבת את 3 הימים: "למה לי שלשה עשר? והאיכא ארביסר, וחמיסר, ומקצת שיתסר... רבינא אמר: לעולם ביהודה, ובהשרשה, חד מקצת-היום-ככולו אמרינן, תרי מקצת-היום-ככולו - לא אמרינן". והבנתי דבעינן יום ממש, והיינו 'מקצת שיתסר'. וא"כ היינו כמ"ד שזמן הבאת העומר קובע. דאי כמ"ד שהקצירה קובעת, אכתי לא נכנס יום ט"ז (אלא לילו). אח"כ ראיתי שרבי עקיבא איגור (בחידושו כאן) נקט בפשטות שספירת הימים היא לפי ימי בראשית, קערב קודם לבוקר (ע"י חולין פג.), ולפיכך - הקשה - כיוון שהקצירה בליל ט"ז וההבאה ביום ט"ז, ומקצת היום ככולו - מתחילת ליל ט"ז נשלמו (או שלא) ימי השרשה, וא"כ מאי נפק"מ במחלוקת-האמוראים שבסוגיין? וז"ל: "תמינה, הא השרשה תליא בימים, וכמבואר בפסחים נ"ה ע"א דהשרשת תבואה כמו הרכבה באילן, ונקלט או בשלושים יום או בשתי שבתות או בשלושה ימים; וכיון דקצירה והבאה בחד יומא - א"כ לא משכחת שיהיה השרשה בין קצירה להבאה! וצ"ע. אח"כ מצאתי בעזרה"י שעמד בזה בטורי אבן ר"ה דף י' ע"ב". בטורי אבן שהזכיר האריך בקושיה זו, ובין דבריו העלה את האפשרות שהזכרנו: "ושמא אפילו תימא

דאמרין מקצת יום ככולו אינו אלא יום ממש, אבל לא לילה; והשתא שפיר משכת לה להשרשה בין קצירה שבליילה להבאה שביום. אך ע"ש שכתב שממגילה (כ): משמע שדוקא בשומרת יום כנגד יום יש גזרת הכתוב ש"ספירה ביממא היא". וע"ע שם; ועיי' גם שפת אמת כאן.

בלקוטי הלכות פסק כר' יונה שזמן קצירת העומר קובע, וצ"ח ל"פיה"ש לרמב"ם ולרבנו עובדיה מברטנורא כאן (ז, י) שנקטו בסתם שזמן קצירת העומר קובע.

עא: קטע הנקצר לשחת וכו' נחשב הפסק לפאה וכו'. (מפורט יותר) רבי מאיר: הקוצר לשחת (ואף לאדם) מפסיק לפאה; חכמים: לא, אא"כ קרש שם. ברייתא: אכלה חגב או נמלים או נשברה ברוח - "הכל מודים" (ר"מ) שרק אם קרש מפסיק (דהיינו כשכבר צמחה שליש). שיטת ר"מ - לא כרבי יהודה (המתיר קצירת שחת מן החדש לפני העומר כשהתחיל לפני שצמחה שליש, אך הקל שם רק לבהמה ולא לאדם) ולא כר"ש (המתיר קצירת שחת לפני העומר אפי' שהביאה שליש), אלא כר' עקיבא (פאה ג, ב), שהפנימך שדהו (שמואל: אפי' לאדם, לקליות; ר' יוחנן: אפי' בשלה כל-צרפה ולאוּצֵר (לפני בזה חולק ר"מ, משהביאה שליש)) נותן פאה מכל קטע. ע"כ.

עב: דחיית שבת. לגבי אפיית שתי הלחם, עיין להלן (צה): ועוד שם (ק); ושם התייחסו לנושא בס"ד.

דחיית שבת. העולה מסוגייתנו, שלשיטת רבי קצירת העומר אינה דוחה שבת, שאפשר מאתמול; אך אפיית שתי הלחם דוחה שבת, שהתנור מקדש ועלולים להיפסל בלינה.

דחיית שבת. לגבי קצירת העומר. רבי סובר שאינה דוחה, וראבר"ש סובר שדוחה, וכרבי ישמעאל. וכנאמר בסוגייתנו, משנתנו כרבי, והמשניות לעיל בפרקנו (סג: סה). ולהלן (ק: 'סתמא בתרא') ובמגילה (כ): נוקטות דלא כרבי. ר' ישמעאל למד (משנה שביעית א, ד; ר"ה ט). מ"בכריש ובקציר תשבות", ור"ע למד מפסוק זה תוספת שביעית. ובדעת ר' עקיבא כתב **ריטב"א** בר"ה, שסובר כרבי: "אבל רבי עקיבא סבר שאין קצירת העומר דוחה שבת, שאפשר לקצור מבעוד יום; וההיא דאמרין במסכת מנחות (סה). שאומר 'קופה זו... מגל זו... שבת זו' - כרבי ישמעאל שייכא". בשיטת רמב"ם בעניין זה, עיי' דבריו (הל' תמידים ומוספים ז, ו); ועיין נושאי כליו (וכן תורה תמימה שמות לד, כא, הערה לב) שהצביעו על סתירה והאריכו ליישב (ועיין עין תרשיש ואבן האזל). עיין ברכת הזבח בסוגייתנו שהאריך.

עג: אין חולקים מנחות כנגד זבחים וכו'. עיין בד"ן זה בספר שערי היכל לזבחים (ח"ב, סוף מערכה רנו, עמ' תתקב).

עג: רב הונא. כתב **בישר טוב** (עג), ע"ש ראיותיו שאין זו מימרא, אלא 'תני רב הונא'. וכיו"ב כתב **רש"י** (על דברי רש"י הנדפס ד"ה ר"ע אומר).

קרבתו גייים וכו'. ועיין זבחים (קטז), שם הובאה מחלוקת דומה לגבי קרבת בני נח (בסיס הסוגיה שם קודם הקמת המשכן). ובשאלת היחס שבין הסוגיות נראה שחלקו אחרונים שם: לדעת **רש"י** ושפת אמת זו אותה מחלוקת; ואילו לדעת **קרא** **אורה** יש חילוק, ויתנאי דמנחות פליגי במקדש, ורע"א דלא איתרבו להקריב במקדש אלא עולה לחוד, אבל בבמה זידהו אפשר דמודה דשלמים נמי מקרבו. וריה"ג אמר דבמקדש איתרבו גם לשלמים, אבל בבמה אפשר דס"ל איפכא, דלא קרבו אלא עולות... ועוד נראה דפולגותיהו הכא לא הוי אלא קודם מתן תורה, ופולגותא דר"ע וריה"ג הוא לאחר מתן תורה, דאיתרבו מאיש איש שנודרין נדרים ונדבות כישראל". עיין שערי היכל לזבחים (מערכה ש).

משנתנו כר' יוסי הגלילי. וכן התנא במשניות לעיל (נט. ס), כפי שהעירו **בלקוטי הלכות ובישר טוב** (בדבריהם על המשנה שבדף ס).

כהן זכאי בעבודת קרבנו אפי' על חטא ואפילו מזיד. בגמ' (עד): "במזיד היכי משכחת לה? בזדון שבועה". שהרי כל חטאת באה על סגנה ולא על מזיד, כידוע (הוריות ת. ועוד). ובכרתות (ט). תנן: ארבעה מביאין על הזדון כשגגה. והם: הבא על שפחה חרופה, נזיר שנטמא, שבועת העדות, ושבועת הפקדון. והתם יליף לה שפיר, ע"ש. ולפ"ז "זדון שבועה" (שבועת העדות) כאן דוגמא הוא; ואמנם כהן נזיר שנטמא אין שייך שיקריב, אך שבועת הפקדון והבא על שפחה חרופה שייך. ואפשר ששבועת הפקדון נכללת ב"זדון שבועה", עם שבועת העדות, או שלא נקט לה הכא כי לר' שמעון (שם ב): לא ניתן זדונה לכפרה. **במיוחס לרש"י** (עד. ד"ה אבל אמר) נקט: "כגון אשם חרופה ושמייעת-קול לא קריב בעצמו", וכנראה כתב "כגון" לאתויי שבועת-הפקדון לרבנן. ובירש"י **כת"י** (עד. ד"ה אבל חטאת) ציין רק שמייעת קול אך כתב "כגון" והזכיר את המשנה בכרתות. ובדקדוקי **סופרים** (עד. אות ו) מחק את כל המשפט הנ"ל בגמ', וציין לשיטה-מקובצת (עד. אות ד) שמחקו, ולכתבייד נוספים שאיננו וליק"ש בפרשת ויקרא (רמז תעד) ולרש"י (המיוחס, הנ"ל). וא"כ, הוא כמו פירוש שנכנס לגוף הגמ' (תופעה מצויה במיוחד במסכתנו).

אף מנחות "לְכַלֵּי דְגֵרֵיהֶם וְלְכַלֵּי בְּבוֹתָם". הלימוד למנחות אינו מפורש בדרשת הברייתא שלפנינו. וכתב **בדקדוקי סופרים** (אות ז), שגרסת כל כתביהיד היא "מנין לרבות את העופות והמנחות והיין והעצים" (ובדפוסים נשמטו המנחות). וכן בתורת כהנים פ' אמור (פרשה ז, סוף ו, ב), ובילקוט שמעוני שם (רמז תרלט), לפנינו מופיע אך מוסגר; ובפרשת שלח רמז תשמז אין 'המנחות'; וכ"כ **מתוס'** (ד"ה אי לרבי יוסי: "מדחשיב ליה בהדי עופות ומנחות"). [דרשה דומה לזה עיי' זבחים (צט): ובת"כ ויקרא (דבורא דנדבה פרשה יג, טז, א ר"ג)]. וכ"כ **בישר טוב** ע"פ תוס'; אך כתב ש**המיוחס לרש"י** כאן (ד"ה הא אמר: "כדקתני 'מנין לרבות העופות והיין'; וד"ה סמי מכאן: "ואמר 'מנין לרבות העופות והלבונה' ולא תיתני 'היין'") ובגזיר (סא: ד"ה אלא אמר רבא: "...לרבות עולה ושלמים ועופות ויין ולבונה") משמע שאינו גורס כתוס'; "ואפשר דטעמו משום דכיון דתני 'עצים' לא צריך למיתני 'מנחות'", שהרי עצים נלמדו מ"קרבת" האמור במנחה (לעיל כ: לרבי, ואף לרבנן, אי מרבינן הכא עצים - כ"ש דמנחות בכלל).

(עד.) "לא תאכל". ולרבנן גז"ש כליל למנחת חביתין להשוותן להקטרת קליל וללאו על אכילתן (הבאנו לעיל נא; וכמובא בגמ' שם) ופלא שבמסורת-התלמוד כאן ושם לא ציינו. וראה בהערה להלן בסמוך.

עד: כל שהוא ב'כליל תהיה' וכו'. ולעיל (עד.) ומייתי לה נמי לעיל נא: דרשו גז"ש כליל ממנחת כהן למנחת חביתין. ולכאורה הוא מיותר. ושמא יתיישב ע"פ דברי **ערוך לנו** במכות (יח); שם שאל, מניין לר"א לדרוש שכל שהוא ב'כליל תהיה' יש לא-תעשה על אכילתו? והסביר, דאי הוה כתיב 'וכל מנחת כהן כליל לא תאכל' הוה ידעינן דנשרפת ולא תאכל, מגז"ש ד'כליל' ממנחת חביתין; וא"כ 'תהיה' למה ליי? ולכן דרש דאתי לרבות הוויית אחרות שהן בכליל, דג"כ לא תאכל. עכ"ל. נראה משם שללא הגז"ש היתה נצרכת תיבת 'תהיה' ללמד שמנחת כהן מוקטרת כליל, והגז"ש לימד זאת ממנחת חביתין ויתר את תיבת 'תהיה' לרבות שאר הוויית.

עוד בסוגיה זו, לפרש"י הקשה בקרן אורה מדוע נקט רבינא בשאלתו (עד.) 'כהן', הרי לכאורה שייכת גם בישראל! כתב **בחזון איש** (ליקוטים למסכת כרתות, אות יב) דצ"ל דלא נקט כהן אלא לאשמועינן דאף הוא חייב משום זרות על הכליות ויותר הכבד.

מנחת כהן. אין סוגיה מרכזית בנושא דיני מנחת כהנים, לכן ציינו כאן בהערות השוליים למקומות נוספים במסכת, והבאנו דיני מנחת כהנת ממסכת סוטה (כג). ועוד יש להוסיף, כי דיני פיגול ונותר במנחת כהנים נידונו בזבחים (גמ-מה:), שאין חיוב משום פיגול, אך יש חיוב משום נותר וטומאה.

ושם, בהערות השוליים (מלעיל כא:). אם נחפש לדון מה דין מנחת **שותפים** כהן וישראל, הרי שלכאורה אין זה בנמצא, שהרי אין מנחה באה בשותפות (להלן קד: ולעיל ה. וזבחים ה:). אך נשמעה טענה בדומה לזה. דהיינו, מה שהבאנו מלעיל (כא: מו: ערכין ד.), והיא משנה בשקלים (ג: ור' הערותינו שם בס"ד), טענת הכהנים להיפטר מחיוב השקלים, "וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל", הואיל ועומר ושתי הלחם ולחם הפנים שלנו היא, היאך נאכלין?!". הרי שלדבריהם מנחה שיש לכהן חלק בה לא תאכל. אך רבן יוחנן בן זכאי אינו משיב על טענתם זו, וצ"ב כיצד דוחה את דבריהם. **פרש"י** לעיל (מו: ד"ה שלנו הן): "ורבן יוחנן בן זכאי לא דריש 'וכל מנחת כהן' אלא במנחה שהפנה מביא [מִבֵּיתוֹ] לפני עצמו". ובמק"א (ערכין ד. ד"ה שלנו הוא) הטעים זאת רש"י כך: "ולדידן לית לה הן דרשא; דהאי 'כליל תהיה' במנחת כהן גרידתא כתוב, אבל במנחת צביר - זיל בתר רובא". ולכאורה מכאן שתי אפשרויות מה דעת ריב"ז: (1) יש מקום לקבל את טענת הכהנים ביחס למנחה שיש לכהן חלק בה, אך מנחת העומר אינה מנחת שותפין אלא מנחת צביר (ואין עליה שם בעלים). (2) טענת הכהנים לגבי שותפין אינה נכונה, לכל הפחות כל עוד אין הכהנים רוב (ועיי' משנה למלך הל' מעילה ז, ו, מה שדן בזה האם יש ביטול למטבע או שחשוב ואינו בטל). ובתלמוד **הירושלמי** (שקלים ג:) אמרו: "ר' טבי בשם רב המנונא: כן משיבין חכמים לרבי יהודה: חטאת יחיד מתה, אין חטאת צביר מתה; מנחת היחיד קריבה כליל, ואין מנחת הציבור קריבה כליל!" (וע"ש). והנה מן הסוגיות בימא (ג.) ובהוריות (ו.) יש להוכיח שאין נפק"מ בין 'חטאת צביר' ובין 'חטאת שותפין' (ע"ש), ואם נתכפרו בעליה

לדעת רבי אלעזר ור"ש אינה מתה, ולרבי יהודה אף חטאת ציבור מתה (וכמובא בירושלמי בשקלים). ולפי"ז לכאורה ה"ה במנחה, אין מקום לחלק בין 'מנחת ציבור' ובין 'מנחת שותפין', לזו ולזו אין דין מנחת כהן. [עוד בירושלמי שם: פטור הכהנים נלמד (שם מובא כ'סיוע) מ"כל העֶבֶר על־הפְּקֻדִים, ולרבי"ז פירושו: כל העובר בים סוף ואף הכהנים והלוויים. ושם, טעמו של רבי"ז: "ז" (12= שבטים) יתנו" (והוא "על דרך הרמז", כלשון רמב"ם בפהמ"ש שם, ור' הערתנו לנויר ה. בס"ד). לאור האמור בירושלמי, הקשה רבי יעקב וידנפלד בשו"ת **כוכב מיעקב** (סי' מה, במכתבו לבעל שדי חמד): א"כ מדוע סוטה הנשואה לכהן מנחתה נשרפת (אף שנקמצת) מפני חלקו של בעלה־הכהן, הרי יש לדמוּתָה לחטאת השותפין, שאינה מתה! ו**בקהלות יעקב** (סוטה סי' א, ובישן נדרים סי' לט) הביא קושייתו, ותחילה כתב שאין זה קשה כ"כ, שהרי דין חטאת השותפין שָׁנִי במחלוקת תַּנְאָים (כנזכר לעיל וכן העירו בירושלמי), ואפשר שהדין האמור במנחת סוטה הוא כמ"ד חטאת השותפין מתה (ועי' מש"כ שם בדעת הירושלמי בזה). וכתב עוד שם, **שלוש"י** בסוטה (כג. ד"ה מנחותיהן נשרפות) ניחא הקושיא הנ"ל, שפירש שדין השַׁרְפָה במנחת כהן אמור בין במנחת סוטה ובין במנחת נדבה, וההסבר לדין הוא שלענין תמורה ומיתה אין להחשיב שותפות בקרבן כשלאחד יש זכות כפרה ולאחר זכות שחשב ממונו; ואינה שותפות אלא כששניהם מתכפרים בו (עי' ראייה לזה). ועי' שדן בדעת תוס', ועי' מה שפלפל במשמעות קרבן שותפין, וסיים שבפשוט הענין לפי הבבלי הא דלא חשו חכמים לטענת הכהנים ששקלים הוא כדברי רש"י בערכין, דאזלינן בתר רובא. ועי' בספר **הבבלי השרון** לרבי מרדכי קרליבך, ויקרא (ח"א [ה'תשס"ז]), פר' צו, עמ' תצד-תקג, שהאר"ך בסוגיה זו, במשמעות טענת הכהנים, ובמה שיש לדון במנחת כהן, בשותפות פחותה משווה־פרוטה (בעקבות רש"י סוכה כז: ד"ה כל האזרח, וקושיית רש"ש שם), ועוד. והנה, במנחת שותפין דן בקצרה בעל פרי מגדים **בשושנת העמקים** (כלל יד), תוך כדי תְּהִיָה על המציאות המדוברת; וז"ל: "ודע דיש להסתפק, מנחת כהן שנשרפת אִם בשותפות אִם נקמצת או לאו. וכי תימא: איך יצויר מנחה בשותפות, כמו שכתב הר"מ בהלכות מעשה הקרבנות פרק י"ד הלכה י"ג (צ"ל: ב')? דיצויר: הפריש מנחה ומת והניח שני בנים, דמביאין בשותפות, כמו שכתב שם בהלכה י"ג (צ"ל: ג'), ומשכחת אחד מהם ממזר או חלל". אך עדיין: "גם בהא גופא יש להסתפק: חלל מנחתו נשרפת, או נקמצת? והסיק - אין מציאות כזאת: "שוב ראיתי דמנחה בשותפות ליתא, ושני בנים מביאין מנחה של אביו, עיין לחם משנה שם (יד, ג). וחלל כֶּךָ ממש הוא, ומטמא למתים". והנה אמר רבי יוחנן (זבחים ה'): "הניח מנחה לשני בניו ומת - קריבה, ואין בו שותפות", ומסקינן התם (ראה הערתנו שם), שאינה ממש קנויה להם (ולכן אינם ממש שותפים, וקריבה), ואינם מתכפרים בו אלא מקופיא. ועכ"פ מבואר בסוגיה שם, שְׁלוֹ החשבונָה לַמְנַחַת שותפין, לא היתה קרבה כלל. ואולי זו כוונת בעל שושנת העמקים. ועי' שערי היכל זבחים (מערכה ו), מה שהביאו לגבי אב שנדר מנחה אף לא הפריש (ומה שהביאו שם מרדב"ז בהל' מהע"ק יד, ג, תמצא במהדורת פרנקל). ואחרי זמן הראוני ספר **בזאת תבחנו** מהרב שילה בנדוד (התש"פ. תשובה תיח).

3 מתנות שמן. מצנת היציקה מתקיימת באחרונה שבהן, ראה מש"כ לעיל (סז: בס"ד).

עה. רבי: בולל אחרי האפיה. לבסוף חזר בו רבי והודה לדברי חכמים - **תוס'** (ד"ה שפיר) ו**שטמ"ק** (אות ג) בשם **התוספתא** (והוא בפ"ח ה"ג: "אמר רבי: רואה אני את דבריהם מדברי"); ע"ש.

כמין כי. ט. כ"כ כאן **ברש"י כתי** (עד: ד"ה כי) והוסיף: "כהפֶרשת גודל מאצבע". ועי' **תוס'** (ד"ה כמין כי). וראה הערתנו החיצונית להוריות (יב). אריכות בעניין זה.

ו"א על פני כולם. ע"פ ברייתא דמחצה חלות ומחצה ריקין וכפי שהתבאר ב**מיוחס לרש"י** (ד"ה מושח את הריקין): "פליגא אמנתנין דאמר כמין כי".

פתיתה. ויש לדון לגבי מנחת סולת. כתב **רש"י** (ויקרא ב, ו; לעיל יח. ד"ה לא פתח) שהפתיתה נוהגת ב"כל המנחות הנאפות קודם קמיצה". וכך נראה בדעת **רמב"ם** (**לחם משנה**, מעה"ק יג, י). אך ב**שיטה מקובצת** (אות ו; יח. אות ח) חלק על כך וכתב שאף מנחת הסולת טעונה פתיתה, ושכן משמע מלשון המשנה "כל המנחות הנעשות בכלי טעונות פתיתה", ומהגמ' שלא הציעה לְמַעַט מנחת סולת. וטעמו של רש"י מבואר בפירוש **רבי אליהו מזרחי** (רא"ם, ויקרא שם) ש"משום דפתיתה אינה אלא לקמיצה, וכבר קדמה לה הקמיצה בעודה סלת, ואין צורך לפתיתה". כלומר, הפתיתה בד"כ קודמת לקמיצה; אך מנחת הסולת נקמצת כמות שהיא חיה (עי' לעיל נט. ד"ה מנחת הסולת). אכן רש"י מסכים ששיירי מנחת הסולת נאפים אחרי הקמיצה, שכן כתב להדיא להלן (רש"י כתי עו. ד"ה כל המנחות), וראה על כך (ועל הסתירה בין זה ובין פירושו לחומש) בהערותנו להלן (עו). ו**בישר טוב** תלה את שני הנידונים זה בזה, מכיוון שאם שיירי המנחה נאפים הריהי בכלל "כל המנחות הנעשות בכלי טעונות פתיתה" (ואף ציין ל**מיוחס־לרש"י** להלן עה: ד"ה מברך, שאף מנחת העומר נפתתה; אמנם ראה בהערותנו לעיל ראש המסכת, שפירוש זה אינו מרש"י). ולפי מה שכתבנו לעיל בשם רש"י, י"ל שאין מנחת הסולת שייכת בהאי כללא, שהרי אינה נאפית כלל טרם קמיצה. וכ"כ **לחם משנה** (שם), שכיוון שהקמיצה היא קודם האפיה "מה לנו בפתיחה?"; ומאחר שהתמעטו מפתיתה שתי הלחם ולחם הפנים, הרי גם מנחת הסולת כמותם, שאחרי האפיה אין מהם לאֶש. ובמשנה **למלך** (שם) נקט שאין חיוב אפיה על מנחת הסולת, אלא מתחלקת לכהנים טרם אפיה, "והיינו דקאמר 'הנעשות בכלי', כלומר דאיכא חיוב בעשייתה ושיהיה בכלי, ומש"ה מיעטו מאפה תנור; אבל מנחת הסלת - אעיקרא דדינא ליכא חיוב בעשייתה, וזה לא מיעט התנא".

עה: המביא קרבן מנחה לראשונה מברך 'שהחיינו'. נקטנו כפירוש השני ש**ברש"י** (כת"י ד"ה היה עומד, ומובא בתוס' ד"ה היה עומד), שמדובר בישראל שלא הביא מנחה ימים רבים, שפך סֶטֶם בפירושו לברכות (לז: ד"ה היה, ומקריב, אומר ברוך שהחיינו). וכמובן שלפ"ז המברך 'מוציא' הוא הכהן, האוכל; והישראל בעל המנחה נזכר לברכת 'שהחיינו' (עי' בתוס'). בפירוש הראשון ברש"י, מדובר בכהן המביא (ואולי הפונה מקריב, עי' תוס') מנחה לראשונה השנה. וב**מיוחס לרש"י** (ד"ה היה עומד) ביאר בכהן המקריב לראשונה בימיו מנחה, "או שהקריב מנחה חֲדָשָׁה כגון מנחת העומר". וב**תוס'** ביארו, שמדובר בכהן המקריב לראשונה במשמרתו, שהמשמרות לזמנים קבועים - אחת לחצי שנה לערך.

עו. מספר החלות וכו' בשאר המנחות וכו'. כתב **ברש"י כתי** (ד"ה כל המנחות, ומובא ב**מיוחס לרשב"א**): "ומנחת סולת נמי, אע"ג דקודם אפיה נקמצת - אפילו הכי עשר חלות עבדי ליה". אך בפירושו לתורה (ויקרא ב, ד) כתב: "ושנינו במנחות: כל המנחות האפיות לפני קמיצתן ונקמצות ע"י פתיתה - כולן באות עשר חלות", וכיוצא בזה הם דברי **רמב"ם** (הל' מעה"ק יג, י). ואת סתירת דברי רש"י הקשה **רא"ם** (ויקרא שם), ולכן הסביר שאין כוונת רש"י שם לְמַעַט מנחת הסולת, אלא: "שלא נחשוב שפירוש 'כל המנחות באות עשר חלות' הוא לאחר קמיצתן, לפיכך הוצרך לפרש: כל המנחות - האפיות לפני קמיצתן, שהרי הן נקמצות על ידי פתיחה, הן באות עשר עשר. שנמצא שהן לאחר קמיצתן תשע תשע. ולפיכך פירש ואמר, שמנחת הסלת נמי אף על גב דקודם אפיה היא נקמצת, והיא ראויה שלא יהיו החלות שנעשות ממנה לאחר הקמיצה אלא תשע חלות בלבד, אפילו הכי עשר מצות קא עבדי לה". אך **לחם משנה** (שם) הביא דברי הרא"ם וכתב שפירוש רש"י שבחומש חלוק על פירושו שבגמרא ועל רמב"ם. ועי' משנה למלך שם.

עוד שם. ולגבי מנחת חוטה, כתב **בשיטה מקובצת** (אות ב) שהדבר תלוי במחלוקת לעיל (נד). האם מתגבלת במים.

עו: מְנִיפִים ב-13 נְפֵה וכו' דְּקָה גֶסֶה פְּחוֹת גֶסֶה פְּחוֹת וכו'. בברייתא נוסף: "ר' שמעון בן אלעזר אומר: שלש עשרה נפות היו במקדש, זו למעלה מזו וזו למעלה מזו, עליונה קולטת סובין, תחתונה קולטת סולת". **ברש"י כתי** (ד"ה בדקה בגסה) פירש: "ור"ש לא פליג אלא פרושי קא מפרש". וב**שיטה מקובצת** (אות ה) הֵבִיא, והביא **שרבנו אלהן** פירש, שהיו 13 נפות קבועות זו על גב זו, העליונה גסה מכולן, תחתיה דקה ממנה, וכן הלאה הֵלֵךְ וְהִקָּד, עד התחתונה, הִדְקָה מכולן; ומניחים הסולת למעלה, ונפלת מזו לזו, והנקלטת באחרונה היא הסולת המובחר (וכ"כ **בתוס'** ד"ה בדקה, אלא שקיצרו). ובפי' **רגמ"ה ובמיוחס לרש"י** (ד"ה בדקה בגסה) ביארו, שלת"ק דברייתא היו שתי נפות בלבד, דקה וגסה; ולר"ש ב"א 13 נפות (וע"ש).

עז. במידה מְדַבְּרִית. וזה מה ששינונו במשנה במסכת כלים (יז, יא): "ויש שאמרו במדה דקה: מדות הלח והיבש שיעורן באיטלקי, זו מדברית; ופירש שם **רבנו עובדיה מברטנורה**: "במדה דקה - של מדבר קרויה מדה דקה, לפי שיש מדברית ירושלמית וצפורית, ומדברית קטנה שבבולן"; וזו לשון **תפארת ישראל** שם (אות עט): "שיעורן באיטלקי - ר"ל: כל סאה והין ולוג שהיה במקדש היו כפי אותן המדות שהיו בזמן המשנה בארץ איטאליעון, ומְשַׁעְרֵיהֶן בהנן, מְדָהֶן ממש בשיעור אותן המדות שהיו במדבר בזמן שניתנה תורה לישראל".

חלות ריקים ורבוכה. מה ההבדל בין חלות לריקים? כתב במיוחס לרש"י (עח. אחרי ד"ה הא דלא): "ריק וחלות חד הוא, אלא שזה נבלל זה נמשח". כלומר, ההבדל ביניהם הוא רק בכך שהחלות נבללות בשמן בעודן סולת, והריקים אינם נבללים אלא נמשחים בשמן אחרי אפייתם - כנדון לעיל (עד-:ע). וכן בספר החינוך (מצווה קמא): "ואין חילוק בין העשרה של ריקין לעשרה של מאפה תנור, אלא שבעשרה של מאפה תנור היו מקרבים בהן שמינית לוג של שמן בשעת לישה, והעשרה של ריקין היו מושחין אותן בשמינית הלוג שמן אחר אפייתן בתנור". ועיין אנציקלופדיה תלמודית ערך לחמי תודה (צינונים 370-368) שהביאו דעות שחלות הן עבות או עגולות, וריקים הם דקים (וע"ש בצינונים). וכשיטה אחרונה זו, כך נראה, צייר בפירושו חי (ציור 603 ועוד).

רבוכה - במים רותחים (תמיד כח; רש"י כת"י ד"ה ורבוכה; לעיל נג. ד"ה רביכה, ע"ש; ועוד), ויש שיטות שונות באופן ההכנה של חלות-הרבוכה - נצטט מאנציקלופדיה תלמודית (ערך לחמי תודה, צינונים 379-371), ונשלב משם לכל שיטה ציון-מקור אחד שצוין שם, וע"ש לצינונים נוספים. (א) יש סוברים שלשים את הסולת ברותחים [תוספתא ז. ב] ויש סוברים שחולטים את הסולת במים רותחים, ואחר כך לשים [רמב"ם מהע"ק יג, ב במנחת חביתין]. ג) ויש סוברים שחולטים אותה ברותחים אחרי הלישה בעודה בצק קודם אפייה [רא"ם ויקרא ז, יב. ד] ויש סוברים שאחר אפייתה היו חולטים אותה ברותחים [רגמ"ה לעיל נ: ד"ה מורבכת, בחביתין]. ויש מן הראשונים סוברים, שמלבד חליטתה ברותחים, אחרי שאופה אותה מעט קולה אותה בשמן על האלפס וכיוצא בו, כדרך שקוללים את הספוגים [רמב"ם שם ט, יט]. ע"כ. וע"ש.

עח. מנחת חינוך. לפירוש שני ברש"י לעיל (נא: ד"ה כהנים הדיוטות) היה זה בימי המילואים בלבד. אך בסוגייתנו נוהג לדורות. ראה הערתנו לעיל שם בשם ישר וטוב (שם) שזו מחלוקת ר' יהודה ורש"י שם בדרשת "חק עולם".

בירושלמי במסכת שקלים (כ: בנדפס עם הבבלי) נאמר כי **בדיעבד** - כהן שעבד בלי מנחת חינוך עבודתו כשרה, כך גרסת הספרים שם וכ"פ **רמב"ם** (הל' כלי המקדש ה, טז); אך הגר"א שם (אות ד) גורס "פסולה". עוד יש לציין, שלפי הירושלמי, המתמנה לכהן גדול ולא עבד ככהן הדיוט חייב מנחת חינוך אחת, לעומת סוגייתנו שחייב שתיים (שם ותקלין חדתין); וראה הערתנו שם.

מנחת חינוך. יש להבדיל בין מנחת החינוך הנזכרת בסוגייתנו; לבין עבודת החינוך של הכהן המחליף את הכהן הגדול ביום הכיפורים, במסכת יומא (יב); שם ה'חינוך' קרוב יותר למשמעות של 'מינוי' ותחילת עבודה נפרדת בתפקיד החדש (ראה גם הערתנו שם בס"ד).

עח: הלחם וכו' לא קדש. לגבי תודה שנשחטה בלי לחם, יש שכתבו שכשרה - שיטה מקובצת (לעיל מז: אות ט, ע"ש). וכ"כ קרן אורה (לעיל מו): "ואפילו עבר ושחט תודה בלא לחם לא מיפסיל וזרק הדם, דאשכחן תודה באה בלא לחם, כגון תמורה וחליפין כדאינתא לקמן פרק התודה (ע"ט ע"ב)". ועוד כתב (מז): "ולפי משמעות רש"י ותוס' ז"ל אם שחטה בלא לחם כשרה, דלא הווקקו זל"ז, ודוקא אם שחטה לשמה דהווקקו זל"ז ואבדו הלחם אינו כשירה לשמה... ומסתמיות דברי הרמב"ם ז"ל נראה דלשם תודה נמי כשר אפילו נאבד הלחם, עי' פי"ב מהלכות פהמ"ק". וכן באבן האזל (הל' פסולי המוקדשין יד סוף הלכה יד. עי' אנצ"ת לחמי תודה צינונים 48-40).

"על" בסמוך. רש"י (כת"י, ד"ה לא בעי על) ציין לפסוק "והקריב על-זבח התודה תלוט" (ויקרא ז, יב); ובמיוחס לרש"י (ד"ה על זבח תודת) נקט את הפסוק "על-זבח תודת שלמיו" (שם, יג) הנזכר בסמוך.

נשחטה בטרם קרמו פני כל החלות וכו' לחם נא שפפורסו אין חוטים נמשכים ממנו וכו'. מדובר באותה הגדרה: "קרמו פנייה" = "לחם נא". כ"כ ברש"י בפסחים (לז). וז"ל: "וכן לענין לחמי תודה - אם שחט הזבח עליהן, מאחר שנאפת כענין הזה - קידש הלחם, והתודה כשירה, דהואיל וקרמו פניה דתנו במנחות כי האי גוונא בעינן" (וכן מובא בהערת תלמוד-המבואר מהדורת שוטנשטיין וצינון למקורות שבסמוך, וכ"כ הרב יעקב שולביץ בביאור חברותא); עי' שער הצינון (למ"ב, א"ח תנא ס"ק כג). וכ"כ בשפת אמת; ע"ש, שבתחילה הציג שקרימת-הפנים היא סימן חיצוני ודאי ולעתים כבר לפני כן אין חוטים נמשכים, והקשה על זה (אך גם על הנ"ל הקשה מן הסברה והניח בצע"ג). ועי' מה שדן (לאידך גיסא) בקרן אורה (בעקבות דברי תוס' ד"ה פורסה).

שחטה על 80 חלות חזקיה: קדשו 40. כתב רש"י בקידושין (נא. ד"ה קדשו ארבעים): "ויוצא ידי תודת; והתם מפרש היכי מתאכלי". בסוגייתנו לא מצאתי מפורש פרט זה, וגם לא בדקדוקי סופרים כאן; ואולי היתה לרש"י כאן גרסה אחרת; או שבדבריו בקידושין צ"ל "והתם אפריש היכי מתאכלי", וכוונתו למש"כ בסוגייתנו (רש"י כת"י ד"ה קדשו): "וכולן שמונים יאכלו בקדושה ליום ולילה, דהא לא ידיענן הי ארבעים קדשי". ועי' תוס' (ד"ה ליקדשו).

(שחטה במחשבת חוץ לזמנה או חוץ למקומה. דין מחשבת שלא-לשמה בזה שולב לעיל תחת המשנה-הקודמת, בעמוד זה).

שחטה במחשבת וכו' חוץ למקומה. נמצא שזו מחלוקת רבי מאיר (משנתנו) ורבי יהודה (בברייתא) - לפי ר' יהודה במחשבת שלא-למקומו לא קדש הלחם.

עט. שחט חטאת בחשבו חוץ-למקומה והעלה וכו'. נקט חטאת, "וכל-שכן שאר זבחים" - רש"י כת"י (ד"ה חטאת), וכ"כ מן המיוחס לרש"י (ד"ה חוץ לזמנה). אך **רבנו תם** (תוס' ד"ה והדר; זבחים פד. ד"ה וחוי' למקומו; ובספר יראים הנזכר בסמוך) גרס "תודה", ודוקא תודה (שלענין קידוש הלחם אין שייך ללמוד חוץ-למקומו מחוץ-לזמנו, "הואיל ולא גופיה דזביחה הוא"; או: כל קדשים קלים, אך לא קדשי קדשים (עי' בתוס'). "ונסחא דילן - 'חטאת' - נראה מוכח, מדמסיק שם 'נדוננו משלא-לשמו', ובשאר קדשים, דכשר - אי אפשר לדון ממנו", לשון מרומי שדה בזבחים. וע"ע קרן אורה שם שהאר"י. עכ"פ, לגרסתנו, היא גרסת רש"י, לא יצאנו מידי קושי - כיצד חולקים כאן רבה ורבה לגבי מחשבת חוץ-למקומו, המפורש במשנה בזבחים שלא תרד! בספר יראים (סי' שכ, ובדפ"י שפז) הביא מסוגייתנו, בהתייחסו לשיטת ר' אליעזר בפרק התערובות (זבחים עז). שיש אפשרות (בתערובת) להקטיר בשר חטאת כאילו הוא עצים; וכתב שמסוגייתנו יש ללמוד סייג לדיון זה: "וכי אמר ר' אליעזר ד'אָתָה מעלה לשם עצים' - בשר כשירה; אבל בשר חטאת פסולה - לא שרי ר' אליעזר לשם עצים, דאמרינן במנחות פרק התודה: 'איתמר: חטאת ששחטה חוץ לזמנה - אם עלתה לא תרד. חוץ למקומה, אם עלתה - רבה אמר תרד, ורבה אמר לא תרד'. פי', בשר חטאת, ואליבא דר' אליעזר דשרי ממנו לאישים לשם עצים; כי שרי כשרה. מיהו אפילו בפסול חוץ לזמנה לא תרד; חוץ למקומה פליגי... דאי בעולין - כגון אימורין וקומץ - הא תנו בהדיא בזבחים פ' המזבח מקדש: 'אלו אם עלו לא ירדו: הנשחט חוץ לזמנו וחוי' למקומו'. והביאו בהגהת חשק שלמה כאן.

ובשפת אמת ובאהל משה (לרא"מ הורוויץ) כתבו שהמשנה בזבחים רבי מאיר היא (ואף שרבי יהודה מוזכר שם, לא חלק בדין חוץ-למקומו, כי לפי רבי אליעזר לא תרד לגרסתו); וגם הסוגיה במעילה (ב), שהביאו כאן בתוס' ד"ה והדר) אינה כר' יהודה. ובענין קידוש הלחם פסק רמב"ם (הל' פסח"מ יב, יח) כסתם-משנתנו כאן ובזבחים, שקדש הלחם, ולא כר' יהודה (שפת אמת).

רבה ורבה. הלכנו בזה ע"פ גרסת שיטה מקובצת (אות ג-ד) ודקדוקי סופרים (ושם כתב שכן הוא ברש"י כת"י ד"ה רבה כר"י), וכן הוא בספר יראים (סי' שכ, ראה הערתנו לעיל בסמוך בס"ד).

זעירי: הנסכים מתקדשים בשחיטה. רש"י כת"י (ד"ה אין הנסכים): להיפסל בלינה וביצוא. תוס' (ד"ה אין; לעיל טו: ד"ה אפר): שאין לשנותם לקרבן אחר. אך לעיל (ט. ד"ה ריש לקיש) כתבו כרש"י. ומנגד, רש"י לעיל (מד: ד"ה אין הנסכים) כתב כתוס' דהכא. ושמא לרש"י ס"ל שהשחיטה מקדשתם הן לזה והן לזה (אך בודעת תוס' אין לומר כן, כדכתבו להדיא); והיכן שנגמרו השנסכים מתקדשים בכלי להיפסל בלינה (מעילה י). מדובר בנסכים הבאים בפני עצמם (תוס' לעיל).

ולעיל הצביעו בתוס' על סתירה בין סוגייתנו, שמשמע ממנה שלולא ל"ב ב"ד מתנה' (שגם זה אינו אלא בקרבן ציבור; רש"י כת"י עט: ד"ה לב ב"ד) הנסכים נקבעו לזבח בשחיטה ואין לשנותם. וכתבו שם בתוס', שמשנתנו וסוגייתנו (גם זעירי ורב חסדא) כר' מאיר. ובתירוץ שני כתבו שחכמים מודים ששחיטה כשרה קובעת; ורק בפיגול חלקו. ושם הקשו על התירוק השני, דא"כ משכחת לרבנן נסכים שחייבים עליהם משום פיגול, כשהיתה השחיטה כשרה ופיגול בעבודת שאח"כ; ומדוע לא חילקו שם במשנה? לתירוץ קושיה זו (על התירוץ השני בתוס') כתב בחסדי דוד (לתוספתא מט' קרבנות ה, א), שפיון שאינם יכולים להתפגל בשחיטה אינם יכולים להתפגל כלל. ובזבח תודה (בלקוטי הלכות זבחים מד.) כתב

שאכן יש מקרים שחכמים מודים בהם שמתפגלים, ומה שאמרו שאפשר לשנות לזבח אחר אין זה בכל המקרים, ועיקר טעמם שם אינו זה אלא שאדם יכול להביא את הנסכים בנפרד מהזבח. מובא בשערי היכל זבחים מערכה קא; ע"ש עוד. במקדש דוד (סי' י"ט ס"ק א; מובא ג"כ בשערי היכל שם) תירץ אחרת את הקושיה בין הסוגיות - סוגייתנו לרבנן, ומה שאמרו בה שאי אפשר לשנות לקרבן אחר אחרי השחיטה - לחיוב קרבן אחר, שבוה הכל מודים שאי אפשר (אלא מתנאי ב"ד וכאמור); אך עבור קרבן חלופי על אותו חיוב (שהרי הקרבן הראשון נפסל, ומביא אחר תחתיו) - בזה חלקו ר"מ ורבנן (של"מ אם אבדה הבהמה אבדו הנסכים). וכן לגבי מנחה ושמן דרב חסדא.

הנסכים וכו' אם יש קרבן אחר שכבר נשחט וקרבנו עמו תנאי ב"ד. (השלמה, ע"ט): ואף לר"ש שאין ל"ב ב"ד מתנה, כשאין כל תקנה אלא פסול-גמור מודה. ע"כ.

ע"ט: רב חסדא: שָׁמֶן שהוקדש למנחה זו פסול למנחה אחרת. כתב בלקוטי הלכות, זבח תודה: "נראה דר"ל שהקדישו בכלי שרת לשם מנחה זו. ולפלא שלא הביא הרמב"ם בהלכותיו דינא דרב חסדא" (וכן העיר באומר השכחה אות לא). ובחזון איש ביאר (סי' כא, יד): "נראה דר"ל שאם קידש את הסלת ואת השמן למנחה, ונאבד הסלת, ואיכא מנחה אחרת שנאבד שמנה ורוצה לזווג שמן מנחה זו עם סלת דחברתה - בזה אמרינן דאי-אפשר לזווג כיון דשניהן עכשיו קדושים קדושת הגוף וכל אחד נקדש למנחה ידידה - אי אפשר להזיקן עכשיו זה לזה, שאין הזיקוק אלא בשעת קידוש. אבל סלת חולין תחת סלת האבד שפיר מביא ומזווג לשמן הנשאר, וכן שמן... כדון מנחה שחִסְרָה קודם קמיצה דק"ל לעיל ט' א' דרשאי למלאה...". ועוד: "ונראה דבכלל הא דרב חסדא, הפריש סלת על-מנת להביא שמן והפריש שמן ע"מ להביא לו סלת - אי-אפשר לזווג, כיון דלא היה בדעתו לזווג בשעה שהקדישו". ומדוע אי אפשר לזווג שמן שהוקדש למנחה זו עם סולת שהוקדשה למנחה אחרת? "כיון שעכשיו אין מקדיש כלום - אין כאן כח לזווג ולעשותם למנחה אחת...". וכתב דלא כזבח תודה: "נראה דאפילו בקדושת-דמים לחד הוקבעה... ומיהו ה"נ הכא אי שָׁמֶן עדיין לא נתקדש בכלי מהני ליה פדיון, וע"ש (וכן בזבחים סי' יט, כד, שם ביאר זאת בקצרה, ומאידך הסביר את "שמן גופה דמנחה הוא" וביחס לנסכים). ועי' רש"י כת"י: "גופה דמנחה היא - שהרי בו נבלת, כשנפסלה המנחה נפסל". משמע לפ"ז שפונת רב חסדא ליקוט לשלול ליקוט שָׁמֶן מתוך המנחה שנפסלה כדי לפרו למנחה אחרת; וזה יותר כפי שביאר בזבח תודה (ואף עדיפא מזה, דלרש"י מדובר אחרי בליה).

(פ. ר' יוחנן: ולד תודת חובה הקרבן קודם אמו טעון לחם שמתכפרים בשבח הקדש; שמואל: א.צ. דס"ל אין מתכפרים בשבח הקדש. והקשו בתוס' (פ. ד"ה מאי): בסוגיותינו כאן ובכרתות (כז). ר' יוחנן סובר שאדם מתכפר בשבח הקדש; אך בתמורה (כה). טעמו דאם שיירו משויר (במעוברת יכול לשיירו ולהקדישו לקרבן אחר), דעָבַר לאו ירך אמו, וכמפריש שתי חטאות לאחריות הוא! ותיצו: נראה שדווקא בחטאת (בתמורה) צריך לטעם ד'אם שיירו משויר, שאל"כ, אף שְׁבַר ירך אמו לא היה מתכפר בשבח הקדש, משום שוולד-חטאת הוא אחד מהחטאות המתות (משא"כ אם אינו ירך אמו מתכפר בה כשתי חטאות לאחריות). אך בוולד-תודה מתכפר אפי' התעברה אחרי שהופרשה, ומטעם דאדם מתכפר בשבח הקדש (כאן ובכרתות). והסבירו בזה את מה שבסמוך דברי שמואל (השוואה בין חטאת ובין תודה) נאמרו לפאוקי מד' יוחנן דאמר אדם מתכפר בשבח הקדש. אך הניחו בקושי מה שבסוגיה-בהמשך (פא). הוצעו שני הטעמים בדעת ר' יוחנן גם בעניין חטאת. ולהלן (פא. ד"ה דלמא) הניחו בקצרה את הסתירה בין הסוגיות (שם ובתמורה) ביחס לטעמו של ר' יוחנן. וכתב בשיטה מקובצת (להלן שם אות יד) שאכן הסוגיות חלוקות בזה. וכ"כ רמב"ן במלחמת ה' (סוכה ה. בדפי ר"ף ז'): "ואחת מן הסוגיות המשתנות בכיוצא בענין זה במס' תמורה בפ' כיצד מערימין: א"ר יוחנן הפריש חטאת מעוברת וילדה רצה בה מתכפר רצה בולדה מתכפר, ומפרישין טעמיה דר' יוחנן משום דאם שיירו משויר וכו', ואותבינא עלה ואסיקנא 'תיבתא; ובמס' מנחות אמרינן דטעמא דר' יוחנן משום דאדם מתכפר בשבח הקדש". ומדבריו עולה שהעיקר כדברי סוגייתנו, שהרי בתמורה הסיקו בתיבתא (אמנם בסוגיה שם אמרו אח"כ תְּנַאֲי היא). וראה גם הערותינו לתמורה ולכרתות (כז) בס"ד.

פ: אָבְדָה תודה וכו' ושלשתן עומדות. מחלוקת אביי ורבא בדרגת ה'זיקה' שבין שלוש הפרטים. כעין זה, לגבי 3 חצאי-עשרון, לעיל (כד); ע"ש.

התעברה תודה בתמורתה ומתה אחת וכו'. (השלמה) כשאמר 'הרי זו'; אך ב'הרי עלי' צריך להביא לחם ועמו בהמה שלישית ולהקריבה בתנאי (אם התמורה חיה, זו תודה וזה לחמה, ואם התודה חיה, זה לחמה, וזו לאחריות וקָרְבָה ללא לחם). ע"כ.

התעברה תודה בתמורתה ומתה אחת מהן לחברתה אין תְּקַנָּה. לכאורה, לר' שמעון, ש'מביאין קדשים לבית הפסול' (זבחים עה); אכן יש לה תקנה - ביא בהמה ולחם ויתְּנָה (שבסוגייתנו נדחה פתרון זה "משום דקא ממעט באכילה דשלמים" שנמצא מביא קדשים לבית הפסול).

שכל פתרון הוא בעייתי. בסוגיה הוצעו שמונה פתרונות, ופירטנום (עם דחיותיהם) בס"ד בדף-עזר נפרד לסוגיה זו.

פא: ר' ירמיה (כ"ג רב חסדא), כנגד ר' זירא. בגמ' 'יתבי רבי ירמיה קמיה דרבי זירא ויתיב וקאמר', ובתחילה כתבתי כי מסתבר שר' זירא הוא שאמר תחילה, ור' ירמיה חלק; וזאת אני למד מתשובת ר' ירמיה "רבי, אתה אומר כן"; דאי להפך - לא היה ר' זירא קורא לר' ירמיה "רבי", שהרי ר"ז רבו של ר' ירמיה הוא, כדאייתא בעלמא (נדה כג; ועוד; ועי' מ"ק ד. שקראהו "ירמיה ברי"). אמנם, לפ"ז קשה הלשון "אתה אומר כן" וכו', שאין לדבר בלשון זו אל רבו, כדאמרינן בעלמא (ברכות כז: וב"ב קנח:). ומזה נראה שר' ירמיה גדל עד שנעשה כתלמיד-חבר לר' זירא; וכלשון תוס' בגיטין (יא: ד"ה יתיב): "ור' ירמיה חבירו של ר' זירא וקטן ממנו". אכן אח"כ חיפשתי ומצאתי כי ביד מלאכי (כללי היר"ד, אות רצז) דחה אפשרות זו וכתב שאין לומר שר' זירא הוא שאמר ור' ירמיה ענה לו. ועיין שערי היכל זבחים מערכה רחצ הערה 8. ובספר יחי ראובן, בהערות אור יעקב מהרב יעקב חיים סופר (מערכת י"ד אות יד, הערה 5), תירץ ע"פ תוס' בב"ב (לד. ד"ה הוה יתיב) ובשבועות (מז. ד"ה הוה), שלפעמים מצינו שהרב קורא לתלמידו "רבותינו" או "רבי". ולא מצאתי מי שכתב כדבריי, ולכן דבריי בטלים; וא"כ ר' ירמיה הוא שאמר כרב נחמן, ור' זירא השיבו: "רבי, אתה אומר כן?"; אני אומר: אפילו מחיטין הקוחות במעות מעשר-שני לא יביא.

ודאתן עלה מיהת, ביחס ללשון זו של 'יתבי רבי פלוני קמיה דרבי פלוני ויתיב וקאמר', כדאי לצטט כאן מדברי רבי משה חגיז בספרו משנת חכמים (המקלה השלישית - "בעריכת שפתיים", אות טו): "...וכשמדבר עמו יהיה מוקא עליו, ואל יפצה פיהו לדבר עזות כאלו כבר יודע כל מה שרבו יודע; וילמוד מן הדרך שהיו נוהגים בו התנאים והאמוראים, שמצינו בגמרא שהיו מתנהגים במורא ופחד דרך-ארץ, וכך היה התלמיד אומר לרב: רבי, הָרְשִׁי לומר דבר ממה שלמדתי. וזוהי היה מפרש א"א ז"ל כפ"ה הלשון הנמצא בגמרא 'יתבי רבי פלוני קמיה רבי פלוני, ויתיב וקאמר', דסתם 'יתבי קמיה' היינו תלמיד לפני הרב, וכשהיה יושב ורוצה לדבר דבר בפני רבו היה קם על רגליו ונוטל רשות, וחוזר ויושב ומדבר מה שהיה לו לדבר".

פב. 'מעות מעשר-שני אלו לקניית שלמים' ר' אמי ור' אלעזר: לר"מ לא חל וכו'. (השלמה) הקונה בכסף מעשר-שני בירושלים חָיָה לאכילה ובהמה לשלמים נקנה והעור יוצא לחולין וא"צ להחזיר דמיו לירושלים ("בְּבִקְרָה". עירובין כז; מעשר שני א, ג). אך הקונה חיה לשלמים או בהמה לבשר-תאוה - אין העור יוצא לחולין (מעשר-שני א, ד), כלומר - לר' יוחנן עצם-הקניין חל (ואף העור נתפס בקדושה, ולא יצא לחולין); רב, ולר' אמי ור' אלעזר: לא חל כלל ו'אינו בתורת שלמים' שיצא העור לחולין (אלא נשאר בקדושת מעשר-שני, רש"י כת"י ד"ה אינו בתורת ד"ה מאי טעמא. ועיין בביאור חברותא, הערות 7-9). וזה לר"מ (בקידושין נב:), שמעשר-שני ממון גבוה; אך לר' יהודה ממון-הדיוט הוא ולכו"ע קנה. ע"כ. ויש להוסיף, שהכל מודים בקונה בהמה-טמאה וכל שאינו בראכילה, שהמקח בטל (משנה שם, ז; קידושין נו: ע"ש).

פג: "ולחטאת" לר"ע באה מן החולין. ואמרו גם: בידו הימנית. והקשו בגמ', דמדרב"ח נפקא, דהא בכלהו כתיב אצבע או כהונה (רש"י זבחים צח. ד"ה מדרב"ח נפקא; ועי' לעיל י;); והשיבו: "כדי נסבה". והעירו בתוס' (פג. ד"ה כדי נסבה), שבחולין (כב). תירצו בגמ' דר"ע סבר כר"ש דכהונה בעיא אצבע; ובזבחים (צח). תירצו בגמ' את שני התירוצים. בתוס' (הנ"ל, ובחולין ד"ה ואידך) תלו זאת במחלוקת האמוראים בזבחים (ג). האם דבר הלמד בגויה-שווה (אצבע דחטאת דילפא לעיל י. ממצורע) חוזר ומלמד דהיקש (הזכרנו בס"ד בהערותנו לזבחים ג). ובתוס' בסנהדרין (סה. ד"ה יצא מגדף) הביאו מקרה זה כדוגמה לכך שדרך התלמוד להשאיר לפעמים דבר אחד בקושיה או בתירוץ אחד ובמק"א לתרוץ אחרת.

פג: 3 דרשות ללמד שמוֹתֵר הפסח קרב שלמים וכו'. קיצרנו כאן בזה, שהובא העניין כאן כבדרך אגב; ועיקר הסוגיה בזבחים (ח:ט:); ע"ש. יציין, שדרשה נוספת מ"צאן ובקר" זה נזכרת (פסחים ע:); כהסבר לשיטת יהודה בן דורתיא ובנו, אשר פרשו מן החכמים - שבראשם שמעיה ואבטליון - לגור בדרום, כי לדעתו החגיגה חובה ובה גם בשבת: "צאן" - פסח, "בקר" - חגיגה.

ר' נתן ור' יעקב. בברייתא הם הזכירו רק שתי הלחם; ומשמע שלגבי העומר מודים, וכפי שהעיר והסביר בקרן אורה, זו לשונו: "מפשטא דשמעתין מבואר דתלתא תנאי בעומר ושתי הלחם מן הישן: לתנא דמתניתין - שניהם פסולין מן הישן. ולתנא דברייתא - שניהם כשרים, ולא בעי חֶדְשׁ אלא למצוה. ור' נתן ור' יעקב - בשתי הלחם מן הישן כשר, ועומר משמע דס"ל פסול הישן פסול; והטעם דעומר חמור בזה - י"ל דס"ל כר' ישמעאל (לעיל עב. ע"ש), דקציר העומר דוחה שבת, וע"כ נקצר שלא כמצותו פסול, ממילא מן הישן פסול ג"כ". עכ"ל.

"בכל מושבותיכם" (כמקור לדברי ר' יוסי ב"ר יהודה, פד.). והוא המקרא האמור בעומר (ויקרא כג, יד); ע"פ הגהת רש"י. ולפנינו נדפס "מושבותיכם", אלא שהוא נאמר בשתי הלחם (שם, ז).

פד: בפורים וכו' מתבואת עֶמֶק ומִתְמָרֵי הַר. (הוספה) שאין מביאים ביכורים מתמרים שבהרים, ולא מתבואה שבעמקים (ביכורים א, ג, כמובא בראש הסוגיה). רשב"ג: סימן להרים עצי עפצים, לעמקים דקלים (פסחים גג). ע"כ.

בפורים הביא מתבואת עֶמֶק ומִתְמָרֵי הַר וכו'. יש בסוגיה קושי בולט. שהרי אף ר"ל לא התיר להביא לכתחילה ביכורים גרועים, וכיצד הברייתא אומרת "מביא!?! כתב בעולת שלמה: "ונ"ל, דלר"ל הא דאין מביאין לכתחלה - זהו דוקא אי מצי להפריש ממקום אחר ביכורים על פירות שבהרים, אבל אם אין לו אלא תמרים שבהרים - פשיטא דחייב להפריש מהם ביכורים, כי היכי דאם אין לו אלא בהמה כחושא דמביא הכחושא". ולפ"ז - ויא"כ י"ל דהכא מיירי שאין לו פירות אלא שבג וחורבה, דלר"ל מותר להביא לכתחלה, אבל לר' יוחנן דסבר לא קידש - אף אם אין לו אלא הני פירות לא חלה עליהן קדושה. לכך פריך לר' יוחנן. שוב ראיתי בקרן אורה שכתב כך".

מגג מערה ומחורבה נעבדת - מביא וקורא (פה). אף לר' יוחנן, למסקנה (עי' רש"י כת"י פה. ד"ה אלא לר' יוחנן, וד"ה שבג וד"ה שבחורבה). ע"פ עולת שלמה, ביישוב קושיית תוס' (פה. ד"ה תנאי היא). וזו לשונו: "והאי אע"פ שאינם מובחרים לא קאי אלא אעצין וספינה, דחורבה עבודה וגג דמעה אה"נ דעדיפי מתמרים שבהרים. וע"ז משני: תנאי היא, דתניא: שבג דמעה וחורבה עבודה - מביא וקורא; ושבעצין ושבספינה - ל"ש נקובה ושאניה נקובה - אינו מביא כל ועיקרו (צ"ל: עיקר); וה"ה שבהרים ושבעמקים וגגדיבת וחורבה שאינה עבודה - דמאי לספינה ועצין דאינו מביא כלל. ומיושב בזה קושיית התוד"ה תנאי וכו'".

אף שצמחו בג חורבה בעצין ובספינה "בפורי קל-אשר בארצם". (השלמה) ולר' יוחנן, שתבואת עמקים וכו' (כל שאינו מן המובחר, וכן פסק רמב"ם בהל' ביכורים ב, ג) פסולה לגמרי לביכורים - מקרא זה אינו לביכורים אלא במנחות (שאינו להביאן לפני שתי הלחם מן החדש, אפי' ממקומות כאלו שאינם ראויים לביכורים). לך יהיה קל-טהור בביתך יאכלנו" - (לריש לקיש ביכורים); לר' יוחנן ועולא - רב משרשיא: לך יהיה" מנחות (לזכר כהונה בלבד), "קל-טהור בביתך יאכלנו" ביכורים; רב אשי: הכל במנחות, לך יהיה" בכל המנחות, ו"קל-טהור בביתך יאכלנו" תרומת לחמי תודה. ע"כ.

פה. עפרים בבקעה. ע"פ תוס' (פג: ד"ה עפריים) ורש"ש (שם), וכן היא גרסת רש"י כת"י כאן (גם במהדורת עוז והדר החדשה) במעשה דיוחנא וממרא (ד"ה יוחנא), ומלאכת שלמה למשניות (ח, א), ע"ש. אך ברש"י כת"י לעיל (שם ד"ה כופריים): "כופריים", ופירש: "כפר ושתים היו, אחד בהר ואחד בבקעה" (וכן הוא אף במהדורת עוז והדר). ולפ"ז סותר רש"י דברי עצמו. אך במלאכת שלמה ציטט מרש"י: "עפרים - בעין, ושתים היו" וכו'. ובמשניות (ח, א): "עפרים", הנזכרת ביהושע (יט, ט), עיין ריעב"ץ (פג: ורש"ש).

בשנה הראשונה חורש כולה וזורע חציה 70 יום לפני פסח. לרש"י (כת"י ד"ה ושניה זורעה; פה: ד"ה נר חציה; וע"ש שטמ"ק אות א) פשוט שלבד מן החרישה הנזכרת במשנה, בעת הזריעה יש חרישה בכל אופן. והנה לפי דברינו, זורע חציה כבר בשנה הראשונה. כ"כ ברש"י כת"י (פה: שם, ע"ש). ואין זה כפשט לשון המשנה שבראשונה אינו זורע כלל (וכדפרש"י כת"י בד"ה נרה: "חורש ואינו זורע"); אך מפירוש רבנו עובדיה מברטנורא (ח, ב) משמע שכן יש לפרש את המשנה, כברייתא; ודברי המשנה מוסבים על החצי השני של השדה, שלא נזרע בשנה הראשונה. אך עיין יד בנימין, שמה שנאמר בברייתא הוא מן השנה השנייה ואילך (ובשנה הראשונה חורש בלי לזרוע). ובדעת רמב"ם (איסורי מזבח ז, ד, נר חצי השדה זורע חציה וכו') הסביר שם (וכן בביאור חברותא כאן בהערה), שהזריעה שבשנה הראשונה אינה למנחות, ומן הנזרע בשנה השנייה ואילך לוקחים למנחות.

ומש"כ שאם לא חרש אשתדק חורש פעמיים, הוא ע"פ תירוק הגמ' (לברייתא הראשונה) "הא בשאינה עבדה".

פה: מיתים שלא צמחו שליש. זהו "אנפיקנון". הגרסה לפנינו במשנה: "ואם הביא כשר". אך מוכח שהיתה לראשונים גרסה אחרת, "ואם הביא פסול" - רש"י (רש"י כת"י ריש פו, ו. ותוס' שם ד"ה ואם והערת הגיליון שם) ורבנו גרשום (ריש פו, דק"ס כאן אות ש בשמו); וכן הגרסה בספרי המשניות. ועיין דקדוקי סופרים (אות ש). ולפ"ז הסתירה המובאת בגמ' אינה לעניין הדין, אלא שבמשנתנו נחשב האנפיקנון שָׁמֹן (אמנם רע ופסול), ובברייתא כלל אינו שמן אלא שם (רש"י כת"י ריש פו, ו.) ומשנין דָּהָה תלוי במנהגיהם של ר' חייא ושל רשב"ר. ובעל הגרסה "ואם הביא כשר" הוא רבנו תם (תוס'). ולגבי המיוחס לרש"י, עיין פו. ד"ה לרבי שמעון, הגהת הגיליון בשם צאן קדשים ושטמ"ק אות טו).

פו: לא מגפנים מְדוּלוֹת. לשון המשנה: "ואין מביאין מן הדליות, אלא מן הרגליות". ובהערת השוליים הזכרנו שפסק רמב"ם (הל' איסורי מזבח ו, ט) שאם הביא כשר. והביא זאת בעל חפץ חיים בלקוטי הלכות (לט. בדפי הספר), וכתב (בהערת זבח תודה) שני אופנים לבאר מניין שָׁאָב רמב"ם פרט זה שאינו מפורש: "וטעמו נראה, דס"ל דמְדוּלוֹת המשנה ענין זה עם הא דְשֵׁנָה בתריה 'ולא כונסין אותן' וכו' והתם ודאי רק לכתחלה הוא - אף זה כן. אי נמי, דס"ל דמְדוּלוֹת זה אחר ששנה מתחלה 'אם הביא פסול' - מכלל דָּהָה הוא רק לכתחלה". ולכאורה יש להוסיף, שרמב"ם למד מן הדין שחידש רב אשי בבכורות (יז, הבאנוהו כאן בהערת השוליים), ופסקו רמב"ם בסמוך (שם הל' י, עם פסול יין מגולה), שגפן המודלה על גבי תאנה פסולה, שקלטה מריח התְּאֵנָה (עי' ב"ק צב). וכמו 'נדמה' הפסול בקדשים, דבעינן עין ממשפחת עינים לדורותיו. ויש להקשות: מאי אירא תאנה ומהטעם הנה"ל, והא תנן הכא דכל מודלה פסול! ועל כרחין דצ"ל דהכא הוא לכתחילה, ובבכורות פוסל רב אשי מודלה-על-תאנה אף בדיעבד.

(שם) ואין מביאים שמן משדה הצריכה יזיבול או השקיה, או מעצים שביניהם נזרע, ובדיעבד כשר. - הבאנו לעיל פו. עם דין זה לגבי השָׁמֹן.)

פז. היין מוכנס לחביות קטנות. כך ע"פ המשנה. ובגמ': "תנא: חביות פְּדוּלוֹת לודיות ובינוניות. נוסח רש"י כת"י שבדפוס משובש, ובמהדורה החדשה של עוז והדר מצאנוהו מתוקן: "חביות כדיות - חביות קטנות ככדים. לודיות בינוניות - ככדים בינוניות שעושים בלוד". מזה נמצא שרש"י גרס "בינוניות" ללא ו.

מאמצע החבית מביאים. "אבל מביא משלישה מאמצעה". גרס רש"י כת"י השלם (במהדורה החדשה של עוז והדר) "משלישה ומאמצעה", בוי"ו החיבור; וכן הגרסה בספרי המשניות; וכ"כ בדק"ס ("משלישיתה ומאמצעיתה", ובהערה ז: "ובכל הכ"י ובמשניות 'ובאמצעה'"). לשון רש"י כת"י, ע"פ המהדורה המתוקנת - "משלישה ומאמצעה" - שעושה ברזא באמצע החבית; וכ"כ רבנו עובדיה מברטנורא (ח, ז). ורש"ש כתב: "משלישה מאמצעה. הפי' הנכון בזה לע"ד הוא דאינו מביא אלא משליש האמצעי. 'ומאמצעה' דקאמר הוא לביאור על 'משלישה' לומר דיוכוון שליש האמצעי. ולפ"ז היה מְשִׁים הַבְּרָזָא תחת שני השלישים העליונים, ויתחיל לְהַמְשִׁךְ מתחתית שליש האמצעי"; ע"ש עוד, ועוד שם הציע פירוש אחר, ד'מאמצעה' קאי על מקום מושב החבית במרתף (ואינו כרש"י כת"י השלם הנה"ל). וכפירושו הראשון כבר פירש בהון עשיר (פירוש המשנה לרבי עמונאל חי ריקי): "משליש החבית שבאמצע החבית, כלומר מְחַלֵּק גובה-החבית לשלשה חלקים, ומן השליש הראשון לא היה מביא מפני הקמחים, ומן השליש האחרון מפני השמרים, אלא היה מביא מהשליש האמצעי; כן נלע"ד, והמפרשים פירשו בדרך אחר. ובתוס' יו"ט פירש: מאמצע השליש האמצעי (וע"ש שכן ביאר את דברי רמב"ם בהל' איסורי מזבח ז, ו "משלישה ומאמצעה של אמצעית"), וכ"כ בתפארת ישראל (אות ה); וכ"כ הרב פינחס קהתי שדעת רוב המפרשים, שבאמצע השליש האמצעי תוחב הברזא.

פז. גדוּשׁ=קטן. להפך ממה שנשמע מהלשון לפום ריהטא. ציינתי להלן (צ), שם התבאר ש'ל מְדוּלוֹת שבמקדש היו נגדשות חוץ מְשָׁל כהן-גדול שהיה גדשה בתוכה, לרבי מאיר. ומבואר הדבר היטב ברש"י כת"י כאן (ד"ה אחד גדוּשׁ. ובמיוחס לרש"י ד"ה אחד גדוּשׁ).

פז: השולחן אינו מְקַדָּשׁ קמצים להקטרה אך מְקַדָּשׁם להיפסל. עיין חזון איש (כג, א) דהא דמיבעיא ליה לרמב"ח היינו כשמגביה את השולחן (כדלעיל ז), דאי לא הא אין מְקַדָּשִׁים קומוץ בכלי שיע"ג קרקע (ז). ראה הערתנו לעיל (ז: בס"ל).

- פח: הין שמך המשחה שרק משה. כמפורט בכרתות (ה:), ע"ש.
- מידת וכו' מים למצורע. ומ"מ היו מזודים במידות המקדשות למצורע ולנוזר ולכן הוזכרו במשנה; והמידות לא קידשו את המים הללו, כי ניתנו במידה רק למדידה ולא לקידוש - כ"כ במיוחס לרשב"א (וע"ש). ובתפארת ישראל כתב (אות יד, לגבי מצורע): "ואף על גב שא"צ שיתטהר בהצפריים במקדש [כתוספתא נגעים פ"ח], אפ"ה כך רגילין לעשות כל טהרתו במקדש".
- פח: נרות המנורה ניתנים לכיפוף וכו' וי"א מתנתקים לגמרי בשעת הדישון וכו'. להרחבה בסוגיה זו עיין בספר מנורת זהב טהור מהרב ישראל אריאל (פרק יד, ובכלל פרקים יב-טו).
- ראה עוד הערתנו למסכת תמיד (ל:), הנוגעת לענייננו (שם) ביקשנו לתרץ ע"פ המחלוקת שבסוגייתנו את סתירת דברי רש"י יכת"י לעיל פו: עם דבריו בשבת כב: לגבי הדלקת הנר-המעריב. וכן דנו בסתירה הפנימית שבדבריו בסוגייה לעיל פו: האם 'הנר המעריב' היה ראשון להדלקה או אחרון, שהקשה בחמדת דניאל לעיל). ושם הארכנו בס"ד.
- והריבוי שגם פיהנר "קָהָב טהור". דסד"א הואיל ופינרות אשחורי משחר התורה חסה וכו'. ולמד מזה בשפת אמת, שאכן יש חיוב החלפה כאשר פי הנרות משחית, והיינו למ"ד שהנרות ניתנים את כל הנר, ולמ"ד שהנרות בכלל ה"מקשה" - את כל המנורה (כפי שהתבאר בביאור חבורתא פט. הערה 1). והניח בצ"ע.
- פט. לכל נר חצי לוג וכך שיערו, י"א שהתחילו ביותר וי"א שבפחות. שתי לשונות בגמ'. וכתב רבנו גרשום שיש בהן נפק"מ לדינא, שללשון ששיערו 'מלמעלה למטה' אפשר לשים יותר מחצי-לוג אם רוצה, אך ללשון ששיערו 'ממטה למעלה' אין לשים יותר, שהתורה חסה על ממונם של ישראל. וכן ברש"י יכת"י שלפנינו (ד"ה מלמעלה למטה); אך במהדורה החדשה והמתוקנת של עוז והדר אלו שני פירושים שונים שהביא רש"י - בראשון, הלשונות בגמ' חולקות בדין קבאה יותר מחצי לוג, ובשני חולקות בהיסטוריה, כיצד הגיעו חכמים לשיעור חצי לוג.
- פט: אשם מצורע שנשחט שלא לשמו טעון נסכים וכו'. "שאם אי אתה אומר כן פסלתו". לביאור העניין כתב בנתיבות הקודש, רבי אברהם ישראל משה סלמן (ירושלים ה'תשל"ל), ש'שלא לשמו' הוא קרבן מעליא מצד עצם הקרבן, שנרצה לגבוה, אלא שעיקר חסרונו הוא מצד הבעלים, שאינם יוצאים בו ידי חובתם. וא"כ, אם אין נסכים, נמצא שאינו אשם-מצורע, וממילא נפסל להקרבה, שהרי אינו יכול להיות אשם-אחר או נדבה, שלשם אשם מצורע הופרש. וע"ע רש"י כתי" (ד"ה פסלתו).
- צ. גדשי המידות (בירוצין). עיין שקלים (יא). ומש"כ שם בס"ד.
- ת"ק: מידות היבש נמשחו מבפנים. על ההצעה לזהות את ת"ק עם ר' ישמעאל, ועל גרסאות אחרות בירושלמי (שקלים כ:), ראה הערתנו לשקלים בס"ד.
- צ: כל הקרבנות טעונים נסכים וכו'. הנה הנסכים ומנחתם נחשבים הידור לקרבן, כלשון ר"ש (לעיל ו:). לגבי חטאת שאינה טעונה נסכים "שלא יהא קרבנו מהדר". הקרבן עצמו מעלה על המזבח את כוח החיניות, החיות - הדם (הוא הנפש), המאפיין את עולם החי, בעל כוח התנועה והשאיפות, שיתרונותיו ניכרים בפיתוח העולם ובשכלולו. לעומת זאת, המנחה והנסכים מביאים למזבח את העולם היציב והמחובר המאפיין את עולם הצומח, שגם הוא נצרך ומבטא את הקשר למקור הכל. אמרה התורה: לקרבן מן החי הביאו 'הידור' - מנחה ונסך, דבר השייך לאדמה, לקביעות, ליציבות (לשילוב הכוחות השונים). שמעתי מהרב אורי גנץ (והאריך בזה עוד, ובניינין מקום הפרשה אחרי פרשת המרגלים).
- נסכים, בהערת השוליים. לגבי גוי, כמקור לחיוב קרבנו בנסכים נאמר (לעיל עג:): "ת"ל 'ככה'". לכאורה היה נראה שהכוונה להמשך הפסוק הנזכר שם (במדבר טו, יג) "כל האזרח יעשה ככה". אך פרש"י בזבחים (מה. ד"ה ת"ל ככה) שהכוונה לפסוק (שם, יא) "ככה יעשה לשור האחד".
- מנחה ועוף. מנחה התמעטה בברייתא מ'עולה', אך בגמ' נאמר ש"ולכתוב תחנאן ל'פלא נדר' או בנדבה' ולא בעי 'עולה' אלא למעט בכור ומעשר ופסח שלא יתרבו בכלל ופרט וכלל. הגמ' לא התייחסה ישירות למנחה, ובפירוש המיוחס לרש"י (ד"ה וליכתוב קרא) כתב שמתמעטת מ'מך הקרבן או מן-הצאן' שהוא סוף הפסוק הנז' "לפלא נדר". אך ברש"י יכת"י כתב (ד"ה ולא בעיא עולה) שהתמעטה מ'זבח'. ולכאורה ייתכן לתלות זאת במחלוקת ר' יאשיהו ור' יונתן לגבי עוף, די"ל דמהיכא דמימעט עוף מימעטא נמי מנחה (דתרווייהו כהדדי מימעטא ממשמעוּתא דקרא), לר' יונתן "זבח" ולר' יאשיהו "מן הבקר או מן הצאן". ולעניין ההבדל בין הדרשה שבברייתא ובין מסקנת הגמ', עיין במיוחס לרשב"א (שנקט דתנא 'אלו לא נאמר קאמר; וציינו לב"ג, ע"ש בתד"ה איצטרדין).
- צא: בר פדא. וסליק בקשיא. אך בחולין (כג) בעי ר' זירא האם לבר-פדא מתנה נמי על בריה, וסליק בתיקו. ולא הוזכר שיש קושי בדבריו. ורש"י כתב שם (כג) ד"ה מיייתי ומתני: "ואו לאיל' דריש ליה לדרשא אחרינא במנחות בפרק שתי מדות". ולכאורה קשה, שבסוגייתנו לא הוזכרה דרשה אחרת של בר פדא מ'או לאיל' ראה הערתנו החיצונית שם, בשם שיטה מקובצת השלם שם, שהכוונה לפסוק הבא "או לאיל האחד", שהוא הפינתר את "או לאיל תעשה מנחה" להידרש לנסכי פלגס (עיין שטמ"ק כאן אות ד); ולבר פדא נצרך כולו לדרשה בסוגיין (שלא לחלק בין נסכי בן 3 לנסכי בן 2), וא"כ "או לאיל תעשה" לא אייתר.
- "ככה יעשה". עיקר הכוונה לפירוט שבהמשך הפסוק, כמובא בגמ'. ויש לציין, דלעיל (כז). נדרשה המילה "ככה" לעיכובא, כדתנן התם שהיין מיעוטו מעכב.
- צג. בבעלים בלבד. הצורך בשני פסוקים מבואר ברש"י יכת"י (צג: ד"ה יד ולא יד חבירו) ובתוס' (סא: ד"ה מצינו).
- "קרבנו" 3 "קרבנו" כתובים בשלמים בעניין סמיכה. רש"י כת"י (צב: ד"ה קרבנו). ולכאורה הם שלוש ה"קרבנו" לגבי סמיכה בכל אחת מ-3 פרשיות השלמים (ויקרא ג פס' ב, ח, ד), שבכל אחד נאמר "קרבן". אך בתוס' (ד"ה קראי) ביארו שרש"י התכוון ל-3 "קרבנו" בשלמי כבש (ויקרא שם, ו-ח): "ואם מן-הצאן קרבנו... אם קשב הוא מקריב את קרבנו... ונסך את ידו על ראש קרבנו" (ועי' בתוס' פירוש נוסף, ובמיוחס לרש"י ד"ה קרבנו). ע"ע במדור ההשלמות להגהות-וציונים שבמהדורה החדשה של עוז והדר (אחרי המסכת, לדף צב:), שהביאו מדברי רש"י ותוס' ושטמ"ק במק"א (ראשי מסכתות ערכין ותמורה).
- 3 "ידו" (צג:). "תלתא ידו' כתיבי בסמיכה בשלמים" - רש"י כתי" השלם (המופיע במהדורה החדשה של עוז והדר', צג:).
- הצורך בשתי דרשות למעט גוי מבואר בתוס' הנ"ל (סא: ד"ה מצינו), "דהוה אמינא: כיון דאינו יכול לסמוך יסמוך אחר בשבילו, ולא דמי לקרבן חבירו דבר סמיכה הוא". וע"ש (ולהלן: ד"ה ידו) לגבי אשה (וקצת תמוה שהגמ' כאן לא הזכירה את הדרשה לגבי אשה מלבד מה שלא תסמוך על קרבן בעלה. ושמא היה ונשמט בהערתו; וצ"ע).
- (צג:): בשתי ידיים. שתי ידו' בנה אב ש'ידו' = 2. ריש לקיש, והקפיד על ר' אלעזר שאמר את הדברים שלא בשמו. את מהלך העניין ביאר בשפת אמת, ח"ל: "נראה דר' אלעזר מעצמו נמי חידש האי דרשא, דאל"ה בודאי היה אומר בשם אומריו. ומ"מ איקפד עליו ר"ל, ולכן אקשי ליה כו', והראה לו, אף על גב דגם הוא דרש כן - מ"מ הוא לא נתכוין לדרוש דוקא 'ידו' דסמיכה, ור"ל נתכוין שפיר, וא"כ הו"ל לומר בשם אומריו".
- צד. תנופה ישנה בשחוטים. (השלמה) אך סמיכה לא, ומה ששינוי בתמיד (לג:): שהכה הגדול סומך על האיברים לפני שזורקם לאש - לכבודו הוא (גמ').
- צד: כספינה רוקדת. עיין ברש"י במהלך הסוגיה. מדברי הגמ' (בעיקר בקושייתה על עמידת הקנים ובתירוצה), וכפי שהתבאר ברש"י, נראה שבנוסף לממד אורך הלחם, שהוא הממד העיקרי הנידון בסוגיה - והוא המפורש מאופן הקיפול הנזכר במשנה להלן (צו), וראה דברינו בסמוך) - גם ממד הרוחב, כפי שנראה מן הצדדים המוקפלים, לא היה שווה על פני כל הלחם. להמחשה, אם נתייחס רק לממד האורך, נדמה את הלחם לדף מלבני המקופל לשניים ועומד כשהוא פתוח למחצה (ונראה כמו V). עתה נסובב את הדף הזה (כפי שהוא עומד, מקופל ופתוח למחצה), כך שרחבו יעמוד לפנינו, ובו נעסוק כעת. ועלינו לומר, שאין גובהו (מצד רחבו, כאמור) שווה, אלא משופע. א. לפי מה שהבנתו בס"ד, שיא גבהו הוא באמצעו (אמצע רחבו, כאמור), ומשם משתפץ ויורד למטה בשני צדדיו (בדף הנ"ל - נקבל אף נחתך את שני הקצוות העליונים). וזה מה שהגמ' מקשה שבשפיף

שבאמצע אין מקום ליותר מִקְנָה אחד, ומתרת שְׁמֵעִים את האמצע בבצק ומרחיבים אותו. ב. אח"כ מצאתי בס"ד **בחמדת דניאל** (ע"ש!), ומצאתי לבאר בדעת רש"י באופן דומה אך הפוך, שבשני הקצוות הוא שיא הגובה, ובאמצע הוא הנמוך ביותר (בדף הנ"ל נחתוך חתך אנכי באמצע, וממנו נחתוך או נקפל פנימה 2 ה'משולשים שְׁבִמְרוּ; ונמצא שפשהלחם מסובב ורחבו לפנינו צורתו כעין M. וקושיית הגמ' "היכי יתבי קנים" - שא"ל להניח הקנים על הקצוות, שהרי הקנים יתגלגלו מן הצדדים כלפי מטה לא האמצע; והתירוץ "מורשא עביד להו" ומרחיב ראשיהם וכך יכול קנה לשבת בראש זה וקנה בראש זה וקנה שלישי יִשָּׁב באמצע, אע"פ שהוא נמוך יותר (ע"ש בלשונו הזהב). והסביר שם, דה"ק רש"י (ד"ה אלא למאן דאמר כספינה רוקדת היכי יתבי קנים): "והלא ראשן חדים" - מצד זה ומצד זה, "ואין יכול לישב שם אלא קנה אחד באמצעיתו" של רוחב הלחם, שהוא המקום הנמוך שבו. ובד"ה שאחריו "מורשא עביד להו" אצל הראש מכאן ומכאן, ומדביק מעט בצק לקבל את הקנים, וקנה שלישי מניח באמצע. ולדברינו דלעיל - ה"ק רש"י: "והלא ראשן חדים" ראש הלחם, באמצעו, חד, "ואין יכול לישב שם אלא קנה אחד באמצעיתו", אך אין בו מקום ליותר מִקְנָה אחד. "מורשא עביד להו" אצל הראש מכאן ומכאן" - באמצע, משני הצדדים, "ומדביק מעט בצק לקבל את הקנים" ויחד הם 3 קנים הקרובים זה לזה. לשם סיכום והמחשה: מבט על אורך הלחם - V. מבט מן הצד - על רחבו (בחלקו המקופל העולה כלפי מעלה) - לחמדת דניאל נראה כך M, ולדברינו Δ או Λ ורק בתוספת עיבוי אצל הראש.

ובספר **יד בנימין** (לרבי בנימין דוד אלישיב) פירש את דברי תוס' (ד"ה כמין) בהסבר דברי רש"י: "דמלבד מה שהדפנות היו הולכין בשיפוע לצד אורך הלחם (שהוא לרוחב השלחן), עוד היו משתפעים בראשן של הדפנות, והיינו שהיו ראשיהן חֲדָין ומשתפעים לצד רוחבו של לחם שהוא לצד אורך השלחן". ונראה שכוונתו כ"ל (אם כחמדת דניאל ואם כדברינו. ובספרו נדפס ציור, אך אין ממנו הכרע).

ולגבי מה ששינוי להלן (צו). שהלחם נכפל 2 טפחים או 2½, כתב רש"י להלן (צו. ד"ה טפחים ומחצה) ש"ולמ"ד כמין ספינה רוקדת - הוה הנך דפנות הולכות וזוקפות בשיפוע". והסבירו **בשפת אמת** (כאן) ו**בחזון איש** (מנחת מב, כח), שהכוונה למקום שהלחם תופס בגובה, אם כי לא נכפל בזווית, אלא היה משופע. וזו לשון בעל שפת אמת: "העיקר נראה - וכן משמעות רש"י לקמן (שם) - דהך 'כופל' היא השיפוע שעי"ז נעשה ספינה רוקדת, ופי' המשנה - שמקודם ה' אורך החלה עשרה ככל חלה פשוטה, ואח"כ עשו אותה כספינה רוקדת עד שלבסוף נשאר אורך החלה למעלה מדופן לדופן ה' טפחים, וטפחיים ומחצה מכאן ומכאן נתמעט ע"י התקממות הדפנות; ואין פירושו טפחיים ומחצה האלכסון, שהוא היה יותר, רק שגובה החלה עד ראש הדופן מן השלחן או מן הקנים היה טפחיים ומחצה".

תנא: כספינה רוקדת. מאידך, דעת ר' יוסי (להלן צו): ש"לא היה שם סניפין, אלא מסגרתו של שלחן מעמדת את הלחם". וכתב **בחזון איש** (מב, כח) שוודאי דעתו שהלחם כמין תיבה פרוצה; ובזה ביאר פסיקת **רמב"ם** (תמידין ומוספין ה, ט, ע"ש בכס"מ) כו' חנינא. אף רש"י לעיל (רש"י כתי"מ: פז: ד"ה כופל) ובפסחים (סד: ד"ה חוץ מבזיכי) סתם כמ"ד כמין תיבה פרוצה; וכן בפירושו לחומש (שמות כה, כט. והן ברמב"ם והן ברש"י משמע קצת שנקטו שפוט דרשת בן־זומא במשנה להלן צו. "לחם פנים - שיהו לו פנים" כדעה זו).

צח. כשפורקו המחיצות, לר"ל הותרו זבים ומצורעים להיכנס. עיין קושיית קרן אורה ועולת שלמה, שלא אמר ר"ל לכתחילה; ראה בזה בהערותנו לפסחים (צה: בס"ד).

צח: שתי הלחם ולחם הפנים לישתם בחוץ ואפייתם בעזרה. וא"כ דוחים שבת וכו'. ע"פ מה שהקשו בגמ' (התקשה בזה "אדם שהוא קשה כברזל", רב ששת), שאם אפייתם בעזרה, אלמא התנור מקדש (והעשרון לא, לכן לישתם אף בחוץ), אך א"כ נפסלו בלינה מאז נאפו בער"ש ועד סידורם בשבת! והגמ' הניחה את הקושיה בלי תירוץ. לכן כתבו **בתוס'** (ד"ה אלא; לעיל נה. ד"ה כל המנחות; צד. ד"ה וכשהוא רודן; וע"ל מנחות ח. ד"ה קרמו): תברה, מי ששנה זו לא שנה זו, למ"ד מדת יבש נתקדשה לישתם בפנים, דעשרון נקדש, ודוחים יו"ט ושבת, דאל"ה נפסלו בלינה; ולמ"ד לא - לישתם ואפייתם אף בחוץ ואין דוחים את השבת. אך **רמב"ם** פסק שאפייתם בפנים (הלכות תמידין ומוספין ה, ז; ח; ז; ו); ומידת היבש התקדשה (הל' כלי המקדש א, י"ט), ושתי הלחם ולחם הפנים אינם דוחים שבת ויו"ט (תמידין ה, י; ח; ט-ו); ונמצאו פסקיו סותרים! ובפיהמ"ש כתב רמב"ם, כי "זה שמותר ללוש אותן חוץ לעזרה ואין מותר לאפותן אלא בעזרה - לא נתבאר בתלמוד טעם הדבר, אלא הקשו מדוע הצרכנו שתהא האפיה בתוך העזרה ולא הצרכנו הלישה כן", וכ"כ ר' עובדיה מברטנורא. ו**בתוס'** יו"ט כתב שהיתה להם גרסה אחרת בגמ', ע"ש (ותמה עליו בשפת אמת, וראה להלן). ועוד כתב שם, ביחס למסקנה, וזו לשונו: "...ואסיק בקושיא. וכתבו התוס': 'ותברא, מי ששנה זו לא שנה זו; ע"כ. ולדבריהם לענין הלכה לית הלכתא כמתני', כיון דתרי תנאי נינהו; אלא אי אפייתן בפנים דוחות את השבת, ואי אינן דוחות את השבת אין אפייתן בפנים. ולכאורה, כיון דבסוף פירקין (ק:) סתם לן נמי דאינן דוחות את השבת - דק"ל הכי, ולפיכך אין אפייתן בפנים. ותמיה אני על הרמב"ם שפסק בחבורו שאינן דוחות את השבת, וגם פסק דאפייתן בפנים! ומיהו למאי דפרישית לעיל דמשום קושיא שמקשה בגמרא לא דחינן משנה מהלכה ואף על גב דאנן מיתרצה הקושיא - אתי שפיר, דה"ל דכוותיה. ולא ס"ל דתברא כו' כמ"ש התוס', דא"כ לא הוה משתמיט גמרא גופיה לאסוקי דתברא כו' כדאמר בעלמא". עכ"ל. אחרונים רבים עמלו ליישב פסקי רמב"ם. ובדומה לדברים הנ"ל של בעל תוס' יו"ט כתב **בחמדת דניאל**, שהגמ' לא דחתה את המשנה מן ההלכה, למרות הקושיה. ולהלן (ק:) הוסיף, שיש לומר שגם רש"י שם סובר כרמב"ם (כדי שלא תקשה קושיית תוס' על דבריו שם לגבי שני י"ט של ר"ה; ראה הערתנו שם בס"ד). ולהקליש הקושיה כתב (בחמדת דניאל, כאן), שהרי כלי שרת אין מקדשים שלא בזמנם, ולרמב"ם אף שזמנם בשבת יש לאפותם בער"ש כיוון שגם אז כשר (שאינו נפסלים כי אינו זמנם אז), ובדיעבד יאמר רמב"ם שאם לא אפו אופים בשבת. או - כתב - שקושיית הגמ' היא רק למ"ד (ק. ע"ש) שמקדשים שלא בזמנם, ולא להלכה. ו**בתפארת ישראל** למשניות (בועז, סוף פרק י סוף אות ג) תירץ כי מהלך הגמ' הוא למ"ד (עח: צ). כלי שרת מקדשין שלא מדעת, ולהלכה אין מקדשים אלא מדעת ולכן אפייתם בפנים ובכ"ז אין דוחות שבת. ובשפת אמת כתב, שתנור אינו מקדש (לכן אין דוחה שבת), ואפייתן בפנים אינה מטעם קודש, וחוזר הקושי חילוק בין האפיה ובין הלישה; וצ"ל שהיתה זו קבלה בידים. ובמדרש תורת כהנים חילוק שבין לישא ועריכה ובין האפיה נלמד מן הפסוקים, לפי גרסת בעל **קרבן אהרן** (ספרא אמור פרשה יג, תחילת פרק יח, אות י - על הפסוק בויקרא כד, ט): "מנין אפייתה במקום הקדש? תלמוד לומר 'והיתה', יכול אף לישתה ועריכתה במקום הקדש? ת"ל 'והוא' (לפנינו במדרש מופיע אחרת, ע"ש בקרבן אהרן. וכהגהתו גרס בקונטרס פרשת דרכים לרבי יהודה רואניס בעל משנה למלך, דרוש יג). **ובלחם משנה** (תמידין ה, ז) תירץ, שהתנור מקדש קצת ואינו מקדש לגמרי: אינו מקדש להיפסל בלינה, אך מקדש שצריכה האפיה להיות בפנים. **בטהרת הקודש** (כאן, בתד"ה אלא) כתב שהחילוק יוצא מדברי רמב"ם עצמו בפירושו למשנה במעילה (ב, ו), וכן מדברי **המיוחס לרש"י** שם (ט. ד"ה קרמו בתנור), ששִׁשְׁקָרְמו החלות בתנור הוכשרו להיפסל בטבול יום ובמחוסר כפרה, אך לא בלינה (בניגוד לתוס' שם ח. ד"ה קרמו, שגרסו 'ובלינה' לגבי שתי הלחם, וראה הערתנו שם בס"ד). וכ"כ **בחזון איש** (מנחות כד, י). אמנם, לכאורה, דברי תוס' פשוטים יותר בסוגיה, שהרי הגמ' לא הציעה כל חילוק, ומסתמא המשוואה של קדושה ודחיית־שבת קיימת למסקנה, והגמ' מקבלת את הקושיה; וא"כ תברא תנאי היא (ולכאורה שני התנאים הם ר' יהודה ור"ש בהמשך המשנה, ותנא אהדר מפרש). גם לעיל (עב:). המשוואה נאמרה בדיון בדעת רבי (וכן נשאר למסקנה. וכן בסוגיה להלן בסמוך לגבי דוד ולחם־הפנים, ור' רש"י ד"ה אף כי). ונמצא שהתנא שסובר שהתנור מקדש ודוחים שבת הוא רבי, כלעיל (עב:), וגם ר' יהודה במשנתנו (ע"פ רש"י צו. ד"ה בגמ' פליגי: "מר גמיר ליה מרביה דתנור מקדש" וכו'). לפי חשבון זה, הך סתמא בתרא להלן (ק: ובערכין ח:): שאין דוחים את השבת - כו' שמעון היא. והמשנה במעילה - כרבי (ע"ל תוס' מעילה ח. ד"ה קרמו, וע"ל חזון איש מנחות כד, יא, בדעתם).

שאלה העולה בעניין זה, של קידוש בער"ש ע"י התנור - אפילו ננקוט שהתנור מקדש, למה יפסלו בלינה? וכי כלי שרת מקדש שלא בזמנו?! כאמור בסוגיה להלן (ק. ע"ש), וכמוכר בדברינו לעיל בשם חמדת דניאל; והוא הביא דברי **תוס'** לעיל (נא. ד"ה אפי), שתיירצו, שפיוון שאינם דוחים שבת (אם נאמר) הרי שזמנם כבר מער"ש ושפיר מקדשם התנור, וא"כ נפסלים בלינה (לכן אי אפשר מער"ש ובעל כרחנו דוחים את השבת. ועיין חמדת דניאל).

בדעת ר' יהודה, כתבנו שאף מידת היבש מקדשת. אמנם רש"י (צו. ד"ה בגמ' פליגי) נקט רק תנור, אך כבר כתב על דבריו **בתוס' יו"ט**: "ומשום ר"ש נקט נמי בדר' יהודה דתנור מקדש, דהא ודאי דלדידיה - כיון דכל מעשיהם בפנים - דאף מדות־יבש מקדש ס"ל".

הַכֶּנֶת המנחות (לישה בפושרין דלעיל נה, ועריכה) בכלי שרת - רק בפנים. א"כ, מדוע נצרכה המשנה להדגיש שמנחת-החביתין לישתה ועריכתה ואפייתתה בפנים? אולי היה לתרוץ, דס"א שמביא אותה הכהן-הגדול מונכה מבתו. אך לעיל (נ: ד"ה בפנים [אגב, גרסת ישרו-טוב שם "לישה ועריכה אע"ג דקודם מתן-שמן היא" וכו', ללא ו', וכו"ה במיחוס לרשב"א שם]) וכאן ("ד"ה חביתין כהן גדול) הסביר רש"י את ההבדל בעניין זה בין החביתין לבין שאר המנחות, שאפי' למ"ד (צ) מידת יבש לא התקדשה, כיוון שהיה מְלַקק את מנחת-החביתין בכלי של חצי עשרון, שהוא נמשח, צריכה להעשות בפנים. אך מידת העשרון, שבה נמדדות שאר המנחות, לא התקדשה, ואפשר להכין את המנחה בחוץ. וכתב בספר **ישר טוב** (כאן; וכן לעיל ט, נ: ברש"י, וסוף צה:), בביאור דברי רש"י כאן ("ד"ה מעשה כלי), שכן מתפרשים דברי משנתנו ביחס לשאר המנחות: כל המנחות יש בהן מעשה לישה ועריכה בכלי-שרת כאשר נעשות בפנים, אך אין בהם מעשה בכלי-שרת אם נעשות בחוץ. שהדבר תלוי ברצונו, אם רוצה לעשותה בפנים צריך כלי שרת, ואם בחוץ אין לעשותה בכלי שרת (שתיפסל ביוצא. אך בתוס' צה: סד"ה ומאי פירשו הסיפא אטחינה והרקדה, ועי' ט. ד"ה ריש, מחלוקתם עם רש"י). וכ"כ בטהרת הקודש (ברש"י כאן). "דלפרש"י יכול לעשות הלישה והעריכה בלא שמן אם ירצה, ומשו"ה יכול לעשות בחוץ הלישה והעריכה דכל המנחות חוץ מחביתין משום דנמדד בחציעשרון דנמשח" (ישר טוב צה:). ראה להלן. ואולי אפשר לדייק קצת כדבריהם מדרשת רבי (צו) מייחזקאל "זה המקום...", מלמד שהמקום גורם, וברש"י ("ד"ה מה חטאת ואשם) "ובפנים משתעי קרא". שאילו עושה בחוץ, לא בזה דיבר הנביא.].

ב] דבר זה מביא אותנו לדון מתי נעשית הלישה. כתב רש"י ("כת"י עד: ד"ה קודם לעשייתן; נ: ד"ה בפנים; וכן בתוס' סז: ד"ה (יצק)) שאחרי נתינת הסולת, טרם נתינת השמן לבלילה. מאידך, כתבו בתוס' (פז: ד"ה במה) שהלישה נעשית אחרי הבלילה; ותינאי הכי בהדיא (עה).] כתב בישר טוב (ט. נ: עה): "אבל רש"י ס"ל דיכול לעשות הלישה קודם הבלילה", וכתב שוודאי רש"י גרס בברייתא (עה). כשיטתו שבסמוך לה (אמנם בדק"ס ובכת"י מינכן לא מצאתי גרסה אחרת). רש"י למד דבריו מלהלן (פז:): לגבי חביתין, שבדיון לגבי חלוקתן לחלות אמרו "פשיטא דביד...". שמשקל הוא קללה ללחם; ואין מסתבר לו כתוס' שם ("ד"ה במה) שמשקל הוא קללה אף לסולת, אלא ע"כ "יל" שהיא כבר עישה בעת החלוקה לחלות (רש"י-כת"י שם "ד"ה במה מחלקה); שפבר נילושה, ומתן-השמן (שבשבילו נמשחה מידת רביעית; פח:): אינו בעודו סולת אלא בעודו עישה ערוכה לחלות. ובמקדש דוד (ס"ח אות א, ע"ש) כתב כעין זה, שלרש"י הלישה והעריכה נעשות לפני הבלילה, וטרם קדשה המנחה בכלי; אך לא כתב שאם רוצה עושה בפנים ובכלי קודש ואחרי הבלילה (ואולי בדברי ישר טוב וטהרת הקודש הנ"ל, שתלוי הדבר ברצון בעל המנחה, אפשר לתרץ את מה שהקשה במקדש דוד שם מחולין לו. צריד של מנחות. ועיי' בדבריו מה שהאריך בעניין זה).

ג] נמצינו למדים, לשיטת רש"י (ע"פ ישר טוב), שהנודב מנחה יכול לבחור כיצד לעשותה: יכול לעשותה בחוץ ובכלי חול ולהכניסה לעזרה לפני מתן השמן שלפני הבלילה, ואז מקדשה בכלי שרת. או שיכניסנה לעזרה ויעשה בכלי שרת. "ואם הלישה-ועריכה הוא לאחר מתן שמן אין יכול לעשות בחוץ, משום דהשמן נתקדש ע"י שנמדד במדת הלח ורש"י (נ: ד"ה בפנים), שרי ל"ש כל חציה-עשרון יחד, והשמן צריך להינתן רביעית לכל חלה בפני שהי המנחות טעונות שלוש מתנות שמן, והראשונה היא "מתן שמן בכלי קודם לעשייתן", טרם נתינת הסולת בכלי (עד: ורש"י-כת"י ד"ה קודם לעשייתן, וכן במיחוס לרש"י שם); וא"כ כבר קדש השמן בכלי הלח שבעזרה, טרם הלישה! כתב בשיטה מקובצת (נ: אות טט, לגבי מנחת חביתין) בשם תוס' חיצוניות, שמתן-השמן למנחה בראשיתה לא נעשה מתוך כלי שרת אלא מתוך כלי חול ("וי"ל דלא היה מודד בלוג של כלי שרת"). [לכאורה יש להקשות עליו מרש"י בזבחים (צו. ד"ה וקדושתו בתנור), ששתי הלחם ולחם הפנים אין נעשים בכלי שרת "לפי שאין טעונות שמן"; ומכאן שהטעון שמן טעון כלי שרת!]. ושואל יש לתרץ בדוחק, דבמנחת ציבור כמותן אין ראוי שימדוד השמן בכלי חול, שבקרוב ציבור אין זה ראוי. אי נמי, רש"י ביקש לתת טעם מדוע עד האפייה אין מה שמקדשן, והסביר שלו היה שמן היתה גם עבודת שמן (יציקה, בלילה) והיו מתקדשים קודם. ובישר טוב (נ: עה) נקט שהשמן מתקדש בכלי תחילה, ועל כן הסביר לשיטת רש"י כי במנחת-החביתין בעל כרחנו הלישה והעריכה קודמות למתן-השמן בכלי, כדברי רש"י (נ: ד"ה בפנים), שהרי ל"ש כל חציה-עשרון יחד, והשמן צריך להינתן רביעית לכל חלה בפני עצמה, שהרי לכך נמשחה מידת רביעית (פח:), וזה ודאי אחרי לישה ועריכה. אך בשאר המנחות - אמנם יכול לעשות בבחביתין, הלישה והעריכה לפני מתן השמן בכלי - אך מ"מ רגילות היא לתת השמן בכלי לפני נתינת הסולת, שאם ילוש בלי מתן-שמן-בכלי-תחילה יצטרך ליטול העיסה מהכלי שלש בו ולהעבירה לכלי שרת לקיים מתן שמן בכלי קודם העיסה, ואז יצטרך לדקדק שלא יישאר מן הסולת משהו בכלי הראשון, שהסולת מיעוטה מעכב את רג"ה (כו); ולכן לכתחילה הלישה בכלי שרת בעזרה ואחרי מתן שמן תחילה.

ד] בפסחים (לו). תניא דאין לשים את העיסה (למִצָּה) במים פושרים, שממהרים להחמיץ. והקשו שם: מאי שנא ממנחות, דתנן (לעיל נה). "כל המנחות נילשויות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו?" ולבסוף תירצו, שְלִישַׁת המנחות (אף שנעשית גם בידי ישראל ולא דווקא ככהנים) נעשית "במקום זריזין" (בְּעִזְרָה, שהמחבת והמרחשת כלי שרת הן, וכן תנור של מקדש; וכיון דבעזרה איתא - חזו לה כהנים ומלמדין אותו להיזהר בה" - רש"י בפסחים ד"ה במקום זריזים. לאפוקי עיסת פסח, ולאפוקי לתינת החיטים טרם טחינתן אף למנחות, שאינן נעשות "במקום זריזין"). ומוסיפה הגמ': "דאמר מר: בְּלִילָה כשרה בָּר; חוץ לחומת עזרה - פסולה" (כדתינא כוותיה דר' יוחנן לעיל ט). הרי לנו שהגמ' שם מְשַׁוֶּה לישה לבלילה, וכפי שבבלילה הוכרע (לעיל ט. וכנ"ל) שחוץ-לעזרה פסולה - ה"ה הלשון; ועל כך תירץ בישר טוב (לעיל ט), שגרסת הסופרים שם היא ע"פ תוס' (נה. ד"ה כל המנחות); אך רש"י לא גרס שם משפט זה, "דאמר מר" וכו', "דהא לרש"י דס"ל דקדושת-כלי מיפסל ביוצא בלא הוה צריך לטעמא ד'בלולה בחוץ פסולה', אפילו בלא בלולה תיפוק ליה משום דהשמן נפסל בחוץ ביוצא...". אלא כיוון שלרש"י הלישה קודמת לבלילה וקודמת למתן-השמן אין כאן פסול חוץ, שהרי עדיין לא נתקדשה. תדע, שהרי פרש"י (פסחים שם, כמובא לעיל) את טעם הפסול מסברא דנפשיה ומשמע מזה שלא היה הטעם "דאמר מר..." מפורש בגמ' שלפניו (וכן ליתא בכת"י מינכן; ועי' דק"ס). א"כ, מהו טעם הפסול שם לשיטת רש"י? כוונת רש"י למה שפתבו שם בתוס' ("ד"ה במקום זריזים) על הקושיה ממאפה תנור, "...ותירצו דגם ממאפה-תנור היו לְשִׁין בעזרה סמוך לתנור של מקדש; ורש"י מפרש טעם זה גם במנחת מחבת ומרחשת". ולכאורה אין כוונתו שְלִישַׁת ממש בעזרה, אלא סמוך לעזרה (שהרי הָלֵש בעזרה מחויב לעשות זאת בכלי שרת, כדתנן "יש בהן מעשה כלי בפנים", ועי"פ האמור לעיל בס"ד).

ה] במנחות (יד): תניא, "סדר מנחות כיצד? אדם מביא מנחה מתוך ביתו בקלתות של כסף ושל זהב, ונותנה לתוך כלי שרת ומקדשה (או: לקדשה) בכלי שרת, ונותן עליה שמנה ולבונה ומוליכה אצל כהן...". וברש"י ("ד"ה נותנה לקדשה) "התורה הצריכתו ליתנו בכלי שרת כדי שיקדשה הכלי...". הרי מפורש שתחילה מקדשים את המנחה בכלי שרת, וקשיא לבעל ישר טוב!]. לכאורה י"ל, שהברייתא אינה מונה את העבודות לפי סדרן. אין היא מְפַרֶטֶת את עבודות הכנת המנחה - לישה ועריכה, בלילה, יציקה - אלא מתמקדת בסדר הַגָּאֵתָה והקרבנות. נראה דוחק; אך כבר מצינו כן לגבי המשנה לעיל (סז:): "בא לו לְעֶשְׂרוֹן, נתן עליו שמנו ולבנתו, יצק ובלל, הניף והגיש, קמץ והקטיר...", ומשמע מזה שהלבונה ניתנת טרם הבלילה; וכפי שהעיר בקרן אורה שם (וכתב ע"פ רמב"ם וע"פ רש"י עה"ת; ראה הערתנו שם) הלבונה ניתנת באחרונה, ואין המשנה מונה את העבודות כסדרן. וה"נ, הברייתא בסוטה אינה עוסקת בהכנת המנחה אלא בהקרבנות, ולכן לא דקדקה בְּסֵדֶר, וכיוון שהתחילה בהַגָּאֵת המנחה "בקלתות של כסף ושל זהב" הזכירה תחילה את קדושת הכלי. לכאורה יש להקשות מדברי רש"י לעיל (כו). במשנה ד"ה שלא; ע"ש): "דבתחלת מנחה ודאי לא פליגי דבעיא כלי" כתב בישר טוב שם: "קמיצה קרי 'תחלת מנחה', משום דהיא עבודה ראשונה מארבע עבודות שבמנחה". וא"כ מדוע ציין רש"י (שם) להיקש דרבי (צו)? דס"ל לרש"י דאף הקמיצה בכלל ההיקש, דכל מעשה המנחה שבפנים טעון כלי (ע"ש). וביחס לסוגיה לעיל (ט), מחלוקת ר"ל ור' יוחנן לגבי מנחה שנבללה חוץ לחומת העזרה, לכא' לא שייכא לעניינו, שהבלילה אי אפשר לה ללא מתן שמן קודם, וודאי צריכה כלי שרת (ראה הערתנו שם).

ו] נמצא, לשיטת בעל ישרו-טוב בדעת רש"י, שאפשר לעשות את הלישה והעריכה לפני הבלילה, ולכן אפשר לעשותן בכלי שרת בפנים, ואפשר לעשותן בכלי חול בחוץ. ומתן השמן הראשון יהיה בכלי השרת טרם העברת העיסה אליו. אלא שלכתחילה עושים את הלישה והעריכה בפנים ובכלי שרת, כי קשה להעביר את העיסה מפלי לכלי באופן שלא יחסר כלל מן הסולת. יש מן האחרונים שהסבירו ברש"י אחרת. בחזון איש (מנחות כה, ג) למד מרש"י לעיל (כו. הנ"ל) שהמנחה צריכה קידוש בכלי שרת טרם מתן השמן (לעיל הובאו דברי ישר טוב שם שביאר אחרת); ע"ש. בהמדת דניאל כאן כתב שלרש"י הלישה והעריכה צריכות להיות בכלי שרת בפנים (ולא חילק); וכ"כ בתוס' יו"ט על המשנה (יא, ג). וצ"ב

כיצד יתייחסו לדברי רש"י (ג: ד"ה בפנים) שלפעמים מוציא אדם את המנחה החוצה ולישת שאר המנחות א"צ להיות בפנים (לעת עתה לא עיינתי בזה די). בעולת שלמה (ג: ברש"י) כתב שלדעת ר' יוחנן דכל המנחות י"ב מנחות מאפה-תנור וחביתין א"צ מתן שמן קודם הליטה, והן נילושות בחוץ (כרבי, שנבללות אח"כ בצידן חלות, ולא סולת, לעיל עה). והדתנן דכל המנחות יש בהן מעשה כלי בפנים ולא בחוץ - כפשוטו, ובמנחות סולת, מחבת ומרשת, ולישתן בפנים מפני השמן שהתקדש בכלי שרת (ובזה ייכלב השתירה בדברי רש"י נ: צו). ודלא כישר וטוב. וע"ע אנציקלופדיה תלמודית (כלי שרת ציון 889). וע"ע חומת אש מנחות (סי' כו אות ג, לסוגיה דלעיל ט).

ואף בשבת וכו' כר"ע אך שיטת ר"א בעלמא שאף המכשירים דוחים שבת. לא מצאתי מפורש לגבי מכשירי מנחת החביתין; אך שיטת ר' אליעזר מבוארת במס' שבת (קל. קלא-קלב. קלג.) ובמס' פסחים (סה: סח-סט:); ובשבת (קלא:). א"ר יוחנן שפך חולק ר"א במכשירי שתי הלחם, לולב, סוכה, מצה, שופר; ומודה בציצית ובמזוזה (שיכול להפקיר); ובפסחים (סה:); נוסף שחולק בקרבן פסח, ומודה בהזאה לפסח (שעדיין אינו מחויב; שם סט.). ודאי חולק ר"א במכשירי תמיד, אף שלא נזכרו שם בפירוש (ולומד מהעומר ושתיהלחם; ואע"ג דזמנא קבוע, כולי יומא זמנא כדאמרין להם בשבת לגבי ציצית ומזוזה. ותו - כתב בספר יגל יעקב לרבי חיים מרדכי יעקב גוטליב עמ' קנו - דר"א יליף בפסחים סט. לגבי פסח מכשירין דקודם שחיטה ק"ו מכשירין דלאחר שחיטה, מאיברים ופדרים (והם עצמם מ"בכל מושבותיכם", שבת כ:). ולגבי מנחת החביתין, אמנם בירושלמי (מגילה ב, ז) אמרו: "דבר שהוא דוחה את השבת ביום מכשיריו מהו שידחו את השבת בלילה? והא תנינן 'העמידו עושי חביתין לעשות חביתין'... זהו סדר תמיד לעבודת בית אהינו - בין בחול בין בשבת". אלא ששם אין מדובר במכשירין שאפשר לעשותם מער"ש ולר"א, אלא במכשירים שאי אפשר לעשות מער"ש, ואף לר"ע, כדפירש שם בקרבן העדה (ד"ה דבר שהוא דוחה). והגמ' בשבת (קלא.) לא הזכירה חביתין, לא לכאן ולא לכאן. אכן לכאורה יש להשוות דין החביתין לדין התמיד, שנקראת "מנחה תמיד", וכדאמרין לעיל (נא. נב.); וא"כ לר"א גם בה מכשירין (אף שאפשר לעשותם מער"ש) דוחים שבת.

צו: מסגרת השולחן. לדעת ר' יוסי היא המעמידה את הלחם. וכתבו בתוס' (ד"ה מסגרתו, ולעיל צד: ד"ה דסמכי) שמשמע שרק החלף התחנתה צריכה העמדה, ובזה דחו פרש"י (צו. ד"ה המפוצלים, וע"ל צד: ד"ה היינו דסמכי) שראשי הקנים מונחים על הסניפים, וא"כ צריך העמדה לכל גבהו (עד תחתית החלות העליונות). ולכאורה יאמר רש"י (ויוסי) (הסובר שהלחם היה כמין תיבה פרוצה - חזו"א מנחות מב, כח) חולק על כל זה ולדעתו, שלא היו סניפים, היה די בהנחת הקנים (למניעת עיפוש) בין לחם ללחם בלי העמדה נוספת (ולא חייש ל"אגב יוקרא דלחם תלח", לעיל צד: כיוון שהקנים מפרדים והלחם יציב). אך לרבנן, כיוון שכבר צריך סניפין להעמדת הלחם התחתון שלא יזוז אנה ואנה (זו עיקר ההעמדה הנצרכת), עשו בהם פיצולים להנחת הקנים לשאר הלחמים.

לוח"עין רחב מקבל טומאה. "טבלא המתפכת". עיין רש"י (ד"ה טמאה), שנחשב כ'ש' לו תוך' ואינו נקרא 'פשוטי כלי עץ', מחמת שהוא רחב, ורחבו כבית-קיבול. וע"ל תוס' (ד"ה לדברי, וסוכה ה. ד"ה מסגרתו) שהביאו דבריו ודנו בהם באורך; והביאו (בסוף הדיבור) פירוש אחר בשם רבנו תם - כיוון שיש לו בית קיבול למטה, כלומר שאפשר להפכו ולהשתמש בו ככלי-קיבול; וע"ל בתוס' שהקשו על זה. ובתוס' הביאו מתו"כ (ספרא שמיני פרשה ו סוף פרק ד, אות ד), שפשוטי כלי עץ שעשויים לשמש אדם ומשמשיו - טמאים; וכתבו שהדרשה היא אסמכתא והדין דרבנן. ע"ע אנציקלופדיה תלמודית ערך טמאת כלים (ציונים 461-478), וראה אריכות בדברינו בחולין (כה.) בס"ד.

הנס, 'לשום לחם חום ביום הלקוח'. פרש"י (ד"ה ביום הלקוח; ולעיל כט. ד"ה חום; וימא כא. ד"ה סילוקו וד"ה חום; חגיגה כו: ד"ה סילוקו וד"ה חום; ש"א כא, ז): שהיה חם כביום סידורו. וכך מפורש בירושלמי בשקלים (יז:). אך בתוס' (ד"ה סילוקו, עם שטמ"ק טז) העירו שזה רק למ"ד שנאפה בשבת, אך למ"ד שנאפה בער"ש כבר לא היה חם בעת סידורו, וכוונת הפסוק באמרו "חם" - שהיה רך. וכן כתבו הם בחגיגה (ד"ה סילוקו), אלא שהוסיפו: "אם לא שנאמר לדבריו נשאר בתנור לשמור חומו עד השבת בבקר". ולכאורה כך י"ל לרש"י.

צו. שאין הקנים דוחים שבת. ובהערת השוליים הבאנו מפרש"י דהכא בטעם הדין: "אמאי לא דחי שבת - דאף על גב דאין שבות במקדש, האי טלטול לאו משום שבות הוא, אלא דמיחזי כבונה וסותר". ולעומת ר' אלעזר ורבה בשבת (קכג:) שהוא מטעם איסור מוקצה: לדעת ר' אלעזר דין משנתנו אינו להלכה, משנתנו נשנית בשל שבא אסרו כל הכלים (כמעט) לטלטול בשבת, ע"ש. ולדעת רבה משנתנו להלכה, אך הסביר שם רשב"א שרבה לטעמיה (שם קכד). שאוסר טלטול כלי-שמלאכת-להיתר מחמה לצל; דבר שלא נפסק להלכה (רבה שם דחה את שיטת רבה בעניין זה). ובאהלי שלמה לרבי שמואל אליקים קדר (ח"א סי' ה; ע"ש) כתב שאף שרש"י סתם ולא פירש, נראה שסובר כרשב"א, ולכן בסוגייתו ובפסחים (סד: ד"ה שחל להיות) התעלם מדברי ר' אלעזר ורבה שהאיסור הוא משום מוקצה (למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה), ונקט שהוא מפני תיקון (וכוונתו למלאכת בונה, וכדלהלן). וזאת למד רש"י מן הסוגיה בפסחים (סה), ומדברי רב חסדא ורב אשי שם, שלא מצאו באותה משנה תנא הסובר שיש שבות במקדש, אלא מהך דמקלות לא משום שבות היא אלא מדאורייתא. עוד בירר באהלי שלמה שם בעניין 'אין שבות במקדש', דלרש"י כללא הוא "שלא מצינו בשום מקום דרש"י פירש דגש שבות במקדש" (לכן דחק רש"י להעמיד משנה בעירובין קב: לגבי החזרת-ציצית דלא כהלכתא אלא כב"ש דגש ב"ס בכלים - שם ד"ה והעליון ותד"ה והעליון), מלבד ר' אלעזר ורבה בשבת (קכג: הנ"ל), ורבי נתן (פסחים סה: שכשאפשר באופן אחר גזרו). ובהערתנו לסוף עירובין (קה, ראה שם) התבאר בס"ד שהסוגיה שם נקטה בדברי ר' אלעזר ורבה, ואפשר שזה רק לאחד מן התיורצים (בסוגיה לעיל מינה קב-קג). [ויש להוסיף עוד, שלדעת רב חסדא (פסחים מו:), שמן התורה י"ט מין לשבת, ואין שבות במקדש' (שם מז. ד"ה צרכי שבת), "שבות רחוקה לא התיירו" לאפות לחם-הפנים שייאכל בשבת שאינה סומכה (כדלהלן ק:). אך לכאורה אפשר שמהלך זה נדחה שם במה שאמרו אח"כ לגבי שתי הלחם "שאני התם, דאמר קרא 'לכם': לכם ולא לגבוה". וא"כ דאורייתא הוא וא"צ לחילוק 'שבות רחוקה'; וכדכתב בצ"ח בפסחים שם, ראה הערתנו שם.] וביאר באהלי שלמה, כי לפי האמור בדעת רש"י, בסוגייתנו, אף שנקט רש"י דמיחזי כבונה וסותר - כוונתו לבונה וסותר משם, מן התורה, וכבר מצאנו לשון 'מיחזי' וכיוצא בה ביחס למלאכת בונה דאורייתא - עיין ביצה (כב.), עירובין (קב: רש"י ד"ה והעליון), ועוד. ולשון 'מיחזי' וכיוצא בה בעניין זה מכוונת לתולדה, כנראה. וראה להלן.

לפי הסברו האמור של בעל אהלי שלמה בדעת רש"י, משנתנו לגבי קנים אינה להלכה - שהרי נשנתה כמ"ד יש בניין וסתירה בכלים, והיינו בית שמאי (ביצה כב, וע"ל תוס' עירובין קב: ד"ה והעליון). וכ"כ באהלי שלמה במקום אחר (חלק ב, ז, ג): "ונמצא דרבא הוכרח לפרש דמתני' דמנאקיות ב"ש היא. ואל יקשה בעיניך איך מפרש רבא משנתנו דלא כהלכתא, דכבר מצינו בשבת דף קכג ב דר' אלעזר מפרש להך מתני' דקודם התרת כלים נשנית". ולא זו בלבד, אלא אף למשנתנו, אם הקנים מוכנים מער"ש מותרים בשימוש בשבת. אלא שיש לשאול - למה בקנים יש בניין? התבאר באהלי שלמה (ח"ב ט, ב והערה יז; ז, ב) דלמ"ד יש בניין וסתירה בכלים יש תנא המחייב משום בניין אפי' על קפוי (כקנים) אם דרפו בכך (ע"ל שבת מז: וראה הערתנו שם; ביצה כב. ור' הערתנו שם כא:; פסחים סה: והערותינו שם בס"ד); וכן המצ"ד אבן חייב אף בלא טיט (שבת קב: רש"י ד"ה המצ"ד).

לעומת רש"י, לדעת תוס' (ד"ה לא סידור; עירובין קב: ד"ה והעליון; סוכה נ: ד"ה ורבנן, ועוד) יש שבותין שגזרו בה במקדש. ובמסכת שבת (מב.) כתב מהרש"א שרק באיסורי שבת אין שבות במקדש, אך בשאר איסורים אין חילוק בין המקדש ובין הגבולין. וכ"כ בשו"ת כתב סופר (א"ח קטו), והטעם: "וכן מורה לשון 'אין שבות במקדש', ולא אמרו 'אין איסור-דרבנן במקדש'". וכן נקטו אחרונים נוספים, כגון עולת שלמה (מעילה יא. במיחוס לרש"י ד"ה יצא לנחל). וכתבו אחרונים - כגון יד מלאכי (כללי הדינים צו), שדי חמד (ח"א כללים א, קפד; ח"ז פאת השדה כללים א, יז) ובשם הרב חיד"א ביעיר און - שדברי מהרש"א אלו אמורים בדעת תוס', שהרי יש ראשונים שלא חילקו בזה בין איסורי שבת ובין שאר איסורים (כגון מרדכי בהל' מקוואות רמז תשנ); ועיין בהרחבה בשדי חמד (בשני המקומות שצוינו). ע"ע אנציקלופדיה תלמודית; דברי יעקב לרבי יעקב דב ספסל (ח"א סי' ד-ה); צרי לנפש יפה (סי' א, עמ' ו); ועוד. והנה יש להזכיר כאן סוגיה במסכת זבחים (עט:), לגבי דם-קרבן שהתערב בו דם-התמצית - יישפך לאמה, ור' אליעזר מכשיר, ושם לפי רב זבדי "בזוזין גזירה במקדש קא מיפלגי", לרבנן גזורים (שמא יבואו להכשיר גם כשאין רוב מהדם-הכפשר, רש"י שם ד"ה ת"ק סבר גזורין), ולר"א אין גזורים; ולרב פפא "דכולי עלמא גזורין" (ומחלוקת-התנאים שם האם מצוי שירבה דם התמצית על דם הנפש). ומסוגיה זו זבחים הביאו אחרונים ראייה לשיטת מהרש"א ותוס' בשבת, לחלק במקדש בין שבותין

דשבת ובין שאר איסורים - עי' **שדי חמד** (ח"ז שם, עמ' 2926) במכתב מהרב שלמה אברהם רזנטא ("דאל"ה למה אמרין דכ"ע גזרין גזירות במקדש? הא ק"ל אין שבות במקדש! -אלא ע"כ כסברת התוס' מהרש"א ועי' מש"כ על תוס' כאן ד"ר רב פפא); **דברי יעקב** (הנ"ל עמ' יח). ולשיטת הראשונים שאינם מחלקים בתוס', תירץ **בשדי חמד** בשם רש"א רזנטא, שהרי יש שבותין שגזרו במקדש, כתוס' וכל זה רב פפא בזבחים מסיק ש"גזרין גזירה במקדש". ובאופן אחר תירץ **דברי יעקב**: "ברם אי אמרין דהיכא דכל עיקר הגזירה היתה במקדש - לא שייך לממר 'אין שבות במקדש', ד"ק היכא דהגזירה היתה בעלמא אלא דאחר כך איתרמי הדבר המקדש - בזה הוא דאמרין 'אין שבות במקדש'... לפי זה אין ראייה מכאן... דהא התם בזבחים (ע"ט): כל עיקר הגזירה היתה במקדש" (וע"ש שהרחיב לדון בזה בהמשך, סי' ה). וכיו"ב תירץ **בעקבי אהרן ופטר דבר** למסכת מעילה (יא. עמ' צו, ד"ה הערה, על המיוחס לרש"י הנז' לעיל), שגזרים גזרה "שהיא מיוחדת לדבר שבמקדש", לעומת שבות שלא נגזרה מחמת דבר שבמקדש (ע"ש). ולכאורה על כרחין נצטרך לחילוק זה או כעין זה, בשיטת רש"י לפי אהלי שלמה, שהבאנו לעיל; וצ"ב; ועכ"פ יש להבחין מדברי רש"י בזבחים (שם, וד"ה בגזרין גזירה) שאף לפי דעת-היחיד שם, רב זביד בדעת ר' אליעזר, שאין גזרים במקדש, זה מפני הפסד קדשים, ולפי"ז כל הנידון שם הוא: האם לגזור במקדש גזרה שתגרום להפסד קדשים. ומשמע שבגזרות שאין בהן חשש הפסד-קדשים כו"ע מדיים שגזרים, כאשר יש מקום לחשוש לאיסור (עי' שו"ת ריב"ש סי' קסג, שבדוקים את הריאה גם בקרבנות, הבאנו מזה בהערתנו לחולין יא בס"ד). ונמצא שאין זה ממש כדברי המיוחס לרש"י במעילה (יא. ד"ה יצא לנחל קדרון, ומובא בתפא"י שם ג, ג אות כז), ע"ש. והביא בטיוב זה לעניין מה ש'הדם קל בתחלתו' ולא גזרו מעילה בדם-קרבן במקדש (אלא לכשיצא לנחל קדרון); והרי לכאורה בזה אין שייך הפסד קדשים.

צז: אמות המקדש וכו'. ביחס לקרנות, עיין תחומין יא במאמרו של ר' אשר גוסברג (עמ' 508, הערה 14, ושם).

צח: השולחנות וכו' מסודרים בשתי שורות. לגבי המנורות לא התבאר בגמ', ולכאורה, לר"א בר"ג נ"כ סודרו בשתי שורות; אך לרבי (דמזמור למערב מונחות) ייתכן שסודרו בשורה אחת (והא דכתיב ותניא 'חמש מימין וחמש משמאל' - ששל משה לא היתה עמון בשורה אחת, אלא בנפרד, וכנגד אמצע השורה של ה-10. וכן ציירו במהדורה המבוארת של מאורות הדף היומי לירושלמי שקלים, ה'תשס"ו, דף יח, עמ' 134). וכן כתבו במהדורת **מתיבתא** (כאן, הערה לב), וזו לשון ההערה: "ועל המנורות לא דנה הגמרא. ולפי מה שכתב **המלבי"ם** (ויקרא כד, ג) שרוחב המנורה על שבע נרותיה פחות משמונה טפחים - נמצא שלמאן-דאמר מזרח ומערב אפשר היה להעמיד את כל המנורות אף בשורה אחת, ומאן-דאמר צפון ודרום יצטרך להעמיד שם את המנורות העמידו בשתי שורות כמסקנת הגמרא בשולחנות".

10 שולחנות וכו' לר' אלעזר ב"ר שמעון מצפון לדרום. בדעת רבי מאיר חולקים תירוצים ביומא (נא: ע"ש), ביחס לשולחנות: תירוץ א כראבר"ש, ב רבי.

צט: ורבי אלעזר חולק. לא שמסדרים ומדליקים בכלום במקביל, אלא לפעמים על זה ולפעמים על זה (רש"י ד"ה על כולן). עיין אנצ"ת ערך לחם הפנים (כרך לו; ציונים 654-657).

של שיש. רש"י (ד"ה שנים שהיו). בשקלים (ז): כתבנו, שהמשה-בשקלים מובאת בתמיד (לא): בגרסה "כסף" והב"ח מגיה 'שיש' (וכ"נ בתקלין חדתין בשקלים). ושואלים שם בגמ': למה לא כסף או זהב? שמה ('מרתיה') יקלקל הבשר. וכאן במנחות במשנה (צט): הגרסה 'שיש'; אך בגמ' לפני כן (צט) "כסף" ופרש"י (הנ"ל) שהפונה לשיש, ש'לפן ככסף (ולפי"ז חולק הבבלי כאן על סוגיית הירושלמי שם הסוברת שזו מחלוקת תנאים); ובתוס' (צט: ד"ה אחד) כתבו בשם רש"י שזו מחלוקת תנאים. וע"ע משנת אליהו (בשקלים שם, ד"ה ה"ג).

צט: המשבח מתלמודו וכו'. מלשון הגמ' כאן: "יכול אפי' מחמת אונסו? תל': 'ופן יסורו מלבבך', במסירם מלבן הפתוב מדבר. רבי דוסתאי בר' ינאי אמר: יכול אפילו תקפה עליו משנתו? תל': 'רק". אך במשנה במסכת אבות (ג, ח) נאמר בלשון זו: "רבי דוסתאי ברבי ינאי משום רבי מאיר אומר: כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, שנאמר 'רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך'. יכול אפילו תקפה עליו משנתו? תלמוד לומר 'ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך', הא אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבבך". חזינו מהכא, שלגמ' כאן 'מחמת אונסו' הוא דבר נפרד מ'תקפה עליו משנתו'; וכתב מהרש"א: "ואפשר דמשמע להו 'תקפה עליו משנתו' היינו מחמת אונסו, אלא דרב נחמן בר יצחק ממעט ליה מ'פן יסורו' גו', ורבי דוסתאי ב"י ממעט ליה מ'מ'ק". אך הקשה שעכ"פ במשנה לא למד ר' דוסתאי מ'מ'ק" אלא מ'ופן יסורו'; ועל כן תירץ בזה: "הנראה דמתני' לענין מתחייב בנפשו שניה, והכא כולה מלתא לענין לעבור בלאווי קאמר". ע"ע ישר וטוב.

ק. חל יוה"כ בערב-שבת שעיר המוסף נאכל חי בערב וכך אכלוהו האלכסנדריים. ובהערת השוליים. כאן נבקש לעמוד על נקודה נוספת, שהעיר כאן **רמב"ם בפינה"א** (י, ז): "ודבר זה ממה שמבטל טענת כל מי שמתנכח וטוען שלא היה צום פפור כלל לא ביום ששי ולא ביום ראשון, ושכל מה שזכר דבר זה במשנה הוא על דרך ההנחה אלו אירע. הרי דב"ה המשנה בהלכה-למעשה שהפלוגיים היו אוכלים אותו חי, ואין מקום כאן לשום נכוח, ואי אפשר לומר שזה הנחה למה שלא היה". בהערתנו לתחילת מסכת ראש השנה בס"ד הבאנו שיטת רב סעדיה גאון ורבנו חננאל, שעיקר המצווה הוא קידוש החודש ע"פ החשבון המקובל (לכל פרטיו, כולל הדחיות וסדר העיבורים) מהלמ"מ, ולא נוסד הקידוש ע"פ הראייה אלא לסתימת פיותיהם של הצדוקים והבייתוסים שעירערו על מסורת חז"ל בכלל ועל החשבון המקובל בידיהם. ראה שם בעניין זה ובמקורותיו (וכן המובא שם בשם **רב האי גאון** בתשוה"ג ליק א, שדברי רס"ג לא נאמרו אלא לתשובת אפי'קורוסים). במקומות שונים במשנה ובתלמוד נזכרו קביעות שונות של המקובל בלוח שלחשבוננו (שמן; שביעית ז, ב; פסחים ז, י; שבת טו, ג, ו; ועוד; ולהלן ק; ועי' בתוס' שם סד"ה שני ימים). ההסבר של **רב סעדיה גאון** למקורות אלו הוא, שמדובר בהלכות תיאורטיות בלבד: "היי יודע שכל ההלכות האלו לא נאמרו אלא על דרך גזמא כדי לפלפל התלמידים עד שיידעו איך היה לו הדין להיות נוהג בהם אלו היו נמצאות" (מובא **ביסוד עולם** מאמר ד פרק ו; וכיו"ב בספר **העבור** לרבי אברהם בר חייא, מאמר ב שער ח). כנגד זה כתב רמב"ם בפירושו למשנתנו את המצוטט לעיל, שכאן מדובר במעשים שאירעו בפועל, שבמקרים אלו 'הבבליים' היו אוכלים את שעיר-המוסף בג'יל שבת ללא בישול. האם יש דרך ליישב זאת לשיטת רס"ג? לכאורה אפשר שרס"ג יודע שיתכן ש"אותה השנה נתקלקלה" כתירוץ הירושלמי (ר"ה ג, א ועוד), כלומר בשל טעות נקבע החודש שלא-ביעית. ובה תיושב הברייתא בסוכה (מג): "פעם אחת חל שביעית של ערבה להיות בשבת" (ה'שנה רבנו חננאל שם מד. שאירע זה "בזמן שלא נתקבעו השנים כתיקונן, כגון יסוד ה'שמו"ד); אך כאן מן המשנה עולה שהיתה זו קביעות שאירעה מספר פעמים, עד שיש להצביע על מנהג במקרים כאלה; אטו כולי האי טעו בה ואולי? נזכיר את גרסת משנתנו (צט): "חל להיות בערב שבת - שעיר של יום הכפורים נאכל לערב, והבבליים אוכלין אותו כשהוא חי, מפני שדעתן יפה". וכתב רש"י: "ומה שדחה הרמב"ם זה מהא דהמשנה אומרת הלכה למעשה שהבבליים היו אוכלין חי - אולי שגירסתו היתה 'היו אוכלין', אבל לפיננו, דליתא למלת 'היו' - יש לפרש דר"ל: אם יאירע כך יכולין הבבליים לאכלו חי. ולפי' התוס' לקמן [ק]. בד"ה ששונאין שהרגילו עצמן כו' אף בכל השנים - אתי שפיר גם לשון 'היו'..." (וכעין זה צידד **בזבחי תרועה** על מסכת ר"ה, סי' כב, ב באופן שני; ע"ש). בדרך זו הלך הרב **פרופ' שאול ליברמן**, במאמרו משנת ראשונים (קובץ תלפיות שנה ב חוברת ג-ד, ה'תש"ה-ה'תש"ו, עמ' 375-379; ונדפס שוב בספרו מחקרים בתורת ארץ-ישראל, עמ' 19-23), ע"ש. הוא הקדים, שפמה שרס"ג לא הזכיר את משנתנו (ויישובה לשיטתו) מוכח שלא ראה בה קושיה על שיטתו. וביאר, שבמשנתנו יש קושי ענייני (תוס' ק. ד"ה ששונאין), דמצווה עבדי שלא יבוא לידי נותר, ומדוע להזכירם לגנאי? (ע"ש). גם הסגנון קשה ומסורבל: "חל... נאכל לערב, הבבליים אוכלין אותו כשהוא חי". והר"ה שיטת הירושלמי (עירובין ג, א; סוכה ד, ה; יחוסית תנו"א ערך גביהא בן פסיסא) שמעריבים בבשר חי, ע"פ הבבליים; והכאן, אך כיצד אפשר ללמד אפשר משאי-אפשר?! -אלא צ"ל דה"ק המשנה: חל בער"ש - אוכלים ערב, חי. כפי שהבבליים אכלוהו בכל שנה חי, שדעתם יפה ומעדיפים לאכלו חי מיד אחרי התענית ולא להמתין לצלייתו. לפ"ז גם משנתנו עוסקת בקביעות תיאורטית ואיננה מעידה על אירוע שפזה. אם נרצה לומר שמשנתנו מתארת מצב שאכן אירע, נצטרך להעמיד אותה כשיטת אחרים, כפי שמתבאר בסוגיה בסוכה (נד: ור' הערתנו שם באורך) ובר"ה (כ. רבא), שהקדשים קבועים ואין להתחשב בדחיות; אף ששיטת אחרים דומה להבנת רס"ג ור"ח, "ולא בעינן מצוה לקדש ע"פ ה'ה'א"ה" (עירובין ט; ור' הערתנו שם בס"ד). וכדברי **תוספות** בעלמא (שבת קיד. ד"ה חלבי שבת): "אומר ר"י דכל היכא דקתני תרי שבי דהוו בהדי הדדי - אתיא כאחרים..." (וכיו"ב כתב רבנו חננאל, שבת קטו. ע"ש). וכ"כ **בתוס'** יו"ט למשנתנו; וכ"כ להלן (ק: בתוס') **בברכת הזבח**, **בחק נתן**, **ביד דוד** ובמנחה **טהורה** (וכן **בזבחי תרועה** הנ"ל באופן הראשון). ולגבי משנתנו נצטרך להוסיף דלרבנן להד"מ, או לדחוק שבתקופה מסוימת נהג בית הדין כאחרים, מתוך הסכמה או מתוך אילוף (עי' תוס' להלן: סד"ה שני ימים, ור' הערתנו בסוכה). [והנה כמה אחרונים הסיקו מדברי רבן שמעון בן גמליאל (בשם ר"ש

בן הסגן) במשנה להלן (ק): שאפיית לחם הפנים "דוחה את יום טוב ואינו דוחה את יום צום", שסובר כאחרים (בברכת הזבח ק: העלה הצעה כזאת, וכ"כ בחק נתן, ביד דוד ובבארות המים שם). לפי דבריהם, אפשר היה לומר שבית הדין בנשיאות רשב"ג נהג כאחרים. אך אין זה פותר את בעיית מעשה הבבליים, כי רשב"ג היה אחרי החורבן. אא"כ נדחק שהוא רשב"ג הראשון (אבי רבן גמליאל) שהיה בסוף ימי הבית. ואין זה סביר, שהרי כתב רמב"ם (בהקדמתו למשנה) שר"ש בן הסגן הוא בנו של ר"ח סגן הכהנים, שהיה בזמנו של רבן גמליאל. אגב, את העמדת דברי רשב"ג כאחרים שלל **בצאן קדשים**, כי המשנה בערכין מועמדת שם (ט: לפי רב הונא) כרשב"ג מחד (שעיבור שנה "חדש"), ודלא כאחרים מאידך. והשיב כנגדו הראש"ל צ"ה הרב אג"ן **במנחה טהורה**: "ואפשר ליישב דמתני' רשב"ג משמיה דר"ש בן הסגן קאמר לה, ולדידיה נוכל לומר דס"ל כאחרים ושפיר חל בער"ש... דרשב"ג גופיה לית ליה כאחרים". ובאופן אחר השיב בהגהות **בארות המים**: בענין חודש העיבור מוכח שאחרים כרשב"ג, ממה שאמרו (שם) "ואם היתה שנה מעוברת חמשה" ימים בין ר"ה לר"ה, ולא 'ששה'. אך **בנצח ישראל** (ר"ה יט: ברש"י ד"ה אה איצטרך) כתב שאין להעמיד את משנתו דבבבליים כאחרים. וטעמו, שבברייתא כאן א"ר יוסי "לא בבליים הם" וכו', ור' יוסי לית ליה דאחרים, בסוגיית מתן תורה במסכת שבת (פז: ורש"י ד"ה ז' חסרים); וכן העיר **בתורת רפאל** (אר"ח קג, עמ' 310, וע"ש ואל"ך אריכות גדולה בבירור דעת ר' יוסי; ובעמ' 313 אף הציע שהברייתא במנחות אינה על משנתו אלא על דיומא טו:); וכן מהוכחת תוס' לגבי משנת לחם הפנים דלהלן (ק: וס"ד"ה שני ימים), הנשנית גם בערכין (ח:), והמשנה הסמוכה לה אינה כאחרים (שם טו:). וכאן הוסיף ותמה בנצח ישראל, שפעם היות שני ימים טובים של ר"ה יום להוכיח שאין המשנה כאחרים, שהרי לדידם אין הקידוש תלוי בראייה (ערכין ט:), תמיד אלול חסר ואין ספקא דיומא (והוסיף לתמוה: "ובלא"ה קשה לומר שכל הנך משניות דתני בהו עניין שני ימים טובים ועניין שלוחים יהיו דלא כאחרים! וצ"ע"). וכן תמה רש"י. ועי' בזה הערתנו לסוכה נד: אות ט בס"ד). ולמשנתו הסביר בנצח ישראל (ר"ה שם), שהרי טעם דחיית ר"ה מימי ד"ו הוא יריקא ומתיא דבני בבל (עי' ר"ה כ. ור' הערתנו שם בס"ד), ועד ימי רב לא היה "עקר הקבוץ והישיבות" בבבל (עי' גיטין ו.), ולכן לא היו חוששים לדחיות ד"ו "בטרם נשתכלל הישוב בבבל". לכן מימות עזרא לא נמצא אלול מעובר, ד"לא איצטרך"; וכזה אירע במשנתו ד'בבליים'.

יישאר לזכור נוספת שאין כלישרת מקדש שלא-בזמנו אפילו להיפסל. אך כשנסדר כהלכתו בשבת אינו נפסל בלינה, שבהגיע ליל שבת הבאה אינו מחוסר-זמן, ונעשה לקומו של שולחן; וזו כוונת המשנה "שאפילו היא על השולחן ימים רבים אין בכך כלום", וכדמשמע בזבחים (פז), ע"ש (ושם בתוס' ד"ה לשלחן, ולעיל צ. ד"ה שאפילו); וכן אמרו בירושלמי (שקלים יז: ו, ג) לגרסת הגר"א - כ"ז איתא **במשנת אליהו** לשקלים שם. ובחשק **שלמה** כאן כתב (ברש"י ד"ה פסול) שמדברי רש"י (בגרסה המוסגרת, דלא כהגהת שטמ"ק אות יא) משמע שאף אם נסדר הלחם בשבת והזיכין לאחר השבת אין הלחם פסול אלא אם הקטירו הזיכין בשבת, שהוא קודם זמנם, אך אם לא הוקטרו יכול להניחם ואת הלחם לשבת השלישית, דכל זמן שלא הוקטרו הזיכין - אינם נפסלים בלינה לעולם; וכ"מ להדיא מדברי רמב"ם (הל' תמידין ומוספין ה, יג): "שאפילו נשאר הלחם עם הזיכין על השולחן כמה שבתות אין בכך כלום" (ועיין לחם משנה שם).

שם. י"א: לכן יסלק הלחם ער"ש ראשונה ויסדרו בשבת; וי"א: בשבת (ק:). הראשון הוא רבא, ולגרסת שטמ"ק (ק: אות א) רבינא; והאחרון מז' זוטרא ואיתמא רב אשי. והכוונה בדברי האחרון היא שישלך את הלחם בשבת הראשונה. אמנם אין זה מפורש בסוגיה, שלא אמר אלא שא"צ סילוק בליל שבת ד"כיון דסידרו שלא כמצינתו נעשה כמי שסידרו הקוף"; אלא שממש"כ רש"י (ק: ד"ה נעשה כמי) שאין השולחן מקדשו אפילו בזמנו נמצא שחסר קידוש אם לא שייסודר שוב בידי כהן כדן ביום שבת. וכן למד מדבריו בקרן **אורה** (במשנה): "ולפ"ז הא דתנן 'ניחנה לשבת הבאה' - צריך לסלקו ולהניחו"; ע"ע מה שדן בזה. וכן מפורש ברש"י ביומא (סוף כט:).

ק: לחם הפנים 11-1 יום. פרש"י (ד"ה שני ימים טובים) שר"ה חל בימי חמישי ושישי (ביחס לעצם קביעותו ויר"ט שני שלו ראה הערותינו לר"ה יח. ל: ולעירובין לט.), ולפ"ז הקשה (ד"ה שני ימים), שאותה שבת היא יו"כ: "ואי קשיא: י"ב ניהו, דהא אין נאכלות עד מוצאי שבת, דאותו שבת הני יום הפפורים! הא לא קשיא, דלענין אכילת קדשים לילה הולך אחר היום שעבר, כדאמר באותו ואת בנו (חולין פג), הילכך מיתקרי י"א". ובתוס' (ד"ה שני ימים) כתבו על קושייתו שאינה קושיה, שאם עשו שני ימים טובים מחמת שלא באו ע"י החודש עד המנחה (עי' ר"ה ל:), שמעברים את החודש (אלול), ונוהגים אותו היום קודש ולמחרת קודש - הרי שהיום השני מביניהם (ער"ש) הוא א' בתשרי, וא"כ יו"כ לא חל בשבת אלא במוצ"ש (ובזה מדובר במשנתנו. ולקושי ממה שב"ד היה דואג שלא יחול יו"כ סמוך לשבת, עי' ר"ה כ. וסוכה נד: שהקשו בתוס' כאן, ועי' תוס' רא"ש המובא בשיטה מקובצת החדש כאן, וראה באורך הערתנו לסוכה בס"ד). ואם קודם מנחה באו העדים - אין עושים שם אלא יום אחד, ולמחרת (ער"ש) הוא יום חול ואופים בו חלות חדשות, שתהינה "לחם חום" ככל האפשר, ואת הראשונות פודים ואוכלים. ובפסחים פרש"י (מו. ד"ה שני ימים) תחילה כתבו, "ואח"כ הביא כאפשרות נוספת את פירושו כאן. גם בביצה (ה. ד"ה עד המנחה) כתב שמניין ימי החודש מתחיל למחרת. אכן לכאורה על פירושו דהכא קשה מדברי תוס', דהכי משכחת לה שני י"ט סמוכים לשבת ויו"כ בשבת? וכאמור (ועי' צ"ח בפסחים מדוע לא פירשו שלא באו עדים כלל). בעל **אור זרוע** (הל' ר"ח ס' תסה) נקט שרש"י בפסחים חזר בו מדבריו כאן. וכנראה לא גרס בעל א"ז את סוף דברי רש"י שם, שפתב כדבריו כאן (כאמור); ואכן העיר בדקדוקי סופרים שם (הערה ה): "ליתא בכת"ו ובדפוס ווינציא ולובלין שכל"א, והוסיפוהו בדפוס בסיליאה ואולי מפ"י רש"י במנחות" (אך ראה מה שנביא בס"ד מדברי חת"ס בפסחים). עם זאת, מצאנו שראשונים נוספים כתבו בפסחים כדברי רש"י כאן - תוס' **רבנו פרץ ותוס' ר"ש שאנץ** בשם ר"ת (אמנם אח"כ כתבו "ואומר רבי/ר"י דבלאו הכי לא קשיא מידי... וכתוס'), והמאירי (בהסבר שני, "...ואף לכשתאמר שיום-צום היה, וכגון שבאו עדים קודם המנחה...". ועי' **מהר"ם חלאווה** שפתח בקושיית רש"י וביאר בפשטות כתוס'). ורבי רפאל הלוי מהנובר, **בתכונת השמים הארוך** (מהדורה וירטואלית מכת"י בידי ר' יוסף יצחק אייזלר, עמ' 37) כתב שרש"י בפסחים הביא את שני הפירושים כדי לתרץ קו' תוס' (כאן בסוף הדיבור) איך חל יו"כ סמוך לשבת, "משום הכי מוכרח רש"י לפרש שחל יו"כ בשבת". **ביד דוד** תירץ דברי רש"י במנחות שמדובר שהעדים באו לפני המנחה, ויום חמישי התקדש להיות א' בתשרי, ואף שלמחרתו (ער"ש) היה יום חול - "ולדעת רש"י דאי נראה דלא היו אופין אחרים תחתיהם אע"פ שלא נתקדשו לפסול, דהא למ"ד דלא דחי שבת לא נתקדש התנור, מ"מ לא היו פוסלים אותם ומניחים לאלו; ואי משום דיהיה חם - כיון דבלאו הכי צ"ל דנעשה נס, א"כ גם אם נאפה קודם לא יגרע הנס". וכ"כ **במקודש החודש** (סי' יט, א-7); וכתב שבהו נוח לרש"י מקושיית תוס' (בסוף הדיבור), שפן לדעתו א"צ להעמיד את המשנה כאחרים. גם **בחמדת דניאל** נקט שרש"י לא היו פודים את הלחם לאפות אחר תחתיו אף שיום שישו הוא חול; והסביר שקושיית תוס' מבוססת (באופן אחד, ע"ש שכתב באפנים נוספים) על כך שפיון שהתנא סובר שאין אפיית הלחם דוחה שבת, ודאי שאין התנור מקדש את הלחם, שאל"כ נפסל בלינה, וכדלעיל (צה: וראה הערתנו שם בס"ד); וכתב שלתרץ דברי רש"י י"ל שסובר כרמב"ם (הל' תמו"ה ה, ז; ח, ז; וראה לעיל באורך בשיטתו), שאף שהתנור מקדש אין האפייה דוחה שבת, וכמשנה לעיל, שאף שהגמ' שם הקשתה עליה לא דחתה אותה מן ההלכה, וכיוון שקדוש הלחם בקדושת הגוף אין לו פדיון. וכ"כ **במים קדושים**. גם **בחתם סופר** (בפסחים) כתב, שרש"י כאן אין לפדות את הלחם. והסביר, ששני הפירושים שפתב רש"י מכוונים כלפי מחלוקת האמוראים בסוגיה שם (מו-מח). לגבי האופה מיי"ט לחול - רב חסדא: לוקה; רבה: אין לוקה, הואיל שיכולים לבוא אורחים. לרבה, שאומרים 'הואיל' - אפילו יבואו עדים לפני המנחה, ויתקדש ר"ה לאלתר ומחר חול, לא ייפדה הלחם; שלו סובר שייפדה, למה לא יאפה ביו"ט עצמו (ביום חמישי, ל' של אלול), שהרי עשה להיפדות ושכיח שייפדה? - אלא ודאי לא ייפדה, אלא יאכל במוצאי יו"כ וכאמור. ואילו רב חסדא, דלית ליה 'הואיל' לקולא, אפשר שייפדה הלחם וייאפה שבת למחרת ר"ה, ולא משכחת אחר-יעשר אלא כשיבואו יום המנחה ולמעלה, ואז מונין מיום השני". ורש"י בחת"ס: "ולכן פרש"י בשמעתין שני פירושים: א' לרב חסדא, והשני לרבה; והתם במנחות פירש אליבא דהלכתא, דק"ל כרבה".

ובצל"ח בפסחים (ובביצה ו). פירש שהעדים העידו ביום ל"א שראו בליל ל', וכרמב"ם שיש קידוש-החודש למפרע (עי' הל' קידוש החודש ג, טו-טז והערותנו לר"ה כ. בס"ד), דמיום ל' מונים (כלומר, יום חמישי הוא א' בתשרי), אך גומרים את יום ל"א (ערב שבת) בקדושה; ונמצא יו"כ בשבת הבאה (וכיו"ב בחת"ס השלם בפסחים, ע"ש. אך בשקל הקדוש, הל' קידוש החודש ג, טז ס"ק קא וצינן ההלכה שם ס"ק קכו, כתב שרש"י כשא"ר, שאין קידוש למפרע, וציין לדבריו ב"ה סוף יט: ושם כא: (ע"ש ד"ה על ניסן)). ובחשק **שלמה** (כאן), ובבני **ציון** לרב"צ לכטמן (חלק ו אר"ח סי' תכז), כתבו שפאשר חל ל' באלול ביום חמישי היו מקבלים עדים גם אחרי המנחה (ואומרים שיר של קודש), כדי שלא יחול יו"כ במוצ"ש (עיין סוכה נד: ור"ה כ.); וגם למחרת - ב' בתשרי - עשו קודש אטו אחר-המנחה דשאר שנים. וניחא לרש"י, דלפירוש תוס' לא משכחת

לה נאלץ לאחד עשר, דמימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר (ר"ה יט:). ועי' כעין זה באמרי סופר לפסחים (נח: בדעת תוס' שם) אם לא שובר סדרי טהרה יו"ד קצט ס"ק יח המובא בחשק שלמה, שבמקרה כזה לא עשו את היום השני קודש. בספר מקדוש החדש (סי' יא, א-7) כתב לדחות ביאור זה; שאם בימי גה"ז תיקנו שהראשון עיקר כדי שיהיה ייפול ר"ה בימי אד"ו, נמצא שהתקנה שלא לקבל אלול-אלא-עדי-המנחה אינה אלא כשל' באלול ביום שני, א' בתשרי יהיה ביום שלישי; ואין מסתבר (ראה בדומה לזה בפנ"י ר"ה יט: שהקשה לגבי השלוחים). אמנם יש להעיר, שבפשוטו דחייט יום א' לא היתה בימי הבית (עי' סוכה מג: ור' הערותינו שם ושם נד: אות ז), וא"כ גם בשבת תקנת 'עד המנחה' היתה בתוקף. [ובבני ציון הקשה על רש"י מלשון המקבילה בפסחים "נאלץ לשבת לאחד-עשר" (והוא כן שם גם בכת"י מינכן ובדפ"ר)]. והעיר שפשוט לשון רש"י בערכין (ח: ד"ה לחם הפנים) שמונים מן היום השני. לעומתם, בצפנת פענח (יו"ט א, כב; קדה"ח ג, יב) נקט כרש"י, וחדש שרק לעניין הקרבנות נתקדש יום ל"א ומחמתם אסור במלאכה, אך ימי החדש למועדים נמנו מיום ל' (ולמלאכה תלה זאת במחלוקת ר"א ור"ע ב"ר"ה לב. - צפנת פענח מהדורא תניינא דף כח; ועי' המועדים בהלכה, ארבע תקופות בראש השנה, תקופה שנייה).

כתב רבי ברוך פרנקל-תאומים בעל ברוך טעם, שלדברי רש"י בביצה (ה: ד"ה מ לא מודה) אחרי תקנת ריב"ז (ר"ה ל: לקבל את עדי החדש כל היום) כשקיבלו עדים מהמנחה עשו גם למחרת קודש, ומנו מהיום הראשון (ולפ"ז אם היה זה ביום חמישי יו"ה בשבת); אלא - כתב - הרי תקנת ריב"ז היתה אחרי החורבן, והנדון במשנתנו הוא בזמן המקדש. ואולי אפשר ללכת בדרכו ולתקן, לפי הסוברים שבזמן מרד ברכוכבא נבנה בית המקדש לתקופה קצרה (כפי שהזכרנו בהערותנו לתחילת מסכת מידות), ולא מצינו שהחזירו התקנה (מאחר שכבר ביטלה ריב"ז אחרי החורבן) אלא עדיין קיבלו עדים כל היום; ומצאנו ששיטת רש"י (הנז' שפשאנו עדים מן המנחה ואילך קיבלום וקידשו החדש, ובכ"ז גם מחר קודש ואת היר"ט של מחר לא עקר ריב"ז, וא"כ המניין ודאי מן היום הראשון, שהרי קידשוהו בזמנו; ולפ"ז נמצאה השבת הבאה יום-הכיפורים, וכדברי רש"י כאן. והשתא דאתינא להכי, אפשר אף ללא שיטת רש"י בביצה; הן הסנהדרין הגדולה, שהנושא באחריותה (רש"י עירובין לט. ד"ה שמא תתעבר, ועוד), היתה אז (בזמן ברכוכבא) בגליל או ביבנה (עי' ר"ה לא: ורש"י ד"ה ומיבנה לאושא), ולא בירושלים, ולכן נצרכו בירושלים לחוג יומיים. אך כל זה רק אם היה מקדש, ולכל הפחות עבודה ולחם-הפנים, בזמן בר כוזיבא, שנאמר שלתקופה זו מתייחסת המשנה. וזה "אם ניתן אמן לסופרי העמים", שהרי "לא שמענוהו בפירוש דברי חז"ל" (מלשון רש"י פסחים עד; ועי' בזה דברי ד"ר איתמר ורפהטיג בקובץ תחומין יז עמ' 496-498). ואולי אף ללא כל זה אפשר להציע (אמנם בדוחק מסוים), שלרש"י המשנה מדברת במקרה שנצרכו לקדש את החדש במקום אחר מפני השמך - בדומה למה שגזרו לגבי עיבור השנה (סנהדרין יב. "שלחו ליה לרבא: זוג בא מרקת..."); וכפי שגזרו היוונים בשעתם (מגילת אנטיוכוס; אבודרהם, סנוכה), ועי' חולין קא; וריטב"א ד"ה אלא אמר רבא, בדעת רש"י. עי' תולדות תנאים ואמוראים עמ' 309, שטען בדומה לזה לגבי יבנה). שהוקשה לרש"י, כיצד ייתכנו דברי משנתנו, שני י"ט ב"ר"ה במקדש? ואם תאמר שבאו עדים מן המנחה ולמעלה - הן לא קיבלו עדותם, וא"כ היום יש להניח לאפות שוב לחם-פנים לפני כניסת יו"ט, ואף שגזרו לגמרו בקדושה שלא יזלזלו בו להבא (רש"י ר"ה ל: ד"ה נוהגים אותו) - מסתבר שלא גזרו במקדש (וכעין 'אין שבות במקדש', פסחים סה, וראה הערתנו לעיל זז). ועל כן הוכרח רש"י להסביר שהמשנה מדברת במקרה שבו נאלצו החכמים לטפל בקידוש החדש במקום אחר ולא בירושלים, וכך עשו בירושלים את ר"ה יומיים מספק (אך עי' בחת"ס שניבא להלן בס"ד ששלל אפשרות כזאת בזמן המקדש, ואולי יש לחלק בין שאר א"י ובין חו"ל, וצ"ב, ועי' בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' כט). ובדומה לזה מצינו בזמן רבי, ב"ר"ה (כה): "אל רבי לר' חייא זיל לעין טב וקדשיה לירחא ושלח לי סימנא...". (וברש"י שם ד"ה זיל לעין טב הביא שני פירושים, האם הוא מפני שחשש מרנון, או מפני גזרת-שמד בנושא זה). ובפסחים לא פירש רש"י (בפירושו הראשון) כן, אלא שאכן באו עדים מן המנחה ועשו יומיים, והוא כפי דרכו שם שפירש כתוס' כאן.

לחם הפנים ל-11 יום וכו'. ומבואר במשנה שקל"ו שני י"ט של ר"ה סמוך לשבת. ובסמוך הארכנו בס"ד ביאור דברי רש"י כאן. ועתה נעסוק מעט בדברי רש"י בפסחים בעניין זה, וזו לשונו (מז. בסיום ד"ה שני ימים): "שני ימים טובים של ראש השנה דוקא נקט, בדבזמן לחם-הפנים לא היו שני ימים טובים של גלויות" (ועי' גם רש"י סוכה מב: סד"ה החליל: "דבזמן מקדש אין עושין יום טוב שני"). והקשה בצ"ח (שם): "דבריו תמוהים, דמאי איריא בזמן לחם הפנים? ואטו בזמן הזה יש בירושלים שני ימים טובים חוץ משני ימים של ראש השנה?!". ובחתם סופר כתב (שם, ובשו"ת יו"ד [ח"ב] סי' רנב, ע"ש; עיונים בדברי חז"ל ובלשונם לרבי חנוך הכהן ארנטרוי, עמ' סב) שבצעירותו תירץ את הדבר לפני בעל הצ"ח: "ילדות היתה בי והקדתי פני בהגאון ז"ל ואמרתי לו: אלמה לא? הרי מבואר סוף מס' ברכות (סג. ופסק רמב"ם בהל' קדה"ח א, ח) דכש"רוב חכמי ישראל בחו"ל ולא הניחו כמותן בא"י מעֶבְרֵין שנים וקובעים יְדֵישִׁים בחו"ל, ואז שולחים שלוחים לא"י, וכשלא יגיעו עושים שני ימים, וא"כ גם בא"י בשאר י"ט משכחת לה שני ימים טובים; אלא בזמן לחם הפנים לא היה אפשר לעבר שנים בחו"ל, דהמקום גורם, וקמת ועלית אל המקום כתיב, ושפיר פרש"י! ונענוע לי ראשו" (ובשו"ת סיים: "ויִשְׁרֹדוּ דבְרֵי בעיני הגאון ז"ל, ואמר 'קאלוס' [לביטוי זה עי' שבת קח:]). ובשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קטט) הביא תירוץ זה וכתב שהוא נכון (וע"ש שדן בעיבור בחו"ל). ורבי יוסף שאול נתנון כתב על זה (שו"ת שו"אל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' קטט, ד"ה והנה הרמב"ם דייק): "אבל לאחר כל הקילוס הוא דוחק גדול; וכתב (שם, ובהגהתו לשו"ת חכם צבי סי' קסז) לתרץ דברי רש"י באופן אחר: בירושלים התלקטו אנשים ממקומות רבים ולכן מחויבים לנהוג איסור כמקומות המוציא. כך הביא מדברי פרי חדש (או"ח תסח, ג; תצו, כב): "בירושלים יש לנהוג חומרי המנהגות לעולם, לפי שכולם הם לקוטאי ואפשר שהרוב יהיו ממקומות שנהגו חומרא ואיסור בדבר". ושם צוין מקורו בתוס' פסחים (יד. ד"ה שתי פרות, לגבי עשיית מלאכה בערב פסח). ועל כן - הסביר ר"ש נתנון - כתב רש"י שלא נהגו אז שני י"ט של גלויות, שזו נהגו י"ט במקומות אחרים היו צריכים גם בירושלים לנהוג איסור, כיון שמתקבצים שם מכל המקומות (לפ"ז לא נתקנו שני י"ט בזמן הבית; ולכאורה דבר חידוש הוא. ועי' מש"כ בחשוקי חמד בפסחים בעקבות דברי שו"אל ומשיב). ובגור אריה לרבי מסעוד צ'רמון (פסחים שם) כתב שנראה שצריך להגיה ברש"י "...לא היו שני ימים טובים אלא בגלויות"; שרק ר"ה היה נעשה בא"י לפעמים יומיים, אך שאר י"ט תמיד יום אחד. ומה שתלה רש"י את הדבר "בזמן לחם-הפנים" - קמ"ל שבזמן לחם-הפנים הוא שעשו יומיים ר"ה בא"י, אך בזה"ז אין עושים בא"י אלא יום אחד, כדעת רבנו אפרים ובעל המאור (ביצה ג. בדפי רי"ף), ולא כר"ה ור"ד שעושים יומיים בזה"ז.

אין דוחים יו"ט ושבת. דלא כרבי. עיין לעיל (עב:), וגם לעיל (צה:). ובהערותנו שם. ולפי הסוגיה לעיל (צה:). צריך להוסיף: דלא כר' יהודה, אלא כר' שמעון.

קא: (קב.) מש"כ שסוגיין כתירוץ קמא ודלא כרב אשי, כך העירו בתוס' (ד"ה דאי בעי), ע"פ הגמ' לעיל (עט:). ובמק"א (ב"ק עו: ר' יוחנן); ע"ש. ויש להוסיף כי רבא בשלהי סוגיין (קב:), ועי' כרתות כד: נמי דלא כרב אשי. ומה שמשמע מלשון רש"י בשלהי סוגייתנו (קב: ד"ה כל העומד לזרק) שתירוץ קמא הוא ה"א ואינו למסקנה, מפני שמפרש רש"י את דברי רב אשי (בשאלתו לרב כהנא), ולגביו זו אגן הסוגיה.

(קב:) נותר ופרה. ומוזין בו ראשון ושני. ע"פ לשון רש"י (קב: ד"ה כי קאמר') אין זה הַפֶּקֶק של ריש לקיש, אלא האם המניין הוא מן התורה או מדרבנן, וכמתבאר בחולין (לו:). ויש להעיר, שסוגייתנו בדעת רבי שמעון היא, ושאלת רב אשי כאן היא על ברייתא דר"ש (קא:). שנוטר ופרה מיטמאים טומאת-אֶכְלִין, והרי לפי רבי שמעון (זבחים מו: לכל הפחות לפי רוב הסוברים שם בשיטתו, ע"ש) כל עצם חיבת הקודש אינה מן התורה אלא מדרבנן (מרומי שדה שם לד, וכמתבאר בהערותנו לחולין לו. בס"ד)! ולכאורה צ"ל שאכן גם בסוגיין לר"ש אין לנוטר ולפרה טומאת אֶכְלִין מן התורה, שהרי עומדים לשֶׁרֶפָה וכשרופים דמו; ורק מדרבנן חיבת-הקודש משוייאה להו אוכלא. והחילוק בשלהי סוגיין בין דאורייתא לבין דרבנן הוא בביאור שאלתו של ריש לקיש ולא אילבא דרבי שמעון בעי לה (דלר"ש פשיטא דרבנן היא).

קג. הנודר מנחה מן השְׁעוּרִים וכו' יביא כפי שצריך וכו'. (השלמה) סוגיה דומה יש לעיל (פא:). לגבי 'הרי עלי תודה בלא לחם'. וכאן (כמו לעיל), חזקיה מעמיד את המשנה כבית-שמאי ד'תפוס לשון ראשון'. אך אח"כ מתבאר שחזר בו (בעקבות דיוק מהדוגמה שבמשנה) ומסביר את המשנה כר' יוחנן, ור' יוחנן עצמו משיב לו שאינו צריך לחזור בו (המשנה נוקטת מן השְׁעוּרִים' לחידוש שתופסים לשון ראשונה אע"פ שאפשר להבין שהנודר טעה).

אם הזכיר 'מנחה' (זעירי). נקטנו כפירושו השני של רש"י (קג: ד"ה לא שנו), שהוא המתאים לגרסת הגמ' שלפנינו 'אבל לא אמר 'מנחה' לא". על חילוק הגרסאות למדנו מדברי תוס' (ד"ה לא שנו), שציטטו את גרסתנו וכתבו: "ואית דגרסי 'אבל אמר מִנְחָת', פירוש - משום ד'מנחת' דבוק ל'שְׁעוּרִין'".

מכאן נלמד שפירושו הראשון של רש"י נסמך על גרסה זו, ופירושו השני הוא המכוון לגרסה שלפנינו בגמ'. לפירושו הראשון של רש"י, נמצא שדברי יעריי הם כשיטת ב"ש וכהעמדת חזקיה טרם חזר בו (עי' כס"מ הל' מעה"ק ז, ט; וע"ש). ועיין צאן קדשים וזבח תודה.

חצי עשרון. דעשרון שלם בעיניו, כדתנן הכא וילפינן לה לעיל (פט). והבאנוהו בריש פרק בתרא) מ'למנחה ולוג שמן" שלא יפחות מדבר הקטן לוג.

ר' שמעון וכו' שלא התנדב כראוי. בניזר (ט), לגבי 'הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה', אמרו שבית הלל (הפוטרים לגמרי) סוברים כר"ש. וכתבו על כך בתוס' (כאן, דיבור ראשון) דרבנן דהכא מודו לבית הלל דהתם: "ומיהו רבנן גופייהו מודו גבי גרוגרות דלא הוי נזיר, דדוקא גבי מנחה יביא מן החטין, משום דשעורין שייכי גבי מנחה, כדאשכחן מנחת העומר ומנחת קנאות דבאותו שיעורין ולמנחה מעליא איכיון, אבל גרוגרות לא שייכי לנזירות, ומעיקרא כי אמר 'הריני נזיר' לא היה בדעתו לנזירות כלל".

קג: 61 בשני כלים וכו' שאין ראויים לבליה. כתב רש"י (ד"ה אלא), שאין יכולים להיבלל בכלי אחד בלוג אחד; "ואליבא דרבי אליעזר בן יעקב נקט לה, [דאמר] בפרק שתי מדות (לעיל פט). אפי' מנחה של ששים עשרון אין לה אלא לוגה". וכ"כ רע"ב. והקשה בתוס' יו"ט, דא"כ כל המשנה אינה כהלכה, שהרי דברי ת"ק נדחו וע"ר ר"ש (וכפי שהתברר בברייתא בגמ' שת"ק הוא ר' יהודה, ואמר לר"ש 'אמר אתה', משמע שהודה לו - שפת אמת ביישוב פסיקת רמב"ם); ודברי ר"ש הם כראב"י, ששיטתו אינה להלכה (כדפסק רמב"ם בהל' מעה"ק ב, ח) ע"ש. וע"ע מה שהקשה בשפת אמת. ובהגהת מסורת התלמוד העיר מרש"י לעיל (יח: ד"ה ששים ואחד) שלא פירש כדבריו כאן. וזו לשון רש"י לעיל: "ששים ואחד אין נבללין - בלוג אחד; הילכך לא יביא ס"א עשרונים בכלי אחד, לפי שאין רשאי לתת שם שני לוגין, וכו' אליעזר בן יעקב, דאמר בפרק שתי מדות: אפילו למנחה של ששים עשרון אין לה אלא לוגה. ולי נאה דאפילו לרבנן, דאמרי ששים לוג - קים להו דאין נבללים יפה בכלי אחד". הרי שפת תחילה כדבריו כאן, ואח"כ קלק על פירוש זה. ובהגהת בארות המים הגיה בדברי רש"י כאן: "בכלי אחד, או בלוג אחד ואליבא דראב"י, והסביר: "דמעיקרא מפרש כפירושו לעיל (י"ח ב') דבכלי אחד אין נבללין יפה, ואח"כ הביא פי' הראשון שם דבלוג אחד אין נבללין; ומיושב תמיהת הגרי"ב". כפירושו העיקרי של רש"י הכריע בתוס' יו"ט, וכך סתם בתפארת ישראל (אות כג). והנהרה, שרש"י במהדורה בתרא (של פירושו למסכתנו) הוסיף את פירושו כשהגיע לסוגיה דלעיל, וכשהגיע לכאן לא אהר צורך לכפול הדברים וסמך על הגהתו לעיל.

61 בשני כלים וכו'. לטעמו של ת"ק (רבי יהודה בברייתא), דין ליחיד שיהא פחות מהציבור 1, ובמנחות הנסקים, ביו"ט הראשון של סוכות שחל בשבת, 61 עשרון בסה"כ (13x3 פרים + 2x2 אילים + 14x1 + 2+2 תמידי + 2 מוסף שבת) כבשים. רש"י ד"ה ה"ג שפן מצינו; הוא "יום המרובה" (להלן קז), וע"ש ובמפרשים למניין לוגי היין והשמן). רבי שמעון הקשה על כך, ובברייתא משמע שת"ק הודה לו; שפת אמת; ע"ע מה שביאר בסוגיה. ולכאורה י"ל שהדברים נדחו בתור טעם לדין, אך יפים הם כ"סימנא בעלמא" (וכדלעיל נ. וכדלהלן קה). ואולי גם כעין טעם רעיוני להלכה.

וכל מידות חכמים מדויקות כך. "כל מדות חכמים כן". ועי' ר"ה (ג). וביאר בתפארת ישראל (אות כה): "כל מדות חכמים כן - ר"ל בכל מקום שנתנו שיעור, הוא בצמצום חזק. וי"א דר"ל כנים ואמיתיים ולא בגוזמא [כמו 'בן דביר', שמות יו' פס' כ"ט]".

דם נבלות וכו'. (מהדורה מפורטת יותר) העידו רבי יהושע ורבי יהושע בן בתיא שדם נבלות טהור; רבי יהושע בן בתיא: מעשה שהיו נוחרים יְרֻדִים למאכל אריות (של משמר המלך), ועולי רגלים עברו שם עד ברכיהם בדם, ולא אמרו להם דבר. רב ביבי בשם ריב"ל: מעשה בבית רבי בפרדה שמתה, ושיערו חכמים את הדם שצא ממנה ברביעית לטומאת נבלה - רב יוסף: בבית רבי עשו כהוראות ר' יהודה (עדויות ה, א), שזו מקלי בית שמאי ובית הלל מחמירים ומטמאים, וברביעית (שנקרש לכזית, ריב"ל). ע"כ. לגרסת הירושלמי בעניין זה עי' שקלים פ"ג (ט). ויפה עינים כאן ושם.

קד: התנדב 5 וכו' כך פשט רבא, ש"אין קבע לנסכים". לכאורה כך נפשט בסוגיה, ומה שאביי שואל אח"כ "אם תמצי לומר וכו' יש קבע לנסכים" וכו' הוא טרם פשט רבא. אך כתבו בתוס' (ד"ה אמר אביי) שאביי הסתפק בגלל קושיית רב אשי מלשון המשנה (וחמשה דומיא דשניים), ולא ס"ל כתיורין הגמ' (הא כדאייתא וכו'). יתרה מזו, רמב"ם פסק (הלכות מעה"ק ז, יד) בנובד 5 לוגין ש"אומרין לו 'השלים ששה', שהרי קבען לקרבן, ודלא כרבא. וביאר בכסף משנה (שם), שמשמע בסוגיא דבעיין לא איפשיטא ולכן פסק רמב"ם לחומרא (מסתבר שפונתו ללשון אביי, המסופקת, שמשפטי התלמוד סידורה בסוף הסוגיה).

הנודב נסכים בלי קרבן וכו'. בפשטות, מדובר במשנתנו ("אין מתנדבין לוג" וכו') במתנדב יין בפני עצמו. וכך מוכח מדברי תפארת ישראל (אות כז). ובמהדורת שוטנשטיין הסבירו (קד: הערה 7) שהמשנה כאן (עמ' א) מלמדת על נדבת נסכים בלי קרבן, והמשנה הבאה (עמוד ב) מוסיפה שאפשר לנדב שיעור זה בין לבדו אפילו ללא סולת ושמן. וראה להלן, שפתבנו בס"ד בשיטת רש"י, שמקור דין נדר מנחת נסכים בפני עצמם הוא ב"האזרח" לדעת רבי, ו"קרבן" לדעת ת"ק.

קד: לפי ר' טרפון מתנדבים שמן. וכתבנו שהוא כיון, מ"קרבן". ונבאר כוונתנו. הנה במשנה כאן למד ר' טרפון ב'מה מצינו' מיין; אך להלן (קז). דרשינן שמן מ'קרבן' (דכתיב במנחה, ויקרא ב, א). ותמהו בתוס' בזבחים (צא: ד"ה אמר ליה): למה לי 'מה מצינו', מאחר דיליף מ'קרבן'! העירו אחרונים, כי בתורת כהנים ר' טרפון דורש משתי הדרשות גם יחד! וזו הלשון שם (ספרא, דבורא דנדבה פרשה ח סוף פרק ט, אות ז): "ומנין שהיחיד מתנדב שמן? הוא הדין והיא התשובה, תלמוד לומר 'קרבן'; דברי רבי טרפון. אמר רבי טרפון: מה מצינו ביין שהוא בא חובה ובא נדבה, אף השמן שהוא בא חובה לבוא נדבה". ולכן - כתבו אחרונים - מתוצרת קושיית תוס': מ'קרבן' למדו במדרש שם (אות 1) שמתנדבים יין. ר' טרפון מוסיף ללמד ב'מה מצינו' מיין, שפסם שייך התרבה מ'קרבן', כך השמן יתרבה מאותו 'קרבן'. כלומר, "שה'מה מצינו' הוא כדי שנלמד מ'קרבן' (קרבן אהרן לתו"כ שם; ברכת הזבח וחק נתן על תוס' בזבחים). ובמה שלמדו (להלן קז), ומובא כאן ברש"י ד"ה מה מצינו) יין מ'האזרח", כתב רש"ש (כאן) ש"מ'האזרח' ליכא למילף אלא שמתנדב מנחת נסכים, כדאמר רב לקמן, והיינו סלת ושמן ויין, דהכתיב שם 'עשה ככה' ולעיל מיניה כתובים שלשון; ע"ש. ולאור האמור, י"ל ש"האזרח" מלמד על נסכים כמות שחם (ועם מנחתם), וכלשון הדרשה לעיל (קד). "מלמד שמתנדבין נסכים"; ו"קרבן" מלמד על יין וה'מה מצינו' מרחיב זאת לשמן. אך א"כ ק"ק, מדוע רש"י בחר כאן להביא את דרשת "האזרח" ליינ בפני עצמו? ושמא י"ל שרש"י נקט שיש שתי דרשות, והתנאים חולקים ביניהם מה מקור הדרשה - האם שמן בפני עצמו (לר"ט), וכן יין, נלמדים מ'האזרח", או מ'קרבן"? רבי (כנאמר להלן קז. ע"ש) דורש מ'קרבן', ות"ק מ'האזרח" (כאמור להלן לגבי יין). ולפי זה, חד קרא - למר כדאיית ליה ולמר כדאיית ליה - למנחת נסכים, ואידך קרא ליינ בפני עצמו ולשמן בפני עצמו.

ויש לציין, שרבי דורש מ'קרבן' ג"כ עצים (להלן קו: ורש"י ד"ה קרבן. אך רגמ"ה, נדפס בדף קז, כתב ששם הכוונה לפסוק 'אדם כי יקריב מפם קרבן'; עי' תורה תמימה ויקרא ב, א); ובתורת כהנים (פרשת ח, לפסוק הנ"ל) מרבים משם גם לבונה; עיין קרבן אהרן שם. ולפי דברינן, הברייתא לעיל (קד). "האזרח" מלמד שמתנדבין נסכים - רבי (ומ'קרבן' ילפינן יין לחודיה וכן שמן וכן עצים), והברייתא להלן (קז). "האזרח" מלמד שמתנדבין יין - כת"ק (ומ'קרבן' מנחת נסכים).

'הרי עלי מנחה'. עוד נידון כאן מנין העשרונים באומר 'פירשתי ושכחתי כמה'; מחלוקת רבי וחכמים - לרבנן ביא 60 ולרבי 60 מנחות מ-1 עד 60 - והבאנו להלן (קו). שבגמ' שם נידונו טעמיהם. וראה עוד בהערותנו (שם). מכל מקום, יש לבאר את דברי הגמ' כאן. זו לשונה: "פירשתי ואיני יודע מה פירשתי - יביא ששים עשרון. מאן תנא? אמר חזקיה: דלא כרבי, דאי רבי, האמר: יביא מנחות של עשרונות מאחד ועד ששים. ורבי יוחנן אמר: אפילו תימא רבי, באומר 'פירשתי' עשרונות אבל לא קבעתים בכלי [אחד], דמיית שיתין עשרונות בשיתין מאני". בפשטות, יש מקום לומר שחזקיה ור' יוחנן לא פליגי לדינא, אלא באוקימתא דרישא דמיתנין. בדברי רש"י הקשה בעולת שלמה, שעל המשנה פירש (ד"ה רבי אומר) "כיון דאמר 'מנחה' משמע חדא, אלמא בכלי אחד קבץ...". שאף בסתמא קבע בכלי אחד; אך על דברי ר' יוחנן בגמ' (ד"ה אבל לא קבעתים) משמע דבסתמא לא קבע בכלי. ובנתיבות הקודש הקשה על שאלת הגמ' 'מאן תנא', שהרי לאור דברי רש"י במשנה החילוק בין הרישא והסיפא מבואר, שברישא 'פירשתי ואיני יודע מה פירשתי' ולא אמר 'מנחה', ולכן לא קבע בכלי אחד אף לרבי, ובסיפא 'פירשתי מנחה של עשרונים ואיני יודע כמה פירשתי' הא קבע בכלי אחד, שאמר 'מנחה'! ותירצו בנתיבות הקודש ובחזושים ובאורים, שרש"י במשנה פירש לפי תירוצו רבי יוחנן, שיש הבדל בין סתם לבין אמר 'מנחה'; אך חזקיה סובר שאין הבדל, ושגם 'פירשתי מנחה' סתמא כדין 'פירשתי עשרונים' בלא 'מנחה'. בחזושים ובאורים

קט. ע"מ שאקריב בבית חוניו' וכו' נזיר רצה לצער עצמו וכו'. ומבואר בתוס' בכתובות (נר. ד"ה הרי [ועי' נזיר יא. ד"ה דהני]): "פירוש, הלכך אם רצה לגלח במקדש חל עליו נזירות, ואם אינו יכול או אם אינו רוצה לטרוח - אדעתא דהכי לא נדר, אגלאי מלתא דלא הוי נזיר, והיינו פירוש 'יצא', כלומר שלא חלה עליו הנזירות." [והמשיכו שם לברר: "והשתא אמאי, והא מתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל" אלא היכא שמתכוין לעקור מה שכתוב בתורה הוא, דאין גילוח אלא במקדש! ואר"י דלא אמרינן 'מתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל' אלא היכא שמתכוין לעקור מה שכתוב בתורה; אבל התם סבור הוא שיש מצוה בבית חוניו כמו בבית המקדש ואין מתכוין לעקור."]. ובשיטה לחכמי איוורא (נזיר יא.) ביאר שהוא כעין תנאי: "...ותלה הדבר ברצונו, אם ירצה להביאם בבית המקדש יהיו קדש גמור, ואם ירצה להביאם בבית חוניו לא יהיו אלא לצעורי נפשיה".

וחייב כרת כשחוטא חוץ. אך לפי ההסבר של רבא אין לחייבו משום שחוטא חוץ - רש"י (ד"ה טפי לא מצינא).

רבי שמעון: אין נדרו חל. פירש בתפארת ישראל (אות ט): "אין זו עולה - מדקדק שלא כדרך המתנדבים [כלעיל פי"ב מ"ג] וכו"כ בתוס' לעיל קג. סוף דיבור ראשון]. ולגבי נזיר כתב (אות סג): "אין זה נזיר - ומותר לשתות יין. ואין הלכה כר"ש; ונ"ל דר"ש לטעמיה לעיל [פי"ב מ"ג] דכשלא התנדב כדינו פטור לגמרי". ועי' נזיר (ג: יא.) דאר"ש שאינו נזיר עד שידור מכל איסורי הנזירות. ולפי זה, הא דאמרינן בביצה (יט: כ.) "כדבעא מניה רבי שמעון בן לקיש מרבי יוחנן: האומר 'הרי עלי תודה ואצא בה ידי חגיגה', 'הריני נזיר ואגלח ממעות מעשר-שנתי מהו? אמר ליה: נדר ואינו יוצא, נזיר ואינו מגלח" - לכאורה אתיא דלא כרבי שמעון, דכיון שלא התנדב כדרך המתנדבים לא חל נדרו כלל. אך אולי יש לחלק בין הקרבה בבית-חוניו שהיא דבר פסול לחלוטין מצד דיני קרבן, ובין הבאת חובתו מספיק מע"ש, שיתכן שאין הקרבן נפסל (עי' מראה הפנים לירושלמי הל' מעשר שני א, סוף ג שזו מחלוקת אמוראים בירושלמי ופסק רמב"ם שיצא יד"ח; אך עי' קובץ שיעורים מרד"ר זבחים סי' כט, שדן בזה והביא מהל' חגיגה ב, יא. שזו חל פסק שהוא לעיכובא; ר' הערתנו לחגיגה ז: בס"ת). ויתכן שאפילו נאמר שהקרבן עולה לחובתו בדיעבד יאמר ר' שמעון שאין נדר, שהרי לא נדר כדרך המתנדבים (הבעיה היא בנדרו, ודין דיבעד אינו מעלה ואינו מוריד בזה). וצ"ב.

אכן לגבי גוף הגדול בביצה, רמב"ן (מלחמות שם י. בדפי ר"ף) כתב להשוות שתי הסוגיות, והחסרון שם הוא בכך שלא אמר בלשון תנאי, אך לו אמר בלשון 'על מנת' היה תנאו חל בדומה לתנאים שבסוגייתנו; וז"ל: "דכיון דלא אמר 'על מנת שאצא בה' ושאגלח - לא הוי תנאה, ולא תלה נדרו בכך; שאילו אמר 'על מנת' - ודאי יוצא ומגלח פאותה ששינוי שאגלח בבית חוניו יצא; והכי מוכח בהדיא בגמרא התם בפרק בתרא דמנחות". אך רש"י בביצה (כ. ד"ה נזיר) לא הסכים לדברי רמב"ן: "דכיון דאמר הרי עלי - נתחייב, דאמירה לגבוה כמסירה להדיט, וכי הדר אמר 'על מנת' - לאו מילתא היא". וכ"כ בתוס' שם (ד"ה נזיר): "ודוקא דקאמר הכי, אבל אם אמר אפכא - 'על מנת שאצא משום חגיגה הרי עלי תודה' - לא. וכן בנייר... וכן פי' בקונטרס...". וא"כ מה החילוק בין שתי הסוגיות? עי' שרשי ה"ם לרבי יצחק רפאל מאיי רבה של איזמיר (הלכות נזירות ח, יד) שהאר"י; הביא מתוס' לעיל (פא: ד"ה תודה מן החולין), "דכי אמר 'הרי עלי תודה מן החולין' נתחייב הפל מן החולין, דכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין; וכי הדר ואמר 'לחמה מן המעשר' לא מצי הדר ביה", ודכוותיה נההו דביצה. אך לגבי 'נזיר ע"מ שאגלח בבית חוניו' בא לפרש דבריו הראשונים, שהרי משמעות לשונו כפולה, והיא מתבררת ע"פ מעשיו בהמשך כאמור בסוגייתנו (הביא בזה מדברי תוס' נזיר יא. ד"ה דהני, וכל יבחס לסוגייתנו) - "דהתם פרושי קמפרש למילתיה, דקאמר תחילה 'הריני נזיר', דהיינו פרוש בעלמא ולא נזירות הפתוב בתורה קיבל עליה, וכל שבא לפרש דבריו הראשונים אין כאן משום מתנה על מה שכתוב בתורה. משא"כ בהא דשמעתין (בביצה; ימ"מ) שלא בא לפרש דבריו הראשונים - ס"ל דאפילו אמר 'על-מנת' לאו כלום הוא". וע"ש עוד. [וכתב שם: "ולדעת הרמב"ן דמדמי ההיא דבית חוניו לשמעתין (דביצה; ימ"מ), צ"ל דס"ל דכי היכי דהתם לכתחילה אמרינן ליה שיגלח במקדש אלא שבדיעבד אם גלח בבית חוניו יצא - ה"נ לכתחילה אמרינן ליה שיביא התודה ולא יצא בה ידי חגיגה, וכן בנייר אמרינן ליה שיגלח ממעות חולין, ואם גלח ממעות מעשר יצא; ולדעתו הכא נמי מתקלא תלי וקאי נדרו ונזירות, שאם הקריב תודתו לחגיגה לא קיבל עליו תודה זו לשם נדר אלא לשם נדבה... כאומר על מנת שלא אתחייב באחריותה..."].

והדר הקשה בשרשי ה"ם שם בהמשך דבריו, ממשניות במסכת נזיר (ג: יא.) ב'הריני נזיר מן החרצנים ומן הזגים' ועל מנת שאגלח שותה יין וכד', שהוא נזיר גמור (לרבנן), ומדוע אין אומרים שם דהאי גברא לאו לנזירות הפתובה בתורה כיון אלא לצערא בעלמא ולא ליתסר אלא במה שאסר עצמו עליו? ותייר, שיש לחלק בין הא דסוגיין, שקיבל עליו נזירות גמורה לכל איסוריה, ואף שהקריב בבית חוניו וא"כ כוונתו לצער בעלמא, אפשר להבין מדוע בנדרו נקט לשון 'הריני נזיר', שקיבל על עצמו כל האיסורים הנוהגים בנייר. אך בהנך דמסכת נזיר, לו כוונתו לפרישות בעלמא לא היה לו לומר לשון 'הריני נזיר', שהרי לא קיבל על עצמו איסורי הנזירות הפתובים בתורה כפי שהם; אלא דאי לנזירות מעליא איכוון; "אלא ודאי מדאפקיה בהאי לישינא פגנתו לנזירות הפתוב בתורה, אלא שהוא רוצה להקנות לנזירותו שלא להתחייב אלא בדברים אלו שהוא פורט ולא יותר, וכיון שפן לא אמר כלום, דאין נזירות לחצאין, וכיון שקיבל עליו נזירות שבתורה באומר 'הריני נזיר' ממילא חל עליו כל דיני נזירות". ושם בתחילת דבריו דן מצד מחלוקת ב"ש וב"ה בנייר (ט). לגבי 'הריני נזיר מן הגרגורות ומן הדבלה', ותייר - ע"פ תוס' לעיל הנז' (פא: ד"ה תודה) - "דגבי 'הריני נזיר מן הגרגורות' ליכא חזרה בדבריו, אלא פרושי קמפרש ללשונו הראשון שאמר 'הריני נזיר' דהני מן הגרגורות, ולכן אמרו ב"ה דאין כאן נזירות; אבל באומר 'הרי עלי תודה' - דבלשון זה שויתיה אנפשיה חובה להביא קרבן תודה - כי הדר אמר 'ולחמה מן החולין' יש כאן חזרה מלשון 'הרי עלי' שאמר בתחילה" (ועי' נזיר ט: שתי שיטות בדעת ב"ה, לראשונה הם כר"ש, שלא נדר כדרך המתנדבים, ולשנייה בירר שכוונתו לנדר-מגרגורות בלבד). וע"ש עוד באורך (דן שם גם בדברי תוס' בכתובות, ובשיטות נוספות).

כהנים ששימשו בבית חוניו או לע"ז וכו' שחט לע"ז לא נפסל וכו'. בלשון הגמ': 'קרבנו ריח ניחוח'. אמנם קצת משמע מן הסוגיה שהשוחט לע"ז (ושב בתשובה) כשר לכתחילה להקריב במקדש (שהרי שחיתו לע"ז אינה שירות וא"כ לא נפסל. עיין רש"י ד"ה אי עביד שירות). אך רמב"ם (הלכות ביאת המקדש ש, יג) כתב שלא יעבוד לכתחילה, ורק בדיעבד קרבן הנוכח. בטעמו הסביר בכסף משנה: "ואף על גב דפשוטא דברייתא משמע שהוא מתכפר על ידי עצמו אפילו לכתחילה, סובר רבינו דמכיון דרב יהודה נקט 'קרבנו ריח ניחוח', דמשמע אם עבר והקריב נתקבל אבל לכתחלה לא יקריב - אית לן לפרושי דברייתא נמי מתכפר ע"י עצמו בדיעבד קאמר".

קט: שמעון הצדיק ציווה שחוניו (הצעיר) יהיה כ"ג אחריו. עי' בתוס' (ד"ה חוניו), שהתקשו כיצד ציווה למנות כהן בלתי-יבקי שפזה; ותיירצו, שהיה מ'מלא מקום אבותיו' ביראת חטא. וביאר ביד דוד, "ובאמת יש להקשות על צדיק גדול כשמעון הצדיק, איך עבד הכי למנות כהן הגדול מי שאינו גדול בתורה? והא בעינן 'הכהן הגדול מאחיו' בכל דבר! ואפשר לומר דהיינו דוקא כשממנין כהן-הגדול בתחילה, אבל הזוכה ע"י ירושה זוכה אף על פי שאינו גדול בתורה כל כך, דהתורה זיכה לו מדכתיב (ויקרא טז, לב) 'תחת אביו', ולכן היה סבר שמעון הצדיק דהתורה זכתה לו לחוניו כיון שמלא מקומו ביאת חטא". והוסיף: "ומ"מ נראה דע"פ היה יודע הדינים הנצרכים, רק הוה טעי בזה במה שסבר אפשר דכהן-הגדול בשעת חינוך רשאי ללבוש בגדים אלו, ולא לעבוד עבודה, רק שיהיו לכבוד ולתפארת, וכיון שלא ראה מעולם כהן הגדול ביום חינוכו... א"כ לא ידע זה הדין...".

יבחס למקדש חוניו. עי' רמב"ם בפירושו למשנה (שפירט את הסיפור כשיטת ר' יהודה). ע"ע אוצר ארץ ישראל לרבי ישראל אריאל חלק ד (פרק יח אות ד).

הגויים שהדיר חזקיהו מ"ע"ז אחרי מפלת סנחריב. עיין גם רש"י בישעיהו (יט, יח); וע"ע אוצר ארץ ישראל הנ"ל (ח"ד, פי"ח אות ג). ועיין סנהדרין (צה), שמעט בלבד ניצלו ממפלת סנחריב. וכתב בספר לקט פרושי אדה (הרב משה צוריאלי) בשם ספר בנינו שבגיהמליכים שבסוגייתנו לא נטלו חלק במלחמה ולכן לא נהרגו (ולא מצאתי בבניהו, אלא ביומא לט. ביאר שנשאר שיראו הנס הפלאי בעיניהם, ע"ש), ונשארו שם כי רצו להתגייר, וחזקיהו לא אבה לגיירם אלא לקבלם בתורת גר תושב.

קי. "זאת התורה לעולה" וכו'. כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה וכו' (רבא). עיין רש"י (ד"ה אין צריך). ופעם סברתי עוד, שלשון "לעולה למנחה" וכו' מתפרשת כאן כעין האמור בנדרים (יא:): "לחולין" ופירושו שם "לא לחולין ליהי' אלא קרבן" (ע"ש בר"ן במשנה); וה"נ "לעולה" - לא עולה, כלומר שא"צ לה; "למנחה" - לא מנחה וכו'.